

Изводи из рецензија:

„Популација Србије почетком 21. века“ представља најновији свеобухватан и језгровит преглед демографских карактеристика, трендова и промена у развоју становништва Србије. Такође, представља одговор на изазове који сваки, па и Попис 2011. носи увођењем нових обележја, променом методологије, актуелизацијом пописних садржаја. Тиме аутори добијају простор за креативно, интердисциплинарно и функционално испитивање демографских феномена, адекватно променама у социоекономском окружењу. У том смислу, ова студија, поред стандардних методолошких приступа, нуди и садржаје који би се могли окарактерисати као надоградња, не само када су у питању нова обележја и аналитичка минуциозност, већ и промишљања у контексту јавних политика.

Проф. др Мирјана Девеџић

Публикација „Популација Србије почетком 21. века“ представља веома значајно и актуелно дело. Аутори су сажето и проблемски анализирали и дискутовали релевантне резултате Пописа становништва 2011, уз указивање на динамику промена у периоду између два последња пописа. Посебну вредност студије чине садржаји који се односе на ауторска запажања и сугестије који омогућавају разумевање демографских тема у одређеном друштвеном контексту, аргументовано указујући на неопходност мера популационе и других развојних политика.

Др Весна Лукић

Студија „Популација Србије почетком 21. века“ пружа комплексну и свеобухватну анализу развоја становништва Србије која се посебно фокусира на последњи међупописни период. Темељи се на пописним резултатима које је Републички завод за статистику публиковао током последње три године и од изузетног је значаја за научну и стручну јавност. Научни допринос студије огледа се у јасно дефинисаном предмету истраживања, методски унапређеном приступу демографским феноменима и примени оптималних техника демографске анализе. Са друге стране, стручна јавност пред собом има дело које је, осим у домену јавних политика којима се усмерава популациони раст и миграциона кретања, употребљиво и у низу других области јавне управе, од запошљавања, социјалне заштите и образовања, до просторног и урбанистичког планирања.

Др Вера Глигоријевић

Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији

ПОПУЛАЦИЈА СРБИЈЕ ПОЧЕТКОМ 21. ВЕКА

Уредник
Владимир Никитовић

ПОПУЛАЦИЈА СРБИЈЕ ПОЧЕТКОМ 21. ВЕКА

www.stat.gov.rs
www.popis2011.stat.rs

Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији
ПОПУЛАЦИЈА СРБИЈЕ ПОЧЕТКОМ 21. ВЕКА

Уредник

Владимир Никитовић

Аутори

Снежана Лакчевић
Љиљана Ђорђевић
Бранислав Ђурђевић
Даниела Арсеновић
Иван Маринковић
Мирјана Рашевић
Владимир Никитовић
Јелена Предојевић-Деспић
Горан Пенев
Анкица Шобот
Биљана Станковић
Биљана Радивојевић

Издавач: Републички завод за статистику
За издавача: др Миладин Ковачевић, в. д. директора

Приликом коришћења података објављених у овој публикацији обавезно је навођење извора.

Ова публикација је направљена уз финансијску помоћ Европске уније. За њен садржај искључиво је одговоран Републички завод за статистику и не представља званичан став Европске уније.

www.stat.gov.rs

www.popis2011.stat.rs

Уводна реч

Потреба за једном оваквом студијом, пре свега, проистиче из значаја и новина у погледу садржаја Пописа становништва, домаћинства и станова 2011, као и низа демографских, економских и других изазова са којима се као друштво суочавамо. Поред уобичајене анализе најважнијих показатеља који се могу сагледати из пописних резултата (популациона динамика, фертилитет, миграције, социоекономска структура становништва), нарочита пажња је посвећена новим темама. Међу најважнијим су типови партнерских заједница, модели планирања породице, функционална и социјална инклузија, проблем незапослености и компјутерска писменост. Посебну димензију студије представља сагледавање приказаних појава и процеса кроз призму нове класификације статистичких региона.

Користећи широк дијапазон метода, од статистичких и демографских па до социолошких и економских, циљ је био да се синтезним интердисциплинарним приступом дође до језгровите студије о становништву и домаћинствима у Србији, која ће читаоцима у оквиру једне публикације, на јасан и разумљив начин, приказати најважније и најактуелније налазе проистекле из недавне пописне акције.

Прва фаза рада подразумевала је додатну обраду података из пописне базе Републичког завода за статистику, те селекцију и укрштање обележја неопходних за креирање синтезних табела, које су биле основа за аналитички рад, а потом за извођење закључака у складу са задацима постављеним у оквиру сваког од десет поглавља студије. Из таквог приступа проистекли су пратећи графички и картографски прилози (ниво општина/градова), с циљем да што пластичније и једноставније прикажу главне налазе у овој студији.

Прво поглавље приказује општу и специфичну методологију Пописа 2011, односно јединице и обележја која су била предмет пописивања, чиме је представљено статистичко полазиште студије. Друго поглавље пружа увид у динамику и компоненте кретања становништва Србије, у његову просторну дистрибуцију и промене у густини насељености у односу на Попис 2002. Треће поглавље приказује динамику градског становништва и степен урбанизације, као глобалног процеса, али и промене у мрежи насеља које су настале између 2002. и 2011. године. Четврти део студије је посвећен фертилитету, који је сагледан са више релевантних аспеката. Поред кохортне анализе по годинама рођења жена, те сагледавања битнијих дерминанти фертилитета (тип брачне заједнице, школска спрема, националност, тип насеља), издвојени су најважнији елементи модела

планирања породице, при чему је, први пут од када се попис становништва спроводи код нас, било могуће утврдити дужине интервала између sukcesивних порођаја. Пето поглавље приказује важније структуре мигрантског становништва у земљи. Након уводне оцене улоге миграционог фактора у смањењу броја становника Србије у периоду 2002–2011, те анализе међупописне динамике аутохтоних и миграната, дат је приказ миграната према пореклу и времену досељења. Становништво досељено између 2002. и 2011. године у садашње место уобичајеног становања детаљније је анализирано у погледу старосне и полне структуре, етничког састава, образовног нивоа, економске активности и стеченог држављанства.

Од шестог до деветог поглавља дат је богат приказ најважнијих социоекономских структура становништва Србије, од полно-старосне, образовне, брачне, до економске. Осим већ уобичајених тема везаних за скорији демографски развитак Србије, попут популационог старења, посебно су разрађене и оне које се односе на компјутерску писменост, као и на демографске, социјалне и економске специфичности лица у ванбрачној заједници. У последњем, десетом, поглављу, представљена је анализа домаћинства и породица. Поред општих карактеристика у вези са бројем и просечном величином, акценат је стављен на полно-старосну структуру самачких домаћинства и домаћинства чији су сви чланови старији од 65 година. У оквиру анализе према породичном саставу, посебан одељак је посвећен ванбрачним заједницама односно њиховим структурама у зависности од броја и старости деце и типа насеља. Последњи одељак студије сагледава животни стандард домаћинства на основу извора прихода.

Аутори се надају да ће студија бити од користи не само другим истраживачима већ и доносиоцима одлука и организацијама цивилног сектора, који, поред стандардних књига пописних резултата, имају потребу и за својеврсном синтезном публикацијом у којој могу да на једном месту пронађу кохерентну анализу свих важнијих показатеља демографског развитка Србије у периоду између прва два пописа у 21. веку.

Садржај

УВОДНА РЕЧ	4
1. ОПШТЕ И МЕТОДОЛОШКЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ПОПИСУ 2011.	10
2. ПОПУЛАЦИОНА ДИНАМИКА У МЕЂУПОПИСНОМ ПЕРИОДУ	42
3. ГРАДСКО СТАНОВНИШТВО И МРЕЖА ГРАДОВА	64
4. ФЕРТИЛИТЕТ ЖЕНСКОГ СТАНОВНИШТВА	74
5. МИГРАНТСКО СТАНОВНИШТВО	98
6. СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ПОЛУ И СТАРОСТИ	130
7. ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА	168
8. БРАЧНОСТ СТАНОВНИШТВА	194
9. ЕКОНОМСКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА	222
10. ДОМАЋИНСТВА – БРОЈ И СТРУКТУРЕ	264

Садржај

1. Опште и методолошке информације о Попису 2011.	10
1.1. Уводне напомене	10
1.2. Историјат пописа у Републици Србији	11
1.3. Укупно становништво, домаћинства и породице у Попису 2011.....	12
1.3.1. Укупно становништво	12
1.3.2. Домаћинства	14
1.3.3. Породице	16
1.4.1. Демографска обележја становништва.....	18
1.4.2. Етноконфесионалне и језичке карактеристике становништва	20
1.4.3. Образовне карактеристике становништва	23
1.4.4. Миграторна обележја становништва.....	25
1.4.5. Економске карактеристике становништва.....	27
1.4.6. Функционисање и социјална интегрисаност (инвалидитет).....	32

1. Опште и методолошке информације о Попису 2011.

1.1. Уводне напомене

Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији (у даљем тексту: Попис 2011) спроведен је 1–15. октобра 2011. године. У периоду од 16. до 18. октобра, а у највећим градовима до 20. октобра, за грађане који из било ког разлога нису пописани у предвиђеном термину омогућено је накнадно пописивање у просторијама пописних комисија или од стране мобилних пописних тимова.

Према Закону о попису становништва, домаћинства и станова („Службени гласник РС“, број 104/09), Попис 2011. требало је да буде спроведен у периоду од 1. до 15. априла 2011. Међутим, у буџету Републике Србије није на време обезбеђено довољно средстава за његову припрему и теренску реализацију. Након постизања договора између Владе Републике Србије и Европске комисије (Делегација Европске уније у Републици Србији) о заједничком финансирању пописних активности донет је Закон о изменама Закона о попису становништва, домаћинства и станова 2011. године („Службени гласник РС“, број 24/11), којим је пописивање одложено за шест месеци.

Попис је, у складу са Законом, организовао и спровео Републички завод за статистику у сарадњи са пописним комисијама које су формиране у јединицама локалне самоуправе. У теренској реализацији Пописа 2011. учествовало је више од четрдесет хиљада лица (пописивачи, инструктори, контролори, чланови пописних комисија, представници националних савета националних мањина и др.). Непосредно након што је завршено пописивање, у периоду од 22. октобра до 5. новембра 2011. године, на случајном узорку од 250 пописних кругова спроведена је постпописна контрола (поновно пописивање) с циљем да се прикупе подаци за оцену степена поузданости пописних резултата. Резултати контроле обухвата јединица пописа и контроле квалитета података објављени су у посебним публикацијама Републичког завода за статистику.¹

¹ Књига 28: Резултати контроле обухвата и књига 29: Резултати контроле квалитета одговора, Републички завод за статистику, Београд, 2013.

Попис 2011. није спроведен на територији АП Косово и Метохија, док је у општинама Бујановац и Прешево забележен смањен обухват јединица пописа због бојкота од стране већине албанског становништва.

1.2. Историјат пописа у Републици Србији

Спровођење пописа на нашем тлу има врло дугу традицију, која се може пратити још од тзв. пописа људства који је спроведен у Кнежевини Србији 1834. године. Све до Првог светског рата пописи су, у просеку, вршени скоро на сваких пет година, што сведочи о врло динамичном историјском раздобљу, које је императивно наметало потребу за честим снимањем промена територијалног распореда и састава становништва, као и економских добара. Стога, подаци тих раних пописа имају и данас изузетан историографски значај.

Поред пописа из 1834, у Кнежевини Србији спроведено је још девет пописа (1841, 1843, 1846, 1850, 1854, 1859, 1863, 1866. и 1874), а након Берлинског конгреса и проширивања територије организован је 1879. и делимичан попис у новим областима.² Попис спроведен 1866. сматра се првим модерним пописом у Србији с обзиром на то да је овим пописом обухваћено целокупно становништво и да су му претходиле темељне организационе и методолошке припреме, те да су за његову теренску реализацију израђени јединствени пописни формулари и прецизна упутства за пописивање.

У Краљевини Србији спроведено је шест пописа.³ Попис 1884. први је попис који је спроведен на основу закона.⁴ Законом о попису становништва и домаће стоке (1890) прописано је да се пописи имају спроводити редовно, на сваких пет година, и то тачно на дан 31. децембра. У складу са овим законом, пописи су спроведени 1890, 1895, 1900, 1905. и 1910. године. У овом последњем попису (1910) за прикупљање података коришћени су први пут индивидуални пописни листићи, тзв. пописнице.⁵ Петогодишња пописна динамика прекинута је због избијања Првог светског рата.

У периоду између два светска рата извршена су само два југословенска пописа становништва, и то 1921. и 1931. Након Другог светског рата, због хитне потребе да се у што краћем року прикупе подаци о насталим штетама услед ратних разарања, 1948. године извршен је тзв. скраћени попис, а већ 1953. и први комплетан послератни попис становништва. Почев од Пописа 1961. године па све до краја 20. века, поново се, сходно препорукама УН, успоставља десетогодишња периодика спровођења пописа становништва, тако да су у том временском распону извршени пописи: 1961, 1971, 1981. и 1991. године, чиме су у потпуности испоштоване међународне препоруке о спровођењу пописа на сваких десет година, и то у календарској години која се завршава нулом, односно годину дана пре или после те календарске године. Први попис у 21. веку спроведен је 2002. године, чиме је

² Нишки, Пиротски, Врањски и Топлички округ.

³ У крајевима ослобођеним од Турака спроведено је 1913. и такозвано пребројавање становништва које су наредиле српске војне власти.

⁴ Закон о попису људства и имовине.

⁵ До Пописа 1910. подаци су уписивани у тзв. породични лист и контролни списак за пописиваче.

нарушена десетогодишња пописна динамика успостављена средином 20. века. Основни разлог за одлагање пописа за годину дана јесте одлука Црне Горе,⁶ са којом је Република Србија тада била у заједници, да се попис одложи. Спровођење пописа у 2011. години такође је било доведено у питање због недостатка финансијских средстава у буџету Републике Србије, али је, након што су средства обезбеђена из претприступних ИПА фондова ЕУ⁷, попис ипак спроведен у 2011. години, уз одлагање од шест месеци.

1.3. Укупно становништво, домаћинства и породице у Попису 2011.

Ради обезбеђивања међународне упоредивости пописних података, методологија Пописа 2011. усаглашена је са међународним препорукама и стандардима за пописе око 2010. године.⁸

Како би резултати пописа могли правилно да се тумаче, у наставку су дата кратка методолошка објашњења основних скупова и обележја становништва и домаћинстава, као и основне информације о методолошким променама до којих је долазило од пописа до пописа.

1.3.1. Укупно становништво

У Попису 2011. године за утврђивање укупног броја становника примењен је концепт „уобичајеног становништва“, по којем се лице сматра становником оног места у којем само (у случају самачког домаћинства) или са члановима свог домаћинства проводи највећи део свог времена, односно дневни/ноћни одмор, независно од тога где има пријављено пребивалиште. Тиме су у укупно становништво одређеног места укључена лица која су у том месту живела непрекидно најмање годину дана пре критичног момента пописа, као и лица која су у том месту живела краће од 12 месеци, али с намером да у њему остану најмање годину дана.

Лица која су у критичном моменту пописа привремено (краткотрајно) била одсутна из места уобичајеног становања, због годишњег одмора, службеног пута, лечења и слично, укључена су у укупно становништво тог места.

Поједине категорије становништва имале су специфичан третман, који донекле одступа од овог правила, и то:

- ♦ Лица која раде у другом месту у земљи или у иностранству укључена су у укупно становништво места уобичајеног становања свог домаћинства уколико се у то место враћају најмање једном недељно.

⁶ Попис у Црној Гори спроведен је тек у новембру 2003. године.

⁷ Инструмент за претприступну помоћ (енг. *Instrument for Pre-Accession Assistance*).

⁸ У Попису 2011. коришћена су два сета међународних препорука: (1) Препоруке Конференције европских статистичара за пописе становништва и станова око 2010. године, припремљене у сарадњи Економске комисије УН за Европу и Евростата (UNECE, 2006) и (2) Принципи и препоруке за пописе становништва и станова припремљене од стране статистичког одсека УН (UN, 2008).

- ♦ Ученици основне и средње школе који се школују у другом месту у Републици Србији или у иностранству, као и лица која студирају у другом месту у Републици Србији, убројана су у укупно становништво места у којем живи њихово домаћинство, независно од дужине одсуства, од намере и од учесталости враћања.
- ♦ Грађани Републике Србије који студирају у иностранству укључени су, независно од дужине одсуства, у укупно становништво места становања свог домаћинства само уколико се најмање једном недељно враћају у то место.
- ♦ Страни студенти који се школују у нашој земљи убројани су у укупно становништво места у којем су пописани уколико се у своју домовину не враћају једном недељно.
- ♦ Деца која после развода родитеља живе наизменично у два домаћинства укључена су у укупно становништво места у којем проводе више времена. У случају да подједнако времена проводе у оба домаћинства, укључена су у становништво места у којем су се затекла у критичном моменту пописа.
- ♦ Лица која живе у установама за трајно збрињавање деце и одраслих, манастирима и другим верским установама, болницама за трајни смештај инвалидних лица, лица ометених у менталном развоју и душевно оболелих лица и сл. – сматрана су уобичајеним становницима места у којима се те установе налазе уколико су у њима боравила најмање годину дана пре критичног момента пописа, или се у време пописа очекивало да ће у тим установама боравити најмање годину дана.
- ♦ Бескућници и друга лица без сталне или привремене адресе укључена су у укупно становништво места у којем су пописани.

Лица избегла са простора бивших република СФР Југославије (СФРЈ) и интерно расељена лица са простора АП Косово и Метохија такође су укључена у укупно становништво, у складу са наведеним правилима.

У укупно становништво Републике Србије нису укључени наши грађани који су одсутни из земље због рада или боравка у иностранству најмање годину дана у континуитету, или су одсутни краће од годину дана али имају намеру да у иностранству бораве годину дана или дуже, и који се не враћају у земљу најмање једном недељно. Такође, у укупно становништво нису укључени ни наши студенти који се школују у иностранству под условом да се не враћају у земљу најмање једном недељно, и то без обзира на дужину њиховог одсуства из земље.

Пописом није обухваћено особље страних дипломатско-конзуларних представништава и чланови њихових домаћинстава који бораве у Републици Србији, као ни страни туристи који су се у Републици Србији затекли у време пописа.

Укупно становништво у ранијим пописима

Десетогодишња периодика спровођења пописа, услед чињенице да се с протоком времена јављају нове околности, појаве и потребе у друштву, намеће измене у методолошким решењима за одређивање места становања извесних категорија становништва, што донекле отежава поређење резултата. Тако су, на пример, у пописима 1961. и 1971. године активни становници који су радили ван места становања својих домаћинстава, а нису се у своје домаћинство враћали свакодневно, убрајани у укупно становништво места рада. Различит третман од пописа до пописа имали су и сезонски радници. У Попису 1948. године сезонски радници који су радили ван места становања сматрани су становницима места у којем живи њихово домаћинство независно од тога колико су одсутни. Овакав третман у пописима 1953, 1961. и 1971. године имали су само сезонски радници који су на сезонском раду пре пописа били краће од годину дана, док су се остали убрајали у укупно становништво места рада. У пописима 1953. и 1961. године ученици у привреди који су се школовали ван места становања родитеља улазили су у укупно становништво места школовања. У пописима 1981. и 1991. године у укупно становништво једног места укључена су лица која у том месту стално станују, без обзира на то да ли су се у критичном моменту пописа налазила у том месту или су привремено била одсутна из било ког разлога (рад, школовање, путовање, лечење, издржавање казне и друго). Према методологијама пописа 1971, 1981. и 1991. године, наши грађани на привременом раду у иностранству и чланови породице који су с њима боравили у иностранству укључени су у укупно становништво Републике Србије, без обзира на дужину њиховог одсуства из земље. У складу с међународним препорукама, у Попису 2002. године у укупно становништво Републике Србије укључени су само наши грађани чији је рад, односно боравак у иностранству био краћи од годину дана, као и страни држављани који су у нашој земљи радили или боравили годину дана и дуже. Наши студенти који се школују у иностранству укључени су у укупно становништво места у којима живе њихова домаћинства, док страни студенти нису третирани као становници Републике Србије без обзира на дужину њиховог боравака у земљи. Лица расељена са подручја АП Косово и Метохија нису у Попису 2002. укључена у укупно становништво насеља у којима су пописана на територији централне Србије и АП Војводине јер су сматрани привремено присутним лицима.

1.3.2. Домаћинства

Према међународним препорукама, домаћинство је основна јединица пописа. За разлику од препорука за раније рунде пописа, за пописе који су спроведени око 2010. године, поред уобичајеног класификовања домаћинстава на (1) приватна или индивидуална и (2) колективна или институционална, препоручено је увођење још једне категорије домаћинства: (3) „примарни бескућници“.

У свету се примењују два концепта дефинисања приватних домаћинстава. Према концепту који је прихваћен у нашој пописној пракси (енг. *housekeeping concept*), домаћинством се сматрају лица која заједно станују и заједнички троше средства за подмиривање основних животних потреба (исхрана, становање и др.). Домаћинство може

бити самачко (када једно лице живи сâмо у стану или у делу стана и самостално подмирује своје потребе) и вишечлано (када се више лица, било да су у сродничким односима или не, удружују у подели трошкова становања и исхране). При томе, у једном стану може живети једно или више домаћинстава. За разлику од овог концепта, у многим државама које спроводе попис на бази регистара примењује се концепт „једно домаћинство – један стан“ (енг. *household-dwelling*), по којем се члановима домаћинства сматрају сва лица која живе заједно у једној стамбеној јединици, те је укупан број домаћинстава једнак броју настањених станова. Предност концепта који је код нас у употреби јесте у томе што се на овај начин прикупљени подаци могу исказати и према концепту домаћинство = стан. Међутим, без обзира на то који концепт праћења домаћинстава се примењује у попису, за опредељивање припадности домаћинству од суштинског значаја је податак о месту сталног (уобичајеног) становања чланова домаћинства. Свака методолошка промена у дефинисању овог обележја, од пописа до пописа, имала је директан утицај на укупан број, величину и састав домаћинстава.

Колективна или институционална домаћинства чине лица чије потребе (становање/нега/издржавање и сл.) обезбеђују одређене институције. Ова домаћинства најчешће живе у објектима за колективно становање, у којима се поједине просторије заједнички користе (установе за трајно збрињавање деце и одраслих, манастири или друге верске установе, болнице за смештај неизлечивих болесника и сл.).

Постоје и домаћинства (најчешће самачка) која не припадају ни приватним ни колективним домаћинствима, тзв. примарни бескућници. Овој категорији становништва, која је само спорадично могла бити обухваћена пописом, посвећена је посебна пажња у међународним препорукама за пописе око 2010. године, где се инсистира на приближном утврђивању њиховог броја. Међутим, због проблема у појмовном одређењу бескућништва, свакој држави је остављено да, у зависности од достигнутог степена животног стандарда, дефинише које категорије становништва ће сматрати бескућницима, с тим што је препоручено да се идентификују две основне категорије: примарни (лица која живе на улици, тј. лица без крова над главом) и секундарни бескућници (лица која живе у неадекватним стамбеним условима).

Домаћинства у ранијим пописима

Статистичко праћење домаћинства, као основне јединице посматрања, присутно је у свим пописима становништва који су после Другог светског рата спроведени у Републици Србији и у свих осам пописа, у периоду од 1948. до 2011. године, примењена је јединствена дефиниција домаћинства (*housekeeping concept*).

Извесна одступања у дефинисању чланова домаћинства, до којих је ипак долазило, последица су примене различитог концепта места сталног/уобичајеног становања. Тако су, на пример, у пописима 1961. и 1971. године, лица која су због рада живела у једном месту, а чија је породица била стално настањена у другом месту, сматрана самачким домаћинствима у месту рада, без обзира на то да ли су учествовала у издржавању или су била једини издржаваоци своје породице. Такође, у пописима 1953. и 1961. године ученици који су због

школовања живели ван места становања својих родитеља сматрани су сталним становницима у месту школовања. Оваква методолошка решења при дефинисању места сталног становања напуштена су у Попису 1981. године, преваходно због потребе да се сачува хомогеност домаћинства и породице, као и због постојања великог ризика да пописом неће бити обухваћена привремено присутна лица у другом месту. Овакав концепт примењен је и у Попису 1991.

У Попису 2002. године дошло је до нове измене концепта исказивања сталног становништва, тј. прихваћене су међународне препоруке по којима, осим становништва у земљи, у састав сталног становништва улазе наши грађани чији је рад, односно боравак у иностранству краћи од годину дана, као и страни држављани с пребивалиштем у иностранству који у нашој земљи раде или бораве годину дана или дуже. За разлику од Пописа 2002. године, у свим ранијим пописима у стално становништво су, поред становништва у земљи, укључивани и сви наши грађани на тзв. привременом раду/боравку у иностранству, без обзира на дужину одсуства. Дефиниција сталног становништва која је примењена у Попису 2002. године утицала је на то да, при исказивању резултата пописа, из укупног контингента пописаних домаћинстава буду искључена домаћинства чији су сви чланови били одсутни из земље годину дана или дуже због рада/боравка у иностранству. Осим искључивања комплетних домаћинстава, из сталног становништва су у обради искључивани и поједини чланови домаћинства који нису задовољавали критеријум сталног становања у земљи.

У резултатима Пописа 2011. године у укупан број домаћинстава укључена су она домаћинства у којима је пописан најмање један члан који је задовољио критеријум уобичајеног становника места пописа.

Наведене методолошке промене у третману укупног/сталног/уобичајеног становништва, до којих је долазило од пописа до пописа, нису значајно утицале на упоредивост података о укупном броју домаћинстава, али их свакако треба имати у виду при анализи и поређењу промена у структурама домаћинстава.

1.3.3. Породице

Породица је заједница коју чине брачни или ванбрачни пар, или родитељи (оба или један) и њихова деца. При томе, дететом се сматра свако лице, без обзира на старост и на брачни статус, које живи у домаћинству с једним родитељем или са оба родитеља и које у том домаћинству нема брачног/ванбрачног партнера или своје дете.

Према међународним препорукама, породица представља изведену јединицу пописа која се дефинише током обраде пописне грађе на основу одговора на питање о сродничком односу чланова домаћинства према лицу на које се води домаћинство (основно обележје), али и на основу података о брачном статусу, старости и полу. Према нашој пописној методологији, за сваког члана домаћинства прикупљени су подаци: име једног родитеља, име брачног/ванбрачног партнера/партнерке, сродство са лицем на које се води домаћинство, редни број породице и положај члана у породици (муж/жена, партнер/партнерка у ванбрачној заједници, заједничко дете, мајка с дететом/децом, отац с дететом/децом, дете

које живи само с једним родитељем, дете само женског партнера, дете само мушког партнера). Ови подаци се користе за контролу и утврђивање укупног броја породица, као и за извођење карактеристика сваке породице (тип, етничка хомогеност, број деце у породици и др.).

Породице у ранијим пописима

Статистичко праћење породице у Републици Србији, као изведене јединице пописа, присутно је у свим пописима од 1953. до 2011. године.

У пописима 1953, 1961. и 1971. године подаци о породицама изведени су током обраде података прикупљених на узорку домаћинства. У наредним пописима (1981–2011) подаци о породицама израђивани су на основу целокупне пописне грађе.

У пописима 1953, 1961. и 1971. активна лица која су радила и становала ван места становања своје уже породице била су пописана као самачка домаћинства у месту рада, док су њихове породице, најчешће, биле исказане као непотпуне породице типа: мајка с децом, односно отац с децом. У пописима 1981. и 1991. није била нарушавана целовитост породичног састава јер су активна лица пописивана у месту становања њихове уже породице, без обзира на то где су радила и да ли су се из места рада враћала свакодневно у место становања своје породице. У пописима 2002. и 2011. целовитост породичног састава је у извесној мери нарушена у ситуацијама када су поједини чланови породице који су се у време пописа налазили у иностранству и нису задовољили критеријум сталног, односно уобичајеног становника места пописа искључени из укупног становништва, а самим тим и из састава породице.

У свим пописима, изузев у Попису 1953, примењена су иста методолошка решења за дефинисање породице, као и за класификовање породица према типу: брачни/ванбрачни пар без деце, брачни/ванбрачни пар с децом, мајка с децом и отац с децом.⁹

На основу усвојене дефиниције, у породице типа брачни/ванбрачни пар без деце сврстане су како породице у којима није било живорођене деце, тако и породице из којих су се деца издвојила (основала властиту породицу или самачко домаћинство).

У породице типа брачни/ванбрачни пар с децом сврстане су оне породичне заједнице у којима су живели брачни или ванбрачни партнери и њихова деца, односно родитељи и деца која још увек нису засновала своје посебне породице.

У породице типа мајка с децом, односно отац с децом сврстане су породичне заједнице у којима је живела мајка или отац с једним или више деце, без обзира на њихов брачни статус.

У Попису 2011. први пут су засебно исказани подаци за породице типа ванбрачни пар без деце, односно ванбрачни пар с децом. У претходним пописима ови подаци су приказивани збирно са подацима за породице типа брачни пар без деце, односно брачни пар са децом.

⁹ У Попису 1953. године ванбрачне заједнице без деце, за које у упутствима није било предвиђено решење, третиране су као заједнице несродника, односно као непородична домаћинства.

1.4. Обележја становништва у Попису 2011.

1.4.1. Демографска обележја становништва

Старост

Податак о старости у Попису 2011. године, као и у пописима 1991. и 2002. године, добијен је на основу одговора на питање о јединственом матичном броју грађана, чијих се првих седам цифара односи на датум рођења (дан, месец и последње три цифре године рођења). У пописима од 1948. до 1981. године подаци о старости испитаника добијени су на основу одговора на питање: „Датум рођења“.

Приликом теренског прикупљања података у Попису 2011, у пописне обрасце за свако лице преписивано је свих 13 цифара ЈМБГ из неког личног документа (личне карте, здравствене књижице, пасоша и сл.). Уколико за неко лице није било могуће да се сазна матични број, уписиван је дан, месец и година рођења, или бар последње три цифре године рођења. На основу тако добијених одговора, током обраде пописне грађе израчунате су навршене године старости сваког лица. Како би се постигла потпуна међународна упоредивост података, у резултатима Пописа 2011. године први пут не постоји категорија непознате старости. За лица за која није била уписана година рођења претпостављена старост је одређена на основу других обележја тог лица (година рођења живорођене деце, похађање школе, сроднички однос према носиоцу домаћинства или положај члана у породици).

У табелама резултата пописа, старост је исказана у навршеним годинама живота. Тако, на пример, лице које је у моменту пописа имало 24 године и девет месеци, односно навршене 24 године, укључено је у групу 20–24 године.

Брачни статус

Брачни статус може се посматрати са аспекта законског (*de jure*) и фактичког (*de facto*) брачног статуса.

У свим досадашњим пописима подаци о брачном статусу односили су се на законски, односно формално-правни статус лица, а не на фактичко стање у оквиру породичних заједница. То значи да су и лица која су живела у неформалним брачним заједницама давала податке о формално-правном брачном статусу који је претходио заснивању ових заједница, уколико до момента пописа тај статус није био поништен судском одлуком. У садржај Пописа 2011. први пут је укључено питање о *de facto* брачном статусу.

Законски брачни статус

Према међународним препорукама, питање о законском брачном статусу спада у ред тзв. основних обележја (енг. *core topics*), тј. обележја која треба да буду укључена у садржај основних пописних образаца. Подаци су добијени на основу изјава лица о њиховом

формално-правном тј. законском брачном статусу. Наиме, одговор на ово питање давала су сва лица без обзира на њихов *de facto* брачни статус, што значи да су и лица која живе у ванбрачним заједницама давала податке о свом законском брачном статусу: нежењен/неудата, ожењен/удата, удовац/удовица и разведен/разведена.

У категорију „Нежењен/неудата“, осим лица која до „критичног момента пописа“ никада нису склопила брак, сврстана су и деца млађа од 15 година. Ожењеним/удатим лицима сматрају се лица која су закључила брак према важећим законским прописима.¹⁰ За разлику од ранијих пописа, у Попису 2011. лица која су у браку разврстана су на две групе: (1) „Ожењен/удата (живе заједно)“ – лица која су у браку и која живе са брачним партнером, без обзира на то да ли је један од супружника у моменту пописа привремено одсутан (нпр. због рада у другом месту, лечења и сл.) и (2) „Ожењен/удата (не живе заједно)“ – лица која су покренула бракоразводну парницу, али правноснажна судска пресуда није донета до критичног момента пописа, као и лица која, иако не живе заједно (супружници су се разишли), нису покренула бракоразводну парницу. Разведеним лицима сматрају се лица чији је брак разведен правноснажном пресудом надлежног суда, а обудовелим лицима (удовцима и удовицама) сматрају се лица која после смрти брачног партнера/партнерке нису поново склопила брак.

Лица која живе у ванбрачној заједници

Међународне препоруке не сврставају питање о *de facto* брачном статусу у ред тзв. основних обележја, па тако свака држава самостално одлучује да ли ће прикупљати ову врсту података у попису. Подаци о лицима која живе у ванбрачној заједници у Попису 2011. добијени су на основу изјаве лица о фактичком брачном статусу. Наиме, одговор на ово питање давала су сва лица без обзира на њихов законски брачни статус, осим лица за која је код питања о законском брачном статусу обележен модалитет „Ожењен/удата (живе заједно)“.

Фертилитет женског становништва

Имајући у виду значај података о фертилним карактеристикама женског становништва, званична статистика је у садржај свих пописа становништва у периоду 1948–2011. укључивала питање о броју живорођене деце. Подаци су прикупљани само за женска лица, с том разликом што су у Попису 1981. године одговарала само женска лица која су рађала, а у пописима 1991, 2002. и 2011. године сва женска лица. Битних методолошких разлика између пописа у погледу овог обележја није било. У обзир је узиман укупан број живорођене деце, независно од тога колико је деце у моменту пописа било у животу и да ли су рођена у брачној или ванбрачној заједници. Усвојена деца, као и деца из ранијег брака мужа, нису узимана у обзир.

¹⁰ Лица која су склопила брак само у цркви не сматрају се ожењеним/удатим.

Поред података о броју живорођене деце, у Попису 2011. године први пут су за жене које су рађале прикупљени и подаци о годинама рођења живорођене деце.¹¹

1.4.2. Етноконфесионалне и језичке карактеристике становништва

Званична статистика је у свим пописима од 1948. до 2011. године посвећивала посебну пажњу прикупљању података о националној припадности, вероисповести и матерњем језику становништва,¹² чиме је створена богата статистичка грађа, пре свега о бројности и територијалном размештају етничких заједница на простору Републике Србије, али и о њиховим различитим демографским, образовним, друштвено-економским и другим особеностима.

Национална припадност

Питање о националној припадности на обрасцу за лице (Пописница) у Попису 2011. формулисано је као питање отвореног типа уз правну поуку о томе да, према члану 47 Устава Републике Србије, грађани нису дужни да се изјасне о својој националној припадности.

Приликом обуке непосредних учесника у теренској реализацији Пописа 2011, наглашено је да пописивачи не смеју да утичу, сугеришу или врше притисак на испитанике приликом давања одговора на ово питање, као и да су дужни да упишу одговор тачно онако како се лице које даје податке изјасни о својој националној припадности, укључујући и могућност двојаког изјашњавања. Пописивачима такође није било дозвољено да бришу или исправљају грешку начињену приликом уписивања одговора на ово питање, већ су у присуству испитаника морали да пониште образац и попуне нови. Тиме су у Попису 2011. испуњени највиши међународни стандарди према којима је сваком лицу обезбеђено право слободног изјашњавања о својој националности. За децу млађу од 15 година, одговор су давали родитељи, усвојитељи или старатељи.

Промене у класификацијама националне припадности у пописима од 1948. до 2011.

Дугом традицијом прикупљања података о националној припадности у пописима становништва у Републици Србији обезбеђено је богатство и разноликост података о најважнијим карактеристикама припадника различитих етничких заједница. Међутим, иако промене у броју припадника одређене етничке групе првенствено представљају резултанту природног и механичког кретања становништва на одређеној територији и у одређеном

¹¹Међународне препоруке не предвиђају прикупљање података о годинама рођења живорођене деце у пописима становништва. Међутим, с циљем обogaћивања статистичке грађе о фертилним карактеристикама женског становништва, ово питање је укључено у садржај Пописа 2011. Прикупљени су подаци о години рођења првог, другог, трећег и најмлађег детета (за жене које су родиле више од четворо деце).

¹²Питања о националној припадности, вероисповести и матерњем језику не спадају у ред тзв. основних обележја (*core topics*) у међународним препорукама. Препоручује се да, уколико се ова питања укључују у садржај пописа, њихова формулација треба да буде што јаснија и прецизнија и испитаник мора имати могућност да се потпуно самостално и слободно изјасни, као и право да се не изјашњава.

периоду, уочавају се и велике осцилације у бројности припадника појединих етничких група због промена у ставовима пописиваних лица о њиховој етничкој припадности, а и измена у методолошким приступима и класификацијама. У Попису 1948. године било је предвиђено да Муслимани југословенског етничког порекла дају један од следећих одговора: Србин – муслиман, Хрват – муслиман, Македонац – муслиман или неопредељен – муслиман, с тим што су, при обради пописне грађе, Срби – муслимани укључени у Србе, Хрвати – муслимани у Хрвате и Македонци – муслимани у Македонце, док су неопредељени-муслимани, под тим називом, исказани посебно. За лица која су се изјаснила у смислу регионалне припадности, у упутствима за ревизију пописне грађе било је предвиђено да се решење доноси од случаја до случаја, како би се обезбедило што адекватније груписање. Тако, на пример, Далматинци су укључивани у Хрвате, Шумадинци у Србе и сл., а у случају одговора Босанац ревизија је вршена према имену лица, па су та лица сврставана у Србе, Хрвате или неопредељене муслимане. Код сваког оног случаја где се питање није могло решити у смислу наведених упутстава, таква лица уврштена су у групу остале и непознате народности.

У Попису 1953. године, лица која су изјавила да су Муслимани, као и остала лица југословенског порекла која се нису ближе национално определила, сврстана су у групу Југословени-неопредељени, као и лица која су се изјаснила у смислу регионалне припадности. За национално неопредељена лица која нису била југословенског порекла уписиван је одговор: национално неопредељен. У Попису 1961. године дошло је до нове модификације у називу групе Муслимана југословенског порекла а, консеквентно томе, извршена је и промена у класификацији националне или етничке припадности. Лица југословенског порекла која су се осећала Муслиманима у смислу националне или етничке, а не верске припадности декларисала су се као Муслимани (у смислу националне или етничке припадности). У истом попису, за грађане Југославије који се нису ближе национално или етнички определили уписиван је одговор: Југословен – национално неопредељен, док је за стране држављане који се нису национално или етнички определили био предвиђен одговор: национално неопредељен. Уколико су, на пример, грађани Југославије навели неку регионалну припадност (Херцеговац, Шумадинац и сл.), сврставани су у групу Југословени – национално неопредељени.

Посебну одлику пописа 1971. и 1981. године представља груписање становника у две основне збирне групе: Национално се изјаснили и Нису се национално изјаснили. Лица која се нису национално или етнички изјаснила у Попису 1971. разврстана су у три подгрупе: 1. Нису се уопште изјаснили (према члану 41 Устава СФРЈ), 2. Изјаснили се као Југословени и 3. Изјаснили се у смислу регионалне припадности, а у Попису 1981. такође у три подгрупе: 1. Нису се изјаснили ни определили према члану 170 Устава СФРЈ, 2. Изјаснили се као Југословени и 3. Изјаснили се у смислу регионалне припадности. Оваквим класификовањем одговора омогућено је, у духу уставних одредаба, исказивање броја лица која се нису национално изјаснила, односно определила, као и броја грађана који су се изјаснили као Југословени. У Попису 1971. године, Муслимани су исказани као Муслимани у смислу народности, а лица која су се определила за регионалну припадност сврстана су у групу Изјаснили се у смислу регионалне припадности. У Попису 1981. године, лица која су на

питање о припадности народу, народности или етничкој групи дала одговор: Муслиман, у резултатима су исказана под тим називом.

У Попису 1991. године, класификација националне, односно етничке припадности проширена је модалитетима: Буњевац, Египћанин и Шокац, а у Попису 2002. године још и модалитетима: Ашкалије, Бошњаци, Горанци и Цинцари.

Попис 2011. године специфичан је по томе што су по први пут предвиђене шифре за одговоре који садрже двојако изјашњавање становништва о националној припадности (Србин – Црногорац, Македонац – Србин и други). Поред тога, постојала је и могућност да се током обраде пописног материјала уведу нове шифре за оне одговоре на питање о националној припадности за које је уочено да се више пута појављују у материјалу а у шифарнику није постојала одговарајућа шифра. Тако је шифарник националне припадности у овом попису проширен модалитетима: Јермени, Шопи, Бањаши и Торлаци.

Вероисповест

У низу пописа спроведених после Другог светског рата, питање о вероисповести појављује се само четири пута: 1953, 1991, 2002. и 2011. године. Одговор на питање о вероисповести резултат је личног опредељења појединца заснованог на његовим схватањима религије и на слободи верског убеђења која је гарантована Уставом. Међутим, у методолошким упутствима никада није било прецизно дефинисано да ли се подаци о вероисповести односе на активне вернике или су се лица изјашњавала у смислу традиције, односно религије којој су припадали њихови родитељи или породица кроз генерације.

У Попису становништва 1953. године питање о вероисповести формулисано је као „Однос према вери“, уз објашњење дато на самом пописном обрасцу да лице које има одређено верско убеђење уписује вероисповест коју исповеда, лице које нема никакво верско убеђење уписује: без вере. За децу до 14 година меродавна је била изјава родитеља. У табеларним приказима резултата пописа, поред три најбројније хришћанске вероисповести (православна, католичка и протестантска), вероисповести које су имале мали број припадника груписане су на „остале хришћанске“ и „остале нехришћанске“. Као непознати су третирани само случајеви нечитког одговора, као и пописнице у којима су недостајали одговори и на друга питања. Ако је недостајао само одговор на питање о вероисповести, сматрало се да лице није желело да одговара, па је укључено у групу „Без одговора“.

У Пописници из 1991. године питање о вероисповести је формулисано без додатних упутстава и објашњења на обрасцу. Међутим, чланом 174 Устава СФРЈ грађанима је било зајемчено слободно исповедање вере.

У пописима 2002. и 2011. године питање о вероисповести у Пописници формулисано је уз правну поуку да према члану 43 Устава СР Југославије (2002), односно према члану 43 Устава Републике Србије (2011), грађанин није дужан да се изјасни.

Матерњи језик

Први пут након Другог светског рата подаци о матерњем језику прикупљени су у Попису 1953. године. Дефиниција матерњег језика примењена у овом попису донекле се разликовала од дефиниција примењених у пописима 1961–2011. У Попису 1953. године матерњим језиком подразумевао се језик којим лице у свом домаћинству претежно говори, односно језик који само лице сматра својим матерњим језиком. У свим наредним пописима под матерњим језиком подразумевао се језик који је неко лице научило да говори још у најранијем детињству, односно језик који лице сматра својим матерњим ако се у домаћинству говори више језика. За децу млађу од 15 година одговор на ово питање давао је један од родитеља, усвојитељ или старатељ.

Класификације матерњег језика разликовале су се од пописа до пописа и углавном су пратиле промене у класификацији националне припадности. Тако су, на пример, у Попису 2002. године уведени нови модалитети матерњег језика – босански и цинцарски, аналогно одговарајућим променама у класификацији националне припадности. Попис 2011. године специфичан је по томе што је класификација матерњег језика проширена са још три модалитета, и то: буњевачки, јерменски и црногорски.

1.4.3. Образовне карактеристике становништва

Школска спрема

Подаци о школској спреми прикупљени су у Попису 2011. (као и у ранијим пописима) на основу одговора испитаника на питање о највишој завршеној школи,¹³ односно школи чијим је завршавањем лице стекло највиши степен образовања. За лица која су завршила средњу, вишу, високу школу, факултет или академију, прикупљан је и податак о врсти завршене школе. Подаци су прикупљени за сва лица старе 15 и више година.

У свих осам пописа након Другог светског рата питање о школској спреми односило се искључиво на образовање стечено у званичном школском систему.¹⁴ Дугу традицију прикупљања података о школској спреми пратиле су извесне измене у методолошким приступима и класификацијама. У Попису 1948. године примењена је најужа класификација школске спреме која је садржала само пет модалитета (без школске спреме, основна школа, нижа средња школа, виша средња школа и факултет). Овај попис је био специфичан и по томе што је концепт „завршена школа“ само делимично примењен. Наиме, током обраде, груписање по одређеним врстама школе вршено је без обзира на то да ли је лице односно школу завршило у целисти или је завршило одређен број разреда те школе. Изузетак је учињен код факултета где су узети у обзир само завршени факултети и високе школе. У свим

¹³ Међународне препоруке сврставају питање о школској спреми, односно највишој завршеној школи у ред тзв. основних обележја (*core topics*).

¹⁴ образовање које се стиче у оквиру нестандартних програма, тзв. неформално образовање (разне врсте курсева који се организују у радничким универзитетима, народним универзитетима и сл.) није узимано у обзир.

осталим пописима (1953–2011) у потпуности је примењен концепт највише завршене школе, а класификације школске спреме биле су детаљније.

Поред питања о школској спреми, у Попису 2011. за лица која су завршила високу школу, факултет или академију прикупљен је и податак о стеченом звању.

Писменост

Писменост се дефинише као способност читања и писања. Писменим се сматрају сва лица која су завршила најмање три разреда основне школе. Такође, писменим се сматрају и лица без школе и лица која су завршила 1–3 разреда основне школе, а која су се изјаснила да могу да прочитају и да напишу текст у вези са свакодневним животом, без обзира на то којим језиком и писмом се служе.¹⁵

Подаци о писмености прикупљани су у свим пописима после Другог светског рата. Међутим, у погледу дефинисања писмености постојале су методолошке разлике. Наиме, у Попису 1948. у писмено становништво укључена су и тзв. полуписмена лица, тј. лица која умеју само да читају али не и да пишу. У свим осталим пописима (1953–2011), у складу са међународним препорукама, писменим су сматрана лица која умеју и да читају и да пишу.

Компјутерска писменост

Имајући у виду да савремен начин живота намеће и потпуно нове начине комуникације који подразумевају коришћење рачунара како приликом обављања радних задатака, тако и у свакодневном животу, у Попису 2011. прикупљени су први пут подаци о „компјутерској писмености“, односно о активностима које лице зна да обавља на рачунару. Компјутерска писменост је дефинисана као способност лица да користи основне рачунарске апликације у извршењу свакодневних задатака (на послу, у школи, код куће). У вези с тим прикупљени су подаци о томе да ли лице зна да врши обраду текста, израђује табеле, шаље и прима електронску пошту, као и да ли зна да користи интернет.

Компјутерски писменим лицима сматрају се лица која умеју да обављају све четири наведене основне активности на рачунару. Лица која делимично познају рад на рачунару су лица која умеју да обављају једну, две или три активности на рачунару, али не и све четири. Компјутерски неписмена лица су лица која не умеју да обављају ни једну активност на рачунару, тј. лица која у свакодневном животу не користе рачунар.

Похађање школе

У Попису 2011. за сва лица су прикупљени подаци о похађању школе, као и о степену/рангу школе коју похађају. За разлику од ранијих пописа, у Попису 2011. први пут је прикупљен податак о деци која похађају припремни предшколски програм, као и о лицима

¹⁵ Међународне препоруке не сврставају питања о писмености и компјутерској писмености у ред тзв. основних обележја.

која су завршила основне студије и похађају мастер, специјалистичке или докторске студије. У ранијим пописима лицима која се не школују, поред лица која нису почела или су престала да се школују, сматрана су и лица која похађају последипломске студије или неки специјалистички курс. У Попису 1981. године, поред ранга похађане школе, тражио се и податак о разреду/години школе, односно студија које је лице похађало.

1.4.4. Миграторна обележја становништва

Миграторна обележја становништва могу се, на основу резултата Пописа 2011, посматрати на основу одговора испитаника на питања: (1) о месту рођења, (2) о месту из којег се лице непосредно доселило у садашње место сталног становања („последње пресељење“), (3) да ли је лице икада живело ван Републике Србије годину дана и дуже, и (4) о месту рада, односно школовања у време пописа.

Место рођења

Према међународним препорукама, подаци о месту рођења¹⁶ могу да се прикупљају на два начина: преко места у којем се рођење догодило или преко места у којем је мајка стално становала у време када је лице рођено.

Од Пописа 1948. па све до Пописа 1981. прикупљан је само податак о месту где се рођење догодило, као наставак уобичајене праксе из времена када се највећи број порођаја заиста и догађао у месту становања, и то најчешће код куће. Како је порођај код куће бивао све ређа појава, а већина деце се рађала у породилиштима која се налазе у већим (градским) центрима, са аспекта извођења миграторних карактеристика становништва, методолошки је постало једино прихватљиво да се местом рођења сматра место становања мајке у време када је лице рођено.

Ради добијања потпунијих података у Попису 2011. (као и у Попису 1991) прикупљани су подаци и о месту рођења лица и о месту становања мајке у време када је лице рођено.¹⁷ Ако је лице рођено у Републици Србији, односно ако се место сталног становања мајке у време када је лице рођено налази у Републици Србији, прикупљени су подаци о насељу и општини. Уколико је лице рођено у иностранству или је место становања мајке у то време било у иностранству, пописивач је уписивао само назив државе у којој се то место налази.

Аутохтоно и досељено становништво

Идентификовање контингената аутохтоног становништва (лица која од рођења станују у истом месту, тј. никада се нису селила) и мигрантског (досељеног) становништва врши се на основу питања о томе да ли лице непрекидно од рођења живи у месту сталног становања.

¹⁶ Место рођења је према међународним препорукама основно миграторно обележје (енг. *core topic*).

¹⁷ У Попису 2002. прикупљан је само податак о месту у којем је мајка живела у време када је лице рођено.

Такође, сматра се да се лице никада није селило ако је: рођено изван места у којем је мајка тада становала (у другом већем месту у породицишту, код родбине и сл.) и непосредно по рођењу донето у место сталног становања мајке; мењало адресу становања у оквиру истог насеља; у моменту пописа привремено одсутно из места становања због рада, школовања, породичних разлога; извесно време живело у другом насељу у Републици Србији или у иностранству због школовања и сл.

За лица која од рођења не живе у месту становања (досељено становништво) прикупљен је податак о претходном месту становања и датуму досељења (месец и година досељења), односно податак о томе одакле и када су се лица доселила у садашње место становања (последње пресељење). За сва лица која су се пресељавала унутар Републике Србије прикупљен је податак о насељу и општини из које су се доселила, док је за лица која су се доселила из иностранства прикупљен само податак о називу државе у којој су претходно живела.

Изузетно, за интерно расељена лица са подручја АП Косово и Метохија, чак и у случају када су више пута мењала место становања после принудног пресељења, пописивачи су уписивали назив насеља и општине на подручју АП Косово и Метохија одакле су та лица принудно расељена, као и месец и годину када се то догодило.

Податак о месту/држави досељења и о години досељења у садашње место становања прикупљан је у свим пописима од 1961. године.

Међународни мигранти

У Попису 2011. прикупљени су подаци о лицима која су најмање годину дана у континуитету живела ван граница Републике Србије (енг. *core topic*), као и подаци о години њиховог доласка/повратка, разлогу због којег су дошли у Србију и држави у којој су претходно живели. На основу одговора на ова питања добијени су подаци о лицима која су учествовала у међународним миграционим токовима (лица рођена у иностранству која су се доселила у Србију, наши грађани који су се вратили са тзв. „привременог“ рада/боравка у иностранству, избегла лица која су током 90-их година 20. века под принудом напустила своје претходно пребивалиште на територији бивших југословенских република и др.).

Држављанство

Држављанство представља посебан правни однос између државе и појединца остварен рођењем, пореклом, пријемом или на основу ратификованог међународног уговора. У међународним препорукама за попис држављанство се сматра основним миграционим обележјем (*core topic*).

Подаци о држављанству прикупљани су на основу изјаве лица о томе да ли је држављанин Републике Србије, држављанин Републике Србије и неке друге државе (лице са двојним држављанством), само држављанин друге државе или је реч о лицу без држављанства. За лица која поред држављанства Републике Србије поседују и држављанство

неке друге државе, као и за лица која поседују само држављанство неке друге државе, прикупљан је и назив те државе.

Подаци о држављанству прикупљани су у пописима 1948, 1953. и 1961. године и, касније, у пописима 2002. и 2011. године.

Дневне миграције

Дневне миграције представљају посебан облик просторне покретљивости економски активног становништва које обавља занимање, ученика и студената. Дневним мигрантима се сматрају лица која раде или се школују ван места свог уобичајеног становања, али се свакодневно или више пута недељно у њега враћају. Сматра се да се лице свакодневно враћа у место становања и у случају када је због природе посла одсутно, односно када има смену од 24 сата или чак дводневну смену од 48 сати (нпр. у саобраћајним, здравственим или неким другим службама).

Према међународним препорукама, основно обележје за дефинисање дневних миграната међу активним становништвом које обавља занимање је „Место рада“, које представља тачну локацију, тј. адресу на којој лице обавља занимање и које се упоређује са местом уобичајеног становања како би се јасније сагледала дневна покретљивост становништва. За лица која немају фиксно место рада (таксисти, возачи камиона и сл.) прикупљан је податак о локацији седишта фирме, где добијају инструкције у вези с послом и остварују права која им припадају по основу рада.

Укључивањем допунског обележја „Место у којем лице похађа школу“ у садржај основних пописних образаца, омогућено је да се, поред података о дневним миграцијама активних лица која обављају занимање, прикупе подаци и о дневним миграцијама ученика и студената. Уколико лице истовремено ради и школује се ван места сталног становања, приликом обраде података предност је дата раду, па се дневне миграције тих лица посматрају само са аспекта места рада.

1.4.5. Економске карактеристике становништва

Економска активност

Према међународним препорукама, подаци о економској активности становништва спадају у ред тзв. основних обележја (*core topics*), тј. обележја која треба да буду укључена у садржај основних пописних образаца.

Међународне препоруке разликују два концепта проучавања економске активности и пружају државама слободу опредељивања за један од њих:

- ♦ текућа активност (*current activity*), према којој се економска активност евидентира у односу на краћи временски интервал, као што је дан или недеља, и

- ♦ уобичајена активност (*usual activity*), базирана на знатно дужем периоду, као што је једна година.

У Попису 2011. године (као и у Попису 2002) примењен је концепт тзв. текуће активности, тј. „радне снаге“, па су стога сви подаци о економским карактеристикама становништва изведени на основу одговора о економској активности лица у недељи која је претходила Попису (од 24. до 30. септембра 2011).

Укупно становништво, у зависности од активности у недељи пред попис, разврстава се на економски активно и економски неактивно.

Економски активно становништво

Скуп економски активних лица чине лица која обављају занимање и незапослена лица („радна снага“).

Контингент лица која обављају занимање чине:

- ♦ лица која су у недељи пред попис бар један сат обављала било какав посао који је плаћен или ће бити плаћен (у новцу или у натури), независно од тога да ли лице има формално-правни уговор о запослењу, само усмени договор са послодавцем или самостално обавља посао, и
- ♦ лица која имају посао, али су из објективних разлога била спречена да га обављају у референтној недељи због болести, годишњег одмора, штрајка и сл.

Незапосленима се сматрају лица која нису радила у референтној недељи, која активно траже посао (преко службе за запошљавање или самостално) и која би уколико би им посао био понуђен могла да почну да раде у наредне две недеље у односу на „критични моменат пописа“. Незапослена лица разврстана су на лица која су некада радила и лица која траже прво запослење.

Економски неактивно становништво

Лица која у недељи пре пописа нису радила и нису тражила посао, и која нису била у могућности да почну да раде у року од две недеље уколико би им посао био понуђен, сматрају се економски неактивним лицима.

Економски неактивна лица, у складу са међународним стандардима, разврстана су на децу млађу од 15 година, ученике и студенте старе 15 и више година, пензионере и лица с другим личним приходима, лица која обављају искључиво кућне послове у свом домаћинству (тзв. домаћице), лица неспособна за рад и остала неактивна лица.

Праћење активности у ранијим пописима

Питања која се односе на активност становништва била су укључена у садржај свих пописа спроведених у Републици Србији у периоду након Другог светског рата.

У Попису 1948. активним лицима сматрана су сва лица која имају сопствене изворе прихода којима издржавају себе и чланове своје породице. Активност је извођена на основу питања о занимању, при чему је за лица која су имала пољопривредно занимање консултован и податак о земљишном поседу домаћинства, те је готово целокупно женско становништво старије од 14 година из пољопривредних домаћинстава укључено у активно становништво. Из тог разлога, подаци о структури становништва према активности из овог пописа нису упоредиви са подацима из касније спроведених пописа.

У пописима од 1953. до 2002. године појам и класификација економске активности су истоветне, тј. целокупно становништво груписано је у три основне категорије: активно становништво, лица с личним приходом и издржавано становништво. Иако се дефиниција и начин прикупљања података о економској активности лица нису битно разликовали, ипак је сваки наредни попис био садржајнији од претходног. Тако, на пример, у пописима 1971. и 1981. акценат је стављен на дубље испитивање карактеристика радне снаге и на значај диференцирања активног и издржаваног становништва путем одговора на питање о занимању. Особеност Пописа 1991. године била је у томе што није постојао прецизно дефинисан референтни оквир за прикупљање података о економској активности, већ се подразумевало стање у моменту пописа. Осим тога, први пут су прикупљени подаци за лица која траже прво запослење иако то није било предвиђено међународним препорукама. Такође, у Попису 1991. незапосленима су сматрана само лица која су тражила посао преко службе за запошљавање, док су од Пописа 2002. незапосленима сматрана и лица која самостално траже посао (нпр. преко пријатеља, рођака, путем огласа, конкурса или директним контактом са послодавцем).

Најзначајнија промена у Попису 2011. тиче се класификације економске активности, која је сведена само на две групе становништва, економски активне и економски неактивне.

У складу са концептом укупног становништва и методолошким променама кроз пописе, важно је истаћи специфичан начин посматрања економске активности лица у иностранству. У пописима 1971. и 1981. прикупљани су подаци о активности ових лица пре њиховог одласка у иностранство. Према статусу који су тада имала, ова лица била су распоређена у категорију активних или неактивних лица. Тек се у Попису 1991. одустало од информације о занимању лица пре одласка у иностранство будући да је прошло више од 20 година од првих масовних одлазака на тзв. привремени рад. У Попису 2002. категорија „Лица на раду или боравку у иностранству краћем од 1 године“ исказана је посебно, јер за њих нису прикупљани подаци о активности. У Попису 2011. подаци о активности прикупљани су и за лица која раде/бораве у иностранству, тако да је ово први пут да постоје детаљније информације о економским карактеристикама ових лица, укључујући и податак о њиховом актуелном занимању у иностранству.

Занимање

За сва економски активна лица која су у недељи пред попис обављала неко занимање, тј. одређену врсту послова ради стицања средстава за живот, прикупљан је податак о занимању.¹⁸

Према међународним препорукама, подаци о занимању спадају у ред тзв. основних обележја (*core topics*). Занимање се одређује првенствено према врсти посла који лице обавља. „Врста посла“ одређује се према главним задацима и обавезама на послу.

Подаци о занимању прикупљани су у свим пописима после Другог светског рата, али је упоредивост података између пописа отежана, првенствено због примене различитих класификација занимања. У Попису 2011. примењена је интерна Класификација занимања, која је као основу користила „Међународну стандардну класификацију занимања“ (МСК3-08, енг. ISCO-08), која се базира на концептима врсте рада (посла) који се обавља и квалификације. Ова класификација је упоредива са МСК3-88 (ISCO-88), која је коришћена у Попису 2002, те су резултати између ова два пописа упоредиви на највишим нивоима агрегације, односно по групама занимања. Међутим, подаци о занимању лица из пописа 2011. и 2002. не могу се поредити са подацима ранијих пописа.

Делатност

Делатност¹⁹ представља врсту производње или активности која се обавља у предузећу, радњи, установи, задрузи, приватној радњи (занатској, трговинској, угоститељској и сл.) у којој економски активно лице ради. Подаци о делатности прикупљани су у свим пописима од 1953. до 2011. године. Међутим, због честих промена у класификацијама делатности није могућа потпуна упоредивост података.

У Попису 2011. године подаци о делатности шифрирани су само на нивоу сектора делатности. Сектор делатности утврђен је Уредбом о класификацији делатности из 2010. године, која је у потпуности упоредива са „Статистичком класификацијом економских делатности у Европској заједници“ (енг. *Statistical Classification of Economic Activities in the European Community*) NACE Rev. 2. Резултати Пописа 2011. упоредиви су са резултатима Пописа 2002. (NACE Rev. 1.) само на нивоу сектора делатности.

¹⁸ Уколико је неко лице у недељи пред попис одсуствовало с посла, прикупљан је податак о занимању које лице уобичајено обавља. За лице које је у посматраној недељи обављало више послова, прикупљано је занимање на којем је то лице провело највећи део радног времена или на којем је остварило највећи приход. Изузетак су била незапослена лица која су „некада радила“. За ова лица прикупљана је информација о занимању које су обављала на последњем плаћеном послу.

¹⁹ У складу са међународним препорукама, питање о делатности спада у ред основних обележја (*core topics*), тј. обележја које треба укључити у садржај основних пописних образаца.

Радни статус

Радни статус²⁰ се односи на врсту уговора о запослењу с другим особама или организацијама за које особа обавља посао. За лице које не ради, али је некада радило прикупљан је податак о радном статусу који је то лице имало на последњем плаћеном послу.

Место рада

Подаци о месту рада од значаја су за сагледавање дневне покретљивости економски активног становништва које обавља занимање. Одговор на ово питање прикупљан је за економски активна лица која обављају занимање, односно за лица која су радила у недељи пред попис, као и за лица која нису радила али имају плаћени посао на који ће се вратити.

У Попису 2011. у склопу питања о месту рада прикупљени су и подаци о томе да ли лице ради код куће, на пољопривредном имању, ван куће – на сталној адреси, у иностранству, или је без сталног места рада. За лица која раде ван куће – на сталној адреси,²¹ прикупљени су подаци и о тачној локацији, односно адреси (улица и кућни број) предузећа, радње/фирме, установе, задруге и сл. у којој лице ради.

Начин путовања на посао / у школу / на факултет

Подаци о начину путовања на посао, у школу или на факултет први пут су прикупљени у Попису 2011, чиме је омогућено да се стекне увид у учесталост коришћења различитих превозних средстава којима економски активна лица која обављају занимање најчешће одлазе на посао, односно којима ученици и студенти најчешће одлазе у школу или на факултет.

Извори средстава за живот

У Попису 2011. прикупљени су подаци о изворима средстава за живот у години која је претходила попису, и то за свако лице без обзира на његову економску активност. Уколико је лице имало више различитих извора средстава за живот (било сталних или повремених), прикупљени су подаци о свим изворима. У том случају лице је наводило и главни извор средстава за живот, тј. извор који је био највећи или најредовнији током посматране године. Лица која у претходној години нису имала сопствени извор средстава за живот сврстана су у издржавана лица.

²⁰ Према међународним препорукама, питање о радном статусу становништва спада у ред тзв. основних обележја (*core topics*), тј. обележја која треба да буду укључена у садржај основних пописних образаца.

²¹ Сматра се да лице ради ван куће, на сталној адреси и у случају када ради на терену (нпр. такси возачи, возачи камиона и сл.), али инструкције у вези с послом и његовом организацијом добија у месту где се налази седиште његовог предузећа и где остварује права која му припадају на основу рада (здравствено осигурање, плата и сл.). У том случају, у кућице је требало уписати назив насеља и општине и адресу на којој се налази седиште предузећа. Такође, сматра се да лице ради ван куће, на сталној адреси и уколико је радња/фирма регистрована на истој адреси на којој лице станује (на кућној адреси).

Занимање издржаваоца

За издржавана лица, односно за лица која у години пред попис нису остваривала лични приход, прикупљан је податак о издржаваоцу, односно о томе да ли издржавалац обавља занимање (пољопривредно или непољопривредно), има личне изворе прихода (пензија и др.), живи у иностранству или има статус правног лица. Основна методолошка разлика између пописа састоји се у томе што је у Попису 1991. за издржаваоце који су активно обављали неко занимање уписиван конкретан назив занимања, док је у пописима 2002. и 2011. дистрибуција издржавалаца – активних лица која су обављала занимања исказана само кроз две опште категорије: (1) „обавља пољопривредно занимање“ и (2) „обавља непољопривредно занимање“, чиме је битно сужена могућност за дубље сагледавање социјалног статуса издржаваног становништва.

1.4.6. Функционисање и социјална интегрисаност (инвалидитет)

Питања о функционисању и социјалној интегрисаности лица укључена су у садржај Пописа 2011. с циљем да се прикупе основни подаци о особама с инвалидитетом. Приликом дефинисања методолошких одредница за прикупљање података о овим обележјима коришћен је социолошки приступ према коме особа може сматрати да, и поред постојања одређеног здравственог проблема, нема потешкоћа у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу захваљујући подршци околине, коришћењу одговарајућих помагала и слично.

Ради добијања што потпунијих података, у складу са препорукама и дефиницијама Вашингтонске групе за статистику инвалидитета, у садржај пописног обрасца П-1 (Пописница) укључен је сет питања која се односе на шест врста проблема. Лица су одговарала да ли, и у којој мери, имају потешкоће у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу због проблема са: (1) видом, (2) слухом, (3) ходом, (4) памћењем/концентрацијом, (5) самосталношћу при одевању, исхрани и/или одржавању личне хигијене или (6) комуникацијом. За сваки од наведених проблема, лица су могла да се изјасне да немају потешкоће, да имају мало или много потешкоћа, да су потпуно онемогућена у обављању свакодневних активности или да не желе да одговоре. Није се сматрало да лице има потешкоће уколико је у моменту пописа имало само краткотрајни здравствени проблем који га је тренутно ограничавао у обављању свакодневних активности, као што су, на пример, прелом ноге или руке или неко акутно обољење (грип, упала плућа, упала уха и сл.). За децу млађу од пет година, прикупљане су информације о томе да ли се дете развија у складу са својим узрастом, тј. да ли може исто као његови вршњаци да хода, рецитује, да говори и сл. За децу млађу од 15 година старости, као и за лица која нису могла самостално да дају одговор (нпр. проблеми са слухом или говором, деменција и сл.), одговор је давао родитељ, старатељ или неки други пунолетни члан домаћинства.

1.4-1. Преглед обележја становништва у Попису 2011. и усклађеност са међународним препорукама за пописе око 2010.

	Назив обележја	КЕС*	Дефиниција обележја
Уобичајено становништво			
1	Место уобичајеног становања	О	Насељено место у којем лице сâмо (у случају самачког домаћинства) или са члановима свог домаћинства проводи највећи део свог времена, односно дневни/ноћни одмор, независно од тога где има пријављено пребивалиште.
2	Укупно становништво	ОИ	Према концепту „уобичајеног становништва“, у укупно становништво одређеног места укључена су лица која су у том месту живела непрекидно најмање годину дана пре критичног момента пописа, као и лица која су у том месту живела краће од 12 месеци, али с намером да у њему остану најмање годину дана, без обзира на то да ли су у критичном моменту пописа била присутна у месту пописа или су се налазила у неком другом месту у земљи или у иностранству због рада, школовања, посете пријатељима, лечења и сл.
Демографске карактеристике			
3	Пол	О	Биолошко обележје лица. Лице може бити мушког или женског пола.
4	Старост	О	Биолошко обележје лица. Исказује се у навршеним годинама живота.
5	Законски брачни статус	О	Формално-правни брачни статус лица. Одговор на ово питање давала су сва лица, укључујући и лица која живе у ванбрачној заједници. Подаци о законском брачном статусу исказују се за лица стара 15 и више година.
6	<i>De facto</i> брачни статус	Д	Брачни статус лица у смислу фактичког стања. Лица се сматрају партнерима у ванбрачној заједници када живе у истом домаћинству и нису међусобно законски венчана. Подаци о <i>de facto</i> брачном статусу исказују се за лица стара 15 и више година.
7	Број живорођене деце	Д	Број живорођене деце коју је жена родила до момента пописа (без обзира на њен брачни статус), укључујући и децу која у моменту пописа нису жива. Не укључују се: мртворођена деца, усвојена деца, нити деца из ранијег брака супруга/партнера.
Спољне и унутрашње миграције			
8	Место рођења	О	Место рођења лица јесте место где се рођење догодило и/или место становања мајке у време када је лице рођено. У Попису 2011. прикупљана су оба податка.
9	Држава / место рођења	О	Ако је лице рођено у Републици Србији, односно ако се место сталног становања мајке у време када је лице рођено налази у Републици Србији, прикупљени су подаци о насељу и општини. Уколико је лице рођено у иностранству или је место становања мајке у то време било у иностранству, прикупљени су подаци само о називу државе у којој се то место налази.
10	Држављанство	О	Држављанство представља посебан правни однос између државе и појединца остварен рођењем, пореклом, пријемом или на основу ратификованог међународног уговора.

1.4-1. Преглед обележја становништва у Попису 2011. и усклађеност са међународним препорукама за пописе око 2010. (наставка)

	Назив обележја	КЕС*	Дефиниција обележја
11	Претходно место уобичајеног становања и датум доласка у садашње место	О	<p>Место у којем је лице претходно живело, односно место из којег се лице доселило у садашње место уобичајеног становања.</p> <p>Уколико се лице доселило из другог места у Републици Србији, прикупљан је податак о садашњем називу насеља (и општине) у којем је лице претходно живело, односно из којег се доселило у садашње место становања. За лице које се доселило из иностранства, укључујући и државе са простора некадашње СФРЈ, прикупљан је податак о садашњем називу државе из које се лице доселило. Уколико је лице више пута мењало место становања, подаци су прикупљани само за последње пресељење. Изузетно, за интерно расељена лица са подручја АП Косово и Метохија (после 24. марта 1999), чак и ако су више пута мењала место становања после принудног пресељења, прикупља се податак само о насељу и општини на подручју АП Косово и Метохија одакле су та лица принудно расељена.</p> <p>Датумом доласка у садашње место уобичајеног становања сматра се календарска година и месец досељења.</p>
12	Међународни мигранти	О	<p>Лица која су живела/боравила ван Републике Србије непрекидно годину дана и дуже, без обзира на земљу рођења или Држављанство и без обзира на остале промене уобичајеног места становања унутар земље сматрају се међународним мигрантима. Година доласка/повратка односи се на календарску годину у којој се лице последњи пут вратило/доселило из иностранства.</p>
13	Држава у којој је лице живело/боравило ван Републике Србије	Д	<p>Садашњи назив државе из које су се лица која су икада живела/боравила ван Републике Србије непрекидно годину дана и дуже доселила/вратила у Републику Србију.</p>
14	Разлог доласка/повратка у Републику Србију	Д	<p>Основни разлог због којег се лице доселило/вратило у Републику Србију: посао, породични разлози, школовање, принудно пресељење (за избеглице из република некадашње СФРЈ) и споразум о реадмисији (за азиланте и илегалне емигранте који су на основу споразума о реадмисији између Републике Србије и ЕУ враћени из европских земаља у Републику Србију).</p>
15	Избеглице	Д	<p>Лица која су избегла у Републику Србију из бивших република СФРЈ (Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина, Македонија) у периоду 1991–2002. и која су као главни разлог досељења навела „принудно пресељење“ и чланови њихових породица који су заједно с њима избегли али су као разлог доласка навели „породични разлог“, као и њихова деца рођена у Републици Србији.</p>
16	Интерно расељена лица	Д	<p>Лица која су расељена са подручја АП Косово и Метохија (после 24. марта 1999), као и њихова деца рођена ван подручја АП Косово и Метохија након што су њихови родитељи расељени.</p>

1.4-1. Преглед обележја становништва у Попису 2011. и усклађеност са међународним препорукама за пописе око 2010. (наставак)

	Назив обележја	КЕС*	Дефиниција обележја
Етнокултуралне и језичке карактеристике			
17	Национална припадност	Д	Податак о националној припадности добија се на основу слободног непосредног изјашњавања лица. У складу са чланом 47 Устава Републике Србије, грађанин није дужан да се изјашњава о својој националној припадности.
18	Матерњи језик	Д	Под матерњим језиком подразумева се језик којим је лице проговорило у најранијем детињству, односно ако се у домаћинству говори више језика онај језик који лице сматра матерњим.
19	Вероисповест	Д	Одговор на питање о вероисповести је резултат личног убеђења појединца заснованог на његовим схватањима религије. При давању одговора није било важно да ли је лице уписано у књигу припадника неке вероисповести. У складу са чланом 43 Устава Републике Србије, грађанин није дужан да се изјашњава о својој вероисповести.
Образовне карактеристике			
20	Највиша завршена школа	О	Под највишом завршеном школом подразумева се школа чијим је завршавањем лице стекло највиши степен образовања. Подаци су прикупљани за становништво старо 15 и више година.
21	Стечено звање	Д	Назив највишег достигнутог звања (нивоа образовања) који је стекло лице са завршеном високом школом, факултетом или академијом.
22	Похађање школе	Д	Похађањем школе, укључујући и припремни предшколски програм, сматра се организовано учење у званичном школском систему на било ком нивоу образовања.
23	Писменост	Д	Писменим се сматрају лица која су завршила најмање три разреда основне школе. Такође, писменим се сматрају лица без школе, као и лица са 1-3 разреда основне школе која се изјасне да могу да прочитају и да напишу текст у вези са свакодневним животом, без обзира на то којим језиком и писмом се служе. Подаци су прикупљани за становништво старо 10 и више година.
24	Компјутерска писменост	Д	Компјутерски писменим лицима се сматрају она лица која умеју да обављају четири основне активности на рачунару, и то: обраду текста, израду табела, слање и примање електронске поште и коришћење интернета. Лица која делимично познају рад на рачунару су лица која умеју да обављају једну, две или три активности на рачунару, али не и све четири наведене. Лица која не умеју да обављају ни једну активност на рачунару сматрана су компјутерски неписменим лицима. Подаци су прикупљани за становништво старо 15 и више година.
Економске карактеристике			
25	Текућа активност	О	Концепт тзв. текуће активности, тј. „радне снаге“, подразумева да се подаци о економским карактеристикама становништва изводе на основу одговора на питање о економској активности у недељи која је претходила попису (24–30. септембра 2011).

1.4-1. Преглед обележја становништва у Попису 2011. и усклађеност са међународним препорукама за пописе око 2010. (наставак)

	Назив обележја	КЕС*	Дефиниција обележја
26	Занимање	О	Занимање је врста посла који економски активно лице старо 15 и више година обавља у недељи пред попис.
27	Делатност	О	Делатност представља врсту производње/активности која се обавља у предузећу, радњи, установи, задрузи, приватној радњи (занатској, трговинској, угоститељској и сл.) у којој лице ради.
28	Радни статус	О	Радни статус, односно положај особе која обавља неко занимање, односи се на врсту експлицитног или имплицитног уговора о запослењу с другим особама или организацијама за које особа обавља посао.
29	Главни извор прихода	Д	Извор прихода у години пред попис који је био највећи или најредовнији, а из којег се финансира потрошња лица током референтног периода (приходи од зараде, пензије, имовине, социјална примања, стипендија, новчана надокнада за незапослена лица и др.). Лица која нису остваривала сопствене приходе сматрана су издржаваним лицима. За издржавана лица прикупљан је податак о занимању њиховог издржаваоца.
Географске карактеристике			
30	Место рада	О	Локација места рада је прецизна локација (насеље, општина, улица, кућни број) на којој економски активна лица обављају свој посао. Сматра се да лице ради ван куће (на сталној адреси) и у случају када ради на терену (нпр. такси возач, возач камиона и сл.), али инструкције у вези с послом и његовом организацијом добија у месту где се налази седиште његовог предузећа и где остварује права која му припадају на основу рада (здравствено и социјално осигурање, плата и сл.).
31	Место школовања	Д	Насеље и општина, односно страна држава у којој се налази школа, факултет или академија на којој се лице школује.
32	Начин путовања на посао / у школу	Д	Начин путовања односи се на превозно средство које лице најчешће користи за одлазак на посао или у школу, односно превозно средство којим свакодневно прелази највећу удаљеност (укључујући и пешице).
Инвалидитет			
33	Статус инвалидитета (функционисање и социјална интегрисаност)	Д	Статус инвалидитета дефинисан је у складу са одговорима лица на питања да ли, и у којој мери, имају потешкоће у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу због проблема са (1) видом, (2) слухом, (3) ходом, (4) памћењем/концентрацијом, (5) самосталношћу при одевању/исхрани/одржавању личне хигијене или (6) комуникацијом.

1.4-2. Преглед обележја домаћинстава и породица у Попису 2011. и усклађеност са међународним препорукама за пописе око 2010.

	Назив обележја	КЕС*	Дефиниција обележја
1	Домаћинство	ОИ	<p>Домаћинства могу бити: (1) приватна (индивидуална), (2) колективна (институционална) и (3) „примарни бескућници“.</p> <p>Према концепту који је примењен у Попису 2011. (<i>housekeeping concept</i>), приватним или индивидуалним домаћинством сматрају се лица која заједно станују и заједнички троше средства за подмиривање основних животних потреба (исхрана, становање и др.). Домаћинство може бити и самачко (када једно лице живи сâмо у стану или у делу стана и самостално подмирује своје потребе) и вишечлано (када се више лица, било да су у сродничким односима или не, удружују у подели трошкова становања и исхране). При томе, у једном стану може живети једно или више домаћинстава.</p> <p>Колективна или институционална домаћинства чине лица чије потребе (становање/нега/издржавање и сл.) обезбеђују одређене институције.</p>
2	Бескућници	-	<p>Бескућницима се сматрају лица без сталне или привремене адресе становања. Примарни бескућници су лица која живе на улици без крова над главом, тј. без склоништа које се сматра стамбеним простором. Секундарни бескућници су лица која живе у објектима настањеним из нужде, као што су: шупе, бараке, приколице, вагони, подруми, шатори, шлепови, односно картонска и нехигијенска насеља.</p>
3	Сродство (однос) с лицем на које се води домаћинство	О	<p>Сроднички однос, односно положај лица у домаћинству према „лицу на које се води домаћинство“: муж, жена, син, ћерка, отац, мајка, брат, сестра и сл.</p> <p>Лице на које се води домаћинство је било који пунолетан члан домаћинства, без обзира на пол, старост, обавезе у домаћинству или висину прихода које остварује. Чланови домаћинства самостално одређују лице на које се води домаћинство.</p>
4	Тип домаћинства/домаћинства према породичном саставу	ОИ	<p>Према породичном саставу разликују се породична и непородична домаћинства.</p> <p>Породична домаћинства су она домаћинства у чијем саставу се налази најмање једна породица. Поред чланова једне или више породица у овим домаћинствима могу се налазити и други чланови који не припадају ниједној породици.</p> <p>Непородичним домаћинствима сматрају се вишечлана домаћинства у чијем саставу нема ниједне породице (нпр.: домаћинство које чине браћа и/или сестре или баба и унуче или домаћинство чији чланови нису ни у каквом крвном сродству), као и самачка домаћинства.</p>
5	Породица	ОИ	<p>Породица је заједница коју чине брачни или ванбрачни пар, или родитељи (оба или један) и њихова деца. При томе, дететом се сматра свако лице, без обзира на старост и на брачни статус, које живи у домаћинству с једним родитељем или са оба родитеља и које у том домаћинству нема свог брачног/ванбрачног партнера или своје дете.</p>
6	Положај (статус) члана у породици	ОИ	<p>За сваког члана породице одређује се положај или статус у породици: супруг или супруга, партнер или партнерка у ванбрачној заједници, заједничко дете супружника/партнера, мајка с дететом/децом, отац с дететом/децом, дете које живи само са једним родитељем, дете само женског партнера/супруге, дете само мушког партнера/супруга.</p>

1.4-2. Преглед обележја домаћинства и породица у Попису 2011. и усклађеност са међународним препорукама за пописе око 2010.

	Назив обележја	КЕС*	Дефиниција обележја
7	Тип породице	ОИ	Породице се у зависности од свог састава класификују у следеће типове породица: брачни/ванбрачни пар без деце, брачни/ванбрачни пар с децом, мајка с децом и отац с децом.
8	Број чланова породице	ОИ	За сваку породицу изводи се податак о укупном броју чланова.
9	Број чланова домаћинства	ОИ	За свако домаћинство изводи се податак о укупан броју чланова.
10	Основ по коме домаћинство користи стан	О	Основ коришћења стана односи се на правни основ по ком домаћинство користи целу стамбену јединицу или њен део. Основ коришћења стамбеног простора може бити: власништво, закуп, подстанарство, сродство (са власником или закупцем стана) и остало (за колективно домаћинство или домаћинство настањено у колективној стамбеној јединици).

* Акроними: КЕС – Препоруке Конференције европских статистичара

О – Обавезно обележје (прикупља се директно од испитаника и обавезно је према међународним препорукама)

ОИ – Обавезно изведено обележје (обавезно је према међународним препорукама али се не добија директно већ се изводи у обради на основу других обележја)

Д – Допунско обележје (није обавезно - свака земља самостално одлучује да ли ће га уврстити у садржај пописа)

ДИ – Допунско изведено обележје (није обавезно, изводи се у обради пописне грађе на основу других обележја).

Литература

Владимир Станковић, "Опште и методолошке информације о попису" (2006). *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Уредник Горан Пенев. Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука и Друштво демографа Србије.

Владимир Станковић, "Методолошка објашњења садржаја пописа" (1995). *Становништво и домаћинства Републике Србије према Попису 1991. године*. Уредник Биљана Радивојевић. Београд: Републички завод за статистику, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука.

Миладин Ковачевић, "Пописи становништва у Југославији" (1995). *Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991. године*. Уредник Светлана Радовановић. Београд: Савезни завод за статистику, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука.

Загорка Аничич, "Методологија" (1984). *Становништво и домаћинства СР Србије према Попису 1981. године*. Београд: Републички завод за статистику, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука.

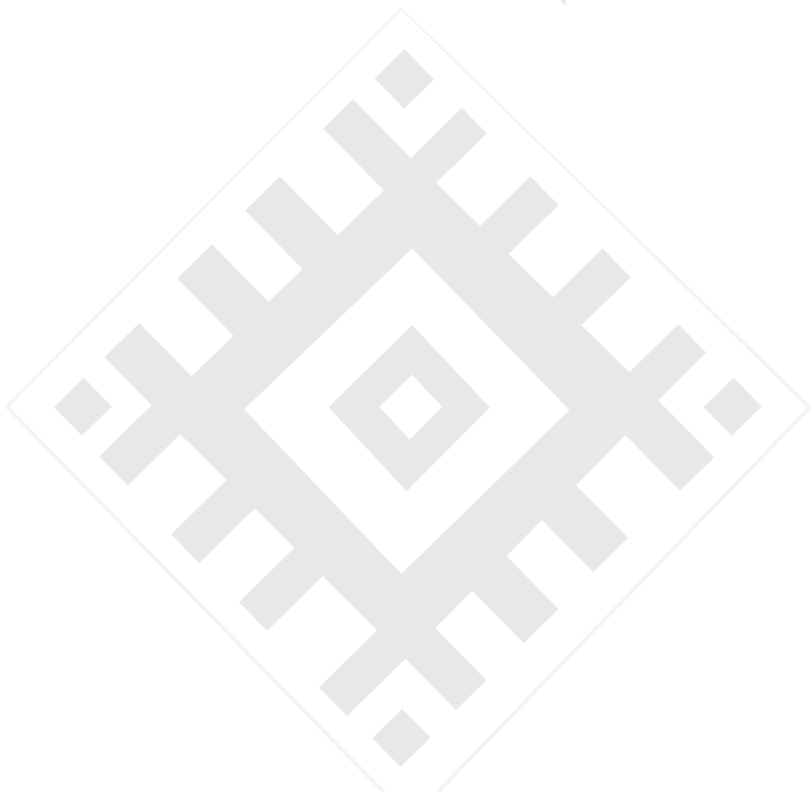
Републички завод за статистику (2012–2014). Књиге коначних резултата Пописа становништва, домаћинстава и станова 2011. Београд: Републички завод за статистику.

EU (2008). Regulation (EC) No 763/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 on population and housing censuses. Official Journal of the European Union, L218/14

EU (2009). Commission Regulation (EC) No 1201/2009 of 30 November 2009 implementing Regulation (EC) No 763/2008 of the European Parliament and of the Council on population and housing censuses as regards the technical specifications of the topics and of their breakdowns. Official Journal of the European Union, L329/29

UNECE (2006) Conference of European Statisticians: Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing. New York and Geneva: United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), pp. 205.

UN (2008). Principles and Recommendations for Population and Housing Census, Revision 2. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, pp.420.

Садржај

2. ПОПУЛАЦИОНА ДИНАМИКА У МЕЂУПОПИСНОМ ПЕРИОДУ	42
2.1. Утицај методолошких промена на упоредивост резултата сукцесивних пописа	43
2.2. Динамика и компоненте кретања становништва	45
2.3. Просторна дистрибуција становништва.....	47
2.4. Промене у густини насељености	56

2. Популациона динамика у међупописном периоду

Раст становништва, као и његова динамика, представљају кључни фактор развоја. Од средине 20. века светска популација се повећала за скоро три пута, а годишња стопа раста становништва света на почетку 21. века износи 1,2 процента (United Nations, 2013). Упркос опадању фертилитета у многим регионима, према подацима Уједињених нација (2013) светска популација ће са садашњих седам милијарди порасти на 9,5 до 2050. односно 10,4 милијарди до 2075. године. Овакав раст становништва погоршава већ постојеће планетарне проблеме као што су међународни криминал, међузависност у економском погледу, потом климатске промене, као и ширење бројних заразних болести, међу којима свакако треба најпре издвојити ХИВ инфекције. Брз раст светске популације негативно утиче и на бројна социјална питања као што су равноправност полова, репродуктивно здравље, материнство, људска права и многе друге социјалне аспекте.

Утицај раста становништва на одрживи развој тумачи се са различитих аспеката, али не постоји јединствен став. Демографски развој представља сложен процес, због чега се као такав не може издвајати из друштвене средине (Мацура, 1974) али се он често због егзактности поједностављује и своди на просту репродукцију броја становника и густине насељености. На другој страни, значење појма „одрживи развој“ још је сложеније, јер ако је то развој који задовољава потребе садашњих генерација без угрожавања могућности будућих генерација да задовоље сопствене потребе, постављају се два питања: Да ли је реч о егзистенцијалним или о екстравагантним потребама и како да сазнамо потребе будућих генерација када ни сопствене не препознајемо (Ђурђевић, 1998).

Поред проблема великог раста становништва традиционалног света који чини већинско становништво наше планете, све су већи проблеми и ниске и недовољне репродукције становништва модерног света. У свету је данас уочљива правилност да су економски сиромашна друштва богата децом, а економски богата друштва сиромашна децом. Србија је у том погледу феномен: економски сиромашно друштво сиромашно децом.

Раст становништва светске популације условљен је само природном компонентом кретања становништва (природним прираштајем), док раст становништва једне земље зависи и од природне али и од механичке компоненте (миграција) кретања становништва.

Становништво Србије²² карактерише дугорочна тенденција успоравања раста становништва. И поред чињенице да је крајем деветнаестог века, међу 579 европских провинција, највећи фертилитет забележен управо на простору Србије, у рејону Топлице (висок брачни фертилитет и највећа пропорција удатих у Европи указивали су на могућу стопу укупног фертилитета од преко осморо деце по жени) (Coale, 1973; Coale, Watkins, 1986), становништво Србије се данас суочава са стопом фертилитета испод нивоа потребног за просто обнављање становништва.

Према пројекцијама становништва Републичког завода за статистику (2014), у варијанти константног фертилитета, број становника Републике Србије смањиће се до 2041. године за 14%. Чак ће се и у варијанти високог фертилитета, број становника у наредне три деценије смањивати.

Ниске и негативне стопе природног прираштаја, као и висока просечна старост становништва изазивају интензивну депопулацију у свим деловима земље (Arsenović et al, 2011). Због тога се депопулациони процеси могу окарактерисати као основни демографски, али и економски и социјални проблеми становништва Србије, а демографски раст као лимитирајући фактор развоја. У оваквим условима, циљ одрживог демографског развоја мора бити стационарно становништво, односно становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће. Овај ниво простог обнављања становништва значи да на индивидуалном нивоу једна жена у свом фертилном периоду треба да се надомести са једним женским дететом (да нето стопа репродукције буде једнака јединици) (Ђурђевић и сар., 2010).

2.1. Утицај методолошких промена на упоредивост резултата сукцесивних пописа

Кретање и промена броја становника током прве деценије 21. века били су под значајним утицајем догађаја изазваних распадом бивше СФРЈ током 1990-их година. Велики број избеглица и интерно расељених лица као последица ратних сукоба на простору бивше СФРЈ утицали су на ублажавање одређених демографских процеса, а пре свега на депопулацију. Анализа кретања броја становника између пописа често је отежана и због различите методологије која се примењивала у пописима (Ђурђевић и сар., 2010). Измене у методологији пописа становништва дешавале су се у складу са међународним препорукама у више наврата током 20. и почетком 21. века. Ни резултати последња два пописа нису у потпуности упоредиви, јер није коришћен исти концепт укупног становништва. У Попису 2011. године, први пут је за утврђивање укупног броја становника једног подручја примењен концепт „убичајеног становништва“. Према том концепту, лице се сматра становником оног места у којем само или са члановима свог домаћинства проводи највећи део свог времена, односно дневни/ноћни одмор, независно од тога где има пријављено пребивалиште. На тај начин су у укупно становништво одређеног места укључена лица која су у том месту живела непрекидно најмање годину дана пре критичног момента пописа, као и лица која су у том месту живела краће од 12 месеци, али са намером да у њему остану најмање годину дана. По истој

²² У целој студији пописни подаци за Републику Србију не покривају територију Косова и Метохије односно становништво које тамо живи, јер у јужној покрајини нису спроведени пописи 2002. и 2011. године.

методологији су у укупно становништво 2011. укључена и интерно расељена лица (ИРЛ) са простора АП Косово и Метохија, за разлику од Пописа 2002. Због тога у табели 2.1-1 приликом поређења броја становника између Пописа 2002. и 2011. треба имати у виду да у резултатима из 2002. није исказана популација ИРЛ. Пошто не постоје објављени подаци о броју ИРЛ ни према Попису 2011, о утицају овог фактора не може се закључивати на основу пописних резултата. Детаљније о процени утицаја ИРЛ на промене у броју становника између 2002. и 2011. на основу других извора говори се у одељку 5, који разматра миграциону компоненту развоја становништва Србије. Поред наведених разлика у самој методологији између Пописа 2002. и 2011, битно је истаћи да су Албанци који живе у две општине на југу Србије бојкотовали Попис 2011. године.

Утицај методолошке разлике у погледу примењеног концепта сталног становништва најучљивији је приликом поређења резултата Пописа 1991. и 2002. (табела 2.1-1). У Попису 2002, поред становништва у земљи, у стално становништво била су укључена лица на раду или боравку у иностранству краћем од једне године, односно страни држављани који су радили или боравили (као чланови породице) у Републици Србији годину дана и дуже. У Попису 1991. у стално становништво били су укључени сви грађани који су боравили (као чланови породице) или радили у иностранству, што није био случај са страним држављанима на раду или боравку у нашој земљи.

Попис становништва представља основни извор података о величини, распореду и саставу становништва, али није увек довољан извор за разумевање демографских промена и процеса, што укључује ослањање на податке текуће статистике виталних и миграционих догађаја. Постојање регистра становништва би допринело бољем праћењу демографских процеса и промена.

Од Пописа 1991. године, број становника Републике Србије се смањује. У периоду 1991–2011, просечна годишња стопа промене броја становника износила је -2,6%. Посматрано по регионима, једино Београдски регион бележи континуирани раст становништва, док је у Региону Војводине раст регистрован само у периоду 1991–2002. Негативне стопе природног прираштаја у Војводини бележе се још од краја 1980-их, тако да је пораст броја становника између ова два пописа резултат позитивног миграционог салда, као последица прилива великог броја избеглица са простора бивших република СФРЈ. Према подацима Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, у Војводини је 2001. године регистровано 183 721 избегло лице, што је чинило око 49% регистрованих избеглица у Србији. У оба региона статистичке целине Србија – југ, број становника се континуирано смањује, при чему је већи пад забележен у Региону Јужне и Источне Србије.

Табела 2.1-1. Промена броја становника Републике Србије у међупописним периодима, по регионима, 1991–2011.

Регион	Међупописни период	Ранији попис	Каснији попис	Годишња промена		Време дуплирања/преполовљења (у годинама)
				број	стопа (%)	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	<u>1991–2002</u>	<u>7 822 795</u>	<u>7 893 125</u>	<u>6 394</u>	<u>0,8</u>	<u>852</u>
	1991–2002	7 576 837	7 498 001	-7 167	-1,0	729
	2002–2011	7 498 001	7 186 862	-32 751	-4,5	155
	1991–2011	7 576 837	7 186 862	-19 023	-2,6	269
Београдски регион	<u>1991–2002</u>	<u>1 602 226</u>	<u>1 638 643</u>	<u>3 311</u>	<u>2,0</u>	<u>339</u>
	1991–2002	1 552 151	1 576 124	2 179	1,4	497
	2002–2011	1 576 124	1 659 440	8 770	5,4	128
	1991–2011	1 552 151	1 659 440	5 234	3,3	213
Регион Војводине	<u>1991–2002</u>	<u>2 013 889</u>	<u>2 098 779</u>	<u>7 717</u>	<u>3,8</u>	<u>185</u>
	1991–2002	1 970 195	2 031 992	5 618	2,8	247
	2002–2011	2 031 992	1 931 809	-10 546	-5,3	130
	1991–2011	1 970 195	1 931 809	-1 872	-1,0	722
Регион Шумадије и Западне Србије	<u>1991–2002</u>	<u>2 266 428</u>	<u>2 262 235</u>	<u>-381</u>	<u>-0,2</u>	<u>4 117</u>
	1991–2002	2 196 689	2 136 881	-5 437	-2,5	276
	2002–2011	2 136 881	2 031 697	-11 072	-5,3	130
	1991–2011	2 196 689	2 031 697	-8 048	-3,8	182
Регион Јужне и Источне Србије	<u>1991–2002</u>	<u>1 940 252</u>	<u>1 893 468</u>	<u>-4 253</u>	<u>-2,2</u>	<u>312</u>
	1991–2002	1 857 802	1 753 004	-9 527	-5,3	131
	2002–2011	1 753 004	1 563 916	-19 904	-12,0	58
	1991–2011	1 857 802	1 563 916	-14 336	-8,4	83
Регион Косово и Метохија	

Извор: Републички завод за статистику 2004; Републички завод за статистику 2012а.

Напомене: Подаци који се односе на укупно становништво, по методологији Пописа 1991, јесу подвучени. Курзивом је означено време потребно за преполовљење броја становника.

Ниске стопе раста карактеристика су становништва модерног света. На почетку 21. века негативне стопе раста бележе и државе у окружењу, као што су Хрватска, Бугарска, Мађарска и Румунија, али и Грчка, Португал, Естонија, Летонија, Литванија. На основу овога се може закључити да је демографски развој Србије у складу са развојем становништва како држава у суседству, али и неких других европских простора.

Попис 2011. године није регистровао значајније промене у националном саставу становништва у односу на Попис 2002, будући да су Срби и даље најбројнији (83,3%).²³

2.2. Динамика и компоненте кретања становништва

Становништво Србије карактерише завршна фаза демографске транзиције, односно фаза коју одликују ниске репродуктивне норме становништва, ниске стопе наталитета и

²³ Детаљније о етноконфесионалним карактеристикама становништва видети у студији „Етноконфесионални и језички мозаик Србије“, Републички завод за статистику (2014).

морталитета, односно низак и негативан природни прираштај. У овој фази демографске транзиције ниво фертилитета често опада и испод нивоа потребног за просту репродукцију становништва, што дугорочно за последицу има депопулацију. Ипак, посматрано на регионалном нивоу, постоје различита мишљења о процесу демографске транзиције и опадању фертилитета. Према појединим ауторима, процес демографске транзиције и смањење репродукције у Београду је започело још од средине 19. века, односно знатно пре него у осталим подручјима Србије (Спасовски, 1990/1991). Студија случаја на простору Војводине показује да је опадање фертилитета у војвођанским селима наступило 1903. године, у време када се то десило у већини европских провинција (Ђурђевић et al, 1992).

Табела 2.2-1. Природне компоненте кретања становништва Републике Србије по регионима, 2002–2011. (годишњи просек у ‰)

Регион	Стопа наталитета	Стопа морталитета	Стопа природног прираштаја
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	9,8	14,1	-4,3
Београдски регион	10,3	12,4	-2,1
Регион Војводине	9,6	14,6	-5,0
Регион Шумадије и Западне Србије	9,8	13,8	-4,0
Регион Јужне и Источне Србије	9,6	15,4	-5,8
Регион Косово и Метохија

Извор: Републички завод за статистику (2006; 2012б; 2013).

Негативан природни прираштај присутан је деценијама уназад у скоро свим деловима земље. У међупописном периоду 2002–2011, природни прираштај је био негативан за скоро триста хиљада лица. Просечна годишња стопа природног прираштаја кретала се од $-2,1‰$ у Београдском региону до $-5,8‰$ у Региону Јужне и Источне Србије.

Овакво кретање природног прираштаја негативно је утицало на промену броја становника између Пописа 2002. и 2011. године. Раст броја становника забележен је једино у Београдском региону, али се он може приписати искључиво позитивном миграционом салду. Остали региони представљају емиграциона подручја, а нарочито Регион Јужне и Источне Србије, где је губитку од око 190 хиљада становника више допринело исељавање од негативног природног прираштаја. По томе је овај регион јединствен у Србији. Просечна годишња нето емиграција била је најнижа у Региону Војводине (око 600 становника) захваљујући позитивном миграционом салду Новог Сада. У Региону Шумадије и Западне Србије била је четири пута интензивнија (око две и по хиљаде), а у Региону Јужне и Источне Србије чак 16 пута (око 10 хиљада).

Позитиван миграциони салдо остварен у Београдском региону није се могао одразити на миграциони биланс државе, јер је у питању резултат унутрашњих пресељавања. Штавише, регистрована међупописна вредност негативног миграционог салда на нивоу државе (око -14 хиљада) не одсликава реално стање, јер Попис 2002. из методолошких разлога није укључио популацију ИРП са Косова и Метохије за разлику од Пописа 2011. Стварни

миграциони биланс Србије у периоду 2002–2011. био је свакако још неповољнији, што потврђује имиграциона статистика најважнијих емиграционих дестинација наших држављана (ISS, 2013). Стога су негативне вредности миграционог биланса у два јужна региона, наведене у табели 2.2-2, свакако веће будући да највећи део ИРЛ има уобичајено боравиште управо у општинама тих региона.

Табела 2.2-2. Компоненте демографских промена становништва Републике Србије по регионима, 2002–2011.

Регион	Међуполуписна промена 2002–2011	Апсолутни допринос		Релативни допринос (%)	
		прираштаја	миграција	прираштаја	миграција
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	-311 139	-297 377	-13 762	95,6	4,4
Београдски регион	83 316	-32 648	115 964	...	100
Регион Војводине	-100 183	-94 303	-5 880	94,1	5,9
Регион Шумадије и Западне Србије	-105 184	-79 636	-25 548	75,7	24,3
Регион Јужне и Источне Србије	-189 088	-90 790	-98 298	48,0	52,0
Регион Косово и Метохија

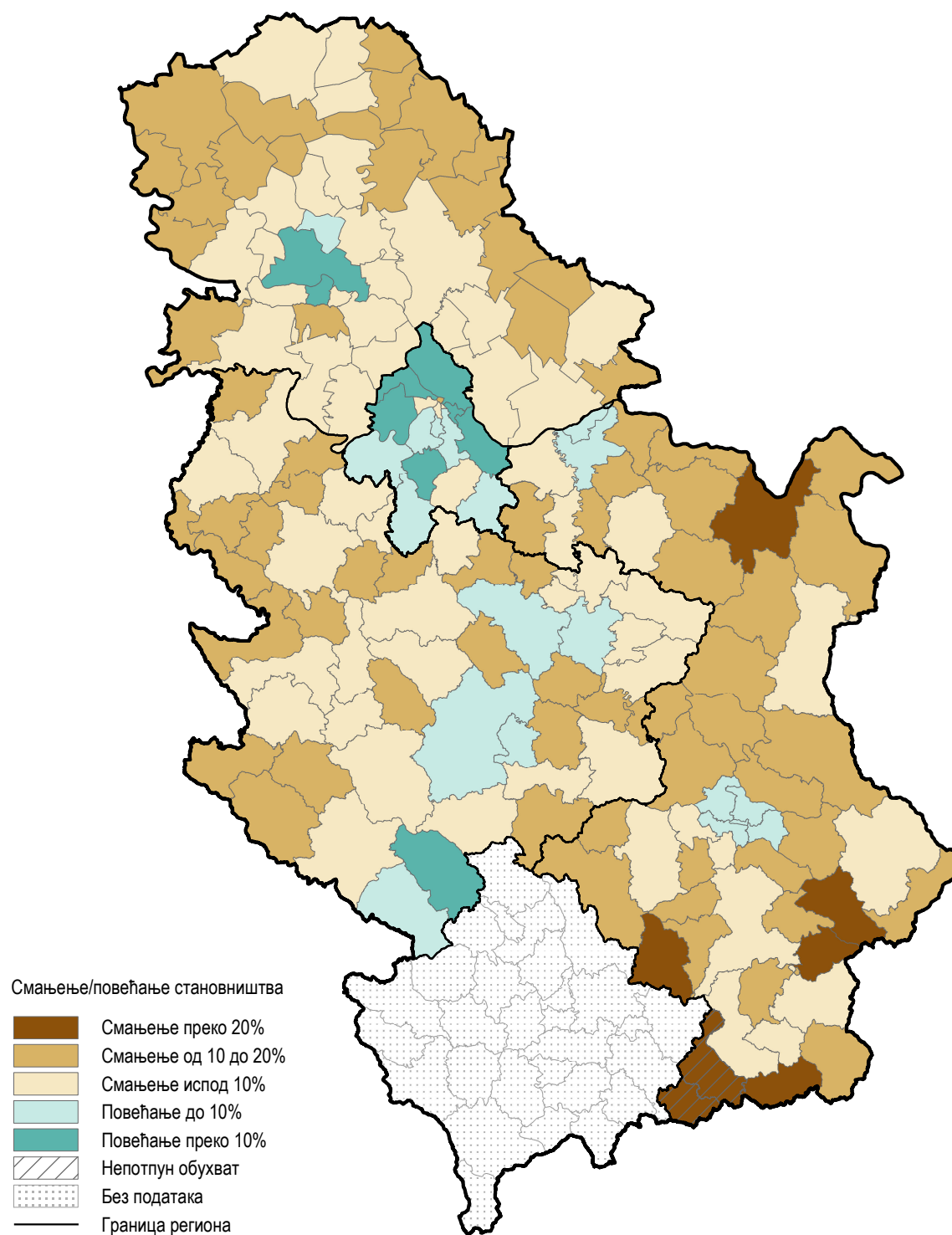
Извор: Републички завод за статистику (2006; 2012; 2013).

Ниске и негативне стопе природног прираштаја, као и одсељавање младог становништва, утицаће на даље смањење броја становника, а пре свега на погоршање „квалитета“ одређених функционалних контингената становништва, као што је становништво фертилног контингента или радно способног узраста. На другој страни, повећаваће се број старог, издржаваног становништва. Са оваквим проблемима суочен је и велики број земаља модерног света, али у државама са развијеном економијом он се делимично компензује имиграцијом, односно увозом радне снаге коју чини млађе становништво. Такође, ове земље се одликују и далеко вишим стопама активности, нарочито код младих и старих, у поређењу са нашом земљом. Ипак, у условима недовољно развијене економије, Србија није у могућности да увози радну снагу, због чега демографски развој представља један од лимитирајућих фактора свеукупног развоја становништва наше земље.

2.3. Просторна дистрибуција становништва

Административно-територијална организација просторних јединица у време Пописа 2011. делимично је измењена у односу на Попис 2002. Мање промене десиле су се на нижим територијалним нивоима, формирањем неколико нових градских општина у односу на претходни попис. Динамика кретања броја становника по општинама у периоду 2002–2011. сагледана је на основу административно-територијалне организације у време спровођења Пописа 2011. године. Такође, резултати анализе за општине Бујановац и Прешево нису узети у обзир због непотпуног обухвата њиховог становништва у Попису 2011. године. Током спровођења пописа, становништво албанске националности бојкотовало је ову статистичку акцију у поменутих општинама Пчињске области.

Карта 2.3-1. Динамика кретања броја становника по општинама, 2002–2011.

Зоне великог пораста броја становника налазе се на подручју Београдског региона. То су општине: Барајево, Гроцка, Земун, Звездара, Палилула, Раковица и Сурчин, у којима је број становника између два пописа порастао за 10 или више процената. У Региону Војводине, највећи пораст забележио је Нови Сад (14%). У Региону Шумадије и Западне Србије, највећи раст броја становника између Пописа 2002. и 2011. имао је Нови Пазар (17%), што је уједно и општина са највећим порастом броја становника у целој земљи. У Региону Јужне и Источне Србије, највећи раст броја становника имао је Ниш (4,4%). Поред наведених, у још 12 општина забележен је раст броја становника између два пописа, али је он био далеко мањи – у неким општинама чак и испод једног процента (у Лазаревцу, Темерину и Пожаревцу) (карта 2.3-1).

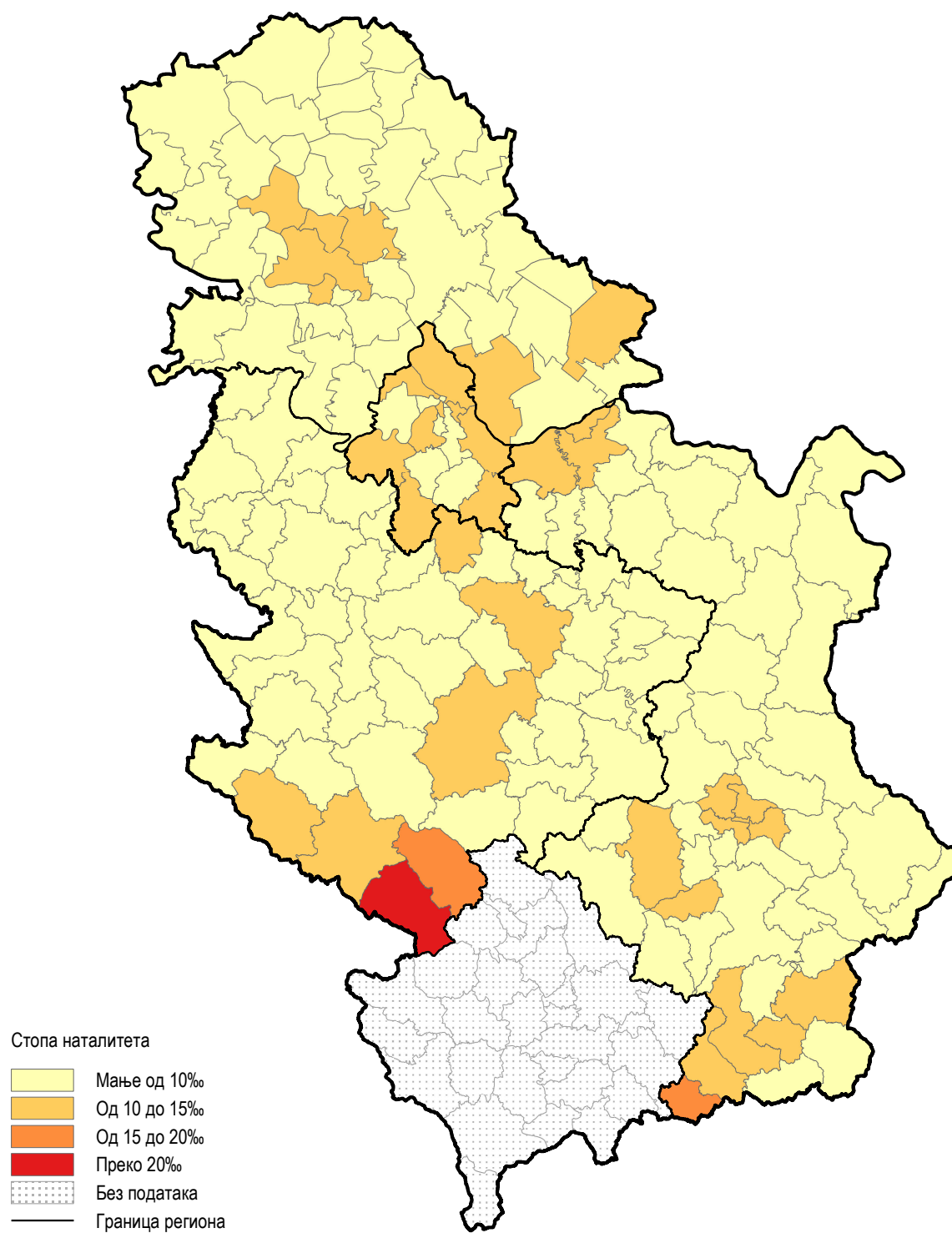
На другој страни, број становника у Општини Црна Трава опао је за 35 процената, и то је општина са највећим падом броја становника у земљи. Смањење броја становника за 20 и више процената имале су општине Мајданпек, Гаџин Хан, Ражањ, Бабушница, Медвеђа и Трговиште.

У поређењу са променом броја становника у међупописном периоду 1991–2002, може се закључити да су се зоне великог пораста броја становника у периоду 2002–2011. налазиле у истим гравитационим подручјима. Изузетак је Општина Стара Пазова, која је због прилива избеглица у периоду 1991–2002. представљала општину са највећим порастом становништва у Србији (32,2%), док је у периоду 2002–2011. забележила смањење своје популације за 2,6%. Такође, у периоду 1991–2002. изузетним растом становништва одликовале су се и општине Темерин, Инђија и Рума, док је у периоду 2002–2011. године у Општини Темерин пораст становништва био испод једног процента, а у општинама Инђија и Рума забележено је смањење броја становника.

Када су у питању општине са великим падом броја становника, није било већих промена у односу на претходни међупописни период. Општина Црна Трава је и у периоду 1991–2002. била општина са највећим падом броја становника, а слично је и са другим општинама, као што су Мајданпек, Медвеђа и др. Општина Тутин је у периоду 1991–2002. припадала групи општина са великим падом броја становника, док је у периоду 2002–2011. доживела пораст своје популације.

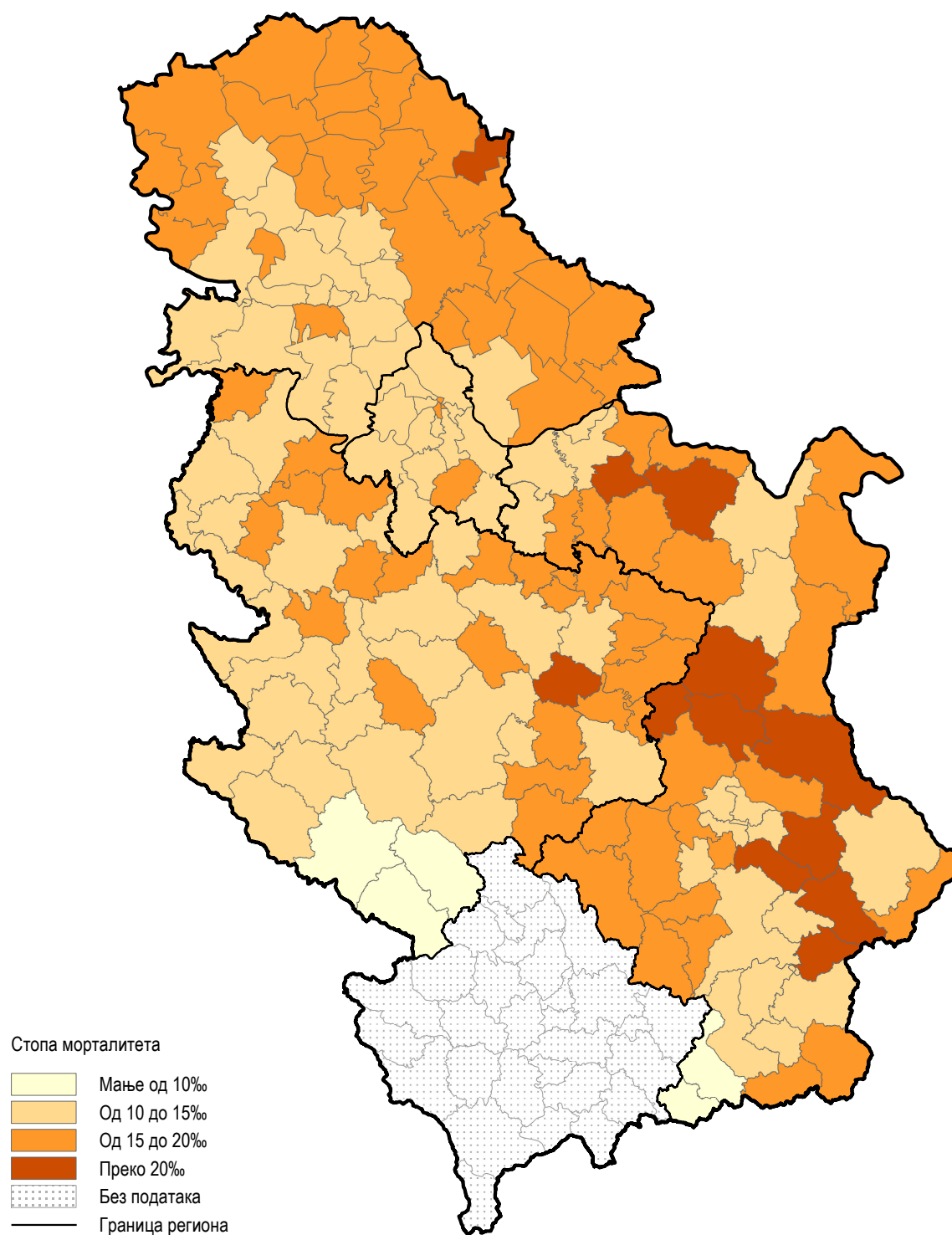
У чак 129 општина *просечна годишња стопа наталитета* у међупописном периоду 2002–2011. била је испод 10 промила, а најниже вредности забележене су у општинама Гаџин Хан (4,6 промила) и Црна Трава (4,6 промила). На другој страни, највише вредности стопе имале су општине Тутин (21,4 промила), Прешево (19,7), Нови Пазар (18,1) и Сјеница (14,5) (карта 2.3-2). Распон између најниже и највише вредности на нивоу општине износи у Београдском региону 2,4 промила, у Региону Војводине 5 промила, у Региону Јужне и Источне Србије 15,1 промил, а у Региону Шумадије и Западне Србије чак 15,7 промила (табела 2.3-1.). Највеће вредности просечне годишње стопе наталитета у Региону Шумадије и Западне Србије јављају се у општинама у којима је већинско становништво бошњачке националности, док се минималне вредности јављају у општинама са већинским српским становништвом.

Карта 2.3-2. Просечна годишња стопа наталитета по општинама, 2002–2011.

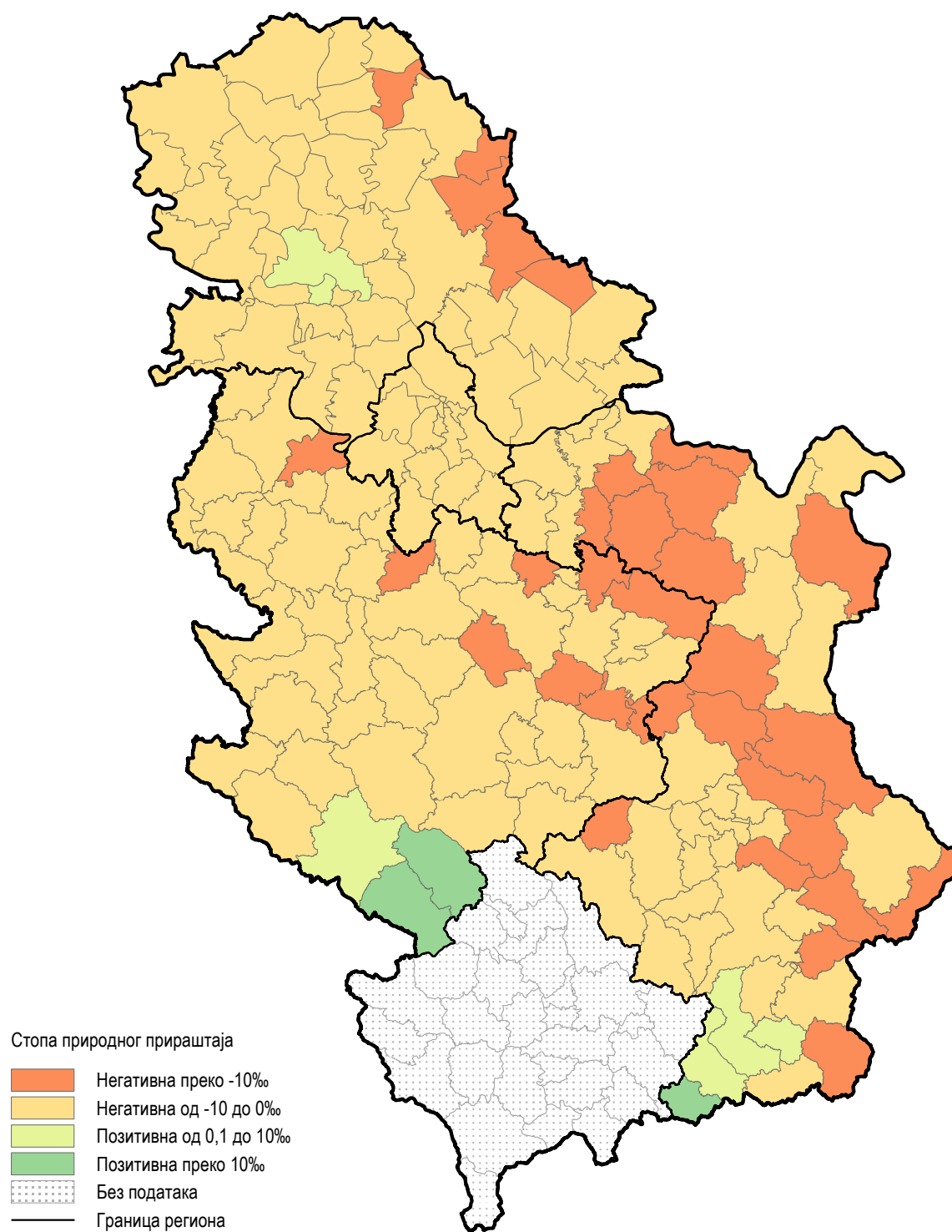
Карта 2.3-3. Просечна годишња стопа морталитета по општинама, 2002–2011.

Највећу вредност *просечне годишње стопе mortalитета* у периоду 2002–2011. имала је Општина Црна Трава, чак 31,4 промила. У поређењу са периодом 1991–2002, кад је стопа mortalитета у овој општини износила 24,5 промила, може се закључити да је дошло до великог пораста стопе, јер је ово општина са најрушенијом старосном структуром услед дуготрајне интензивне емиграције. Веома високу стопу mortalитета имале су и следеће општине: Гаџин Хан (24,5 промила), Бабушница (24,1), Ражањ (22,5), Рековац (22,2), Бољевац (22,2), Књажевац (21,8), Нова Црња (21,1), Кучево (21,2), Бела Паланка (20,4) и Босилеград (20) (карта 2.3-3). У односу на међупописни период 1991–2002, када су само три општине имале просечну годишњу стопу mortalитета изнад двадесет промила, у периоду 2002–2011. број општина у овој категорији повећан је за девет. На другој страни, у три општине са већинском бошњачком популацијом забележене су најниже вредности просечне стопе mortalитета. У све три, стопа је била испод десет промила – Тутин (7,3), Нови Пазар (7,8) и Сјеница (9,3). Слична ситуација је и у општинама у Региону Јужне и Источне Србије, са већинском албанском популацијом. У Општини Бујановац просечна годишња стопа mortalитета износила је 8,9 промила, док је у Општини Прешево она била свега 6,8 промила.

Ниске стопе natalитета и високе стопе mortalитета као резултат имају негативан *природни прираштај* у скоро свим општинама у Републици Србији. Најниже вредности просечне годишње стопе природног прираштаја у периоду 2002–2011. регистроване су у општинама Црна Трава (-26,8 промила), Гаџин Хан (-19,8), Ражањ (-16,7) и Бабушница (-18,3). Стопа је била испод -10 промила још у 29 општина. Позитивне вредности просечне годишње стопе природног прираштаја забележене су у свега седам општина: Тутин (14,1 промил), Прешево (12,9), Нови Пазар (10,3), Сјеница (5,3), Бујановац (4,3), Врање (0,5) и Нови Сад (0,4) (карта 2.3-4). Процент општина Републике Србије у којима је забележен негативан природни прираштај порастао је са 86% у периоду 1991–2002. на 96% у периоду 2002–2011. У појединим општинама Београдског региона, као што су Гроцка и Чукарица, просечан годишњи природни прираштај био је позитиван у периоду 1991–2002, али је између 2002. и 2011. у свим општинама овог региона регистровано у просеку више умрлих од рођених. Приликом поређења два међупописна периода, приметно је смањење стопе природног прираштаја и у општинама које бележе највише вредности, као што су Сјеница, Тутин и Нови Пазар.

Карта 2.3-4. Просечна годишња стопа природног прираштаја по општинама, 2002–2011.

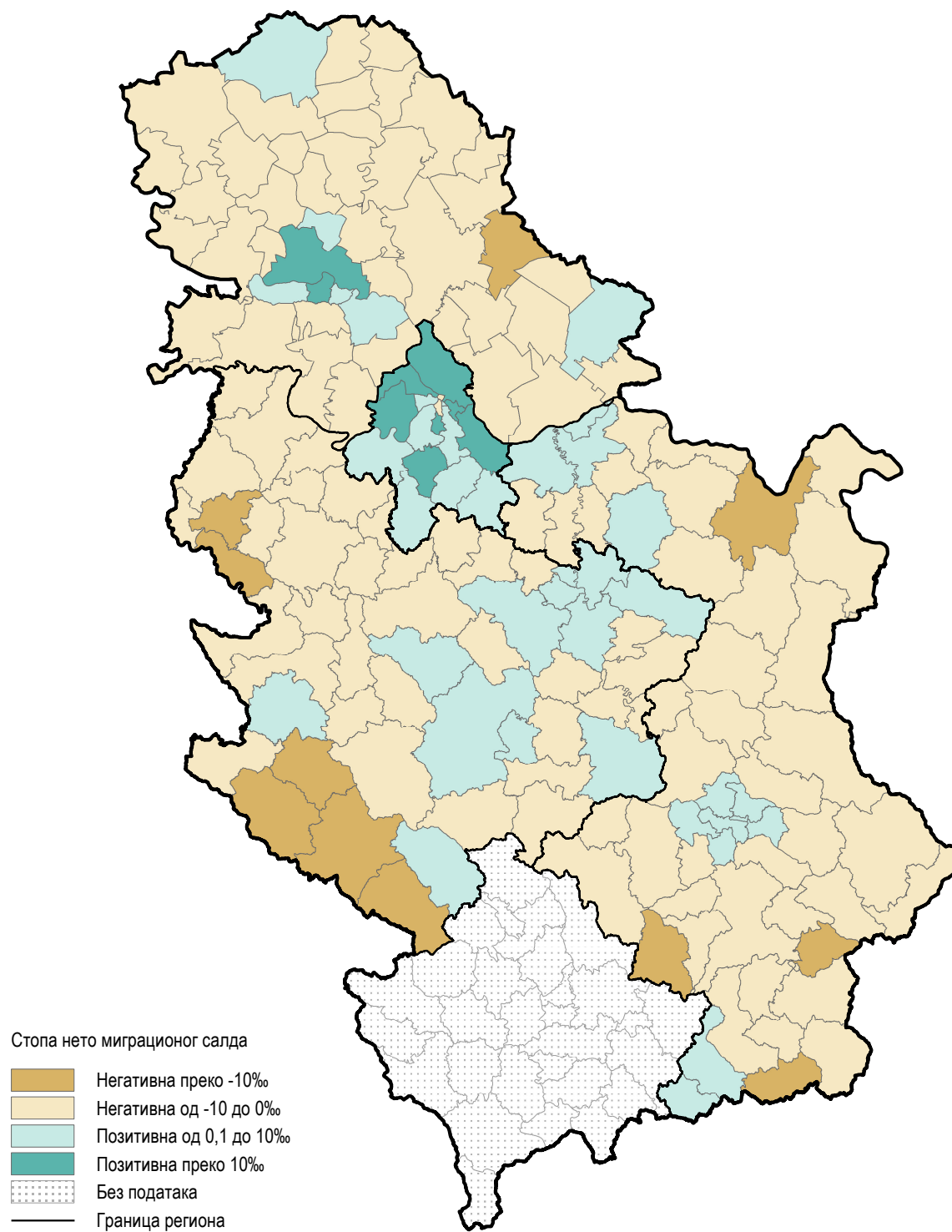
Табела 2.3-1. Варијације просечних годишњих вредности компоненти демографског раста по регионима, 2002–2011. (‰)

	Стопа наталитета		Стопа морталитета		Стопа природног прираштаја		Стопа нето миграције	
	општина	ниво	општина	ниво	општина	ниво	општина	ниво
РЕПУБЛИКА СРБИЈА								
Максимум	Тутин	21,4	Црна Трава	31,4	Тутин	14,1	Барајево	15,3
Минимум	Гаџин Хан	4,6	Прешево	6,8	Црна Трава	-26,8	Медвеђа	-31,5
Распон		16,8		24,6		40,9		46,8
Београдски регион								
Максимум	Земун	11,3	Стари град	16,8	Сопот	-7,1	Барајево	15,3
Минимум	Сопот	8,9	Сурчин	10,5	Гроцка	-0,2	Стари град	-7,3
Распон		2,4		6,3		6,9		22,6
Регион Војводине								
Максимум	Нови Сад	11,8	Нова Црња	21,1	Нови Сад	0,4	Нови Сад	13,5
Минимум	Планиште	6,8	Нови Сад	11,4	Нова Црња	-13,4	Сечањ	-10,6
Распон		5,0		9,7		13,8		24,1
Регион Шумадије и Западне Србије								
Максимум	Тутин	21,4	Рековац	22,2	Тутин	14,1	Врњачка Бања	8,2
Минимум	Рековац	5,7	Тутин	7,3	Рековац	-16,5	Нова Варош	-14,3
Распон		15,7		14,9		30,6		22,5
Регион Јужне и Источне Србије								
Максимум	Прешево	19,7	Црна Трава	31,4	Прешево	12,9	Ниш	6,2
Минимум	Гаџин Хан	4,6	Прешево	6,8	Црна Трава	-26,8	Медвеђа	-31,5
Распон		15,1		24,6		39,7		37,7
Регион Косово и Метохија								

Извор: Републички завод за статистику (2006; 2012б; 2013).

Највећа разлика између броја одсељених и досељених у периоду 2002–2011. јавља се у Општини Медвеђа, где је *просечна годишња стопа нето миграције* износила -31,5 промила. Потом следе општине Мајданпек (-18,1), Црна Трава (-18,0), Трговиште (-15,7) и Нова Варош (-14,3). Позитиван миграциони салдо, односно више досељених него одсељених лица, изражено кроз просечну стопу нето миграције, забележено је у 42 општине, а највише у Барајеву (15,3), Звездари (15,2), Сурчину (13,5), београдској Палилули (12,3) и Новом Саду (13,5). Општине које карактерише висок ниво имиграције (10 и више промила) налазе се у Београдском региону и Региону Војводине. У свим осталим општинама и градовима у земљи, које представљају регионалне центре и имају позитиван миграциони салдо, стопа нето миграције је испод десет промила.

Карта 2.3-5. Просечна годишња стопа нето миграције по општинама, 2002–2011.

2.4. Промене у густини насељености

Не постоји јединствено мишљење о значају густине становништва за развој људског рода. Ставови да је пренасељеност лимитирајући фактор, као и да је број становника и његова густина заправо покретач развоја људског рода, присутни су и данас. И поред велике пренасељености одређених делова света, поједини делови наше планете још увек су ненасељени или ретко насељени. Просечна густина насељености у свету данас износи око 50 становника по квадратном километру (ст./km²), док је у Србији далеко већа, јер на основу пописа 2011. износи око 93 ст./km². Ипак, просечна густина насељености у Србији је смањена у поређењу са Пописом 2002. (97 ст./km²). У Региону Војводине, просечна густина насељености у 2011. била је испод републичког просека (89 ст./km²), као и у Регионима Шумадије и Западне Србије (77 ст./km²) односно Јужне и Источне Србије (60 ст./km²). Далеко највећу густину насељености има Београдски регион са чак 514 ст./km².

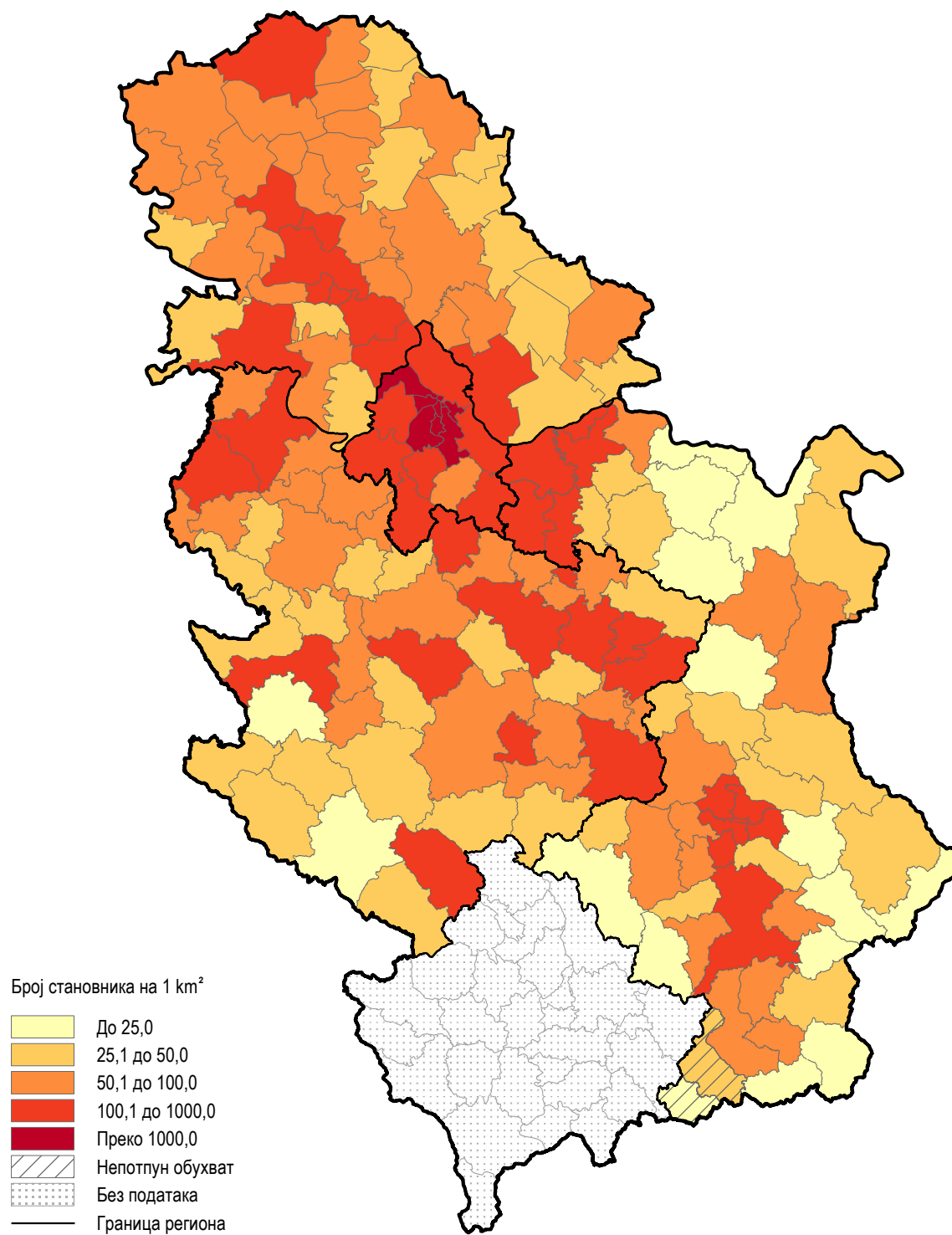
Посматрано на нивоу општина и градова, густина насељености становништва разликује се зависно од региона. Најмању густину насељености у 2011. години имала је Општина Црна Трава са свега 5 ст./ km², док је у нишкој Општини Медијана на једном квадратном километру живело 28 656 становника. Највећу густину насељености имале су општине које припадају Београдском региону, односно Београдској области, и то: Врачар (18 778 ст./ km²), Стари град (9 690 ст./km²), Звездара (4 897 ст./km²), Нови Београд (4 875 ст./km²), Раковица (4 724 ст./km²), Савски венац (2 794 ст./km²), Чукарица (1 154 ст./km²), Земун (1 121 ст./km²) и Вождовац (1 069 ст./km²) (карта 2.4-1). Ове општине заузимају свега 0,7% територије Републике Србије,²⁴ а у њима је 2011. живело око 17% становништва земље.

Зоне најслабије насељености (испод 25 ст./km²) углавном се налазе у Региону Јужне и Источне Србије, где се поред Црне Траве издвајају и општине Голубац (23 ст./km²), Бабушница (23 ст./km²), Бела Паланка (23 ст./km²), Кучево (22 ст./km²), Димитровград (21 ст./km²), Мајданпек (20 ст./km²), Куршумлија (20 ст./km²), Жагубица (17 ст./km²), Бољевац (16 ст./km²), Медвеђа (14 ст./km²), Босилеград (14 ст./km²) и Трговиште (14 ст./km²) (карта 2.4-1). У Региону Војводине, једино је Општина Сечањ имала 25 ст./km² (налази се на граници између зоне најређе насељености и зоне слабе насељености), док се у Региону Шумадије и Западне Србије издваја Општина Чајетина (23 ст./km²). Општине које припадају зони најслабије насељености заузимају око 9,6% територије државе и у њима је 2011. живело око 2% становништва земље.

Поред зона најгушће и најређе насељености, велики број општина/градова налази се између ове две крајности. Не узимајући у обзир подручја испод 25 ст./km² и преко 1 000 ст./km², општине/градови Републике Србије могу се класификовати у три зоне: слабе насељености (од 25 до 50 ст./km²), средње насељености (од 50 до 100 ст./km²) и велике насељености (од 100 до 1 000 ст./km²). У ове три зоне налазе се 143 општине.

²⁴ Без података за Косово и Метохију.

Карта 2.4-1. Густина насељености по општинама/градовима, Попис 2011.

Зона слабе насељености заузима око 28,4% територије Републике Србије, а у њој је 2011. живело око 13% становништва земље. Тој зони припада 47 општина, што је више него према Попису 2002, када је у њој било регистровано 40 општина (Ђурђевић и др., 2006). Повећање броја општина у зони слабе насељености последица је чињенице да се те општине налазе у подручјима интензивне депопулације и емиграције становништва.

Зона средње насељености заузима око 28,3% територије Републике Србије и у њој је 2011. живело око 25% становништва земље. У овој зони се налазе 54 општине, што је за пет мање у односу на 2002. годину.

Зона велике насељености заузима 20% територије Републике Србије, а у њој је 2011. живело око 43% становништва. Тој зони припада 41 општина, што је за четири мање него у време Пописа 2002. године. Ово је зона око великих урбаних центара, са изузецима Лознице, Новог Пазара и др. Осам општина има густину насељености већу од 200 ст./km² и то су: Гроцка, Палилула (Град Београд), Нови Сад, Петроварадин, Крагујевац, Палилула (Град Ниш), Пантелеј и Смедерево. Међу њима се издвајају и две општине са густином насељености преко 500 ст./km², а то су општине Нови Сад и Палилула (Град Ниш).

Између два пописа спроведена почетком 21. века нису се дешавале велике промене у густини насељености, али је густина насељености смањена чак и у најгушће насељеним општинама. Тако је, на пример, у Општини Врачар 2002. године на једном квадратном километру живело 19 462 становника, док је 2011. године број становника по квадратном километру у овој општини мањи за 684 становника. Коефицијент опште насељености између два пописа смањен је и у најређе насељеним општинама.

Литература

Ђурђевић, Бранислав (1998). „Два века Малтуса“. *Становништво*, бр. 1–2, стр. 7–24.

Ђурђевић, Бранислав (2006). „Кретање становништва Србије према досадашњим пописима становништва“. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Уредник Горан Пенев. Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука, Друштво демографа Србије, стр. 31–52.

Маринковић, Иван (2006). „Национално неизјашњени и неодређени у Војводини 2002. године“. *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, бр. 121, стр. 85–92.

Мацура, Милош (1974). *Прилози теорији и политици становништва*. Београд: Економски институт.

Пенев, Горан (2012). „Етничка структура становништва балканских држава крајем 20. и почетком 21. века“. *Теме*, бр. 36 (4), стр. 1535–1557.

Пенев, Горан; Маринковић Иван (2005). „Србија 2002: међу демографски најстаријим земљама Европе и света“. *Статистичка ревија*, LIV, бр. 1–4, стр. 1–17.

Републички завод за статистику (2004). *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Упоредни преглед броја становника 1948–2002*. Књига 9. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2006). *Демографска статистика 2002–2003*. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2011). *Систематски списак насеља у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2012а). *Попис становништва, домаћинства и станова у 2011. Старост и пол*. Књига 2. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2012б). *Природно кретање становништва у Републици Србији 1961–2010*. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2013). *Демографска статистика у Републици Србији 2012*. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2014). *Пројекције становништва Србије 2011–2041*. Подаци по општинама и градовима. Београд: Републички завод за статистику.

Спасовски, Милена (1990/1991). „Репродукција становништва у Београдском региону по националности“. *Зборник радова, Географски факултет, ПМФ*, бр. 37/38, стр. 79–88.

Arsenović, Daniela; Đurđev, Branislav; Dragičević, Vanja (2011). „Population Aging of Vojvodina Province – Demographic Challenges“. *Geographica Timisiensis*, Vol. 20 (1), pp. 87–94.

Coale, Ansley; Watkins Susan (Editors) (1986). *The decline of fertility in Europe*. Princeton: Princeton University Press.

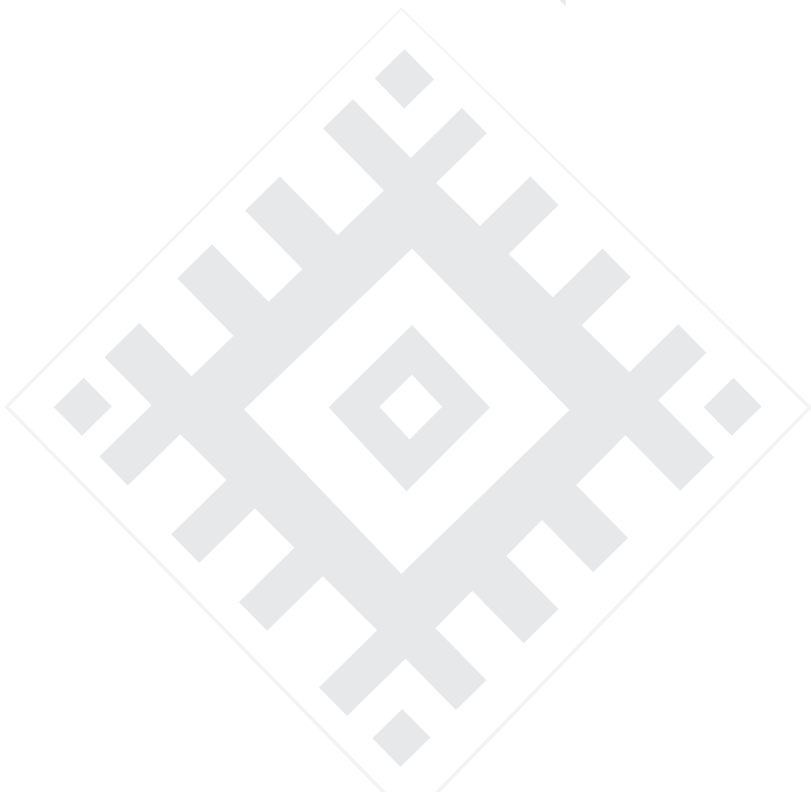
Coale, Ansley (1973). “The Demographic Transition”. *IUSSP International Population Conference*. International Union for the Scientific Study of Population. Liege, 1973, pp. 53–72.

Đurđev, Branislav; Arsenović, Daniela; Cvetanović, Milan (2010). „Demografski razvoj Vojvodine – stanje i perspektive“. *Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo*, br. 39, str. 5–18.

Đurđev, Branislav; Arsenović, Daniela; Dragin, Aleksandra (2010). *Contemporary problems in stying population of Vojvodina Province*“. *Acta geographica Slovenica*, Vol. 50–1, pp. 115–129.

Djurdjev, Branislav; Katic Vesna; Zarkov, Dubravka (1992). “Prevalence of the formal zadruga in the village of Vilovo, Vojvodina, Serbia. *Journal of family history*, 17 (3), 319–329.

United Nations (2013). *World Population Prospects: The 2012 Revision, volume II Demographic Profiles*. New York: United Nations.

Садржај

3. ГРАДСКО СТАНОВНИШТВО И МРЕЖА ГРАДОВА	64
3.1. Мрежа градова према правилу реда величине	64
3.2. Динамика градског становништва и степен урбанизације	66
3.3. Степен концентрације градског становништва и промене у мрежи насеља	67

3. Градско становништво и мрежа градова

У 2011. години, нешто више од половине светске популације (око 52%) живело је у урбаним срединама (United Nations, 2014). У развијеним регионима, удео градског становништва био је далеко већи (око 78%) него у мање развијеним деловима света (око 46%). У контексту процеса глобализације, градови данас представљају велике кориснике и места према којима је усмерен највећи део инвестиција и економске активности. Због тога, савремени градови представљају приступачнија места за решавање социјалних и економских питања, а самим тим и места са повољнијим економским амбијентом за живот људи.

Раст урбаног становништва налазио се у сфери интересовања јавности само када су у питању велике агломерације. Посматрано на глобалном нивоу, велики проблем ће представљати убрзан раст становништва у мањим градовима, који инфраструктурно не могу да одговоре динамици раста броја становника. Ипак, у Србији то неће бити случај, јер се због депопулације управо одвија супротан процес.

3.1. Мрежа градова према правилу реда величине

У Републици Србији се од 1981. године примењује тзв. правни критеријум за дефинисање градских насеља, који подразумева да насеље мора имати генерални урбанистички план, а одлуку о добијању статуса градског насеља доноси скупштина општине на чијој се територији насеље налази.

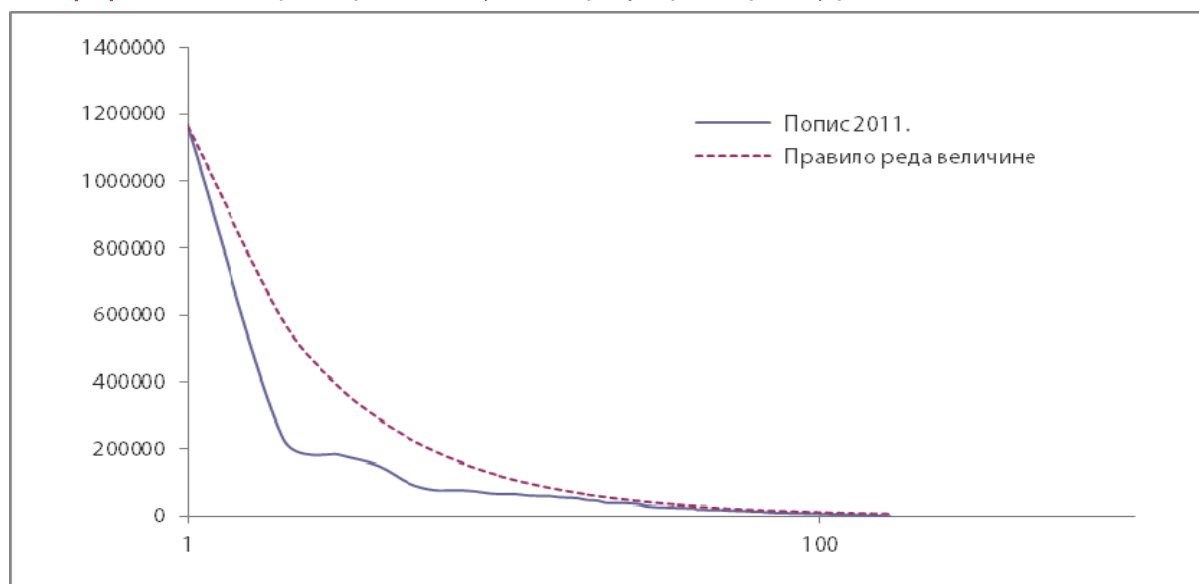
Према резултатима Пописа 2011, у Србији²⁵ је било 167 градских насеља, а једино је насеље Београд имало више од милион становника (1 166 763). Ако се у обзир узме правило реда величине (енг. *Rank Size Rule*),²⁶ којим се указује на односе између редоследа градова и

²⁵ Без Косова и Метохије.

²⁶ Правило реда величине указује на односе између редоследа градова и њихове популационе величине. Однос је дат формулом $P_n = P_1/n$, где је P_n број становника града који је на n месту по величини, P_1 је број становника највећег града, а n је величински редослед града (Dziewonski, 1972). Правило реда величине рачунато је без података за општине Прешево и Бујановац.

њихове популационе величине, Србија би, поред Београда, требало да има један град величине око 580 хиљада становника, један око 388 хиљада, један око 290 хиљада, један око 230 хиљада, шест градова са 100 – 200 хиљада, док би најмање градско насеље требало да има око 7 хиљада становника (графикон 3.1-1). Ипак, ситуација је према Попису 2011. значајно другачија. Након Београда, долази Нови Сад са 231 798 становника, Ниш са 183 164 и Крагујевац са 150 835, док сва остала градска насеља имају испод 100 хиљада становника. У осам градских насеља живело је мање од хиљаду становника, а најмање од њих (Куршумлијска Бања) имало је свега 106 житеља.

Графикон 3.1-1. Мрежа градова Републике Србије према правилу реда величине, Попис 2011.

Неравномерност у распореду градова према популационој величини јавља се у државама које одликује модел приматног града (енг. *Primate City*). Такав модел је карактеристичан за земље Африке, Азије и Јужне Америке, које су доста касно ушле у процес урбанизације. Међутим, примера има и у Европи, попут земаља у окружењу (Мађарска и Грчка). С друге стране, модел реда величине јавља се у државама као што су САД, Канада и Аустралија, које одликује стабилна економија и висок степен урбанизације. Ипак, постоје и примери који не подржавају ово правило, као што је Велика Британија, коју одликује модел приматног града.

3.2. Динамика градског становништва и степен урбанизације

Пораст и промене градског становништва најчешће се прате уз помоћ степена или нивоа урбанизације (удео градског у укупном становништву) и стопе или динамике урбанизације (просечна годишња промена процента становништва у урбаним срединама између два пописа). Степен, као и стопа урбанизације, зависи од природног прираштаја становништва и миграција, али и од административних промена по којима сеоска и друга насеља добијају статус градских или се припајају оближњим градовима. Између Пописа 2002. и 2011. године формиране су нове градске општине, али је број градских насеља остао исти, због чега се може закључити да административне промене нису утицале на динамику градског становништва.

Табела 3.2-1. Степен и стопа урбанизације по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	Године пописа	Градско становништво			Стопа урбанизације 2002–2011 (%)	Становништво осталих насеља		
		број	промена броја 2002–2011 (%)	удео у укупном (%)		број	промена броја 2002–2011 (%)	удео у укупном (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2002	4 218 479		56,3		3 279 522		43,7
	2011	4 271 872	0,13	59,4	0,58	2 914 990	-1,24	40,6
Београдски регион	2002	1 274 924		80,9		301 200		19,1
	2011	1 344 844	0,56	81,0	0,02	314 596	0,46	19,0
Регион Војводине	2002	1 152 674		56,7		879 318		43,3
	2011	1 146 731	-0,05	59,4	0,48	785 078	-1,19	40,6
Регион Шумадије и Западне Србије	2002	956 586		44,8		1 180 295		55,2
	2011	963 648	0,08	47,4	0,61	1 068 149	-1,05	52,6
Регион Јужне и Источне Србије	2002	834 295		47,6		918 709		52,4
	2011	816 749	-0,22	52,2	0,98	747 167	-2,18	47,8
Регион Косово и Метохија	

Просечна годишња стопа раста градског становништва у Републици Србији између Пописа 2002. и 2011. била је веома ниска (0,13%), због чега се број становника који живи у градовима повећао за свега 53 хиљаде. Истовремено, број становника осталих насеља опадао је по просечној стопи од чак -1,24% годишње, што је довело до његовог смањења од око 11% у међупописном периоду. Као резултат ова два процеса, стопа урбанизације у Републици Србији (0,58%), тј. просечан годишњи пораст удела градског становништва, била је значајно виша од просека за Европу (0,25%) у сличном периоду (2000–2010), али, ипак, блиска стопама у одређеним земљама у окружењу, попут Мађарске (0,64%), Грчке (0,48%) и Бугарске (0,48%) (United Nations, 2014).

Ако се изузме занемарљив пораст у Београдском региону, стопа урбанизације у периоду 2002–2011. је такође била релативно висока у свим регионима, нарочито у Региону Јужне и Источне Србије, где је регистровано највеће смањење обима неградске популације (табела 3.2-1). Штавише, у Региону Јужне и Источне Србије и Региону Војводине, удео градског

становништва је повећан иако је апсолутна величина ове популације смањена између два пописа. Генерално се може закључити да је пад броја становника у осталим насељима највише допринео порасту удела градског становништва у Региону Војводине и оба региона статистичке целине Србија – југ. С друге стране, једини значајнији пораст становништва у Републици Србији између Пописа 2002. и 2011. забележен је у Београдском региону без обзира на тип насеља. Притом, градска насеља нису значајно предњачила у односу на остала у погледу стопе раста становништва, што је и произвело скоро нулту стопу урбанизације у Београдском региону односно занемарљиву промену у уделу градске популације (табела 3.2-1).

3.3. Степен концентрације градског становништва и промене у мрежи насеља

У Републици Србији је, према Попису 2011. године, било укупно 4 709 насеља.²⁷ Од укупног броја насеља, само 3,6% њих имала су статус градских. Највећа концентрација градских у односу на укупан број насеља је регистрована у Београдском региону (11,5%), а затим у Региону Војводине (11,1%). У Региону Шумадије и Западне Србије односно Јужне и Источне Србије тај удео је свега 2,3%.

Табела 3.3-1. Кретање броја и просечне величине насеља по регионима, Попис 2011.

Регион	Сва насеља		Градска насеља		Остала насеља	
	број	просечна величина	број	просечна величина	број	просечна величина
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	4 709	1 526	167	25 277	4 542	642
Београдски регион	157	10 570	16	74 714	141	2 263
Регион Војводине	467	4 137	52	22 053	415	1 892
Регион Шумадије и Западне Србије	2 112	962	53	18 180	2 059	519
Регион Јужне и Источне Србије ¹	1 973	793	46	17 755	1 927	388
Регион Косово и Метохија

¹ Просечна величина градског насеља израчуната је без података за Прешево и Бујановац.

Просечна величина насеља била је највећа у Београдском региону (готово седам пута већа у односу на просек Републике), потом следи Регион Војводине (2,7 пута), док је у преостала два региона просечно насеље имало испод хиљаду становника (табела 3.3-1).

У Републици Србији је 2011. године регистровано осам градских насеља са мање од хиљаду становника, у којима је укупно живело око три хиљаде лица. Категорија градских насеља величине од 1 000 до 9 999 становника обухватила је око 11% укупног градског становништва у земљи. Највећи проценат градског становништва (48,4%) живео је у

²⁷ Без Косова и Метохије.

градовима чија се величина креће између 10 и 100 хиљада становника (табела 3.3-2). У овој величинској категорији једино Суботица има близу 100 хиљада становника, док су сви остали градови мањи од 80 хиљада. У категорији од 100 до 500 хиљада становника налазе се само три града: Нови Сад, Ниш и Крагујевац. Београд је једино градско насеље које има преко милион становника, а у њему је живело око 27,3% укупног градског становништва Србије. У периоду између Пописа 2002. и 2011. број становника је смањен у четири градске општине које улазе у састав насеља Београд (Врачар, Нови Београд, Савски венац и Стари град), док је у преостале две градске општине (Звездара и Раковица), као и у деловима општина (део општина Вождовац, Земун, Палилула и Чукарица) које чине насеље Београд, број становника повећан.

Табела 3.3-2. Концентрација градског становништва према величинским категоријама градова, Република Србија, Попис 2011.

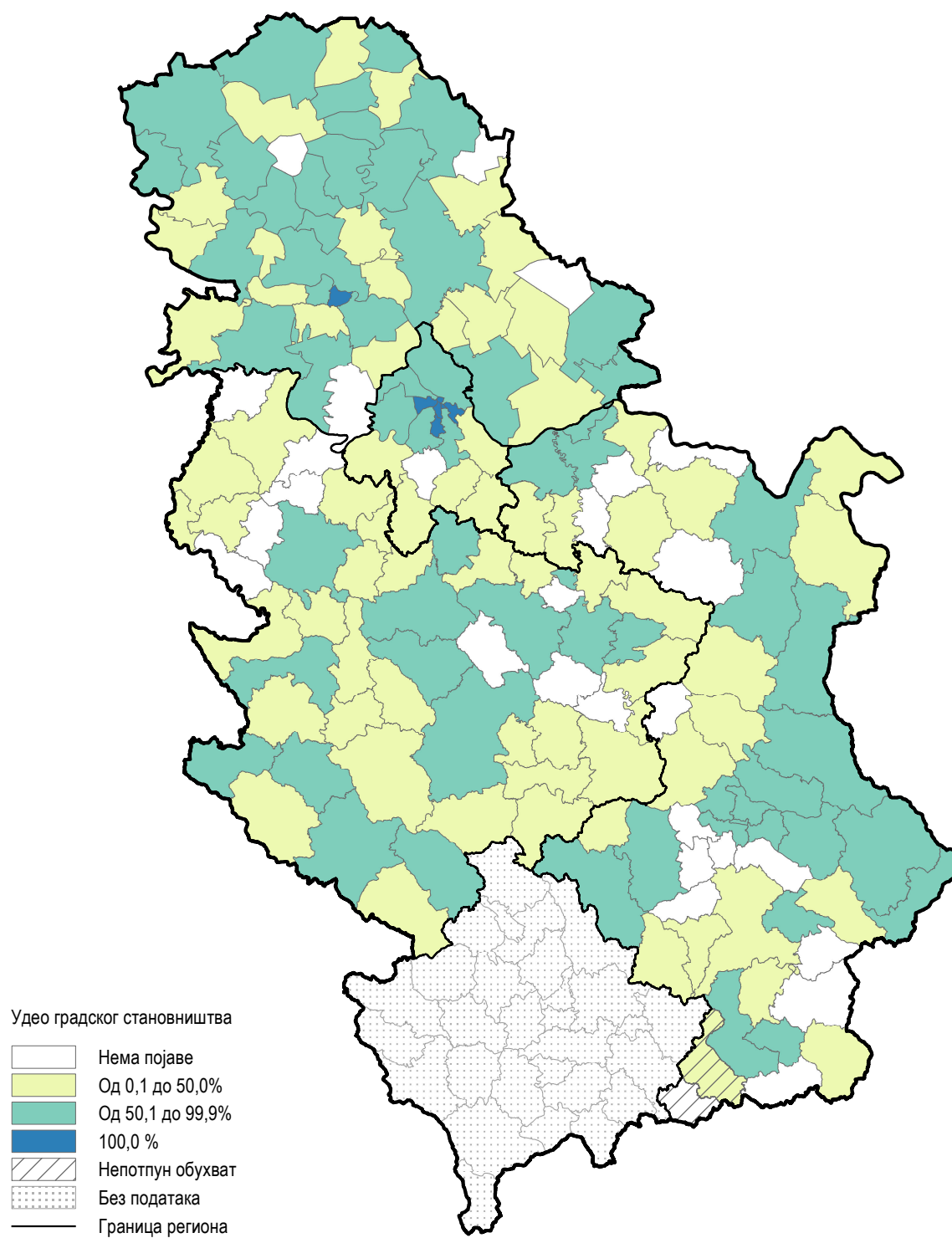
Категорија популационе величине (број становника)	Број становника у градовима
Свега	4 271 872
Мање од 1 000	3 072
1 000– 9 999	468 839
10 000–100 000	2 067 401
100 001– 500 000	565 797
500 001– 1 000 000	-
Више од 1 000 000	1 166 763

У односу на Попис 2002, број становника који су 2011. живели у градовима величине од 10 000 до 100 000 је смањен, док је број оних који су живели у градовима величине од 1 000 до 9 999 односно од 100 001 до 500 000 порастао. Пораст броја становника у категорији градова величине од 1 000 до 9 999 последица је популационог смањења мањих градова који су 2002. били у категорији насеља изнад десет хиљада становника, због чега су 2011. прешли у нижу величинску категорију. У категорији градских насеља величине од 100 до 500 хиљада, раст броја становника последица је миграција становништва ка већим урбаним центрима.

Београдски регион је једини који није имао општину без градског становништва 2011. године. Истовремено, од 25 општина у земљи у којима није постојало ниједно градско насеље, четири су се налазиле у Војводини, девет у Региону Шумадије и Западне Србије, а 12 у Региону Јужне и Источне Србије. У 71 општини је 2011. у градским насељима живело мање од половине општинског становништва. Удео таквих општина смањио се са 62% у 2002. на 42% у 2011. години. У 62 општине већински део становништва живео је у градским срединама, док је у шест општина целокупно становништво живело у граду (Сремски Карловци и пет општина Београдског региона: Врачар, Нови Београд, Раковица, Савски венац и Стари град) (карта 3.3-1).

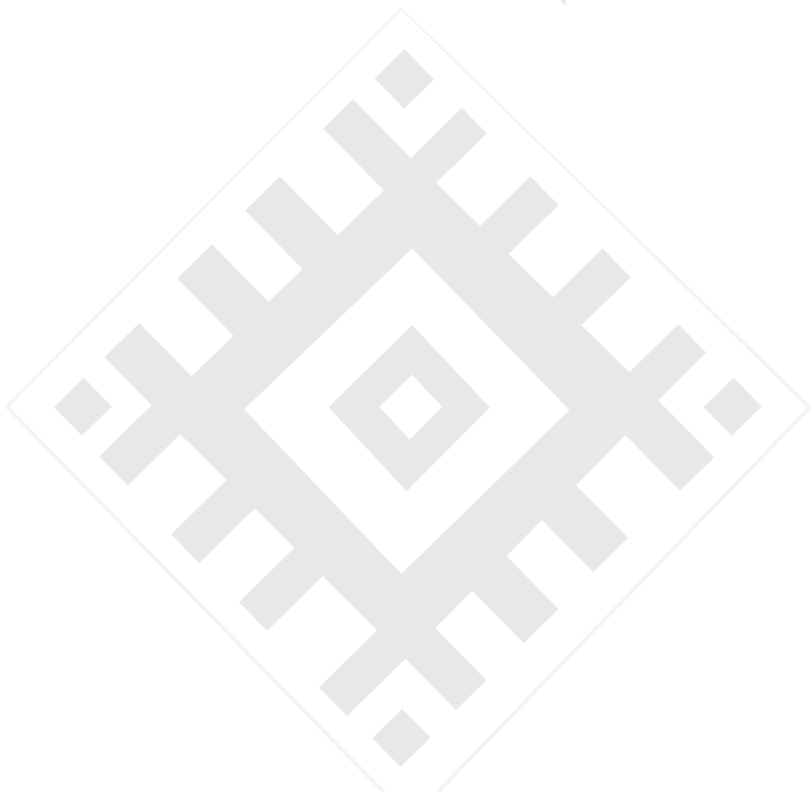
Карта 3.3-1. Удео градског становништва по општинама/градовима, Попис 2011.

Литература

Dziewonski, Kazimiers (1972). "General theory of rank-size distributions in regional settlement systems: Reappraisal and reformulation of the rank-size role". *Papers of Regional Science Association*, Vol. 29 (1), pp. 73–86.

United Nations (2014). *World Urbanization Prospects: The 2014 Revisions*. Custom data acquired via website. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

Садржај

4. ФЕРТИЛИТЕТ ЖЕНСКОГ СТАНОВНИШТВА.....	74
4.1. Фертилитет жена по старосним кохортама	75
4.1.1. Фертилитет жена које су изашле из репродуктивног периода живота по годинама рођења.....	75
4.1.2. Фертилитет жена при крају репродуктивног периода живота по годинама рођења	76
4.1.3. Два нова индикатора планирања породице	78
4.1.4. Кохортни фертилитет на регионалном нивоу	79
4.2. Фертилитет жена по законском брачном статусу	80
4.3. Структура жена према броју живорођене деце	82
4.4. Фертилитет жена према образовању	87
4.5. Фертилитет жена према националности.....	89
4.6. Фертилитет жена према месту живљења.....	92

4. Фертилитет женског становништва

Разматрање фертилитета женског становништва на основу пописног питања о броју живорођене деце омогућава прецизније сагледавање плодности једне популације у односу на трансверзалну анализу, чији је извор витална статистика.

Као што је познато, стопа укупног фертилитета (трансверзална анализа) јесте синтетички израз у коме су садржани делови репродуктивне историје 35 различитих генерација остварени у једној календарској години. То је и основни недостатак ове мере, јер су у њеном резултату садржане разлике у величини репродуктивних норми и времену њиховог остваривања посматраних генерација. Отуда се с разлогом ова мера сматра хипотетичном.

За разлику од трансверзалног приступа, у оквиру лонгитудиналне анализе фертилитета, чији је квантитативан израз стопа кумулативног фертилитета, ове особине не долазе до изражаја те је она прецизнија за разматрање фертилитета једне популације у времену. С друге стране, кохортни приступ базиран на резултатима пописа становништва има, такође, недостатак. Он се огледа у томе што се фертилитет кохорте посматра за део генерације регистрован у попису који не мора у пуној мери да репрезентује фертилитет своје генерације због разлика у смртности жена по броју живорођене деце. Овај недостатак је мање изражен на подручјима које карактерише низак фертилитет и низак морталитет становништва. Слични су могући утицаји и миграторне компоненте.

Имајући у виду особине оба приступа анализи фертилитета, ваља нагласити да су варијације лонгитудиналног приступа аутентичније. Отуда је разумљива предност анализе кохортног фертилитета, која је предмет овог одељка студије. Разматраће се висина фертилитета женског становништва Републике Србије и његове тенденције, као и зависност између фертилитета и појединих социјалних карактеристика (брачно стање, образовни ниво, етничка припадност и место живљења). Централни део анализе односи се на податке Пописа 2011. Отуда се она директно наслања на разматрање исте теме у оквиру студије „Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године“ (Рашевић, 2006б).

Питање о плодности жена први пут је постављено у југословенским пописима становништва 1948. године. Од тада, ово питање је постало саставни део свих наредних пописа становништва. Поред питања о броју живорођене деце, у Попису 2011. први пут су прикупљени и подаци о годинама рођења живорођене деце који су основа за израчунавање просечне старости жене при живорођењу детета, као и интервала између порођаја, односно за потпуније сагледавање модела планирања породице у Републици Србији.

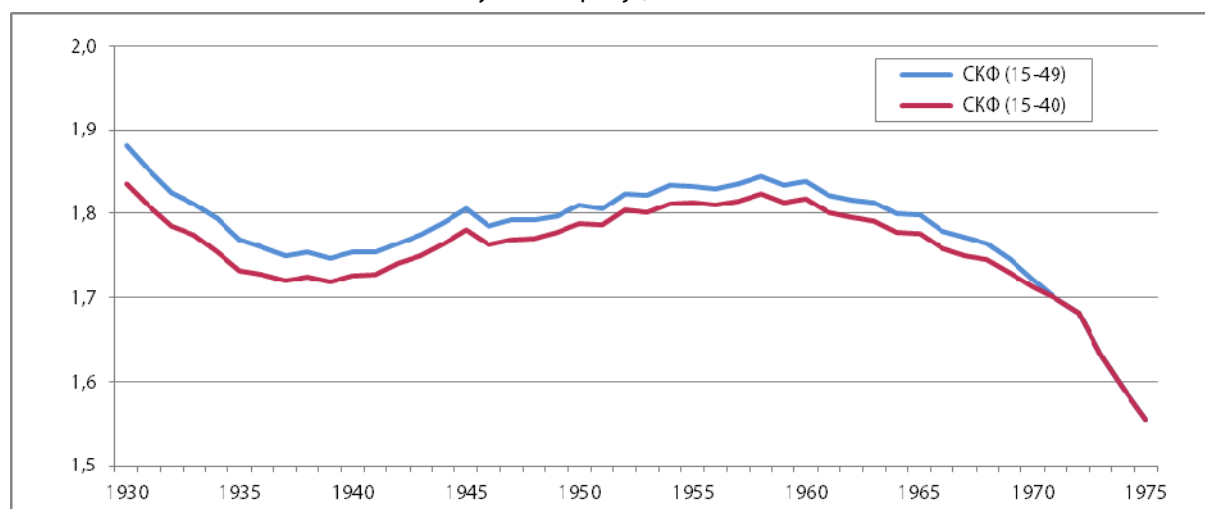
4.1. Фертилитет жена по старосним кохортама

4.1.1. Фертилитет жена које су изашле из репродуктивног периода живота по годинама рођења

Жене које су у време спровођења Пописа 2011. у Србији изашле из доба плодности рођене су у периоду од почетка 20. века до 1962. године. Анализиран је пак просечан број живорођене деце жена које припадају старосним кохортама 1930–1962, због малог броја оних које су биле старије од 81 године у моменту пописивања. Њихов репродуктивни период захватио је време од 1945. до 2011. године.

Ни једна од анализиране 33 старосне кохорте жена не бележи просечан број живорођених већи од двоје деце. Чак су и пописане жене које припадају генерацији 1930. у просеку родиле 1,88 детета. То је јасно највиши регистрован просечан број живорођене деце (графикон 4.1-1). Старосне кохорте које су 2011. изашле из плодног периода рађале су у просеку између 1,85 детета (генерација 1931) и 1,75 детета (генерација 1937, 1938, 1939, 1940. и 1941). Најчешћи пак регистрован просечан број живорођене деце износио је око 1,8. Најмлађа старосна кохорта жена које су изашле из плодног периода 2011. (генерација 1962) родила је у просеку 1,82 детета.

Графикон 4.1-1. Просечан број живорођене деце генерација жена рођених у раздобљу 1930–1975, Република Србија, Попис 2011.

Кретање стопа кумулативног фертилитета жена које су изашле из репродуктивног периода живота 2011. по годинама рођења указује на рано суочавање Србије са феноменом недовољног рађање деце и на дугу стабилизацију рађања на нивоу од 1,8 детета по жени. Социјалистички тип убрзаног процеса модернизације, нагли прелазак из села у град, значајан удео жена на тржишту рада са пуним радним временом током плодног периода, јасна секуларизација, либерализација абортуса, као и раширеност препрека економске природе за остваривање репродуктивних норми свакако су најважнији чиниоци ране појаве феномена недовољног рађања на нисконаталитетним подручјима Србије. Поред тога, за разлику од осталих социјалистичких земаља, југословенско друштво је било знатно отвореније за западни систем вредности и у већој мери је омогућавало задовољење индивидуалних потреба. То је допринело порасту економске и психолошке цене детета (Рашевић, Петровић, 1995б). Тадашње друштво пак није путем својих институција покушало да утиче на формирање висине социјалних норми о броју деце нити је својим механизмима омогућило да равноправна животна опција буде рађање уопште, а поготово рађање троје, четворо или више деце. Једно од објашњења регистроване дуге стабилизације рађања јесте високо вредновање брака и родитељства у нашој средини (Рашевић, 1995а).

Разматрање просечног броја живорођених до 40. године старости жене у кохортама 1930–1962. показује да је он очекивано највећи за жене које припадају најстаријој генерацији (1,84 детета по жени). Иста генерација жена бележи и највећу разлику (0,05 детета по жени) између стопе кумулативног фертилитета која обухвата живорођења до 49. године старости и оне која се односи на живорођења до 40. године старости жене (графикон 4.1-1). Мада је највећа, ова разлика је мала, а за млађе анализираних старосних кохорте жена је минимална и убедљиво показује да су жене које су изашле из плодног периода 2011. у Србији ретко рађале после 40. године живота.

Резултати Пописа 2011. омогућили су да се утврди и просечна старост жена при живорођењу детета по појединачним старосним кохортама (графикон 4.1-2). Висина овог индикатора планирања породице не варира у већој мери међу посматраним генерацијама жена које су изашле из репродуктивног периода живота у моменту пописивања. Тако је просечна старост жене при живорођењу детета у генерацији 1930. била нижа за нешто мање од три месеца у односу на ону утврђену за кохорту рођену 1962. године (25,30 година према 25,53 године).

4.1.2. Фертилитет жена при крају репродуктивног периода живота по годинама рођења

Разматрање просечног броја живорођене деце жена које се налазе при крају плодног периода омогућава да се процене тенденције о кретању завршеног фертилитета становништва неке популације. У том смислу су анализирани стопе кумулативног фертилитета жена које припадају старосним кохортама 1963–1975.

Просечан број живорођене деце жена старијих од 36 година у време спровођења Пописа 2011. у анализираним кохортама континуирано се смањује од 1,81 (генерација 1963) до 1,55 (генерација 1975). Регистрована разлика од 0,26 детета по жени је велика (графикон 4.1-1).

Мада млађе кохорте још увек имају шансу да учествују у репродукцији, чини се да утврђен јасно мањи просечан број живорођене деце међу женама старим између 36 и 48 година у односу на жене старе 49 и више година, омогућава да се прогнозира прекид стабилизације ниског нивоа завршеног фертилитета у Републици Србији, односно његов пад испод нивоа од 1,8. Генерације жена које су у време Пописа 2011. имале између 36 и 48 година требало је да рађају у 1990-им и првој деценији овога века. То су била времена кризе и промена у Србији.

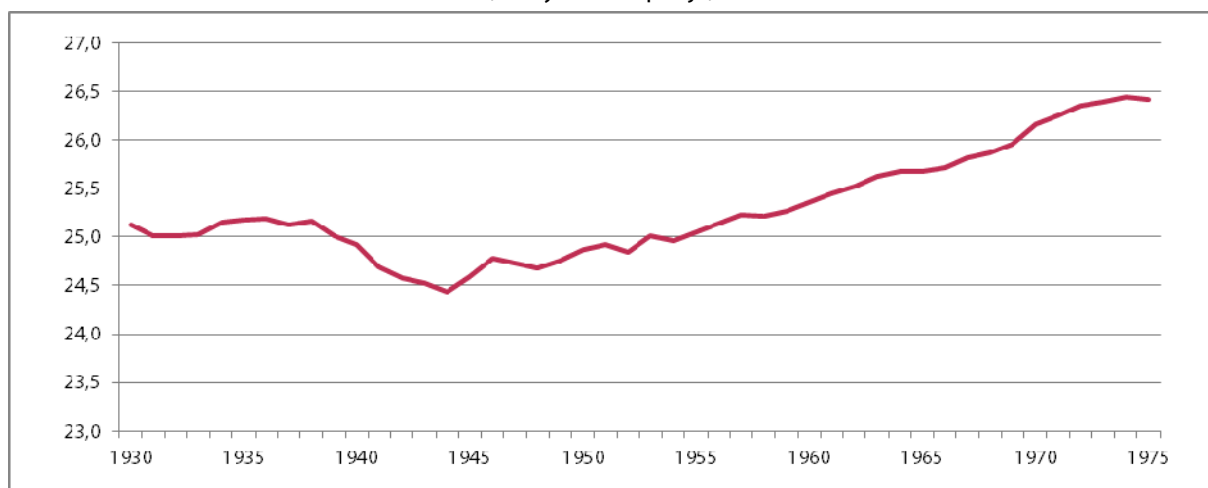
Поред дугорочних фактора, на демографски развитак у 1990-им деловао је и низ бурних догађаја. Распад СФРЈ, рат у окружењу, санкције међународне заједнице, политички проблеми, криза институција, војна интервенција НАТО-а. Смањен степен самореализације и живот у перманентном стресу основне су одлике живљења овог периода на индивидуалном, психолошком нивоу. Сиромаштво односно редуција потреба на егзистенцијални ниво су пак основне карактеристике економске цене ове деценије коју је платила огромна већина становништва (Рашевић, 2004).

Објашњење за изузетно низак ниво фертилитета у првој деценији овога века треба да се тражи, поред дубоке условљености овога феномена на садашњем нивоу цивилизацијског развоја, и у израженим структурним препрекама рађању у процесу транзиције социоекономског система, уз придодате нове елементе могуће индивидуалне пасивизације као што су, на пример, осећање несигурности, социјални маладаптациони синдром на измењене вредности и норме и друштвена аномија.

Одговор државе на демографске изазове није био целовит и интензиван. У 1990-им је држава покушала да ублажи деловање нерегуларних фактора форсирањем пронаталитетне климе уз, пре свега, увођење права запослених мајки на породилшко одсуство уз надокнаду једнаку заради у трајању од 12 месеци по рођењу првог и другог, 24 месеца трећег и девет месеци четвртог и сваког наредног детета (Мацура, 2005).

Од 2002. године у Србији егзистирају две директне мере популационе политике. То су пуна накнада зараде запосленој мајци за време породилшког одсуства у трајању од годину дана и родитељски додатак. Родитељски додатак се исплаћује за прво, друго, треће и четврто дете у породици. Његов износ расте са редом рођења, усклађује се са растом трошкова живота и исплаћује се, осим за рађање првог детета, у 24 месечне рате.

Графикон 4.1-2. Просечна старост при живорођењу детета генерација жена рођених у раздобљу 1930–1975, Република Србија, Попис 2011.

Просечна старост мајки при живорођењу детета пак јасно расте од старијих ка млађим генерацијама жена које су се налазиле при крају плодног периода у моменту пописивања (графикон 4.1-2). Висина овога индикатора планирања породице у генерацији рођеној 1963. била је нижа за 9,5 месеци у односу на ону утврђену за кохорту рођену 1975. године (25,62 године према 26,41 години).

4.1.3. Два нова индикатора планирања породице

Стопа кумулативног фертилитета, просечна старост жене при живорођењу детета, структура жена према броју живорођене деце и учесталост рађања јесу најважнији елементи за дефинисање модела планирања породице у једној популацији. Први пут, Попис спроведен 2011. омогућио је утврђивање дужине интервала између сукцесивних порођаја.

Када се посматра популација жена рођених у раздобљу између 1930. и 1975. године, може се констатовати да учесталост рађања у Србији зависи од броја живорођене деце. Наиме, за жене које су родиле двоје живе деце, просечан интервал између првог и другог порођаја износи 4,0 године. Затим, за жене које су родиле троје живе деце, просечан размак између првог и другог порођаја је 3,0 године, а између другог и трећег порођаја је 4,9 година. Даље, за жене које су родиле четворо живе деце, просечан размак између првог и другог порођаја је 2,6 година, између другог и трећег порођаја је 3,6 година, а између трећег и четвртог порођаја је 4,3 године. За жене које су родиле петоро и више живе деце²⁸, просечни

²⁸ Пописно питање о годинама рођења живорођене деце било је тако дефинисано да су се тражили подаци за прво, друго и треће дете, а у случају да жена има више од три живорођена детета, уписивала се у Пописницу и година рођења најмлађег детета. То је разлог што је за жене које су родиле петоро и више живе деце, просечан размак између рођења трећег, четвртог, петог и сваког наредног детета израчунат тако што је дужина интервала између трећег и најмлађег детета подељена са бројем деце коју су жене родиле после трећег детета.

интергенезички интервали су: 2,5; 2,9; 3,0 и 3,0 године између сукцесивних порођаја. Односно, резултати пописа показују да се, са порастом броја живорођене деце, смањују интервали између сукцесивних порођаја. Изнети подаци се односе на Републику Србију. Исти образац, без разлика у просечној дужини интервала које скрећу пажњу, утврђен је и на регионалном нивоу. Са здравственог аспекта је битно истаћи да регистрована просечна дужина интервала између сукцесивних порођаја одговара препорукама Светске здравствене организације, која, имајући у виду здравствене и друге добробити мајке и детета, промовише да размак између сукцесивних порођаја не буде краћи од две године.

Истовремено је потврђено да постоји јасна веза између броја живорођене деце и просечне старости мајке при рођењу првог детета. Тако, у популацији жена рођених у раздобљу између 1930. и 1975. године, просечна старост мајке у Србији при рођењу првог детета износила је 25,7 година ако је родила само једно живо дете, 23,0 године ако је родила два жива детета, 22,0 године ако је родила три жива детета, 21,3 године ако је родила четири жива детета и 20,8 година ако је родила петоро или више живе деце. Исти образац је потврђен и на регионалном нивоу. Налази анализе базиране на доступности два нова индикатора планирања породице у Републици Србији указују на важност спровођења мера везаних за ранији улазак у родитељство.

4.1.4. Кохортни фертилитет на регионалном нивоу

Стопе кумулативног фертилитета жена старих 36 и више година у време спровођења Пописа 2011. по годинама рођења први пут су доступне пописивањем становништва захваљујући разумевању и напорима сарадница Републичког завода за статистику. Стопе су израчунате за генерације жена рођених у раздобљу 1930–1975. на републичком нивоу. Отуда ће се анализа просечног броја живорођене деце млађих жена у Србији и разматрање фертилитета свих жена по старости на нижим територијалним нивоима, као и она која се тиче зависности између фертилитета и појединих социјалних карактеристика жена, базирати на подацима пописног питања о броју живорођене деце жена старијих од 15 година обрађеног по следећим старосним кохортама: 15–19, 20–24, 25–29, 30–39, 40–49, 50–59 и 60 и више година. У анализи ће се водити рачуна да последња старосна кохорта обухвата велики број генерација жена.

Регионална диференција кохортног фертилитета становништва Србије не региструје се код најмлађих старосних кохорти жена пописаних 2011. (табела 4.2-1). Стопе кумулативног фертилитета девојака старих 15–19 година су минималне, а просечан број живорођене деце у кохорти жена од 20 до 24 године је низак у Србији и у сва четири њена региона. Стопа кумулативног фертилитета у кохорти жена од 25 до 29 година износи у Србији 0,73 и у оквиру ове старосне групе постају уочљиве разлике у висини стопа кумулативног фертилитета жена на регионалном нивоу. Њихова вредност је најнижа у Београдском региону (0,47), а највиша у Региону Шумадије и Западне Србије (0,87) и Региону Јужне и Источне Србије (0,90 детета по жени). И у старосној групи жена старих између 30 и 39 година готово пола детета више у просеку је рођено у Региону Шумадије и Западне Србије, као и у Региону Јужне и Источне

Србије, у односу на Београдски регион (1,59; 1,57; 1,13 респективно). Регионалне разлике у висини стопа кумулативног фертилитета одражавају се и у старосној кохорти 40–49 година, као и у кохортама жена које су изашле из плодног периода у време спровођења Пописа 2011, али су мање изражене. Наиме, у овим старосним кохортама је око 0,3 детета више у просеку рођено у Региону Шумадије и Западне Србије, као и у Региону Јужне и Источне Србије, у односу на Београдски регион. Највиша стопа кумулативног фертилитета је регистрована на нивоу од 1,93 у Региону Шумадије и Западне Србије међу женама старим 60 и више година.

4.2. Фертилитет жена по законском брачном статусу

Разматрање стопа кумулативног фертилитета по старости и законском брачном статусу жена дозвољава нам да уочимо неколико тенденција на нивоу Републике Србије, као и на регионалном нивоу. Оне су утврђене за жене које се налазе при крају репродуктивног периода и жене које су изашле из доба плодности у време спровођења Пописа 2011. Односно, просечан број живорођене деце је анализиран за старосне кохорте 40–49, 50–59 и 60 и више година (табела 4.2-1).

Стопе кумулативног фертилитета су значајно више међу икада удаваним женама у односу на неудате жене. У субпопулацији икада удаваних, највећи просечан број живорођене деце бележе удате жене.

Међу двама старосним кохортама удатих жена (40–49 и 50–59 година), на нивоу Републике Србије и у сваком од њених појединачних региона, не региструју се разлике у нивоу просечног броја живорођене деце.

Стопе кумулативног фертилитета удатих жена старосних кохорти 40–49 и 50–59 нешто су више него међу удатим женама старијим од 60 година и износе око 2. У просеку, удате жене ове старости су родиле око два детета у Србији и у три њена региона (у Региону Шумадије и Западне Србије, Региону Јужне и Источне Србије и Региону Војводине). Просечан број живорођене деце изнад два је регистрован само у Региону Шумадије и Западне Србије за обе старосне кохорте жена (2,05 за кохорту 40–49 и 2,02 за кохорту 50–59). Супротно, у Београдском региону се бележе најниже стопе кумулативног фертилитета удатих жена у обе анализиране старосне кохорте (1,84 и 1,86 респективно).

Међу удовицама се региструју, по правилу, нешто ниже стопе кумулативног фертилитета у односу на жене у браку. Утврђена су два изузетка. Оба се односе на Војводину, и то за жене старе између 40 и 49 година, као и оне старе 60 и више година.

Међу икада удаваним женама, најниже стопе су утврђене за оне које су разведене. У Србији, разведене жене су у просеку родиле 0,4 детета мање од удатих жена у старосним кохортама 40–49 и 50–59 и и 0,5 детета мање у старосној кохорти 60 и више година. Регионалне разлике које скрећу пажњу су следеће: у Региону Војводине у млађим старосним кохортама испитиване разлике су мање (0,3 детета), а у Региону Шумадије и Западне Србије за жене старије од 60 година веће (0,6 детета) од оних регистрованих у Републици.

Стопе кумулативног фертилитета неударних жена повећавају се идући од старијих ка млађим анализираним старосним кохортама у Србији и у сваком од њених региона. Висина ове стопе у Србији износи 0,37 међу женама са 60 и више година, 0,60 за жене старе од 50 до 59 година, а 0,65 у старосној кохорти 40–49. Регионално посматрано, највећа разлика у просечном броју живорођене деце међу неударним женама ових кохорти је регистрована у Региону Јужне и Источне Србије (0,46; 0,78 и 0,89 респективно).

Табела 4.2-1. Просечан број живорођене деце према старости и законском брачном статусу жена, по регионима, Попис 2011.

Године старости / брачни статус	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
15–19 год.	0,03	0,02	0,03	0,03	0,04	...
Неударна	0,02	0,01	0,02	0,01	0,02	...
Ударна	0,72	0,66	0,73	0,70	0,77	...
Удовица	0,68	0,50	0,50	0,40	1,17	...
Разведена	0,91	0,85	1,13	0,89	0,75	...
20–24 год.	0,25	0,16	0,25	0,28	0,33	...
Неударна	0,08	0,06	0,10	0,05	0,12	...
Ударна	1,06	0,97	1,01	1,08	1,12	...
Удовица	1,36	1,32	1,40	1,32	1,38	...
Разведена	1,06	1,09	1,10	0,99	1,08	...
25–29 год.	0,73	0,47	0,73	0,87	0,90	...
Неударна	0,19	0,11	0,22	0,16	0,32	...
Ударна	1,34	1,11	1,30	1,46	1,44	...
Удовица	1,55	1,40	1,58	1,57	1,61	...
Разведена	1,19	1,12	1,23	1,17	1,23	...
30–39 год.	1,43	1,13	1,44	1,59	1,57	...
Неударна	0,46	0,30	0,57	0,43	0,70	...
Ударна	1,77	1,57	1,75	1,90	1,82	...
Удовица	1,80	1,64	1,80	1,85	1,88	...
Разведена	1,41	1,28	1,47	1,44	1,46	...
40–49 год.	1,77	1,56	1,78	1,88	1,84	...
Неударна	0,65	0,45	0,81	0,58	0,89	...
Ударна	1,96	1,84	1,95	2,05	1,96	...
Удовица	1,93	1,79	1,96	1,98	1,96	...
Разведена	1,56	1,43	1,65	1,59	1,60	...
50–59 год.	1,83	1,68	1,83	1,92	1,86	...
Неударна	0,60	0,44	0,74	0,53	0,78	...
Ударна	1,95	1,86	1,94	2,02	1,95	...
Удовица	1,92	1,81	1,93	1,98	1,92	...
Разведена	1,56	1,46	1,63	1,58	1,57	...
60 или више год.	1,80	1,64	1,82	1,93	1,80	...
Неударна	0,37	0,27	0,46	0,32	0,46	...
Ударна	1,88	1,76	1,88	2,00	1,86	...
Удовица	1,88	1,72	1,91	2,00	1,86	...
Разведена	1,39	1,32	1,46	1,40	1,41	...

Битно је нагласити да су у Региону Јужне и Источне Србије утврђене и највеће стопе кумулативног фертилитета неударних жена за све три анализираних старосних кохорте. Неударне жене које су се налазиле при крају плодног периода у Региону Јужне и Источне Србије у време спровођења Пописа 2011. у просеку су родиле чак готово једно дете. То је појава која захтева посебно проучавање. Део објашњења које се намеће је распрострањеност обичајних бракова, пре свега код Ромкиња које у већем броју живе у овом региону.

И поред регистрованог, јасно вишег просечног броја живорођене деце међу неударним женама које су при крају репродуктивног периода живота, у односу на генерацију са 60 и више година, њихова стопа кумулативног фертилитета је пак упадљиво нижа од стопе кумулативног фертилитета удатих жена исте старосне кохорте. Разлике у висини ових стопа се крећу између 55% (Регион Јужне и Источне Србије) и 76% (Београдски регион). У Републици Србији стопа кумулативног фертилитета неударних жена је за 67% нижа у односу на стопу кумулативног фертилитета удатих жена у старосној кохорти 40–49 година.

4.3. Структура жена према броју живорођене деце

Анализа структуре женског становништва према броју живорођене деце допуњује изложено разматрање кохортног фертилитета омогућавајући да се утврди обим и тенденције неучествовања у репродукцији и промене у структури породице према броју деце.

Неучествовање жена у репродукцији становништва јесте један од непосредних узрока фертилитета. То је лако мерљива детерминанта условљена са више биолошких, психолошких и социјалних фактора, чији је ефекат на плодност становништва, по правилу, мањи него фактора који утичу на формирање ставова о величини породице. Отуда значај овог феномена може имати релативну вредност. У једној популацији обим неучествовања у репродукцији може да буде мали, а ниво фертилитета низак или висок у зависности од прихваћених репродуктивних норми.

Подаци за 2011. годину (табела 4.3-1) показују да је у Србији свака дванаеста жена изашла из периода плодности не учествујући у репродукцији. Односно 8,6% жена није родило ниједно живо дете, а у моменту спровођења пописа становништва имале су између 50 и 59 година. Одговарајући удео за старосну кохорту жена са 60 и више година је 9,8%. Ово је изузетно позитиван налаз јер, имајући у виду да је у литератури прихваћено да физиолошки стерилитет износи између 7% и 9% у свакој популацији, готово да искључује вољни, социолошки стерилитет.

Скреће пажњу, међутим, у негативном смислу, налаз да је у Београдском региону свака осма жена (12,0%) изашла из плодног периода без деце. И међу женама у овом региону које су у време спровођења Пописа 2011. имале 60 и више година регистровано је постојање социолошког стерилитета. Наиме, у овој старосној кохорти је 12,7% њих било без живорођене деце.

Нижи удели неучествовања у репродукцији међу млађим у односу на старије кохорте које су изашле из плодног периода могу се објаснити, ако се искључи квалитет података и миграциони фактор као разлог, напретком у дијагностиковању и лечењу неплодности и мањом учесталашћу целибата, односно већом фреквенцијом раних развода брака код млађих генерација.

На крају плодног периода, у старосној кохорти 40–49 година, 11,8% жена у Србији је било без живорођене деце у моменту пописивања. И у овој старосној групи највећи удео неучествовања жена у репродукцији бележи Београдски регион. Поред тога што жене ове

кохорте још имају шансу да рађају, чињеница да свака четврта жена ове старости није родила дете указује на раширеност вољног стерилитета на овом подручју Републике Србије. Истовремено, овај налаз даје основу да се претпостави да ће удео жена без живорођене деце у овој кохорти када изађе из плодног периода бити на вишем нивоу него што је регистровано Пописом 2011. за старије кохорте у Београдском региону.

На почетку плодног периода, старости 15–19 година, највећи број жена (97,4%) у Србији није учествовао у репродукцији становништва како показују подаци Пописа 2011. (табела 4.3-1). То је разумљиво и прихватљиво, јер то није старосно доба пуне физиолошке и психолошке прокреативне зрелости, као ни доба социјалне сигурности и учесталог заснивања брака. Регионалне разлике се не региструју (табела 4.3-1).

Табела 4.3-1. Жене према старости и броју живорођене деце, по регионима, Попис 2011. (%)

Године старости / број деце	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
15–19 год.						
Без деце	97,4	98,3	97,2	97,5	96,6	...
1	2,1	1,4	2,3	2,1	2,7	...
2	0,5	0,3	0,5	0,4	0,6	...
3	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	...
4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	...
5 и више деце	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	...
20–24 год.						
Без деце	82,1	88,6	82,4	80,0	77,4	...
1	11,8	7,8	11,9	13,1	14,4	...
2	5,0	2,9	4,6	5,9	6,7	...
3	0,8	0,5	0,9	0,8	1,2	...
4	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	...
5 и више деце	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	...
25–29 год.						
Без деце	55,3	69,1	54,9	48,4	45,9	...
1	22,4	18,4	23,6	23,2	25,3	...
2	17,9	10,2	17,1	22,8	23,3	...
3	3,3	1,6	3,2	4,6	4,1	...
4	0,7	0,5	0,8	0,8	1,0	...
5 и више деце	0,0	0,0	0,4	0,2	0,4	...
30–39 год.						
Без деце	24,3	35,2	23,2	19,4	17,7	...
1	23,7	25,9	24,8	20,9	23,1	...
2	40,5	31,2	40,5	44,8	47,2	...
3	9,0	6,1	8,9	11,9	9,3	...
4	1,7	1,1	1,7	2,3	1,9	...
5 и више деце	0,0	0,0	0,8	0,7	0,8	...

Табела 4.3-1. Жене према старости и броју живорођене деце, по регионима, Попис 2011. (%) (наставка)

Године старости / број деце	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
40–49 год.						
Без деце	11,8	18,0	11,1	9,6	8,7	...
1	19,2	22,9	20,1	16,1	17,8	...
2	53,9	46,9	53,5	56,2	59,1	...
3	12,0	9,9	11,9	14,2	11,4	...
4	2,2	1,6	2,2	2,9	2,0	...
5 и више деце	0,0	0,0	1,2	1,1	0,9	...
50–59 год.						
Без деце	8,6	12,0	8,4	7,3	7,0	...
1	17,7	21,6	18,0	15,0	16,8	...
2	60,2	55,5	60,1	61,7	63,5	...
3	10,6	9,1	10,7	12,3	10,1	...
4	1,9	1,4	1,8	2,4	1,8	...
5 и више деце	0,0	0,0	1,0	1,2	0,8	...
60 и више год.						
Без деце	9,8	12,7	9,9	8,6	8,4	...
1	23,7	26,8	23,1	21,4	24,0	...
2	50,5	49,2	50,5	49,7	52,6	...
3	11,1	8,3	11,3	13,2	10,8	...
4	3,0	1,9	3,1	4,1	2,7	...
5 и више деце	1,9	1,1	2,0	2,9	1,4	...

Између 20. и 35. године старости, у најплоднијем периоду живота (Menken, Trussel, Larsen, 1986) и истовремено добу када рађање носи најмањи ризик по здравље мајке и детета (Spira et al., 1993), број жена које нису родиле ниједно живо дете у Републици Србији убрзано се смањује. Но, и поред тога, велико је неучествовање жена у репродукцији становништва од 20. до 24. године, али и релативно велико неучествовања жена у репродукцији становништва између 25. и 29. године старости, односно између 30. и 34. године. Одговарајући удели су 82,1%; 55,3% и 30,6%.

Регионалне разлике у уделу жена без живорођене деце које се бележе у старосној кохорти 20–24 године су јасне. Највећи регистровани удео неучествовања жена ове старости у репродукцији становништва утврђен је за Београдски регион (88,6%) и најмањи за Регион Јужне и Источне Србије (77,4%).

У старосној кохорти 25–29 регионалне разлике у уделу жена без живорођене деце су велике. Такође, екстремне вредности у висини овога удела бележе се у Београдском региону и Региону Јужне и Источне Србије. Више од две трећине жена ове старости је без деце у Београдском региону, док готово свака друга жена стара између 25. и 29. године није рађала у Региону Јужне и Источне Србије.

У Београдском региону, у односу на друга велика подручја у Републици Србији, највеће је и неучествовање жена старих од 30. до 35. године у репродукцији становништва. Одговарајући удео износи 42,8%. По висини удела жена без живорођене деце у овој

старосној кохорти, регионално посматрано од виших ка нижим вредностима, следи Регион Војводине (29,2%), затим Регион Шумадије и Западне Србије (24,6%) и на крају се налази Регион Јужне и Источне Србије (23,0%).

Тренд благог пораста броја жена у Србији које нису родиле ниједно дете у најоптималнијем периоду живота регистрован је између 1981. и 1991. године (Рашевић, 1995в). У периоду између 1991. и 2002. године он је интензивирањем и сматра се највећом демографском ценом последње деценије прошлог века (Рашевић, 2006а). Интензивирање је настављено и између два последња пописа становништва, и то за све три старосне кохорте. Удели жена које нису учествовале у репродукцији становништва 2002. године износили су 75,0% у старосној кохорти 20–24, 43,3% међу женама старим од 25 до 29 и 21,2% у групи жена старости између 30 и 34 године (Рашевић, 2006б).

Поред различитих варијабли из економског круга као што су: незапосленост, тешкоће у решавању стамбеног питања, низак животни стандард, проблеми везани за чување деце младих родитеља, Лестар (Lesthaeghe, 2001) излистао је следеће посебне факторе одлагања рађања који су битни за садашњи ниво социјалног развоја:

- ♦ повећано школовање и економска аутономија жена,
- ♦ високе аспирације за материјалним добрима које условљавају потребу за другим приходом у породици форсирајући запошљавање жена,
- ♦ повећано инвестирање у професионалну каријеру и жена и мушкараца,
- ♦ повећано улагање у идентитет у условима повећаног ризика за развод брака,
- ♦ ширење постматеријалистичких циљева, као што су самореализација, етичка аутономија, слобода избора и толеранција на неконвенционално понашање,
- ♦ раширена жеља за уживањем у животу,
- ♦ распрострањен мотив за очувањем отвореног пута за будућност.

Највећи број жена старих између 20 и 35 година је прихватио ниске норме о величини породице и већина њих ће се укључити у репродукцију. Међутим, с разлогом се може очекивати да један број жена из различитих разлога (физиолошког смањења плодности, секундарног стерилитета, најчешће услед прибегавања намерном прекиду трудноће или обољевања од сексуално преносивих инфекција, веће психолошке цене брака и рађања деце у старијим годинама, неступања у брак услед болести и др.) неће моћи да оствари ставове о жељеном броју деце. Соботка (Sobotka, 2004) подвлачи да је одлагање рађања деце важан узрок ниског нивоа фертилитета у Европи данас. Директна демографска последица је и интергенерацијска ирегуларност у старосној структури популације. Такође, битне социјалне импликације рађања деце после 35. године старости жене су и повећање потребе за интензивним здравственим надзором током трудноће, повећано коришћење скуких репродуктивних технологија и повећан морбидитет одојчади и деце.

Поред макроцене, постоје и јасне индивидуалне импликације одлагања родитељства. Рађање деце после 35. године старости жене је повезано са потенцијалним суочавањем са низом негативних биолошких и здравствених последица. Смањена плодност, дуже чекање на зачеће, већа учесталост спонтаних абортуса, мртворођења, компликација током трудноће и превремених порођаја, као и повећан ризик за абнормалитет фетуса, јесу оне које се у литератури најчешће наводе (Stein, Susser, 2000). Тако, преваленција Дауновог синдрома, најраспрострањеније конгениталне аномалије коју карактерише ментална хендикепираност и социјална зависност, експоненцијално расте са старашћу мајке. Наиме, резултати репрезентативног истраживања спроведеног у Француској показали су да ризик да дете има Даунов синдром износи 1 : 1081 у 25. години старости жене према 1 : 727, односно 1 : 307, 1 : 90 или 1 : 22 у 30, 35, 40. и 45. години старости мајке (Ayme, 1997).

Резултати Пописа 2011. о неучествовању млађих старосних кохорти жена у репродукцији становништва указују доносиоцима одлука да је неопходно покушати да се ублаже баријере за рађање и подизање првог детета у оптималној доби живота. У том смислу је битно смањити не само економску већ и социјалну и психолошку цену родитељства код младих парова. При формулисању мера важно је имати у виду примере добре праксе, али и паралелно форсирати социјалну иновацију у овој сфери. Паралелно је битно ширење знања о ризицима одлагања рађања деце после 35. године старости жене.

У старосној кохорти 35–39 година удео жена које нису родиле живо дете нагло пада и у 2011. години износи 18,1% у Републици Србији. Регионално посматрано, највиши удео жена старих између 35 и 39 година без деце бележи се у Београдском региону. Више него свака четврта жена у групи 35–39 година (27%) у време пописивања била је без деце у овом региону.

Дистрибуција жена према броју живорођене деце индиректно омогућава утврђивање ставова о величини породице у једној популацији. Подаци за 2011. годину (табела 4.3-1) откривају да је убедљиво највећи број жена, тј. свака друга, родило двоје деце у кохортама старијим од 40 година у свим регионима у Србији.

На другом месту по величини у дистрибуцији жена према броју живорођених у сва четири региона је удео жена које су родиле једно дете. Удео жена које су родиле једно дете међу женама старим од 40 до 49 година је утврђен, без изузетака, на нешто вишем нивоу него у старосној кохорти 50–59. Одговарајући регистровани удели у Србији су 19,2% и 17,7%.

На трећем месту по величини у дистрибуцији жена према броју живорођених у свим регионима је удео жена које су родиле троје деце. И удео жена које су родиле треће дете међу женама старим од 40 до 49 година утврђен је на нешто вишем нивоу него у старосној кохорти 50–59 година у свим регионима. Одговарајући регистровани удели у Србији су 12,0% и 10,6%.

Затим, у дистрибуцији жена према броју живорођених у сваком од региона следе удели жена које су родиле четворо деце. Они су веома ниски у свим посматраним кохортама, али су на вишем нивоу у најстаријој кохорти. Највиши удео је регистрован на нивоу од 4,1% у Региону Шумадије и Западне Србије међу женама са 60 и више година.

Удели жена које су родиле петоро или више деце у дистрибуцији жена према броју живорођених не региструју се (Београдски регион) или су утврђени на минималном нивоу (остали региони) у старосним кохортама жена 40–49 и 50–59 према нешто вишем нивоу који бележе групе жена са 60 и више година. Највиши удео (2,9%) је, такође, регистрован у Региону Шумадије и Западне Србије у старосној кохорти жена са 60 и више година.

4.4. Фертилитет жена према образовању

Школска спрема је битна детерминанта фертилитета становништва. Њена особеност је да је то константна и прецизно мерљива детерминанта, која је тесно повезана са низом социјалних и психолошких, често мање откривених фактора фертилитета. Најважнији су: запосленост, занимање, животни стандард, статус у друштву, мобилност, индивидуалне потребе и аспирације и могућности њиховог остварења, различити притисци и обавезе који се постављају пред жену, поимање вредности брака, породице и деце, психолошка цена родитељства, цена мајчиног времена, индивидуализам. образовање је, осим тога, повезано и с једним бројем непосредних узрока фертилитета, као што су године ступања у брак, целибат, контрола рађања и други.

Табела 4.4-1. Просечан број живорођене деце жена старих 40–49 год. према школској спреми, по регионима, Попис 2011.

Године старости / школска спрема	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
25–29 год.	0,73	0,47	0,73	0,87	0,90	...
Без завршене основне школе	2,19	2,45	2,20	1,81	2,30	...
Основна школа	1,53	1,40	1,45	1,59	1,60	...
Средња	0,78	0,57	0,76	0,91	0,90	...
Виша	0,46	0,34	0,46	0,52	0,55	...
Висока	0,20	0,15	0,20	0,27	0,25	...
40–49 год.	1,77	1,56	1,78	1,88	1,84	...
Без завршене основне школе	2,41	2,70	2,51	2,27	2,37	...
Основна школа	2,08	2,08	2,04	2,14	2,04	...
Средња	1,76	1,63	1,76	1,85	1,81	...
Виша	1,56	1,43	1,57	1,66	1,63	...
Висока	1,37	1,24	1,43	1,50	1,48	...

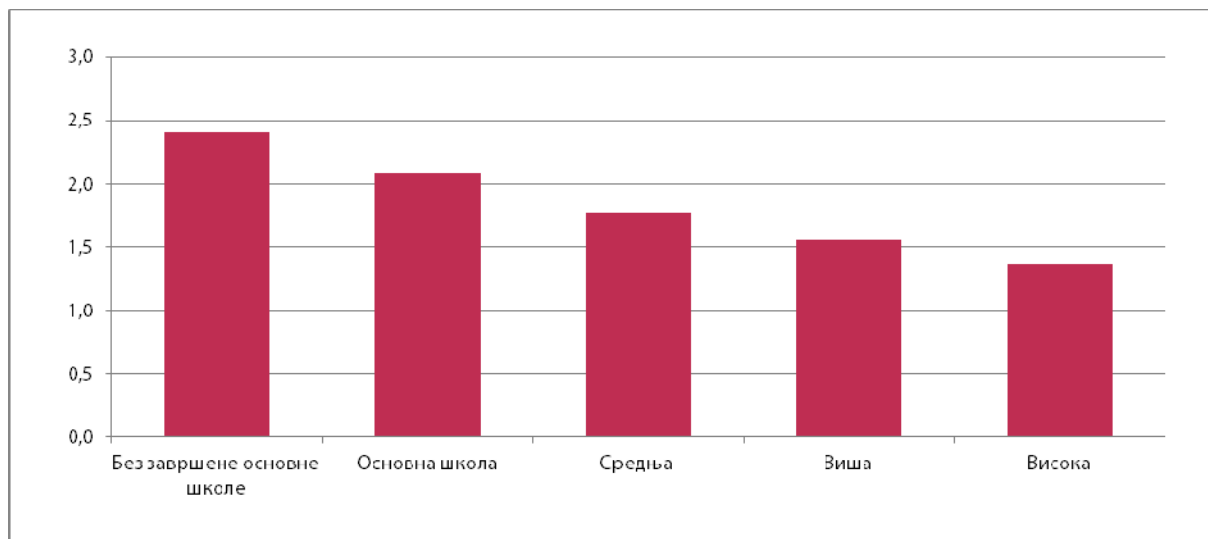
Важност образовања као детерминанте фертилитета утврђена је и код становништва Републике Србије. Јасне разлике у нивоу плодности жена старосне кохорте 40–49 година у Србији 2011. године, према школској спреми, јесу потврда у том погледу (табела 4.4-1 и графикон 4.4-1). Жене без школске спреме и оне са непотпуном основном школом имају највиши фертилитет, знатно, за 0,64 живорођеног детета изнад просечног. Све остале групе жена према школској спреми имају нижи ниво плодности. С порастом образовања

фертилитет се смањује, тако да најнижу плодност имају жене са највишом школском спремом. Разлике у нивоу плодности жена према школској спреми су проузроковане брачним варијаблама и социјалним нормама о величини породице у оквиру којих важно место имају индивидуалне аспирације.

Жене без образовања и оне које су започеле, али не и завршиле основну школу, у анализираној старосној кохорти једине бележе стопу кумулативног фертилитета изнад нивоа потребног за замену генерација. Истовремено, ове жене имају виши фертилитет него жене са високом школом за једно живорођено дете (стопа кумулативног фертилитета 2,41 према 1,37). Већи просечан број живорођене деце од два детета по жени карактерише и жене које су завршиле основну школу (стопа кумулативног фертилитета 2,08). Треба посебно истаћи да је стопа кумулативног фертилитета жена са највишим нивоом образовања у Републици Србији изузетно ниска (1,37).

Посматрајући разлике у нивоу фертилитета између суседних образовних нивоа, највећи ефекти су постигнути са стицањем средњег образовања (стопа кумулативног фертилитета је нижа за 15,4% у односу на висину стопе жена са завршеном основном школом), док су мање разлике у висини просечног броја живорођене деце регистроване између осталих суседних образовних нивоа.

Графикон 4.4-1. Просечан број живорођене деце жена старих 40–49 год. према школској спреми, Република Србија, Попис 2011.

И регионално посматрано, постоји јасна корелативна веза између плодности и образовног нивоа жена. Без изузетака, са порастом образовања жена опада стопа кумулативног фертилитета у старосној кохорти 40–49 година у 2011. години у сваком од региона у Републици Србији. Најјача негативна стохастичка веза између образовања жена и плодности утврђена је у Београдском региону. Тако су жене без завршене основне школе у

овом региону родиле у просеку 1,5 дете више у односу на жене са факултетом. Регистроване разлике у нивоу плодности између најнижег и највишег нивоа образовања упадљиво су мање у Региону Војводине, Региону Јужне и Источне Србије, као и Региону Шумадије и Западне Србије (1,08; 0,89 и 0,77, респективно).

Какве су разлике у нивоу рађања у старосној кохорти 25–29 година 2011. међу женама различитог образовања у Србији? Анализа показује да су оне велике. Највеће су између жена без завршене основне школе и жена са факултетом и износе чак 10 пута на нивоу земље (табела 4.4-1). Разлике су очекиване, имајући у виду захтеве које пред жене поставља образовни процес, али треба подвући да овако велике разлике нису регистроване међу женама најнижег и највишег образовања исте старосне групе 2002. године (Рашевић, 2006б). Регионално посматрано, разлике у просечном броју живорођене деце између жена са најнижим и највишим образовањем 2011. крећу се између седам пута (Регион Шумадије и Западне Србије) и 16 пута (Београдски регион).

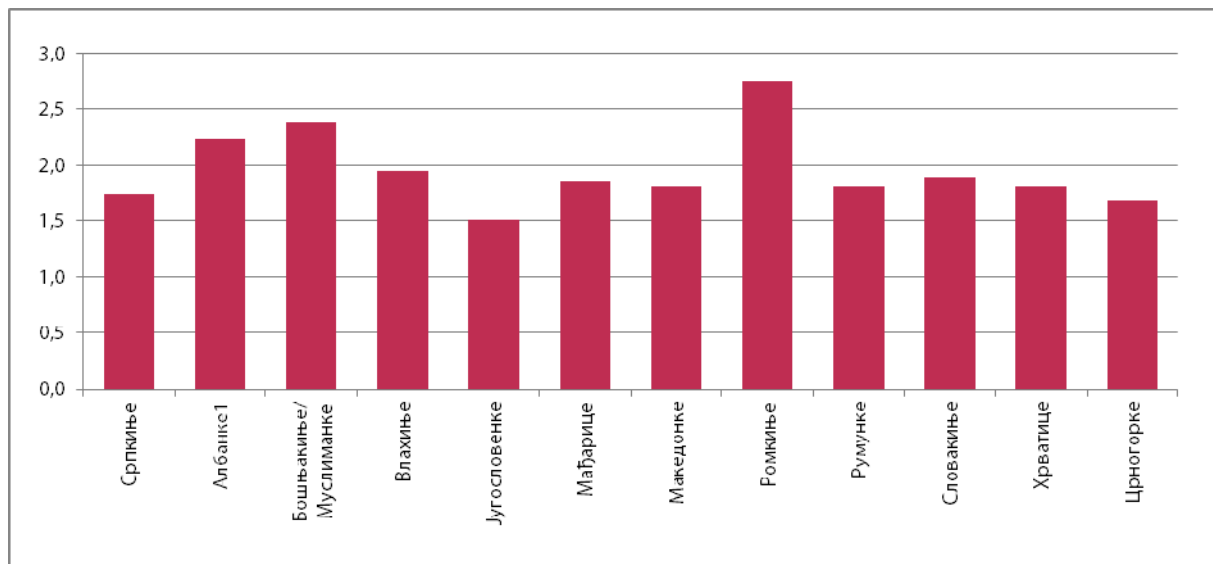
Не само да су веома ниске стопе кумулативног фертилитета жена са највишим образовањем у овој старосној кохорти у Републици Србији (0,20) већ су оне ниске и међу оним женама које су завршиле вишу школу (0,46) или чак средњу школу (0,78). Ови налази упућују на важност промоције рађања деце у оптималном животном добу у комбинацији са другим пронаталитетним мерама као што је увођење низа бенефиција за олакшавање и усклађивање студирања и родитељства, брже запошљавање по завршетку школовања, као и решавање стамбеног питања младих.

4.5. Фертилитет жена према националности

Разлике у висини плодности женског становништва по националности изражене су у Републици Србији. Тако се у старосној кохорти жена која се налази при крају плодног периода издвајају две групе: народности са вишим нивоом плодности и етничке групе које карактерише нижа плодност. Жене ромске, бошњачке/муслиманске и албанске народности²⁹ имају јасно више кумулативне стопе фертилитета у односу на Српкиње, Влахиње, Југословенке, Мађарице, Македонке, Румунке, Словакиње, Хрватице и Црногорке. Тако је у 2011. години њихов просечан број живорођене деце у старосној кохорти 40–49 године износио 2,75; 2,39 односно 2,23 (табела 4.5-1 и графикон 4.5-1).

²⁹ Подаци се односе само на пописано становништво.

Графикон 4.5-1. Просечан број живорођене деце жена старих 40–49 год. према националности, Република Србија, Попис 2011.

Елементи социјалног и економског развоја преламају се кроз свест и институције различитих етничких група. Социјални обичаји, морални кодекси и религијска уверења, међутим, могу појачати или умањити ефекте модернизације, пре свих, норме везане за склапање брачне заједнице, број деце, положај и улогу жене у породици, контролу рађања. Отуда се виша плодност жена албанске, муслиманске и ромске народности може објаснити делом тиме што оне углавном живе на мање развијеним подручјима, али и ефикасном утицају конзервативне свести и традиционалних норми, које се одржавају путем породичних ауторитета и ауторитета локалног јавног мњења. Ове етничке групе карактерише и отпор или мања отвореност за промене које настају са модернизацијом (Рашевић, 2008).

Ромске медијаторке помажу Ромима да остваре своја права у систему здравствене и социјалне заштите. Као најважнији разлог рађања већег броја деце ове етничке групе виде у традиционалном социокултурном миљеу који окружује Ромкињу, у коме је рађање деце, пре свега синова, најважнија улога жене. Пошто је питање било отвореног типа, цитираћемо два карактеристична размишљања.

„Ромкиње, по традицији, рађају док то муж захтева, а у неким случајевима и свекрва.“

„По традицији, Ромкиње се удају младе, пре 18. године. Родитељи их 'извлаче' из школе, уче обавезама удате жене као што су кување и спремање куће, забрањују изласке са вршњацима јер се њихова ћерка мора удати млада и невина, а оне у бегу у брак виде шансу за бољи живот.“

Медијаторке често наводе и недостатак знања о контрацепцији и немање новца за абортус као важне разлоге рађања већег броја деце међу Ромима. На трећем месту истичу социјалне бенефиције, дечји додатак и родитељски додатак, као важне узроке веће плодности Ромкиња (Седлеци, Рашевић, 2014).

У 2011. години, у другој групи жена старосне кохорте 40–49 година региструју се стопе кумулативног фертилитета у свим етничким групама испод нивоа потребног за замену генерација. Вредности просечног броја живорођене деце у овој групи показују разлике које се крећу у распону између 1,51, колико просечно рађају Југословенке, и 1,96, што је ниво стопе Влахиња.

Табела 4.5-1. Просечан број живорођене деце жена старих 40–49 год. према националности, по регионима, Попис 2011.

Националност	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	1,77	1,56	1,78	1,88	1,84	...
Српкиње	1,74	1,55	1,75	1,83	1,81	...
Албанке ¹	2,23	1,65*	2,76	1,54*	2,36	...
Бошњакиње/Муслиманке	2,39	1,87	2,14	2,43	2,12*	...
Влахиње	1,96	1,38*	2,00*	2,15	1,95	...
Југословенке	1,51	1,22	1,64	1,65	1,57	...
Мађарице	1,85	1,63	1,85	2,07*	1,89*	...
Македонке	1,81	1,64	1,80	1,92	1,90	...
Ромкиње	2,75	2,96	2,81	2,66	2,63	...
Румунке	1,81	1,59	1,82	1,98*	1,79	...
Словакиње	1,88	1,84	1,88	2,44*	1,76*	...
Хрватице	1,80	1,61	1,82	1,92	1,98	...
Црногорке	1,68	1,50	1,67	1,94	1,93	...

¹ Подаци се односе само на пописано становништво.

* Вредност се односи на модалитет са бројем жена испод 100.

Регионалне разлике у висини фертилитета према националној припадности региструју се у анализираној старосној кохорти. Генерално посматрано, у Београдском региону готово све етничке групе, изузетак су Албанке, карактерише мањи просечан број живорођене деце у односу на стопе кумулативног фертилитета припадница исте народности које живе у остала три региона у Србији. На пример, стопа кумулативног фертилитета Српкиња забележена је у Београдском региону на нивоу од 1,55 према 1,75 у Региону Војводине, 1,83 у Региону Шумадије и Западне Србије и 1,81 у Региону Јужне и Источне Србије.

У оквиру групе с вишим нивоом плодности, регионалне разлике постоје и траже објашњење. Чини се да методолошки разлози који се тичу обухвата албанског становништва Пописом 2011. леже у основи разлика везаних за просечан број живорођене деце Албанки старосне кохорте 40–49 година по регионима. Разлике од готово пола детета мање, колико су родиле Бошњакиње/Муслиманке старе од 40 до 49 година у Београдском региону, у односу на припаднице исте етничке групе и кохорте из Региона Шумадије и Западне Србије, могу се објаснити већим утицајем фактора средине, као што су: економски, социјални, антрополошки и културни чиниоци у развијенијем миљеу. Но, отворено је питање зашто су међу Ромкињама које се налазе при крају плодног периода, највише, у просеку три детета, родиле оне које су пописане у Београдском региону.

У оквиру групе коју карактерише ниска плодност, регионалне разлике нису упадљиве. Највеће разлике у нивоу стопа кумулативног фертилитета, посматрајући вредности које се односе на модалитет са бројем жена анализиране старосне кохорте изнад 100, бележе се

између Црногорки и Југословенки из два региона: Региона Шумадије и Западне Србије и Београдског региона (разлика износи 0,44 односно 0,43). Као што је познато, ове две етничке групе уз Роме су оне код којих у највећој мери долази до изражаја субјективност приликом изјашњавања о националној припадности.

У оквиру групе коју карактерише ниска плодност треба истаћи да је стопа кумулативног фертилитета изнад нивоа потребног за замену генерација регистрована само међу Влахињама (2,15) и Словакињама (2,44) старим од 40 до 49 година у Региону Шумадије и Западне Србије. Но, број Словакиња који се налазио на крају плодног периода у овом региону је минималан. Такође је битно подвући да се стопа кумулативног фертилитета испод 1,5 детета по жени старој 40–49 година бележи међу малим бројем Влахиња које живе у Београдском региону (1,38) и женама које су се декларисале као Југословенке у Региону Војводине.

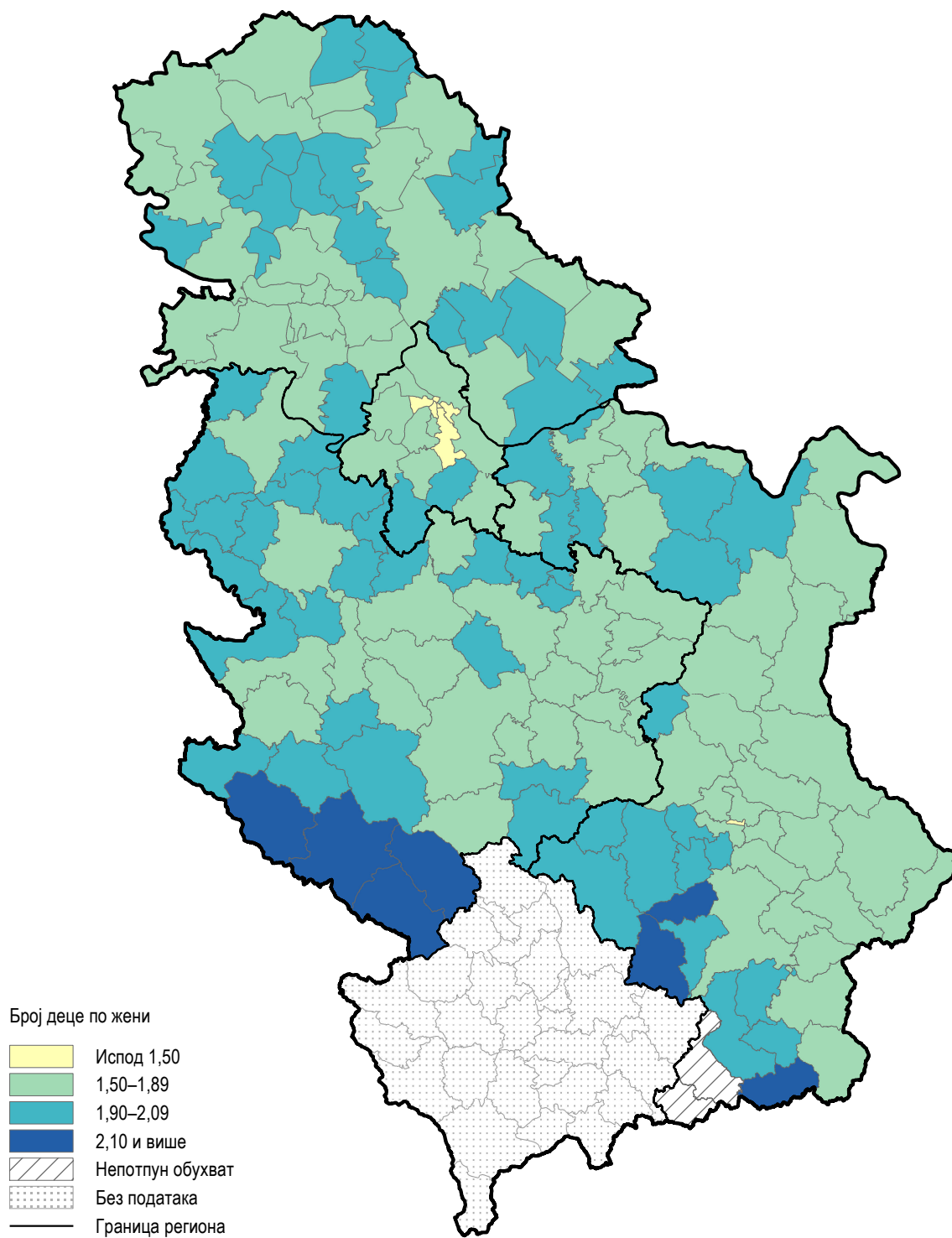
4.6. Фертилитет жена према месту живљења

Место живљења, као и друге анализирани социјалне карактеристике жена, детерминише разлике у висини фертилитета у Републици Србији. Наиме, анализа стопа кумулативног фертилитета жена које су се налазиле при крају плодног периода у време спровођења Пописа 2011, старосна кохорта 40–49 година, према месту становања показује да виши ниво рађања карактерише жене становнице осталих насеља у односу на оне које живе у граду (1,96 према 1,66). Упоредни удели у Београдском региону су 1,90 и 1,49 односно 1,92 и 1,69 у Региону Војводине, 2,01 и 1,77 у Региону Шумадије и Западне Србије као и 1,95 и 1,76 у Региону Јужне и Источне Србије.

Врло је илустративна анализа просечног броја живорођене деце жена старих 40–49 година у време спровођења Пописа 2011. на нивоу мањих територијалних јединица, јер, чини се, у великој мери синтетише разлике између социјалних карактеристика жена и нивоа рађања (карта 4.6-1). Најнижа стопа кумулативног фертилитета, од 1,24 у овој старосној кохорти, бележи се у Старом граду и Врачару, централним београдским општинама. И у Савском венцу, Новом Београду, Звездари и Вождовцу, такође општинама Београдског региона, региструје се ниво стопе кумулативног фертилитета испод „магичне линије“ од 1,50. У литератури је прихваћено размишљање Питера Мекдоналда (McDonald, 2005), засновано на анализи ефеката популационе политике, да је тешка рехабилитација фертилитета у случају пада нивоа рађања испод 1,50 детета по жени. Истовремено, највећи број општина и градова у Републици Србији, независно од величине, социоекономског развоја или положаја, бележи стопу кумулативног фертилитета на нивоу између 1,50 и 1,89 (чак 88), односно између 1,90 и 2,09 (64 територијалне јединице), што најбоље илуструје величину проблема недовољног рађања у нашој средини.

Насупрот, у седам општина и градова регистрован је просечан број живорођене деце изнад нивоа потребног за замену генерација. Највеће стопе кумулативног фертилитета у анализираној старосној кохорти жена забележене су у општинама Тутин (2,78), Нови Пазар и Сјеница (по 2,37 детета по жени), које одликује доминантан удео Бошњака у националној структури. Треба подвући да висок просечан број живорођене деце карактерише и општине Бујановац и Прешево. Ове албанске општине, међутим, нису укључене у анализу због непотпуног обухвата становништва Пописом 2011.

Карта 4.6-1. Просечан број живорођене деце жена старих 40–49 год. по општинама /градовима, Попис 2011.

Литература

- Мацура, М. (2005). „Развитак популационе политике у Србији 1945–2004“. *Еволуција популационе политике у Србији 1945–2004*. Демографски зборник, књ. 7. Уредници Милош Мацура и Ана Гавриловић. Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 9–18.
- Рашевић, М. (1995а). „Прихватање популационе политике на индивидуалном нивоу“. *Становништво*, бр. 1–4, стр. 41–55.
- Рашевић, М.; Петровић, М. (1995б). „Рађање и обнављање становништва“. *Развитак становништва Србије 1950–1991*. Уредник Мирјана Рашевић. Београд: Институт друштвених наука, стр. 45–68.
- Рашевић, М. (1995в). „Фертилитет женског становништва“. *Становништво и домаћинства Републике Србије према Попису 1991. године*. Београд: Републички завод за статистику, стр. 71–124.
- Рашевић, М. (2006а). „Одлагање рађања у оптималној доби живота – основна демографска цена 1990-их у Србији“. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 121, стр. 141–149.
- Рашевић, М. (2006б). „Фертилитет женског становништва“. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Уредник Горан Пенев. Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука, Друштво демографа Србије, стр. 53–70.
- Рашевић, М. (2008). „О демографском аспекту косовске кризе“. *Космет-Гордијев чвор*. Уредник Јован Ћирић и сарадници. Београд: Институт за упоредно право, стр. 53–73.
- Ayme, S. (1997). *Social Inequalities Associated with Prenatal Screening for Down's Syndrome: Results of French Surveys*. Demographic Evaluation of Health Programmes. Editor M. Khat. Paris: CICRED, UNFPA, pp. 191–204.
- Lesthaeghe, R. (2001). "Postponement and Recuperation: Resent Fertility Trends and Forecasts in Six Western European Countries". IUSSP Seminar International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies. Tokyo: 21–21 March, 2001.
- McDonald, P. (2005). "Low fertility: Causes, Consequences and Policies". Forum on Population and Development. Beijing, 15–17 May, 2005.

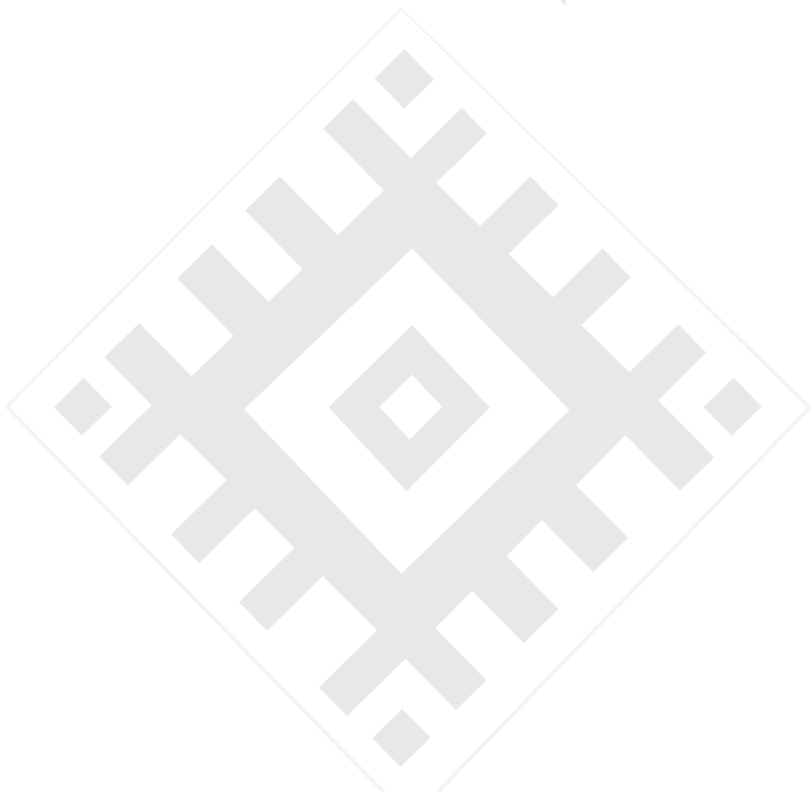
Menken, J.; Trussell, J.; Larsen, U. (1986). "Age and Infertility". *Science*. No. 23, pp.1389–94.
Rašević, M. (2004). "Fertility Trends in Serbia during the 1990's". *Stanovništvo*, br. 1–4, str. 7–29.

Sedlecki, K.; Rašević, M. (2014). "Are Roma people in Serbia disadvantaged regarding sexual and reproductive health?". ESC Congress Challenges in Sexual and Reproductive Health. Lisabon: 28–31 May, 2014.

Sobotka, T. (2004). *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Amsterdam: Dutch University Press.

Spira, A. et al. (1993). "Conception Probability and Pregnancy Outcome in Relation to Age, Cycle Regulatory, and Timing of Intercourse". *Biomedical and Demographic Determinants of Reproduction*. Editors Ronald Grey, Henry Leridon and Alfred Spira. Oxford: Univresity Press, pp. 271–284.

Stein, Z.; Susser, M. (2000). "The Risk of Having Children Later in Life". *British Medical Journal*, Number 320, June 2000, pp. 1681–2.

Садржај

5. МИГРАНТСКО СТАНОВНИШТВО	98
5.1. Улога миграција у смањењу броја становника Србије 2002–2011.....	100
5.2. Аутохтоно и мигрантско становништво	102
5.3. Мигрантско становништво према пореклу.....	106
5.4. Мигрантско становништво према времену досељења	108
5.5. Становништво досељено у међупописном периоду 2002–2011.	109
5.5.1. Структура досељених према старости и полу	112
5.5.2. Етничка структура досељених	117
5.5.3. Структура досељених према образовању и економској активности	119
5.5.4. Структура досељених према држављанству.....	124

Др Владимир Никитовић
Мр Јелена Предојевић-Деспић
Мр Иван Маринковић

5. Мигрантско становништво

Обим и структуру миграција односно мигрантске популације далеко је теже поуздано оценити у поређењу са виталним компонентама развоја становништва, а то посебно важи за прекограничне миграције. Основни разлог је у непостојању довољно поузданих извора миграционих података, што добрим делом проистиче из саме природе ове компоненте. Покретљивост људи, у смислу промене места пребивалишта, знатно је сложеније пратити у односу на догађаје рођења и смрти, као и због тога што не постоји јединствена и конзистентна дефиниција како у временском, тако и у просторном домену. Дефиниција мигранта односно миграције није стабилна током времена ни у оквирима једне државе нити је у одређеном тренутку уједначена између земаља, често из практично неизбежних разлога. Према мишљењу Синглтона (Singleton, 2009), веома је тешко постићи међународну упоредивост статистике о спољним миграцијама, јер различите институције (чак и у оквиру исте државе) често користе различите концепте и дефиниције и/или различите методе и системе за производњу миграционих података. Један од првих корака Европске уније у одговору на овај изазов било је доношење Уредбе 862/2007 Европског парламента и савета којом се дефинишу дугорочне међународне миграције (у трајању од најмање 12 месеци).³⁰ Такође, бројни скорашњи пројекти (THESIM, Prominstat, Clandestino, MMWD, SEEMIG и др.), финансирани од стране ЕУ кроз шести и седми оквирни програм за истраживање, реализовани су ради унапређења поузданости миграционих података и њихове међународне упоредивости, а одатле и успешнијег спровођења миграционе политике у европским државама од микро до макро нивоа. С обзиром на сложеност до сада препознатих ограничења током реализације ових пројеката, остаје тек да се види какав ће бити домет њихових резултата (Kraler, Reichel, 2012; Gardos, Godri, 2014).

³⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0862>

Друго питање које се тиче упоредивости података произилази из временског концепта на којем се базира миграциона статистика. Један концепт (попис, регистар и сл.) подразумева број лица која су директно или индиректно искусила миграциони догађај (мигранти или потомци миграната) и живе на некој територији *у одређеном тренутку*. Други концепт (статистика миграционих токова) разматра број миграната или миграционих догађаја (процедура везаних за миграције)³¹ *у одређеном периоду*. Оба концепта имају предности и недостатке, па се препоручује да се користе у комбинацији како би се добила објективнија слика о миграционој компоненти (UN, 2011). Унутрашње миграције у Србији се могу сагледати по оба основа (пописни пресек и токови), док у случају прекограничних (спољних) миграција то важи само за стране држављане. С обзиром на то да не постоје довољно ефикасни законодавни механизми који би приморали грађане Србије да одјаве своје пребивалиште када имају намеру да дуже бораве у иностранству,³² званична статистика миграционих токова практично не покрива прекограничне миграције српских држављана. Из тог разлога, њих је могуће пратити једино кроз попис становништва. Но, поређења пописних података са имиграционим статистикама дестинационих земаља наших држављана (енг. *mirror statistics*) указују на то да је Попис 2002. године, а нарочито Попис 2011. значајно потценио број емиграната из Србије (ISS, 2013). С друге стране, попис је најпоузданије средство за проверу квалитета текуће статистике унутрашњих миграција односно имиграције страних држављана с обзиром на то да Република Србија још увек нема централни регистар становништва.

Посебно питање у случају обухвата миграната у Србији јесу промене државне границе које су се одиграле у претходне две деценије. Дошло је до промене типа миграција, од унутрашњих ка спољним, када је реч о новоформираним државама на простору некадашње СФРЈ, те до промена у текућој статистици миграционих токова заснованој на промени пребивалишта, што компликује упоредивост са пописним резултатима. Нарочит изазов, проузрокован променама државне границе, представља поређење пописних резултата о емиграцији са миграционим статистикама најважнијих дестинационих земаља наших држављана (Kuriszewski et al, 2012), што је битан метод приликом оцене обима емиграције односно броја емиграната из Србије, будући да попис нема инструменте којима би адекватно минимизирао стопу необухвата те популације.

Коначно, битно ограничење пописа са аспекта природе миграционог феномена јесте дуг период између sukcesивних пописних датума. Наиме, ова најмасовнија статистичка акција се у Србији, због висине трошкова, спроводи једном у десет година, што је случај у већини земаља које спровode традиционални попис целе популације. Међутим, процену миграционог биланса код нас, од нивоа општина и градова па до нивоа државе, могуће је добити једино на основу резултата пописа и статистике виталних догађаја. Иако нето миграција односно број нето миграната представља изведени показатељ, тј. не односи се на стварне људе, за разлику од догађаја рођења и смрти (Rogers, 1990), процена миграционог

³¹ Треба имати у виду да се број процедура (радне или боравишне дозволе) не поклапа увек са бројем миграционих догађаја или миграната.

³² Мисли се на боравак у иностранству у трајању од најмање 12 месеци у складу са пописном дефиницијом односно дефиницијом дугорочних миграција ЕУ у оквиру Уредбе Европске комисије број 862/2007.

биланса, као суме имиграције и емиграције, неопходна је како бисмо оценили утицај ове компоненте на промене у обиму и структурама становништва. Стога анализе пописних резултата о миграцијама у Србији имају посебан значај.

5.1. Улога миграција у смањењу броја становника Србије 2002–2011.

Након интензивних принудних миграција током 1990-их, територија данашње Србије представља типично емиграционо подручје (Nikitović, 2013). Пре него што се помоћу тзв. витално-статистичког метода оцени нето миграциони биланс у међупописном периоду 2002–2011, у обзир треба узети две битне разлике између ова два пописа, јер њихов утицај, осим што се може проценити, макар и грубо, није занемарљив. Прва је методолошке природе и односи се на различит третман интерно расељених лица (ИРЛ) са Косова и Метохије. То је битно имајући у виду да се под укупним становништвом Републике Србије у оба пописа подразумевала популација настањена на територији државе која не укључује јужну покрајину, будући да у њој није било услова за спровођење пописа. Друга разлика изазвана је бојкотом Пописа 2011. од стране становништва албанске националности у општинама на југу Србије.

У основи, исти методолошки поступак, у складу са међународним препорукама, примењен је у пописима 2002. и 2011. када је реч о српским држављанима који бораве изван граница државе најмање 12 месеци, будући да та лица нису укључена у укупно становништво Републике Србије. Сматра се да разлика између ова два пописа у концепту по којем се третира место становања (стално наспрам уобичајеног), о чему се детаљније говори у другом поглављу студије, осим што је тешко измерљива, не утиче значајније на упоредивост пописних резултата са аспекта броја лица која су искључена из уобичајеног становништва у земљи. Међутим, концепт примењен у Попису 2011. подразумевао је укључивање популације ИРЛ у укупно становништво у земљи, што није био случај у Попису 2002, када ова лица „нису била исказана као стални становници, јер су у насељу пописа пописана као привремено присутна лица, с обзиром на то да већ имају пребивалиште на подручју Косова и Метохије“ (Републички завод за статистику, 2005: 7). Стога се овај фактор мора узети у обзир приликом поређења укупног броја становника између Пописа 2002. и 2011.

С обзиром на то да популација ИРЛ није посебно исказана у укупном становништву Србије обухваћеном Пописом 2011, једина тренутно доступна процена њене величине заснива се на регистру ИРЛ, који одржава Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије (КИРС). Процена од око 210 хиљада расељених у 2011. заснована је на Регистрацији ИРЛ још из 2000. године, када их је регистровано око 187 хиљада (КИРС, 2014), па је питање њене ажурности отворено. Други разлог због којег се процена ИРЛ, према регистру КИРС-а, не може једноставно узети као замена за непознат обим ове популације, према Попису 2011, јесте методолошки, јер регистар КИРС-а није заснован на концепту уобичајеног становништва (лица која уобичајено бораве или имају намеру да бораве у неком месту најмање 12 месеци). Овоме треба додати и могућност непријављивања статуса расељене особе од стране одређеног броја анкетираних у попису. Имајући све у виду, величина популације ИРЛ, према

Попису 2011, највероватније је значајно мања од 210 хиљада. Као врло груба процена доње границе непознате пописне величине може се узети број од 100 хиљада ИРЛ, односно половина процењене вредности према регистру КИРС-а.

Фактор бојкота становништва албанске националности коригује међупописно смањење укупног становништва Републике Србије у супротном смеру за око 58 хиљада. У питању је процена заснована на резултатима Пописа 2002. године, али је вероватно мање груба у односу на претходну, јер се не говори о потпуно мигрантској популацији као у случају ИРЛ.

Коначно, када се од званично регистрованог међупописног смањења укупног броја становника Републике Србије (око 311 хиљада) одбије негативан природни прираштај (око 297 хиљада), остаје негативан миграциони биланс од скоро 14 хиљада у периоду 2002–2011. године.³³ Корекцијом ове вредности наведеним факторима, који ограничавају упоредивост два пописа, произлази да је Република Србија, због негативног миграционог биланса са светом, изгубила најмање 56 хиљада становника или просечно скоро 6 хиљада годишње између 2002. и 2011. Но, ако се непознати број ИРЛ у Попису 2011. налази негде у средини између претпостављене доње границе и максималне вредности према регистру КИРС-а, онда је тај губитак већи бар за око 50 – 55 хиљада, што даје просечан годишњи негативан салдо од око 11 хиљада становника. У прилог оваквој оцени иду и анализе миграционих токова на бази статистика главних земаља дестинације српских држављана. Груба процена просечне годишње нето емиграције у Србији, према две недавне студије, износи око 15 хиљада лица у периоду 2008–2011. године (Kupiszewski et al, 2012; ISS, 2013). Могуће је да би процена овог типа у читавом међупописном интервалу показала нешто мањи годишњи губитак, јер се прва половина периода одликује бољим економским показатељима, а друга се поклапа са периодом укидања виза за држављане Републике Србије ка најпопуларнијим европским дестинацијама. Но, расположиви показатељи не дозвољавају испитивање такве претпоставке.

Услед претходно образложене непотпуне упоредивости резултата Пописа 2002. и 2011. године, није могуће дати прецизну оцену утицаја миграција на промену броја становника Републике Србије у међупописном раздобљу. Но, може се рећи да је просечна годишња нето емиграција највероватније била у распону од 6 до 11 хиљада миграната.³⁴ Следствено томе, највећа је вероватноћа да се број становника Републике Србије смањило између два пописа за најмање 367, а највише 422 хиљаде лица, чему је миграциона компонента допринела између 15% и 26%, имајући у виду да се поузданост текуће статистике виталних догађаја може узети као реална претпоставка.

Резултати контроле обухвата Пописа 2011. показују да је укупно становништво Републике Србије прецењено за око 1,5%, при чему је, са поузданошћу од 95%, број више пописаних

³³ Детаљни подаци налазе се у табели 2.2-2 у другом поглављу ове студије.

³⁴ Ако би се у овај прорачун укључила и наведена оцена добијена на основу поређења пописних резултата са статистикама дестинационих држава (енг. *mirror statistics*), по којој је најновији попис потценио број емиграната значајније од претходног, међупописни миграциони губитак био би још већи. Но, покушај квантификације тог фактора превазилази оквире ове студије.

лица између 55 и 158 хиљада (Републички завод за статистику, 2013: 25). То је први пут од 1953, од када се врши контрола обухвата, да је пописани број становника прецењен а не потцењен. С обзиром на то да је у Попису 2002. констатован готово идентичан ниво грешке али супротног смера (иста методологија контроле као и 2011), односно да је број прецењених у Попису 2011. практично анулиран бројем потцењених у Попису 2002, очито је да нема основа за укључење овог фактора у оцену међупописне промене броја становника Републике Србије у раздобљу 2002–2011.

5.2. Аутохтоно и мигрантско становништво

Када је реч о миграторним карактеристикама укупног становништва Србије,³⁵ почев од Пописа 2002, анализа миграната своди се на досељене, па ће се ови термини користити као синоними у даљем тексту. У Србији је попис становништва свакако најбољи извор података о досељеном становништву, јер поред поузданих података о обиму, пружа и највише информација о структурама досељених.

Табела 5.2-1 разврстава укупно становништво Србије на две групе – оне који се никад нису селили из свог родног места (аутохтони) и оне који имају барем једно такво искуство (мигранти). Приказана су два последња пописна пресека односно промене у величини и уделу обе групе у укупној популацији по регионима. Дугорочан тренд снижавања нивоа рађања, као главни узрочник популационог старења у Србији, најдиректније је погодио управо обим мигрантског становништва. Окосницу миграционих токова, по правилу, чине млађи средовечни (20–39 година), што потврђује и старост „просечног“ мигранта у Србији (30,9 година), која је у периоду 2002–2011. била нижа за 11,3 године од старости „просечног“ становника државе према Попису 2011. Између два пописа, број и удео млађих средовечних се смањило, јер су у овај старосни контингент ушле генерације мање по обиму од претходних. Смањење миграционо најактивнијег контингента укупне популације може се сматрати основним демографским фактором смањења обима мигрантског становништва у земљи, које је било готово двоструко веће од пада популације аутохтоних између 2002. и 2011. Свакако да постоји и фактор смањене покретљивости становништва услед неповољног утицаја економских чинилаца, али то није предмет ове студије.

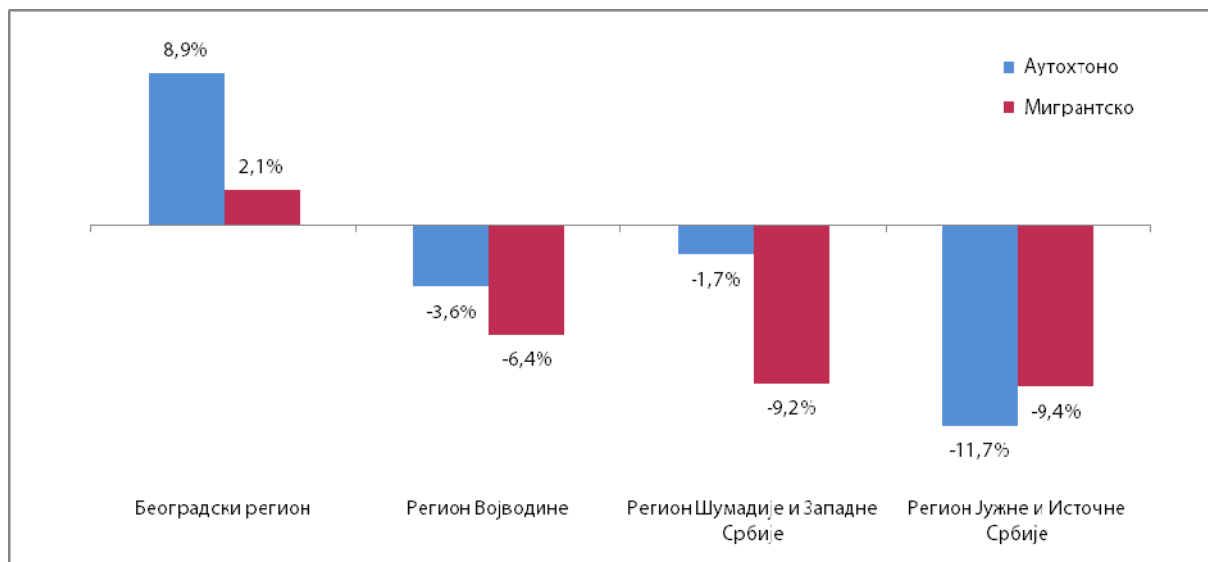
³⁵ Детаљно објашњење пописне методологије у вези са овим обележјима видети у одељку 1.4.3 у уводном поглављу студије.

Табела 5.2-1. Аутохтоно и мигрантско становништво по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	Године пописа / међупописни период	Укупно становништво	Аутохтоно		Мигрантско	
			укупно	удео (%)	укупно	удео (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2002	7 498 001	4 065 776	54,2	3 432 225	45,8
	2011	7 186 862	3 949 797	55,0	3 237 065	45,0
	Промена 2002–2011	-311 139	-115 979		-195 160	
Београдски регион	2002	1 576 124	734 340	46,6	841 784	53,4
	2011	1 659 440	799 649	48,2	859 791	51,8
	Промена 2002–2011	83 316	65 309		18 007	
Регион Војводине	2002	2 031 992	1 078 799	53,1	953 193	46,9
	2011	1 931 809	1 039 953	53,8	891 856	46,2
	Промена 2002–2011	-100 183	-38 846		-61 337	
Регион Шумадије и Западне Србије	2002	2 136 881	1 211 695	56,7	925 186	43,3
	2011	2 031 697	1 191 520	58,6	840 177	41,4
	Промена 2002–2011	-105 184	-20 175		-85 009	
Регион Јужне и Источне Србије	2002	1 753 004	1 040 942	59,4	712 062	40,6
	2011	1 563 916	918 675	58,7	645 241	41,3
	Промена 2002–2011	-189 088	-122 267		-66 821	
Регион Косово и Метохија	

За разлику од друге половине 20. века, када је обим и удео мигрантског становништва у Србији растао, нарочито у Београдском и два јужна региона, услед пораста броја млађих средовечних и интензивне деаграризације и индустријализације државе (Стевановић, 2006), у првој деценији 21. века регистрован је пад удела селидбеног становништва у земљи. Разлози су преваходно у депопулацији и старењу становништва, који су у Попису 2002. били „прикривени“ великим таласима принудне имиграције из 1990-их. Попис 2011. је показао колико се у међувремену интензитет негативног природног прираштаја и старења становништва Републике Србије појачао, јер је чак и у Београдском региону, који је једини забележио позитиван миграциони биланс између 2002. и 2011, удео досељених опао. С друге стране, једини регион у ком је упркос смањењу обима мигрантске популације забележен пораст њеног удела је Регион Јужне и Источне Србије. Разлог је у још већем смањењу обима аутохтоне популације (графикон 5.2-1) с обзиром на то да у односу на остале регионе у овоме најдуже траје период ниских репродуктивних норми и исељавања, што га чини најстаријим регионом, с највећим уделом старих лица.

Графикон 5.2-1. Релативна промена величине аутохтоног и мигрантског становништва по регионима, пописи 2002. и 2011.

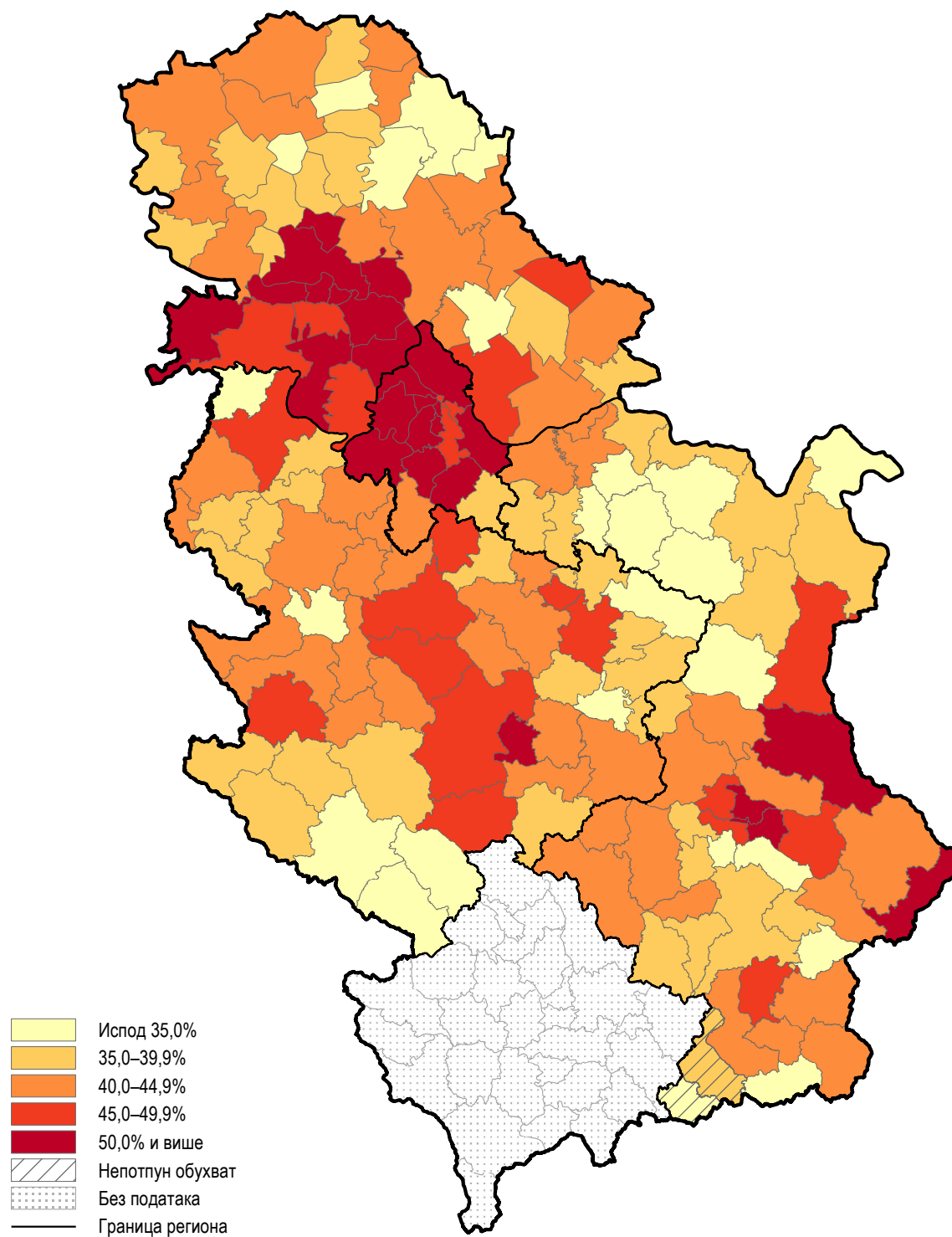
У погледу удела аутохтоног и мигрантског становништва, постоји изражена поларизација на нивоу општина/града Србије (карта 5.2-1). Веома висок удео аутохтоног становништва одликује општине са поодмаклим процесом депопулације услед дуготрајно ниског фертилитета и иселјавања. То су углавном општине у Региону Јужне и Источне Србије, попут Жагубице (81,0%) и Дољевца (67,0%), и у Региону Војводине, прецизније у Банату, попут Ковачице (74,3%) и Новог Бечеја (69,5%). Међутим, висок удео аутохтоних имају и општине које и даље одликује висок ниво рађања, а одатле и висок удео младих. Стога су у самом врху Сјеница (74,1%) и Нови Пазар (72,4%).

Свега 26 од 168 општина у Републици Србији одликује 50 или више процената досељених према Попису 2011. То су првенствено општине у најгушће насељеном делу државе, распрострањене на територији два највећа града (Београд и Нови Сад), које одликује најјачи прилив миграната из остатка земље, али и највеће учешће избеглих лица. Предњаче са преко 60% Сремски Карловци (61,1%) и Град Нови Сад (60,4%), а одмах за њима су општине Града Београда изван најужег градског језгра, које нису имале препреке за територијално ширење своје стамбене зоне (Гроцка, Барајево, Сурчин, Палилула, Нови Београд, Чукарица), те општине Инђија, Стара Пазова и Шид. У групи општина са већинском популацијом досељених јесу и оне са доминантно туристичком функцијом (Врњачка и Нишка Бања).

Ако се изузму две од четири новоформиране општине Града Ниша (Медијана и Пантелеј), све остале чија су средишта развијенији регионални центри имају мање од 50% мигрантске популације с обзиром на то да се период интензивног досељавања у њихове центре завршио средином 1980-их година.

Карта 5.2-1. Удео мигрантског становништва у укупном становништву по општинама/градовима, Попис 2011.

5.3. Мигрантско становништво према пореклу

Лица која од рођења не живе у свом месту становања у Попису 2011. су идентификована на основу одговора на питање о последњем пресељењу – насеље и општина претходног становања за пресељења унутар Републике Србије односно назив државе за досељења из иностранства. Сходно томе, могу се разликовати два типа миграција: унутрашње, које се односе на пресељења унутар Републике Србије, и спољне, које региструју досељења из иностранства. Према просторној дистанци у случају унутрашњих миграција, пописни резултати разликују пресељења између насеља у оквиру исте општине (локалне миграције), између општина исте области, као и између области, али не и између статистичких региона. Стога, анализа унутрашњих миграција у овој студији не пружа међурегионални аспект. У случају спољних миграција, пописни резултати праве разлику између досељених из бивших република СФРЈ и досељених из других земаља.

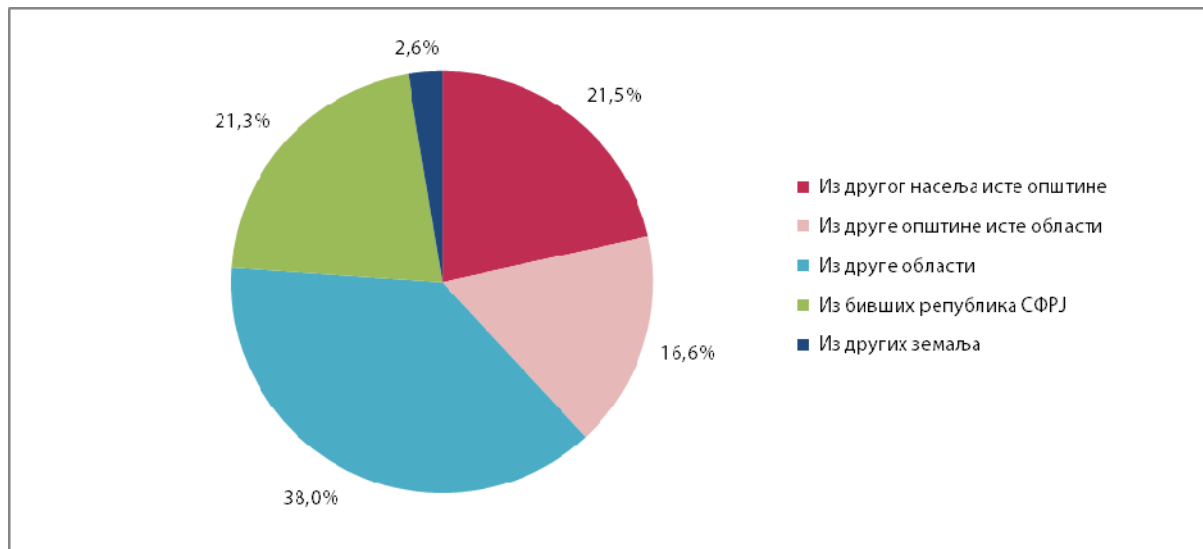
Попис 2011. је забележио да је барем једно пресељење током свог животног века доживело 3,2 милиона становника Републике Србије (45,0% укупног становништва), од којих је 2,5 милиона (76,1% миграната) учествовало у унутрашњим миграцијама (графикон 5.3-1). Половина регистрованог броја унутрашњих пресељења резултат је досељења у друго насеље исте општине (697 хиљада), односно у другу општину исте области (536 хиљада). Друга половина односи се на пресељења између различитих области (1,2 милиона). Ако се у анализу унутрашњих миграција према дистанци пресељења укључи и тип насеља, уочава се да је број досељених у градска насеља (1,5 милиона) значајно већи од броја досељених у остала насеља (950 хиљада). Како се дистанца мигрирања повећава, тако се смањује удео пресељења у остала насеља, односно повећава ка градским. Већина пресељења локалног типа у Србији одвија се ка неградским подручјима (57%), док је код међуобласних то случај тек у нешто више од четвртине регистрованих пресељења. С обзиром на то да су ови резултати слични налазима ранијих пописа, потврђује се значај миграција усмерених према општинским, а нарочито регионалним центрима (Стевановић, 2006: 76-78).

У регионима Шумадије и западне Србије односно јужне и источне Србије, у којима је удео мигрантског у укупном становништву најмањи (око 40%), скоро 90% евидентираних пресељења до тренутка спровођења Пописа 2011. одиграло се у оквиру земље. Од тога 40% односно 35% су била пресељења локалног типа у ова два региона, што је чинило око три четвртине свих локалних пресељења у оквиру Србије забележених Пописом 2011. С друге стране, Београдски регион и Регион Војводине одликују се знатно већим уделом становништва које се преселило из једне у другу област (75% односно 48%).

Регионалне разлике код унутрашњих миграција према пореклу и типу насеља су, такође, врло наглашене према Попису 2011. У Региону Шумадије и Западне Србије забележен је највећи удео лица досељених у неградска насеља, што је око половине свих унутрашњих миграција у овом региону односно 38% на нивоу целе земље. Миграције локалног типа чиниле су нешто више од половине унутрашњих миграција ка неградским подручјима у овом региону, односно скоро половину свих локалних пресељења у остала насеља на нивоу државе (46,5%). У погледу миграција ка градским срединама, предњачи Београдски регион, у

којем су оне представљале 77% свих унутрашњих пресељења, односно скоро 30% на нивоу целе земље. Међубласне миграције чиниле су чак 85% свих унутрашњих миграција ка градским насељима Београда, што је уједно и 42% на нивоу Републике Србије.

Графикон 5.3-1. Мигрантско становништво према пореклу, Република Србија, Попис 2011.

У садашње место становања у Србији, из иностранства се доселило 770 хиљада лица, што је, према Попису 2011, чинило 23,8% укупног мигрантског становништва у земљи. Највећи део ових лица, њих 688 хиљада, доселио се из неке од бивших република СФРЈ. Свега 82,5 хиљада досељених је пореклом из неке друге земље, што је 2,6% свих миграната у Србији. Већина досељених из иностранства (70%) живела је у градским насељима.

У Београдском и Региону Војводине, Пописом 2011. је регистрован знатно већи удео становништва досељеног из иностранства – 37% односно 32% од свих досељених, што је укупно 80% становништва Србије чије је претходно пребивалиште било у иностранству. У Војводини је пописано више од 300 хиљада лица пореклом из неке од бивших република СФРЈ, што представља 44% њиховог укупног броја у земљи, односно половину досељених из Хрватске односно Босне и Херцеговине. У Београдском региону је регистровано око 250 хиљада досељених из бивших република СФРЈ, или 36% њиховог броја у Србији. Највећи део досељених из других земаља, изван простора СФРЈ, такође је пописано у ова два региона (52 хиљаде), по 30% у сваком. На значајно учешће досељених пореклом ван граница Србије (нарочито из Босне и Херцеговине односно Хрватске) у два северна региона утицали су различити фактори. Поред добро познатих социоекономских фактора, структуре насеља и доминације урбаних регија у овом делу земље, значајну улогу имала је и колонизација после Другог светског рата, која је умногоме обликовала правац масовних избегличких кретања из Хрватске односно Босне и Херцеговине током 1990-их (Стевановић, 2006 : 76-78; Nikitović and Lukić, 2010).

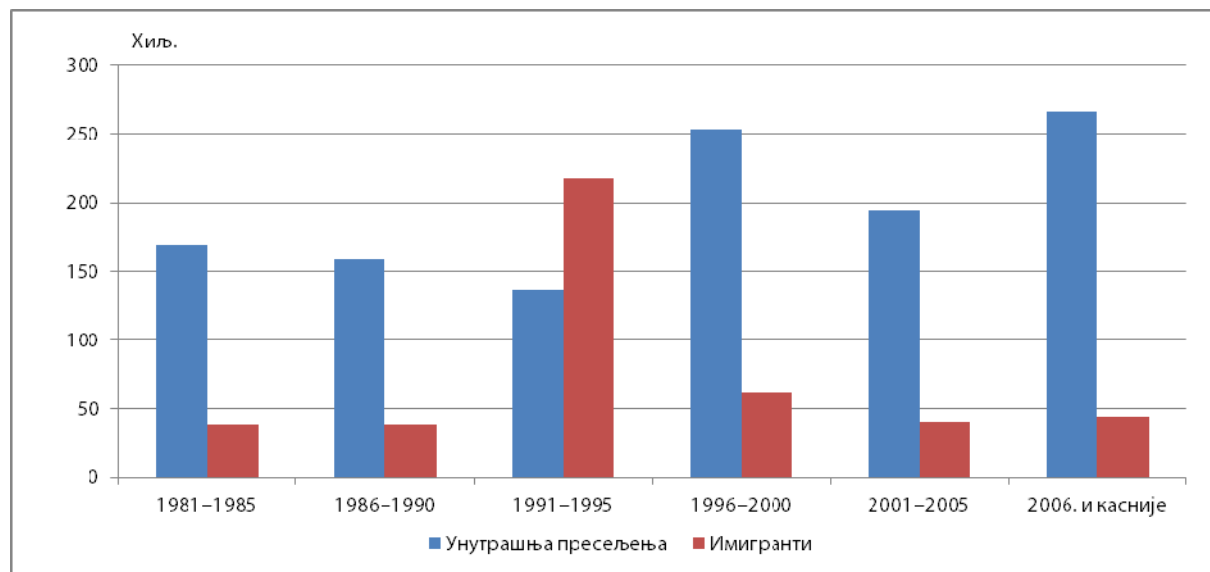
5.4. Мигрантско становништво према времену досељења

Временски аспект анализе мигрантског становништва регистрованог Пописом 2011. односи се на петогодишње интервале у периоду 1981–2011. (графикон 5.4-1). Основна одлика досељавања у овом периоду је да су, поред социоекономских, биле заступљене и принудне миграције, односно масован прилив избеглица са простора бивше СФРЈ и интерно расељених лица са Косова и Метохије.

Попис 2011. је показао да је 1,6 милиона лица променило место становања између 1981. и 2011. Најмањи обим миграција био је у периоду 1986–1990. (197 хиљада), а највећи између 1991. и 1995. године (354 хиљаде). Релативно посматрано, највећи удео досељених између 1981. и 2011. регистрован је у последњој деценији 20. века (41,3%). Највише досељених у целом посматраном периоду било је у Региону Војводине (29,8%), а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (18,0%).

Унутрашње миграције представљале су 72,7% свих пресељења у периоду 1981–2011. Релативно висок удео досељених из иностранства (27,3%) објашњава се, пре свега, утицајем избегличких миграција током 1990-их. Готово две трећине досељених у периоду 1991–1995. представљају лица пореклом ван граница Републике Србије, што је директна последица ратова у бившој СФРЈ (графикон 5.4-1). Од тога, највећи број досељених био је из Хрватске односно Босне и Херцеговине. У мирnodопским условима, највећи број имиграната долази у Србију из Босне и Херцеговине односно Црне Горе.

Графикон 5.4-1. Мигрантско становништво према типу миграција (унутрашње/спољне) и времену досељења, Република Србија, Попис 2011.

Већи удео досељених регистрован је у градским (око три петине) него у осталим насељима током анализираних три деценије. Ипак, тај удео је смањен за око 12% у односу на период пре 1981, када су се два од три мигранта пресељавала у градове. Иако удвостручен у односу на период пре 1981, убедљиво најмањи проценат досељених у неградска насеља између 1981. и 2011. забележен је у Београдском региону. Регион Шумадије и Западне Србије је једини у којем је регистровано мање досељених у градским него у осталим насељима између 1981. и 2011, што представља преокрет у односу на раније периоде (табела 5.4-1).

Табела 5.4-1. Мигрантско становништво према времену досељења и типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Тип насеља	Укупно	1980. и раније	1981–1985	1986–1990	1991–1995	1996–2000	2001–2005	2006. и касније
РЕПУБЛИКА СРБИЈА								
Свега	3 237 065	1 381 857	208 071	197 571	353 786	316 104	235 515	310 579
Градска (удео у %)	63,4	67,6	59,9	57,8	63,0	60,9	60,4	58,2
Остала (удео у %)	36,6	32,4	40,1	42,2	37,0	39,1	39,6	41,8
Београдски регион								
Свега	859 791	351 104	46 080	47 472	110 436	86 580	67 247	84 839
Градска (удео у %)	80,7	86,9	74,8	74,3	81,6	75,0	75,7	71,9
Остала (удео у %)	19,3	13,1	25,2	25,7	18,4	25,0	24,3	28,1
Регион Војводине								
Свега	891 856	361 503	50 559	48 567	130 672	84 959	70 619	98 231
Градска (удео у %)	61,4	64,1	59,0	57,3	58,3	57,8	62,9	60,8
Остала (удео у %)	38,6	35,9	41,0	42,7	41,7	42,2	37,1	39,2
Регион Шумадије и Западне Србије								
Свега	840 177	375 809	64 437	58 342	67 476	83 165	56 414	73 677
Градска (удео у %)	51,3	56,2	49,5	46,3	47,5	50,7	44,9	44,6
Остала (удео у %)	48,7	43,8	50,5	53,7	52,5	49,3	55,1	55,4
Регион Јужне и Источне Србије								
Свега	645 241	293 441	46 995	43 190	45 202	61 400	41 235	53 832
Градска (удео у %)	58,8	63,5	60,7	55,5	54,6	59,4	52,4	50,3
Остала (удео у %)	41,2	36,5	39,3	44,5	45,4	40,6	47,6	49,7
Регион Косово и Метохија								
Свега

5.5. Становништво досељено у међупописном периоду 2002–2011.

Досељени у последњем међупописном периоду 2002–2011. анализирани су детаљније. Место становања у том периоду је променило 453 хиљаде лица. Највише миграната забележено је у Војводини (31,2%), а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (17,4%). Унутрашње миграције чиниле су чак 85,0% укупног обима миграција, при чему је удео пресељења у оквиру исте области (50,9%) био приближно једнак уделу међубласних

пресељења (49,1%). Највише досељених забележено је у општинама/градовима које гравитирају или су у саставу највећих градских центара у земљи (карта 5.5-1). Тако више од 10% укупног становништва општина које се, у целини или највећим својим делом, налазе на периферији Града Београда (Барајево, Сурчин, Гроцка, Обреновац, Сопот и Палилула) чине досељени у периоду после 2002. године. Град Нови Сад, као и суседне општине (Сремски Карловци и Беоцин), такође одликује двоцифрен удео досељених у истом периоду. Општина са највише досељених у укупном становништву на нивоу државе је Петроварадин (16,5%). Од општина/градова са ниским уделом досељених издвајају се Сјеница, Нова Варош, Жагубица (испод 3,5%). Може се констатовати да су најмање привлачне за досељавање општине на југу и истоку земље, а најпожељније одреднице, поред Београда и Новог Сада, већи градски центри, као и општине у Војводини.

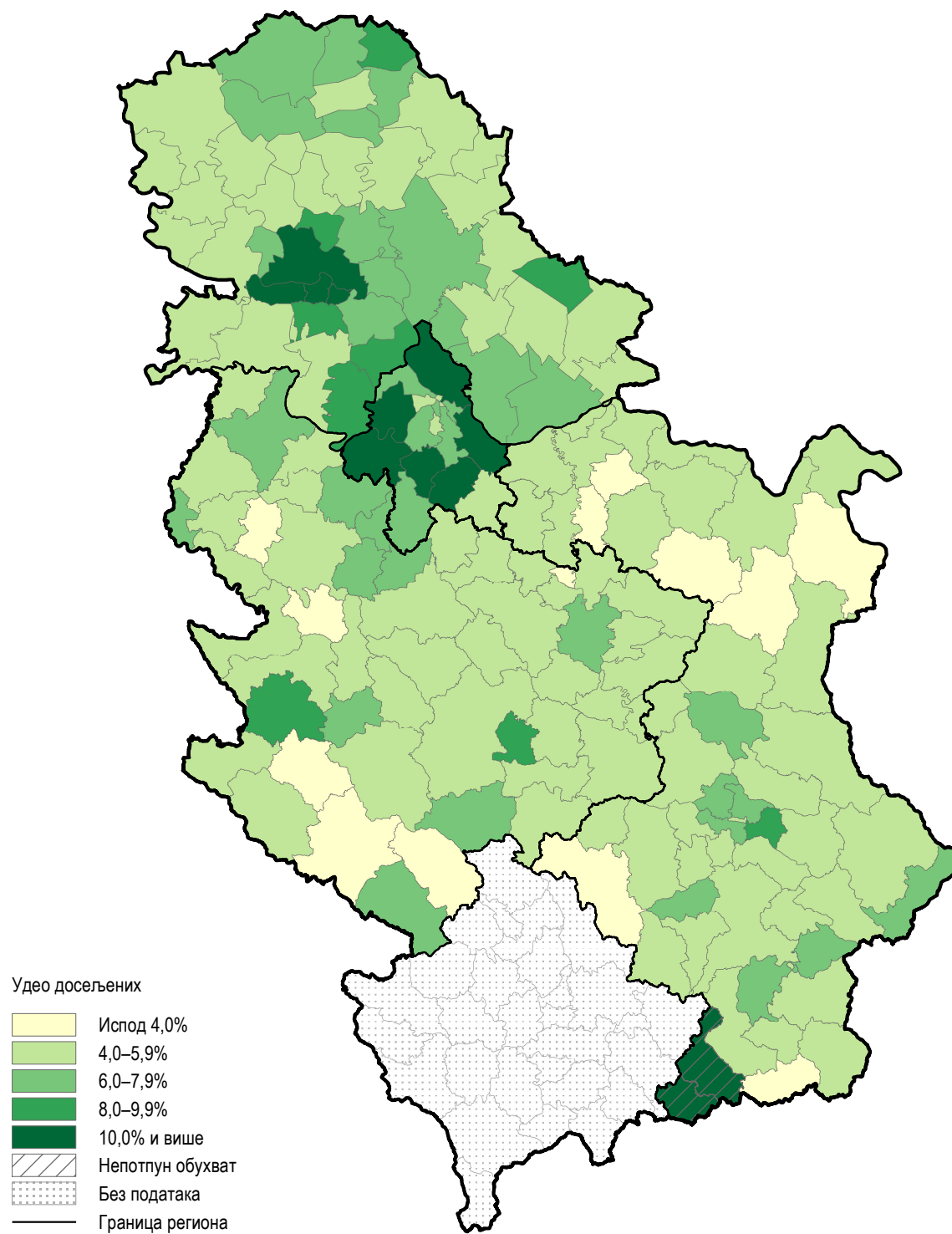
Од укупно 67 хиљада досељених из иностранства у Републику Србију после 2002, готово трећина је била из Босне и Херцеговине (31,0%). Од значајнијих исходишта имиграната издвајају се још Црна Гора (17,2%), Хрватска (9,1%) и Немачка (8,2%). Удео већи од 2,0% у укупном броју досељених из иностранства забележен је код имиграната из 12 земаља (табела 5.5-1). Поред европских држава, релативно значајно је досељавање из САД и Кине. На нивоу региона, досељени из Босне и Херцеговине не доминирају једино у Региону Јужне и Источне Србије, у којем се ниједна земља порекла имиграната посебно не издваја. Досељени из република бивше СФРЈ чине апсолутну већину досељених из иностранства у регионима Војводине (66,3%), Београда (62,8%), односно Шумадије и западне Србије (57,6%), али не и у Региону Јужне и Источне Србије (36,6%), који је убедљиво водећи по уделу досељених из држава ван граница бивше СФРЈ. Само из традиционалних земаља дестинације наших радника (Немачке, Аустрије, Швајцарске и Француске) забележено је скоро 30% од укупног броја досељених из иностранства у овом региону после 2002.

Табела 5.5-1. Становништво досељено из иностранства у периоду 2002–2011. према земљи порекла, по регионима, Попис 2011. (%)

Земља порекла	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Босна и Херцеговина	31,0	30,1	36,8	33,1	9,3	...
Црна Гора	17,2	23,4	12,0	17,2	11,8	...
Хрватска	9,1	6,6	15,7	4,5	5,2	...
Немачка	8,2	5,6	8,8	9,4	14,2	...
Македонија	3,2	2,8	1,9	2,8	10,3	...
Аустрија	2,6	1,6	2,2	3,0	7,3	...
Италија	2,5	2,0	1,4	3,3	7,3	...
Руска Федерација	2,5	3,4	1,2	2,9	2,1	...
Швајцарска	2,3	1,2	1,8	4,3	4,4	...
САД	2,2	3,0	1,8	1,5	1,7	...
Француска	2,2	1,9	1,1	3,7	3,9	...
Кина	2,1	2,4	1,7	1,7	3,5	...
Остале државе	14,8	16,1	13,6	12,6	19,1	...

Напомена: Приказане су земље из којих је удео имиграната на нивоу Републике већи од 2%.

Карта 5.5-1. Удео досељених у периоду 2002–2011. у укупном становништву, по општинама/градовима, Попис 2011.

5.5.1. Структура досељених према старости и полу

Структура становништва према старости и полу пружа основну слику демографског потенцијала једне популације. Према Попису 2011. у Републици Србији је регистровано 453 хиљаде досељених после 2002, што је 14,0% укупног мигрантског односно 6,3% укупног становништва у земљи.

У Србији, женско становништво традиционално више учествује у миграцијама у односу на мушко (Стевановић, 2006: 85–88), што је показао и Попис 2011. У контингенту досељених после 2002, жене чине 60,3%. У унутрашњим миграцијама, од укупно 385 хиљада досељених, 61,5% биле су жене. Очекивано, најизраженија диспропорција између полова је забележена код унутрашњих миграција локалног типа, у којима су жене представљале скоро две трећине миграната. С повећањем просторне дистанце њихово учешће се смањивало. Најмања разлика између полова односи се на становништво досељено из других земаља, у којем жене чине 53,5% (табела 5.5-2).

У Београдском региону и Региону Војводине је регистровано 58,9% од укупног броја лица у земљи која су променила место становања после 2002. Учешће жена у мигрантској популацији у ова два региона је нешто ниже у односу на просек земље (56,8%, односно 58,1%). Међутим, у остала два региона, разлике по полу су знатно веће. Међу најважнијим разлозима је ниска заступљеност локалних миграција (у Београдском региону мање од 9%), у којима жене традиционално знатно више учествују. Имиграција становништва из иностранства, у којој је полна структура равномернија, знатно је наглашенија у Београдском региону, у који се доселило 36,9% укупно досељених из других земаља. Специфичности насељске структуре општина у два северна региона, које се састоје од мањег броја популационо већих насеља у односу на општине у два јужна региона, представљају један од значајних разлога мање наглашених разлика у полној селективности миграната (Стевановић, 2006: 85-88).

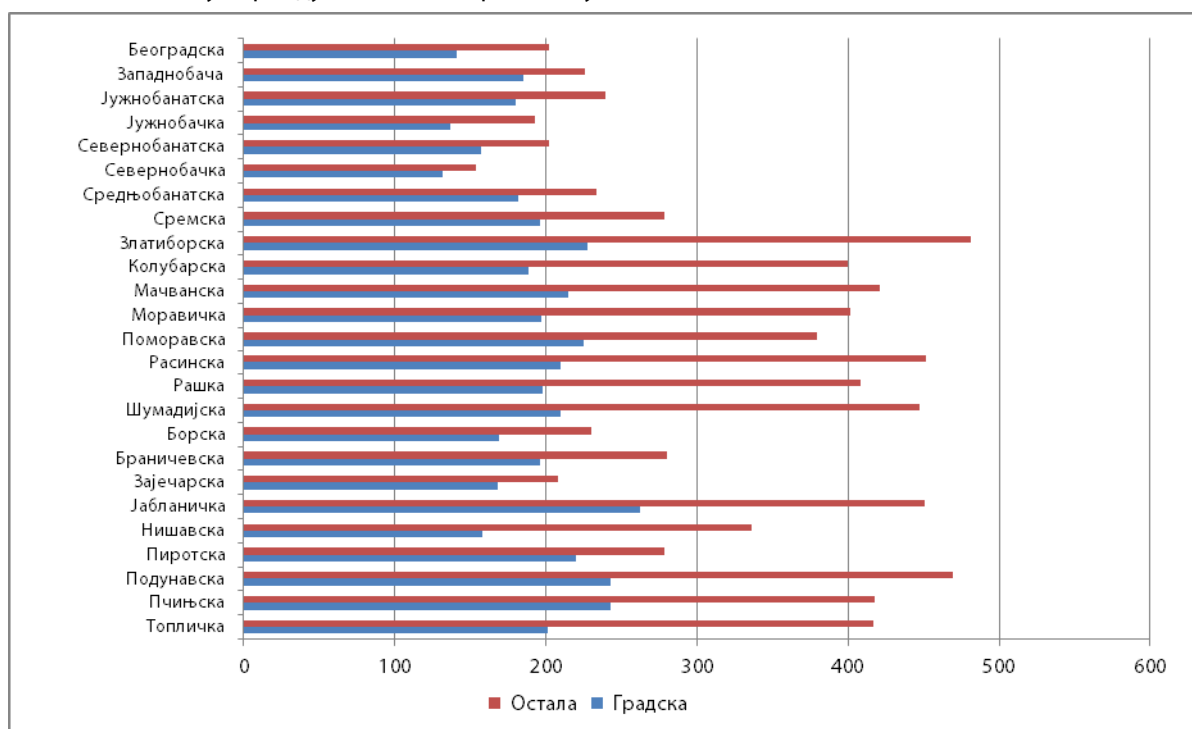
Табела 5.5-2. Становништво досељено у периоду 2002–2011. према пореклу и полу, Република Србија, Попис 2011.

Пол	Укупно	Досељено из Републике Србије				Досељено из иностранства	Непознато
		свега	из исте области		из друге области		
			из другог насеља исте општине	из друге општине			
Укупно	453 240	385 392	108 961	87 037	189 394	67 613	235
Мушки	179 793	148 240	38 018	32 869	77 353	31 470	83
Женски	273 447	237 152	70 943	54 168	112 041	36 143	152
Полна структура (%)							
Мушки	39,7	38,5	34,9	37,8	40,8	46,5	35,3
Женски	60,3	61,5	65,1	62,2	59,2	53,5	64,7

Регионалне разлике су још уочљивије када се полна структура мигрантског становништва досељеног после 2002. анализира према типу насеља. Удео женског становништва досељеног у неградска насеља значајно је већи у Региону Јужне и Источне Србије, а нарочито у Региону Шумадије и Западне Србије. У појединим областима њихов удео достиже чак 70% укупног досељеног становништва. Разлике по типу насеља и полу су још наглашеније код становништва старости 20–34 године, које у највећој мери учествује у миграционим кретањима (графикон 5.5-1). У појединим областима жене у овом животном добу чине и више од 80% свих миграната у неградским насељима. То указује на изузетно слабу просторну покретљивост мушког становништва неградских насеља, нарочито у два поменута региона.

Половину од укупног броја миграната у Србији који су променили место становања после 2002. чинило је најпокретљивије становништво, тј. лица старости 15–34 године у време досељења. Најмлађих миграната (0–14 година) било је 17,5%, а најстаријих (60 или више година) 9,5%. Најмлађи и најстарији су учествовали нешто мање у унутрашњим миграцијама него у досељењима из иностранства (16,6% према 22,1% и 8,9% према 13,4%). Такође, свако треће лице досељено из држава које нису биле део СФРЈ (33,9%) млађе је од 15 година, док је удео ове старосне групе у унутрашњим миграцијама упола мањи (16,6%). С друге стране, мигранти старости 15–34 године заступљенији су у унутрашњим миграцијама (51,5%) него у досељењима из иностранства (40,5%). Може се закључити да са порастом дистанце мигрирања опада учешће ове старосне групе: 51,5% у унутрашњим пресељењима, 47,4% код досељених из бивших република СФРЈ и 29,4% међу досељенима из осталих земаља.

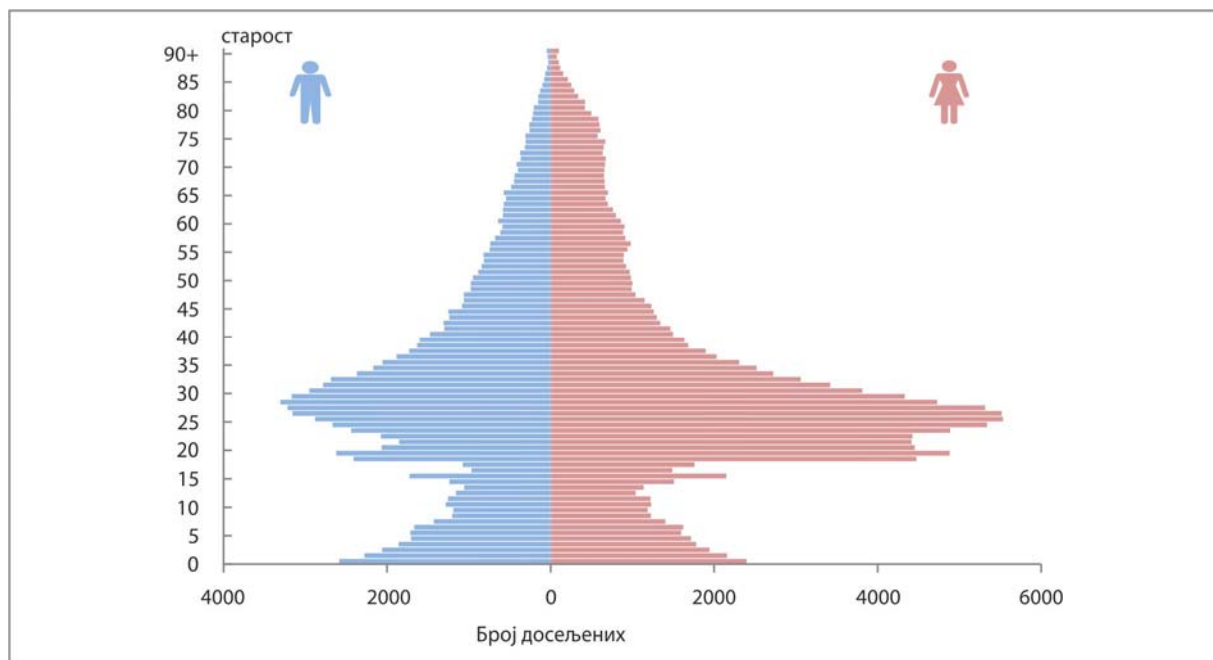
Графикон 5.5-1. Стопа феминитета (мушко = 100) досељених (старости 20–34 год. у време пресељења) у периоду 2002–2011. према типу насеља, по областима, Попис 2011.

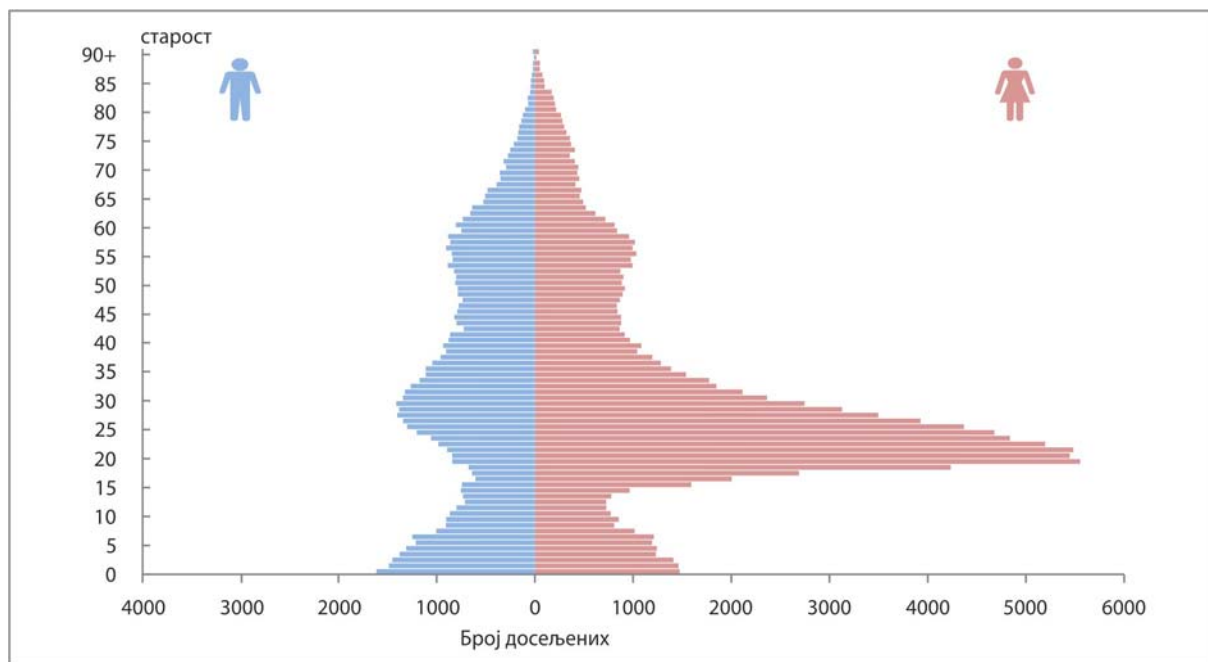
Селективност миграната према полу, као што је већ наведено, најочљивија је у старосним групама које су миграционо најактивније. Од укупног броја миграната мушког пола који су променили место становања после 2002, свега 40,5% (72,7 хиљада) било је у старости 15–34 године у време досељења, док је код миграната женског пола тај удео износио 56,0% (153 хиљаде). Када се посматрају унутрашње миграције у оквиру ове старосне групе, жене више учествују у пресељењима локалног типа (у оквиру исте општине) него мушкарци – 31,8% наспрам 22,9%. С порастом дистанце мигрирања, удео мушкараца старости 15–34 године у укупном броју мушкараца који су учествовали у унутрашњим миграцијама се драстично увећава – 57,3% се доселило из друге области, што је два и по пута већи удео у односу на локална пресељења. Код жена је разлика у уделу између ова два типа миграција значајно мања будући да је проценат оних које су учествовале у међуобласним пресељењима у овој старосној групи износио 46,2%.

Графички приказ старосно-полне структуре миграната у Србији према типу насеља путем старосних пирамида (графикони 5.5-2 и 5.5-3) илустративно указује на регистровану полну неравнотежу у скоријим миграцијама – значајно мању просторну покретљивост мушког становништва (нарочито ка неградским срединама), што је посебно изражено у старости између 15 и 34 године. Код миграција локалног типа најважнији разлог полне неравнотеже чине удадбене миграције, док је на дужим дистанцама у питању изражено гравитирање жена ка обласним и регионалним центрима.

Графикон 5.5-2. Становништво досељено у периоду 2002–2011. у градска насеља према старости у време пресељења и полу, Република Србија, Попис 2011.

Графикон 5.5-3. Становништво досељено у периоду 2002–2011. у остала (неградска) насеља према старости у време пресељења и полу, Република Србија, Попис 2011.

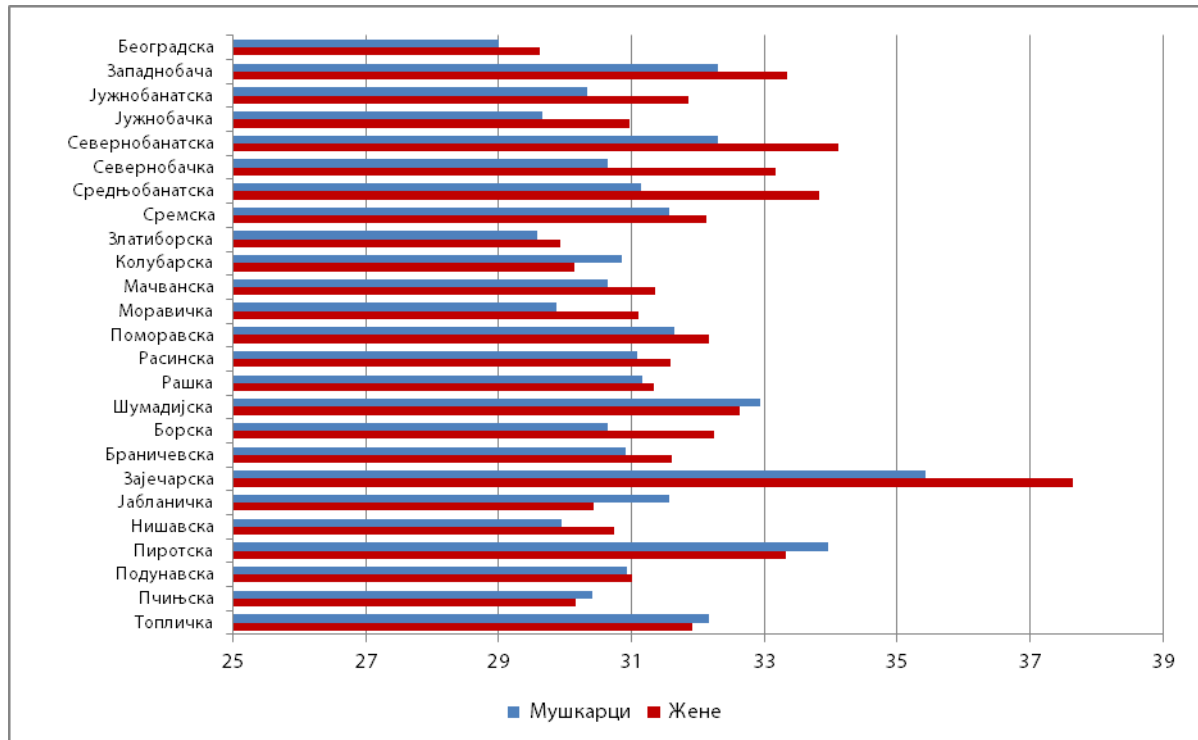
Просечна старост миграната у Србији, који су у Попису 2011. пријавили да им је последње пресељење било после 2002, износила је 30,9 година. Разлике између градских и осталих насеља у просечној старости миграната нису биле нарочито изражене, осим у Београдском региону, где су досељеници у градска насеља у просеку били млађи за четири године. Међутим, када се у анализу укључи и пол, разлике постају израженије у свим регионима сем у Београдском (табела 5.5-3). У односу на мушкарце, жене су у просеку биле старије за око годину дана на нивоу државе када је реч о досељенима у градска насеља, односно млађе за 2,7 година у случају осталих насеља. На нивоу региона, ако изузмемо Војводину, разлика између полова није била велика у градским насељима (0,3–0,6 година), што је очекивано с обзиром на то да је селективност миграната према полу значајно мања у градским центрима (графикони 5.5-2 и 5.5-3) сходно диверзитету њихових функција. Одступање у случају Региона Војводине, како је већ истакнуто, углавном је резултат специфичне структуре насеља у односу на остатак земље, али и непостојања адекватније типологије насеља од важеће административне.

Табела 5.5-3. Просечна старост (у годинама) досељених у време досељења (2002–2011) према полу и типу насеља, по регионима, Попис 2011.

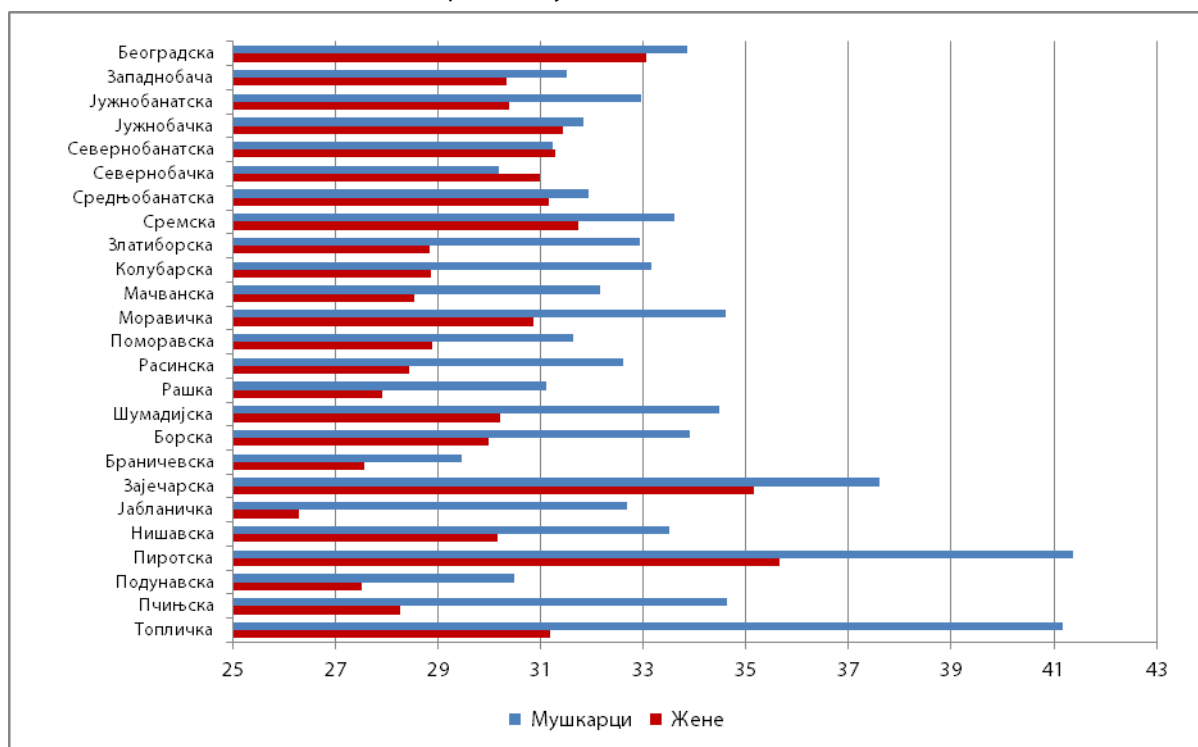
Тип насеља	Република Србија			Београдски регион			Регион Војводине			Регион Шумадије и Западне Србије			Регион Јужне и Источне Србије			Регион Косово и Метохија
	укупно	м	ж	укупно	м	ж	укупно	м	ж	укупно	м	ж	укупно	м	ж	
Укупно	30,9	31,2	30,7	30,4	30,3	30,6	31,4	31,0	31,6	30,6	31,9	29,9	31,3	32,5	30,5	...
Градска	30,6	30,1	31,0	29,4	29,0	29,6	31,2	30,4	31,9	31,2	31,1	31,4	31,6	31,3	31,8	...
Остала	31,3	33,0	30,3	33,4	33,9	33,0	31,6	32,2	31,2	30,1	32,7	28,9	30,9	34,2	29,3	...

С друге стране, разлика између полова у просечној старости миграната веома је изражена код осталих насеља у оба региона статистичке целине Србија – југ. Жене су биле млађе од мушкараца за 3,8 година у Региону Шумадије и Западне Србије односно за 4,9 година у Региону Јужне и Источне Србије, што, пре свега, потврђује доминацију жена у миграцијама на краће дистанце. Ове разлике су нарочито изражене у областима Региона Јужне и Источне Србије, попут Топличке, Пиротске и Зајечарске (графикони 5.5-4 и 5.5-5), чије становништво спада у најстарије у земљи. Стога не чуди да је просечна старост досељених после 2002. у осталим насељима Топличке области била за 10 година виша код мушкараца него код жена имајући у виду доминацију жена у локалним миграцијама.

Графикон 5.5-4. Просечна старост (у годинама) досељених у време досељења (2002–2011) у градска насеља према полу, по областима, Попис 2011.

Графикон 5.5-5. Просечна старост (у годинама) досељених у време досељења (2002–2011) у остала насеља према полу, по областима, Попис 2011.

5.5.2. Етничка структура досељених

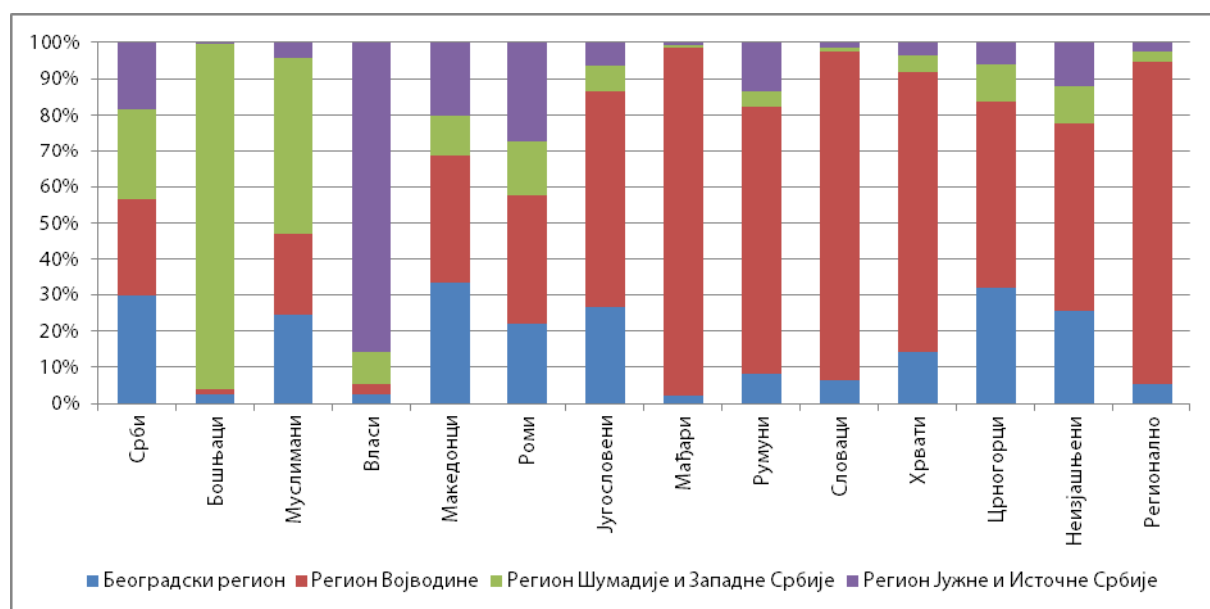
Мигрантско становништво Србије већ традиционално карактерише значајна хетерогеност у погледу националне структуре, што је забележено и код становништва досељеног после 2002. године (табела 5.5-4). То се односи како на интензитет просторне покретљивости, тако и на тип миграција (унутрашње/спољне), тип места досељења и старост миграната. Разлике су значајно условљене разноликом националном структуром укупног становништва Републике Србије, његовим карактеристикама и регионалном припадношћу, нарочито на подручју Војводине. Такође, на миграциона кретања битно утиче политичка и социоекономска ситуација у друштву у време евидентираних пресељења. Регионалне разлике у заступљености мигрантске популације према националној припадности директно су условљене географским размештајем укупног становништва према националној припадности. У том смислу, не изненађује што је мигрантско становништво српске националности релативно равномерно распоређено по регионима у поређењу са мигрантима готово свих других националности (изузев Рома и Македонаца), које карактерише изразита заступљеност у једном од региона (графикон 5.5-6).

Табела 5.5-4. Структура досељених у периоду 2002–2011. према националности и пореклу, Република Србија, Попис 2011.

	Срби	Мађари	Роми	Бошњаци	Црногорци	Нису се изјаснили
Укупно	373 183	13 948	13 001	6 083	3 120	13 227
Структура у %						
Из другог насеља исте општине	24,2	35,2	16,8	41,7	10,0	25,4
Из друге општине	19,4	23,8	20,4	17,8	14,2	52,4
Из друге области	43,3	34,3	46,4	20,0	32,6	10,3
Из иностранства	13,1	6,7	16,4	20,5	43,2	11,9

Напомена: У табели је представљено пет најзаступљенијих националности, као и они који се нису изјаснили.

Према Попису 2011, удео Срба у контингенту лица чије је последње пресељење било после 2002. године (83%) идентичан је њиховом уделу у укупном становништву Републике Србије. Доминирају унутрашње миграције (87%), од којих су међубласне далеко најзаступљеније (табела 5.5-4). Од досељених Срба из иностранства, 57% се доселило из Босне и Херцеговине и Црне Горе (40% свих досељених из иностранства), а 30% из земаља ван граница бивше СФРЈ. Просечна старост Срба који су променили место становања после 2002. износила је 35,1 годину у време Пописа 2011,³⁶ што је било за 7,5 година ниже од просечне старости укупне популације Срба у земљи, али и незнатно више од одговарајућег просека за укупан број досељених после 2002. (34,8 година).

Графикон 5.5-6. Становништво досељено у периоду 2002–2011. према националности, по регионима, Попис 2011.

³⁶ У овом одељку, просечна старост миграната досељених у периоду 2002–2011. односи се на старост у критичном моменту пописа (30. септембар 2011. у 24,00).

Најбројнији мигранти других националности су Мађари и Роми са по 3% од укупног контингента досељених после 2002, а следе Бошњаци, Црногорци и Хрвати.³⁷ Мађари су углавном учествовали у унутрашњим миграцијама, у оквиру исте општине или између општина исте области, тако да их је свега 3% у моменту пописа живело ван територије Војводине. Из иностранства се после 2002. доселио тек сваки 15 мигрант мађарске националности. Просечна старост мађарских миграната у време Пописа 2011. износила је 37,1 годину, што је било за скоро осам година ниже од просечне старости укупне мађарске популације у Србији.

Од 13 хиљада миграната ромске националности код којих је последња промена места становања забележена после 2002, нешто више од две хиљаде су имигранти, углавном из држава које нису биле део СФРЈ. Један од разлога релативно високог удела имиграната је присилан повратак Рома из земаља Западне Европе у којима су нелегално боравили, као и организовани повратак кроз програм реадмисије. Сваки трећи мигрант ромске националности је пописан у Војводини, а тек сваки седми у Региону Шумадије и Западне Србије. Притом, разлика у просечној старости између мигрантске (24,2 године) и укупне ромске популације у Србији износила је свега четири године у време Пописа 2011, што је скоро упола мање у поређењу са одговарајућом разликом код становништва српске односно мађарске националности. Узрок томе делимично може бити у присилном повратку и реадмисији из земаља Западне Европе, јер су се из иностранства враћале целе породице (родитељи с децом).

Бошњаци заједно с Муслиманима представљају по бројности четврту националну групу, са око 7,5 хиљада миграната, у контингенту становништва које је променило место становања после 2002. године. Иако је нешто више од три четвртине миграната код обе етничке скупине учествовало у унутрашњим пресељењима, између њих су запажене одређене разлике у погледу дистанце пресељења, географског размештаја и просечне старости. Бошњаци су се у већој мери пресељавали у оквиру исте општине, док Муслимани имају нешто веће учешће досељених из Босне и Херцеговине. Скоро сва досељења Бошњака (96%) евидентирана су у Региону Шумадије и Западне Србије, док је готово половина Муслимана миграната пописана у Београдском региону и Региону Војводине. Мигранти који су се изјаснили као Муслимани били су у време Пописа 2011. у просеку скоро три године старији од миграната бошњачке националности (32,7 односно 29,9 година).

5.5.3. Структура досељених према образовању и економској активности

Подаци о структури досељеног становништва према образовању и економској активности први пут су обрађени у Попису 2011. Њихова анализа представља важан показатељ не само у потпунијем сагледавању основних демографских процеса већ и у предвиђању и сврсисходнијем планирању економског и регионалног развоја Србије.

³⁷ Мигранти албанске националности нису укључени у анализу, јер их је, услед бојкота пописа у општинама Бујановац и Прешево, регистровано нешто мање од хиљаду у Републици Србији у анализираном периоду. Притом се тај број углавном односи на становништво које живи изван Региона Јужне и Источне Србије.

Анализа у овом одељку се односи на досељене после 2002. старе 15 и више година у време Пописа 2011.

Разлике у образовној структури између становништва које се пресељавало унутар Србије и имиграната су мале (табела 5.5-5). Код унутрашњих миграција, процентно учешће група најнижег и највишег образовног нивоа незнатно је ниже, док је удео лица са основном и средњом школом нешто виши. Најнижу школску спрему очекивано имају локални мигранти, док се са повећањем миграционе дистанце побољшава и образовна структура, нарочито у категорији најобразованијих. Тако је код локалних миграната удео лица са завршеном вишом школом или факултетом 11,3%, а у групи међуобласних миграната 26,2%.

Табела 5.5-5. Образовна структура досељених (старости 15 и више година) у периоду 2002–2011. према типу миграција (унутрашње/спољне), Република Србија, Попис 2011.

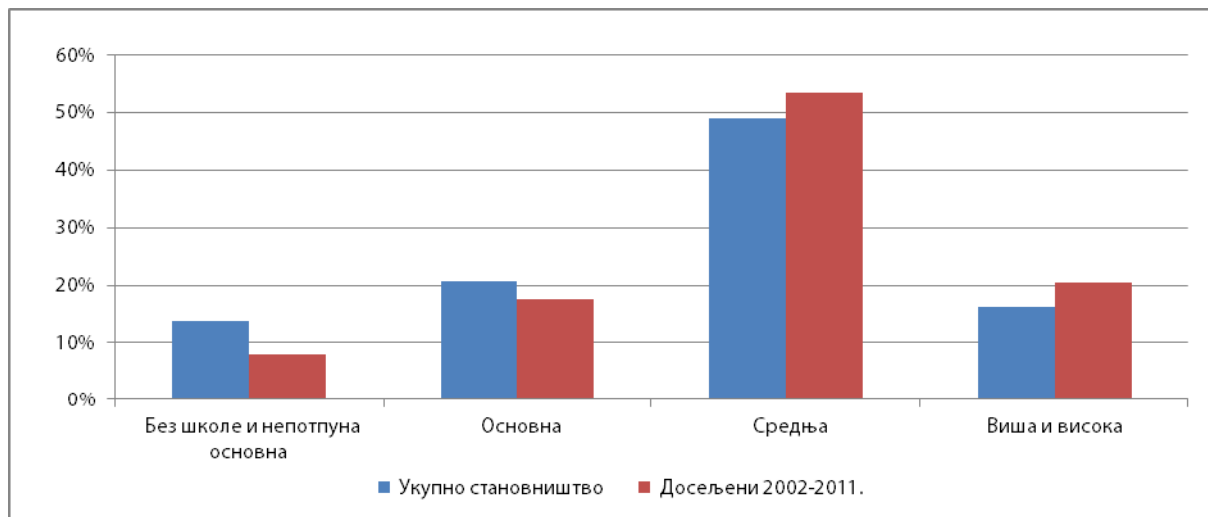
Образовни ниво миграната	Укупно	Досељено из Републике Србије (%)	Досељено из других земаља (%)
Укупно	390 727	85,0	14,9
Без школе	9 070	86,3	13,6
Непотпуна основна школа	21 824	84,1	15,8
Основна школа	68 230	86,7	13,2
Средња школа	208 876	86,6	13,4
Виша школа	24 079	87,1	12,8
Висока школа	55 958	82,9	17,1
Непознато	2 690	62,0	37,4

Напомена: Разлику до 100% представља непознато место (држава) досељења.

Међу имигрантима из држава које нису биле део СФРЈ, удео лица са завршеном средњом школом нешто је нижи од удела лица са највишим односно најнижим образовањем. Супротно је код досељених из бивших република СФРЈ, где доминирају лица средњошколског нивоа (21 хиљада). Највећи део лица овог образовног нивоа доселио се из Босне и Херцеговине односно Црне Горе (17 хиљада), што чини 60,8% свих досељених из иностранства са средњом стручном спремом. Из ове две државе потиче и највећи део најобразованијих имиграната (50,1%).

Од укупног броја миграната старости 15 и више година у време спровођења Пописа 2011, средњу стручну спрему имало је 53,5%, више или високо образовање 20,5%, основну школу 17,5%, док је без школске спреме или са непотпуним основним образовањем било 7,9% (табела 5.5-6). У односу на укупно становништво Републике Србије, образовна структура миграната је нешто повољнија. Видно је мање учешће миграната без школске спреме односно са елементарним образовањем, док је удео оних са завршеном средњом школом односно факултетом или вишом школом нешто већи (графикон 5.5-7).

Графикон 5.5-7. Образовна структура становништва старости 15 и више год. – досељени у периоду 2002–2011. и укупно становништво, Република Србија, Попис 2011.

Међурегионалне разлике у образовној структури миграната старих 15 и више година у време спровођења Пописа 2011. су веома наглашене. Београдски регион очекивано одликује најповољнија структура досељених после 2002. Удео миграната са вишим или високим образовањем у овом региону је скоро дупло већи него у Региону Шумадије и Западне Србије (табела 5.5-6). Такође, у односу на остале регионе, у Београдском је пописано најмање миграната који имају елементарно образовање или су без школе (17,6 хиљада или 17,8%) односно највише миграната са вишом или високом школском спремом (30,4 хиљаде или чак 38,1%). Регион Јужне и Источне Србије одликује најнеповољнија образовна структура миграната, будући да сваки трећи мигрант нема ни средњу стручну спрему, што је дупло већи удео него у случају Београдског региона.

Табела 5.5-6. Образовна структура досељених (старости 15 и више год.) у периоду 2002–2011, по регионима, Попис 2011.

Регион	Укупно	Без школе	Непотпуна основна	Основна школа	Средња школа	Виша и висока школа	Непознато
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	390 727	9 070	21 824	68 230	208 876	80 037	2 690
	Удео (%)	2,3	5,6	17,5	53,5	20,5	0,7
Београдски регион	109 651	1 408	3 046	13 162	60 365	30 463	1 207
	Удео (%)	1,3	2,8	12,0	55,1	27,8	1,1
Регион Војводине	120 737	2 724	8 002	21 284	63 709	24 347	671
	Удео (%)	2,3	6,6	17,6	52,8	20,2	0,6
Регион Шумадије и Западне Србије	92 550	2 487	5 233	19 608	50 355	14 402	465
	Удео (%)	2,7	5,7	21,2	54,4	15,6	0,5
Регион Јужне и Источне Србије	67 789	2 451	5 543	14 176	34 447	10 825	347
	Удео (%)	3,6	8,2	20,9	50,8	16,0	0,5
Регион Косово и Метохија

Нешто мање од половине миграната чије је последње пресељење регистровано након 2002. године (215 хиљада) било је економски активно у време Пописа 2011. (табела 5.5-7). Три четвртине активних миграната (161 хиљада) било је запослено, а готово две петине незапослених миграната (21 хиљада) никада пре није радило. Девет од десет запослених миграната (89,6%) јесу они који су се пресељавали унутар земље. Половина их припада досељенима из исте области, од чега је 40 хиљада локалних миграната, а 32 хиљаде досељених из друге општине исте области.

Свега 23 хиљаде економски активних миграната (10,8%) досељено је из иностранства (табела 5.5-7). Више од половине тог броја чине досељени из Босне и Херцеговине (8 хиљада) односно Црне Горе (4,7 хиљада), док се из држава које нису биле део СФРЈ доселило нешто мање од трећине. Удео запослених у укупном броју активних досељеника из иностранства (72,1%) нешто је нижи од одговарајућег удела за лица која су учествовала у унутрашњим пресељавањима (75,2%).

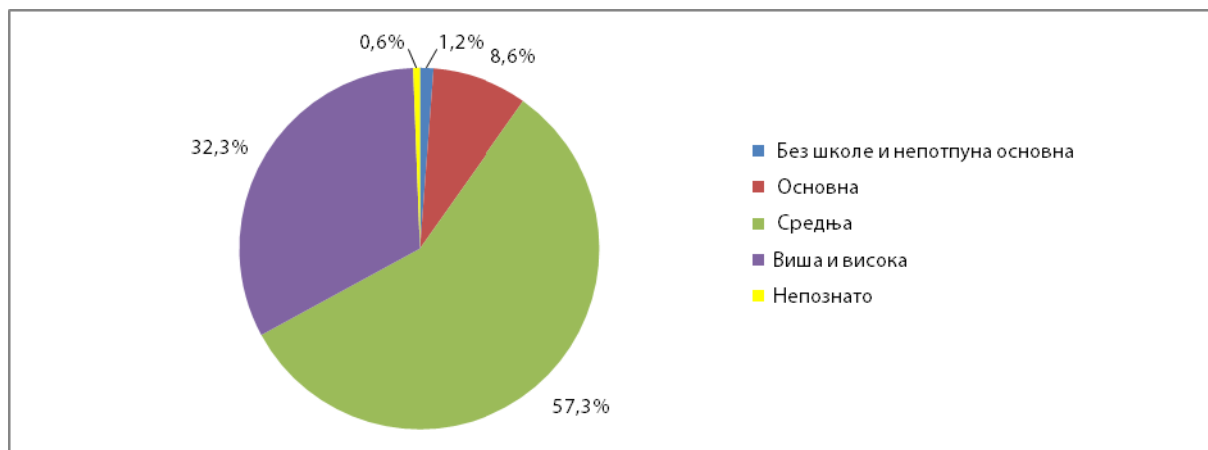
Табела 5.5-7. Становништво досељено у периоду 2002–2011. према активности и типу миграција (унутрашње/спољне), Република Србија, Попис 2011.

Активност миграната	Укупно	Досељено из Републике Србије (%)	Досељено из других земаља (%)
Укупно	453 240	85,0	14,9
Активно становништво	215 596	89,1	10,8
Запослени	161 294	89,6	10,4
Незапослени	54 302	87,8	12,2
Некад радили	33 211	87,2	12,7
Траже први посао	21 091	88,7	11,3
Неактивно становништво	237 644	81,3	18,6
Деца млађа од 15 година	62 513	80,3	19,6
Пензионери	55 349	80,0	20,0
Лица са приходима од имовине	1 072	70,7	29,1
Ученици/студенти	36 149	76,8	23,2
Лица која обављају само кућне послове	57 044	86,9	13,0
Остало	25 517	81,0	18,9

Напомена: Разлику до 100% представља непознато место (држава) досељења.

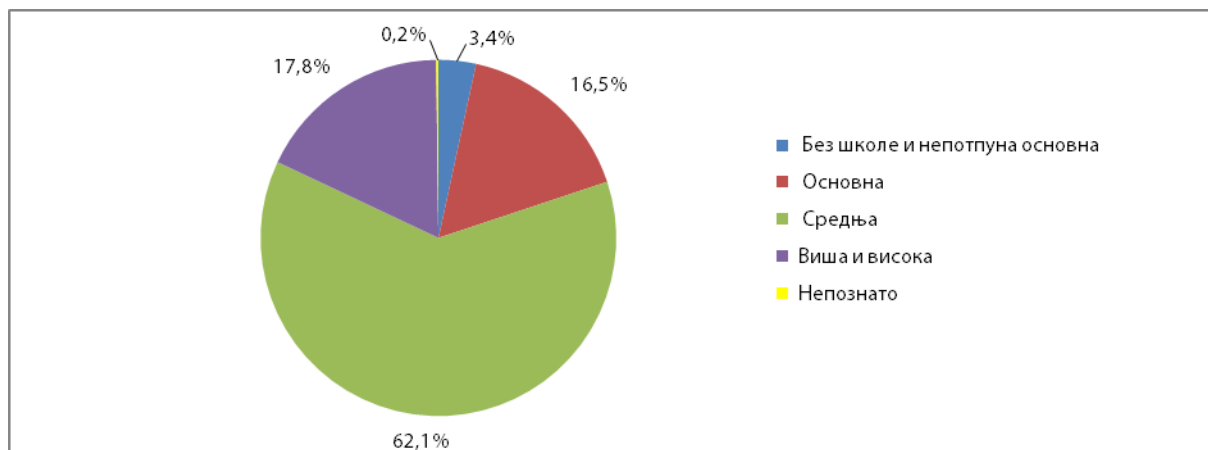
Највећи број економски активних миграната (126 хиљада или 58,4%) у Републици Србији има завршену средњу школу. Од тог броја, око 34 хиљаде лица (сваки четврти) јесте незапослено (графикони 5.5-8 и 5.5-9). С друге стране, од 62 хиљаде економски активних миграната са завршеном вишом школом или факултетом, мање од 10 хиљада (сваки шести) јесте незапослено.

Графикон 5.5-8. Запослени мигранти (досељени 2002–2011) према образовању, Република Србија, Попис 2011.

У категорији економски неактивних миграната чије је последње пресељење регистровано након 2002. године, приближно сличан удео (по једна четвртина) односи се на децу млађу од 15 година, пензионере и лица која обављају само кућне послове. Од укупног броја пензионера миграната, 20,0% (11 хиљада) досељени су из иностранства. Од тога, пет хиљада је досељено из Босне и Херцеговине и Хрватске, а 4,5 хиљаде из држава које нису биле део СФРЈ. Од укупног броја миграната у категорији ученика и студената, 23,2% (8,3 хиљаде) доселило се из иностранства, од чега највише (6 хиљада) из Босне и Херцеговине и Црне Горе. Од укупног броја миграната у групи деце млађе од 15 година, трећина (3,9 хиљада) потиче из Босне и Херцеговине и Црне Горе, а чак 62,1% (7,6 хиљада) досељено је из држава које нису биле део СФРЈ.

Графикон 5.5-9. Незапослени мигранти (досељени 2002–2011) према образовању, Република Србија, Попис 2011.

5.5.4. Структура досељених према држављанству

Мигранти чије је последње пресељење регистровано након 2002. углавном поседују држављанство Републике Србије (88,0%), док их свега 8,5% има двојно држављанство, тј. држављанство Републике Србије и неке друге земље. Тек сваки тридесети досељени је страни држављанин (табела 5.5-8). Регионално посматрано, највећи број миграната са двојним држављанством (77,5%), као и оних са пасошем неке друге државе (72,5%), пописан је у Београдском региону и Региону Војводине.

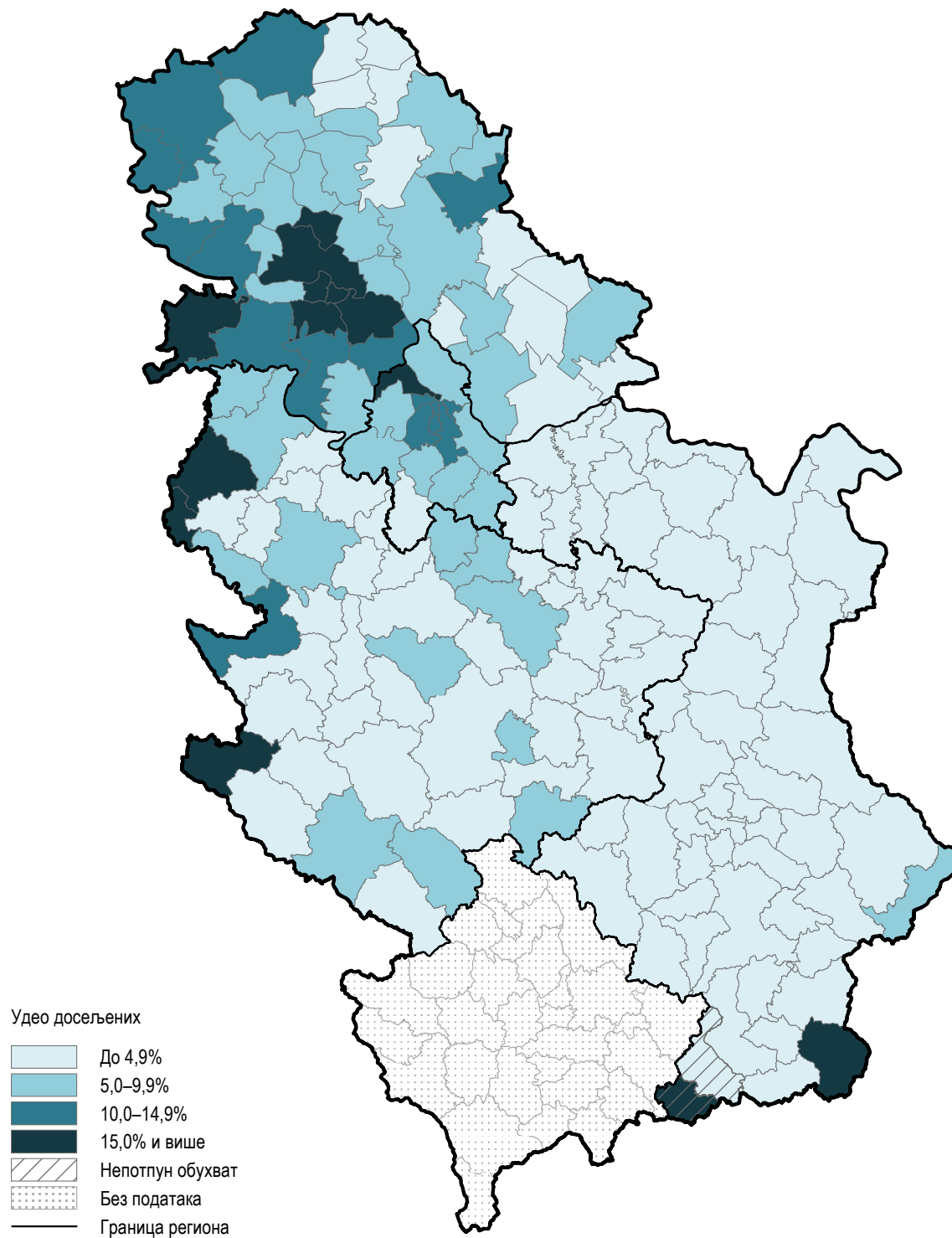
Мигранти са двојним држављанством поред Града Београда (13,9 хиљада), највише су концентрисани у Јужнобачкој (8,9 хиљада), Сремској (2,8 хиљада) и Мачванској области (2 хиљаде), односно подручјима са највећим уделом избеглих из Босне и Херцеговине односно Хрватске током 1990-их (карта 5.5-2). Иако их нема пуно, двојни држављани имају релативно високо учешће у укупно досељеном становништву појединих пограничних општина, као што су Босилеград, Прешево, Мали Зворник и Прибој.

Табела 5.5-8. Структура досељених у периоду 2002–2011. према држављанству, по регионима, Попис 2011.

Регион	Укупно	Држављанство			
		Републике Србије	Републике Србије и неке друге државе	Неке друге државе	Без држављанства
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	453 240	398 867	38 561	15 223	589
	Удео (%)	88,0	8,5	3,4	0,1
Београдски регион	125 508	105 436	13 900	5 977	195
	Удео (%)	84,0	11,1	4,8	0,1
Регион Војводине	141 414	120 082	16 003	5 072	257
	Удео (%)	84,9	11,3	3,6	0,2
Регион Шумадије и Западне Србије	107 488	98 415	6 348	2 637	88
	Удео (%)	91,6	5,9	2,4	0,1
Регион Јужне и Источне Србије	78 830	74 934	2 310	1 537	49
	Удео (%)	95,1	2,9	1,9	0,1
Регион Косово и Метохија

Од укупно 67,6 хиљада досељених из иностранства, 29,6 хиљада има српско држављанство. Од тог броја, 55,8% је досељено из држава насталих распадом СФРЈ, а 28,2% из четири најпопуларније традиционалне (Немачка, Аустрија, Француска, Швајцарска) и једне новије земље дестинације (Италија) наших држављана на раду у иностранству (Предојевић-Деспич, Пенев, 2012). И у контингенту српских држављана досељених из иностранства који поседују још један пасош (24,2 хиљаде), највећи део пореклом је из држава насталих распадом СФРЈ (16,8 хиљада).

Карта 5.5-2. Удео мигрантског становништва с двојним држављанством (Републике Србије и неке друге земље) у укупном броју досељених у периоду 2002–2011, по општинама/градовима, Попис 2011.

Литература

- КИРС (2014). *Табеларни преглед избеглица, ратом угрожених лица и интерно расељених лица са КиМ по општинама у Србији према пописима избеглица у Србији 1996. и 2001. године, према регистрацији избеглица 2004/5. године и регистрацији ИРЛ са КиМ 2000. године*. Београд: Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије (КИРС). URL: <http://www.kirs.gov.rs/docs/statistika/izbirl2014.pdf> (15.04.2014).
- Предојевић-Деспић, Јелена; Пенев, Горан (2012). „Ко су и где иду – карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа“. *Национални интерес – часопис за национална и државна питања*, бр. 3, стр. 355–388.
- Републички завод за статистику (2005). *Мигранти, подаци по општинама*. Попис становништва, домаћинства и станова 2002. у Републици Србији, књига 20. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику (2013). *Резултати контроле обухвата*. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, књига 28. Београд: Републички завод за статистику.
- Стевановић, Радослав (2006). „Мигрантско становништво Србије“. Уредник Горан Пенев. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Београд: Републички завод за статистику, стр. 71–106.
- Gardos, Eva; Godri, Irena (2014). *Analysis of existing migratory data production systems and major data sources in eight South-East European countries*. Working Papers No. 2, SEEMIG project. Budapest: Hungarian Central Statistical Office, Hungarian Demographic Research Institute. URL: <http://seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGWorkingPapers2.pdf> (07.04.2014).
- ISS (2013). *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Serbia. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies'*. Institute of Social Sciences (ISS). URL: <http://seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGHistoricalAnalysisSerbia.pdf> (07.04.2014).
- Kraler, Albert; Reichel, David (2010). *Statistics on Migration, Integration and Discrimination in Europe*. Prominstat Final Report. European Commission. URL: http://research.icmpd.org/fileadmin/Research-Website/Project_material/PROMINSTAT_File_Exchange/PROMINSTAT_FINAL_REPORT.pdf

Kupiszewski, Marek; Kupiszewska, Dorota; Nikitović, Vladimir (2012). *Impact of demographic and migration flows on Serbia*. Belgrade: International Organization for Migration - Mission to Serbia.

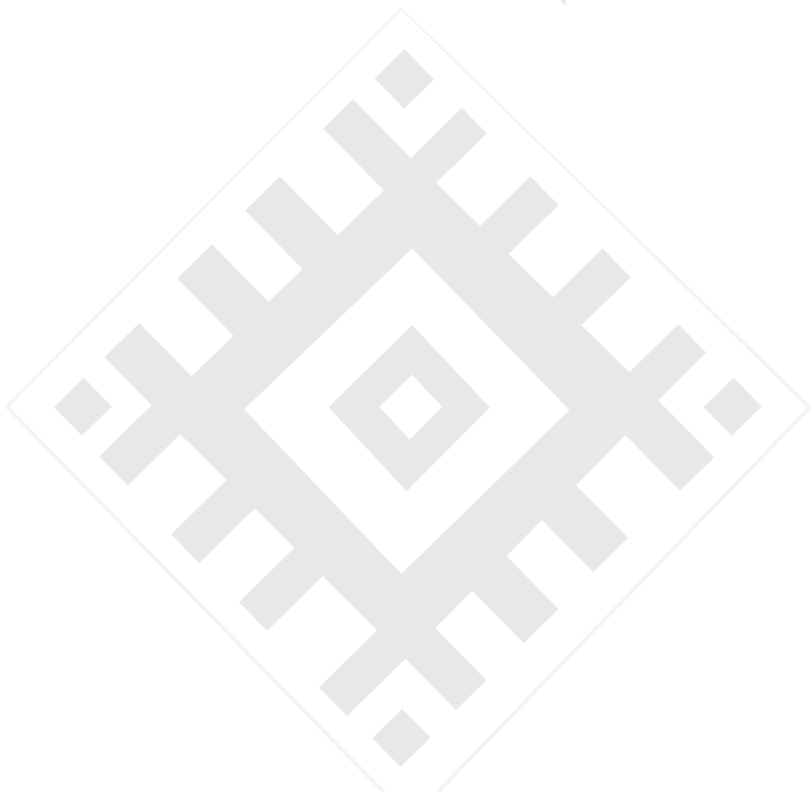
Nikitović, Vladimir (2013). „Migraciona tranzicija u Srbiji: Demografska perspektiva“. *Sociologija*, God. 55, br. 2, str. 187-208.

Nikitović, Vladimir; Lukić, Vesna (2010). "Could Refugees Have a Significant Impact on the Future Demographic Change of Serbia?". *International Migration*, Vol. 48(1), pp. 106-128.

Rogers, Andrei (1990). "Requiem for the net migrant". *Geographical Analysis*, Vol. 22(4), pp. 283–300.

Singleton, Ann (2009). "Building a statistical framework for the collection, compilation and dissemination of international migration statistics in the ESCWA countries". Working paper on key terms, definitions and concepts. Regional Workshop on International Migration Statistics, Cairo. URL:
<https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fcss.escwa.org.lb%2FSD%2F1017%2FNeed4CommonConcept.doc> (15.05.2014).

UN (2011). *Statistics on International Migration. A Practical Guide for Countries of Eastern Europe and Central Asia*. Geneva: United Nations, Economic Commission for Europe, UNFPA. URL:
http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/International_Migration_Practical_Guide_ENG.pdf (14.05.2014).

Садржај

6. СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ПОЛУ И СТАРОСТИ.....	130
6.1. Састав становништва према полу.....	130
6.1.1. Основни чиниоци формирања структуре становништва према полу	130
6.1.2. Полна структура становништва.....	131
6.1.3. Структура мушког и женског становништва према старости.....	133
6.1.4. Просторни аспект – општине и градови	136
6.2. Старосна структура становништва	139
6.2.1. Узроци демографског старења.....	139
6.2.2. Укупно становништво према старости.....	142
6.2.3. Стадијуми демографске старости.....	151
6.2.4. Диференцираност старосне структуре према полу	155
6.2.5. Функционални старосни контингенти	157
6.2.6. Разлике по типу насеља	160

6. Структура становништва према полу и старости

6.1. Састав становништва према полу

6.1.1. Основни чиниоци формирања структуре становништва према полу

Полна структура становништва у одређеном моменту, нпр. у време пописа становништва, непосредно зависи од удела дечака и девојчица у укупном броју живорођене деце, затим од нивоа смртности према полу, као и од структуре миграната према полу. И то не само тренутних, тј. у години посматрања, већ у једном дужем периоду – стогодишњем, па и дужем. Уједно, врло је битна и наслеђена полна структура становништва.

Структура живорођених према полу је, практично донедавно, искључиво била одређена биолошким чиниоцима. Коефицијент маскулинитета (број особа мушког пола на 1 000 особа женског пола) при живорођењу најчешће износи око 1 050, с тим што његов ниво по годинама осцилира, посебно у популационо мањим срединама, и то, у нормалним околностима, углавном између 1 040 и 1 080. Последњих деценија у неким азијским земљама (Кина, Индија, Вијетнам, Јужна Кореја), све су присутнији полно селективни абортуси, који утичу на знатно повећање вредности коефицијента маскулинитета при живорођењу, чак и до 1 200 дечака на 1 000 девојчица (UNFPA, 2012; Guilmoto, 2009). Међутим, такав неприродан полни дебаланс при живорођењу у последње време све је присутнији и у другим подручјима, а према мишљењу неких аутора, та појава постаје забрињавајућа и у неким деловима Западног Балкана (Guilmoto, Duthé, 2013).

С обзиром на биолошку детерминисаност полне структуре при живорођењу, биолошки је детерминисана и структура умрлих по полу. Глобално и генерацијски посматрано, број умрлих особа мушког пола мора бити већи од броја умрлих лица женског пола. Међутим, спољни фактори, у ширем смислу, утичу да диференцирана смртност по полу буде мање или више присутна код свих старосних група. Разлике у нивоу специфичних стопа смртности према полу доводе до смањивања разлика у бројности мушког и женског становништва које, у већини европских земаља, већ код средовечног становништва резултирају изједначавањем броја мушкараца и жена, а код старијег становништва и бројчаном доминацијом жена.

Што се тиче дејства миграционих кретања на полну структуру укупног становништва, оно је различито у емиграционим и имиграционим подручјима. Имајући у виду да се миграције разликују не само по узроку већ и по демографским карактеристикама миграната, њихов непосредни, али и посредни утицај на полну структуру укупног становништва није исти код свих типова миграција. Није свеједно да ли је реч о унутрашњим или спољним миграцијама, присилним или добровољним, привременим или трајним, брачним или економским, на краће или дуже дистанце итд. (Мороквашић, 2010).

6.1.2. Полна структура становништва

За Србију је након Другог светског рата била карактеристична бројчана доминација женског становништва (Пенев, 2006). Промене у полној структури укупног становништва углавном су се одвијале у два различита смера. Све до Пописа 1981, промене су се кретале у смеру уравнотежења полне структуре укупног становништва односно мање или више интензивног смањења бројчане доминације становништва женског пола. Током 1980-их отпочиње другачији тренд који је водио ка смањењу удела лица мушког пола, што је још интензивније настављено у међупописном периоду 1991–2002.

Табела 6.1-1. Укупно становништво према полу, по регионима, пописи 2002. и 2011.

Године пописа	Укупно	Мушко	Женско	Више жена	Удео у укупном (%)		Коефицијент маскулинитета (на 1 000)
					мушко	женско	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА							
2002	7 498 001	3 645 930	3 852 071	206 141	48,6	51,4	946,5
2011	7 186 862	3 499 176	3 687 686	188 510	48,7	51,3	948,9
Београдски регион							
2002	1 576 124	747 854	828 270	80 416	47,4	52,6	902,9
2011	1 659 440	785 826	873 614	87 788	47,4	52,6	899,5
Регион Војводине							
2002	2 031 992	984 942	1 047 050	62 108	48,5	51,5	940,7
2011	1 931 809	939 617	992 192	52 575	48,6	51,4	947,0
Регион Шумадије и Западне Србије							
2002	2 136 881	1 049 283	1 087 598	38 315	49,1	50,9	964,8
2011	2 031 697	1 000 820	1 030 877	30 057	49,3	50,7	970,8
Регион Јужне и Источне Србије							
2002	1 753 004	863 851	889 153	25 302	49,3	50,7	971,5
2011	1 563 916	772 913	791 003	18 090	49,4	50,6	977,1
Регион Косово и Метохија							

Резултати Пописа 2011. указују на то да је у периоду 2002–2011. поново, након две деценије, дошло до повећања удела мушког у укупном становништву (са 48,6% на 48,7%), што се одразило и на повећање вредности коефицијента маскулинитета (са 946,5 на 948,9 на 1 000 жена). Уједно је смањена и разлика у броју становника између мушког и женског пола (са 206,1 на 188,5 хиљада). Све поменуте промене су минималне, али ипак представљају искорак у односу на тенденције током претходна два међупописна периода, и можда наговештај могућих интензивнијих промена усмерених ка смањењу полног дебаланса.

Република Србија је, према актуелној вредности коефицијента маскулинитета, изнад просека за становништво Европе,³⁸ који је око 2010. године износио приближно 930. Међутим, посматрано по земљама, Србија се налазила у групи од 15-ак земаља код којих је вредност коефицијента маскулинита износила испод 950.

Полна структура становништва Републике Србије се према најважнијој карактеристици, бројчаној доминацији жена, не разликује по регионима. Неједнакости које постоје пре свега се односе на достигнуте уделе мушког и женског становништва у укупном, тј. на вредности коефицијента маскулинитета. У међупописном периоду 2002–2011. регистрован је и различит смер промена вредности индикатора полне структуре по регионима.

У том погледу, могу се разликовати две целине: с једне стране Београдски регион, а с друге преостала три. Београдски регион се издваја као статистичко територијална јединица с највећом диспропорцијом у саставу становништва према полу. У том региону је Пописом 2011. године утврђен најмањи удео мушкараца (47,4%) односно највећи удео жена (52,6%), а следствено и најмања вредност коефицијента маскулинитета (899,5 на 1 000 жена). Уједно, то је и једини регион где је у међупописном раздобљу 2002–2011. смањена вредност коефицијента маскулинитета. Смањење је минимално (са 902,9 на 899,5), али као појава одудара од промена у остала три региона, у којима процентно учешће мушког становништва, односно коефицијент маскулинитета има веће вредности (креће се између 48,6% и 49,4% односно између 947,0 и 977,1). Такође, у оквиру те три територијалне целине промене су се, у односу на 2002. годину, одвијале у супротном смеру – вредности поменутих индикатора су се повећавале, а разлика у односу на Београдски регион је постајала све израженија. То се односи и на промену апсолутне разлике у броју мушкараца и жена. У Београдском региону, она је између 2002. и 2011. повећана са 80 на 87 хиљада лица, док је у сваком од преостала три региона „вишак“ жена смањен (табела 6.1-1). Таква супротна кретања резултат су не само другачијег смера структурних промена већ и смера кретања укупног становништва – између два последња пописа једино је у Београдском региону повећан број становника.

Најважнији непосредни чиниоци мањег удела мушког у укупном становништву Републике Србије, како на републичком тако и на регионалном нивоу, јесу промене које су остварене у дистрибуцији укупног становништва према старости, тј. промене које су узроковале интензивирање процеса старења становништва Србије. С обзиром на већи удео лица мушког

³⁸ Укључено је становништво Руске Федерације, али није становништво Турске.

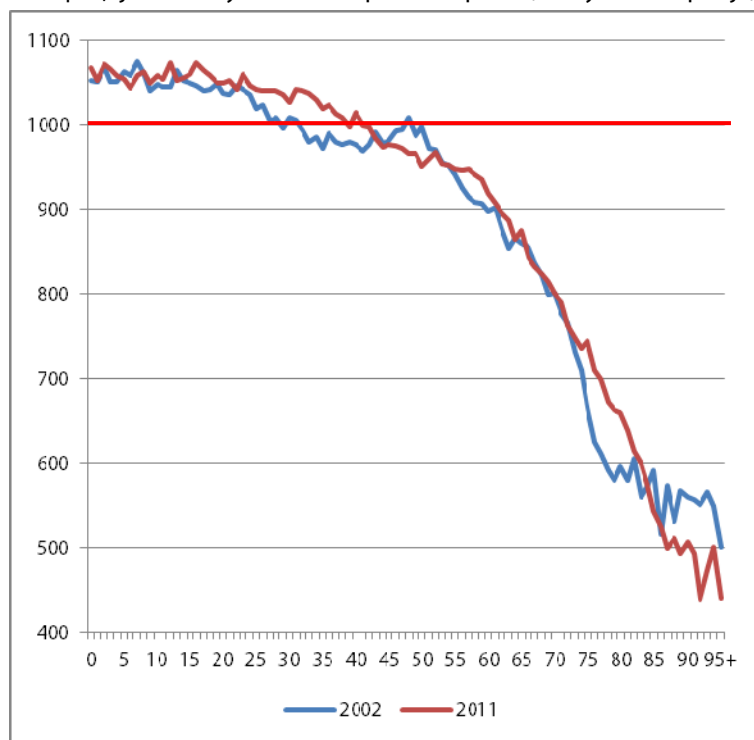
пола у млађим старосним групама, односно женског пола у средовечном, а нарочито старом становништву, очигледно је да су главни узроци демографског старења уједно и најважнији узроци феминизације укупног становништва. Овом приликом биће поменути само неки од чинилаца: пад фертилитета односно готово континуирано смањење броја живорођене деце, диференцирана смртност по старости у корист становништва женског пола (дуже очекивано трајање живота жена у свим старостима), и селективност миграната према старости и полу.

6.1.3. Структура мушког и женског становништва према старости

Приликом разматрања полне структуре становништва неопходно је и сагледавање његовог старосног састава. То је потребно не само ради обogaћивања дескриптивне анализе већ и ради дубљег проницања у узроке промена, односно у детерминанте формирања састава становништва према полу.

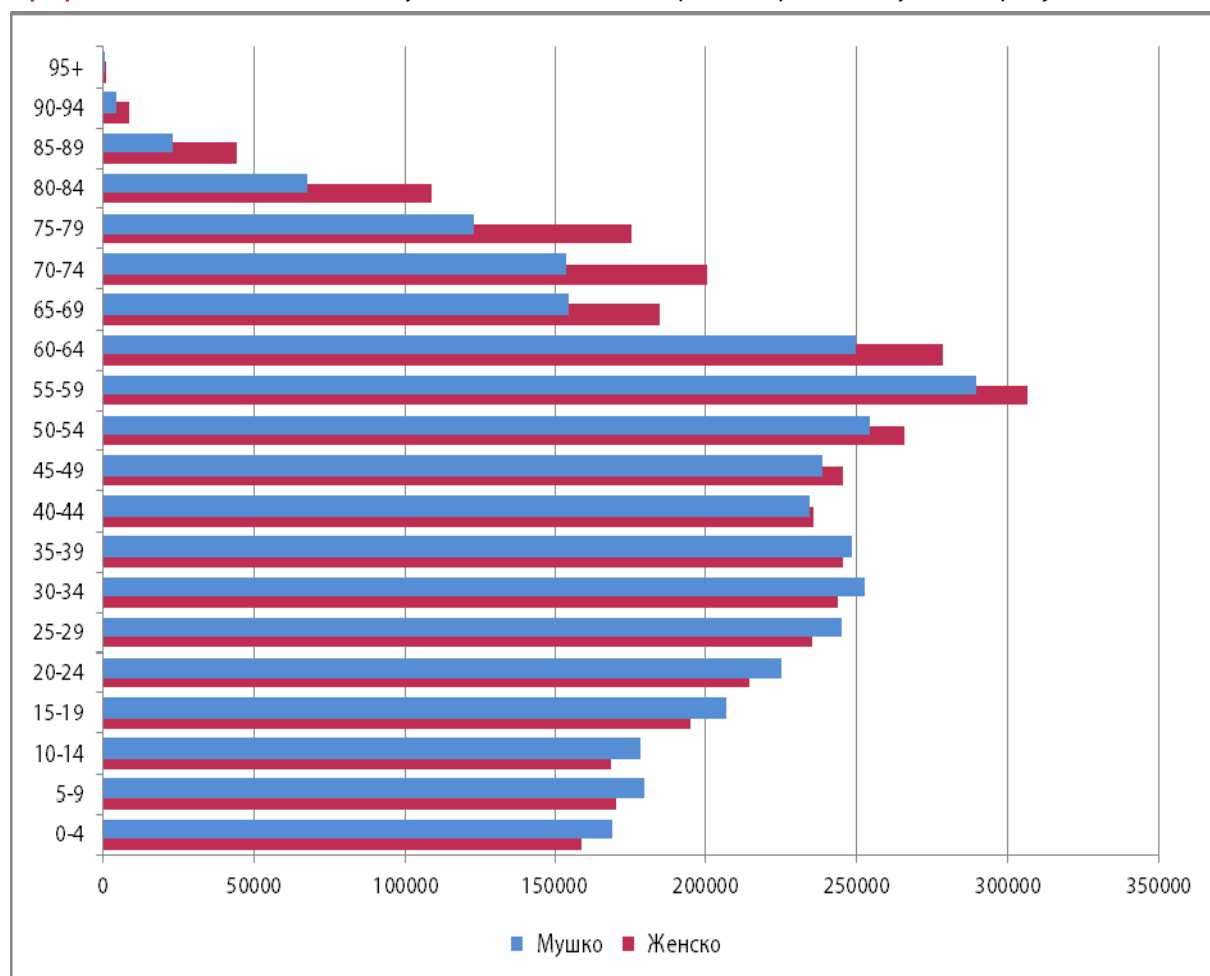
Основна одлика полне структуре становништва Србије према старости је већи број лица мушког у односу на женски пол код младог и млађег средовечног становништва односно већи број особа женског у односу на мушки пол код старијег средовечног и старог становништва. Према резултатима Пописа 2011. године, посматрано по појединачним годинама старости, мушко становништво је бројније од женског све до кохорте лица с навршених 38 година (графикон 6.1-1). Најмлађа генерација код које је број жена већи од броја мушкараца су лица с навршених 39 година (49 184 према 49 068). Мушкарци су бројнији и у генерацији лица старих 40 година (за 1,5%). У свакој наредној, жене су бројније, а разлика, и релативна и апсолутна (све до старости од 77 година), углавном се повећава са старашћу. Најниже вредности коефицијента маскулинитета односно највише вредности коефицијента феминитета забележене су код најстаријих. Од укупно 1 628 лица старих 95 или више година, 498 (30,6%) јесу мушкарци, док су жене више него двоструко бројније – укупно их је пописано 1 130 или 69,4%. Разлике су још израженије код лица старих 100 или више година (коефицијент маскулинитета је 427,4), али се подаци о броју „стогодишњака“ из више разлога морају узимати с резервом.

Општа слика о полној структури становништва Републике Србије по појединачним годинама старости у време Пописа 2011. битније се не разликује у односу на ону добијену Пописом 2002. Ипак, у 2011. споменуте правилности су биле израженије, а осцилације мање наглашене (графикони 6.1-1 и 6.1-2).

Графикон 6.1-1. Коефицијент маскулинитета према старости, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Правилности везане за полну структуру становништва Републике Србије према старости још више долазе до изражаја уколико се посматрају петогодишње односно шире старосне групе. Према Попису 2011, мушко становништво је бројније све до старосне групе 35–39 година, што значи да се ради о младима и млађим средовечним (табела 6.1-2 и графикон 6.1-2). Највише вредности коефицијента маскулинитета забележене су код најмлађих (1 063,4 код млађих од пет година), а најниже код лица старих 35–39 година (1 012,9). Жене су бројније почев од старосне групе 40–44 године, али је разлика у односу на број мушкараца минимална (50,1% према 49,9%). Почев од генерације лица старих 55–59 година, удео жена у укупном становништву кохорте нагло се повећава са старашћу. Код лица старих 70–74 године, жене су за 30% бројније од мушкараца, у групи 80–84 године за 60%, док су код старих 90–94 године више него двоструко бројније од мушкараца.

Графикон 6.1-2. Становништво мушког и женског пола према старости, Република Србија, Попис 2011.

По регионима се могу приметити релативно велике разлике, знатно наглашеније него на републичком нивоу, у погледу полне структуре становништва по старости. Оне се првенствено запајају код прве старосне кохорте у којој се број мушког и женског становништва изједначава, односно код кохорте у којима су жене бројније од мушкараца.

И овог пута највећа разлика је између Београдског и Региона Јужне и Источне Србије. Београдски регион се одликује најмањим уделом мушког становништва, али и најранијом старошћу у којој се изједначава број мушкараца и жена. Према Попису 2011, већ од старосне групе 25–29 година, број жена је већи од броја мушкараца (коэффициент маскулинитета је 948,3).

Посматрано по појединачним годинама старости, жене врло рано постају бројније од мушкараца. Најмлађа генерација код које је то у Београдском региону регистровано 2011. била је старости 22 године. Почев већ од кохорте лица која су напунила 24 године, жене су биле бројније од мушкараца у свим старијим генерацијама.

На другом полу је Регион Јужне и Источне Србије. У укупном становништву те статистичке територијалне целине, жене су такође бројније, али посматрано по старости тек почев од старосне групе 55–59 година. Посебно је упечатљиво да ни у једној петогодишњој старосној групи у којој су жене бројнији пол, коефицијент маскулинитета није нижи него у Београдском региону. Изузетак је старост 85–89 година, али је та разлика минимална (558,1 према 559,5).

Табела 6.1-2. Коефицијент маскулинитета према старости, по регионима, Попис 2011.

Године старости	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	948,9	899,5	947,0	970,8	977,1	...
0–4 год.	1 063,4	1 054,2	1 061,8	1 067,5	1 071,2	...
5–9	1 054,5	1 056,7	1 044,0	1 058,8	1 059,6	...
10–14	1 059,2	1 055,8	1 062,9	1 055,6	1 062,6	...
15–19	1 061,2	1 054,2	1 059,1	1 053,3	1 081,0	...
20–24	1 050,0	1 007,1	1 058,2	1 061,5	1 070,0	...
25–29	1 040,5	948,3	1 059,5	1 089,7	1 077,2	...
30–34	1 035,4	957,5	1 071,0	1 056,3	1 071,1	...
35–39	1 012,9	950,6	1 039,5	1 023,6	1 042,8	...
40–44	994,1	946,8	1 011,5	994,7	1 025,1	...
45–49	971,6	902,2	982,5	986,7	1 013,5	...
50–54	957,4	864,7	969,5	972,1	1 024,8	...
55–59	944,1	850,7	952,5	978,7	991,5	...
60–64	896,5	800,6	888,1	951,0	947,2	...
65–69	838,1	795,0	795,0	874,9	884,9	...
70–74	768,1	741,8	712,9	811,9	804,9	...
75–79	700,1	710,3	630,1	725,0	735,0	...
80–84	623,6	596,0	544,6	682,9	659,2	...
85–89	519,7	559,5	410,1	552,9	558,1	...
90–94	490,9	511,4	399,3	537,8	526,4	...
95 и више год.	440,7	434,2	317,6	465,6	607,1	...

Регион Војводине је, према процентним уделима мушког и женског становништва, најближи републичком просеку. Међутим, оно што нарочито издваја ову територијалну целину јесу убедљиво најниже вредности коефицијента маскулинитета код најстаријих кохорти, почев од старосне групе 70–74 године.

6.1.4. Просторни аспект – општине и градови

Резултати Пописа 2011. године указују на значајне разлике у полној структури становништва на нижим територијалним нивоима. И док је женско становништво бројније од мушког у свим статистичким регионима Србије, а разлике које постоје између региона свде се искључиво на размере његове бројчане доминантности, на нивоу општина и градова разлике су присутне и у погледу пола становништва које је бројније. У највећем броју

општина и градова жене су бројније од мушкараца. Од укупно 168 општина и градова, у 120 (71,4%) број лица женског већи је од броја лица мушког пола. У само 48 општина и градова мушко становништво је бројније.

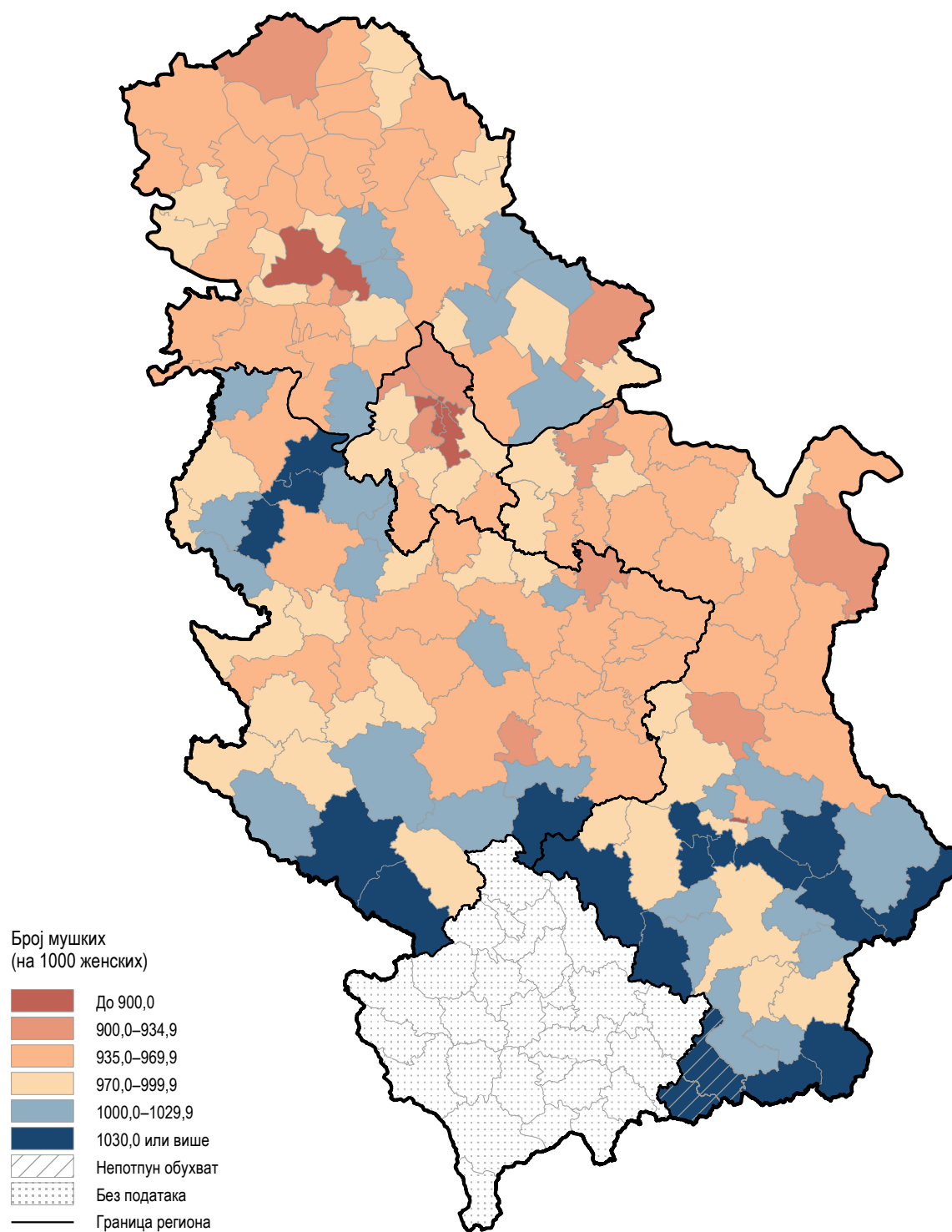
Имајући у виду да се Београдски регион одликује најнижим коефицијентом маскулинитета, није неочекивано да је у свим београдским општинама женско становништво бројније од мушког. Уједно, на подручју Града Београда налази се седам од укупно девет општина у којима су 2011. године забележене најниже вредности коефицијента маскулинитета (испод 900). Градска општина Врачар је општина с најмањим уделом мушког становништва (44,2%) односно с најмањом вредношћу коефицијента маскулинитета (792,6 на 1 000 жена) у Републици Србији.

Није неочекивано, такође, да се у Региону Јужне и Источне Србије, који се одликује највишим коефицијентом маскулинитета, налази највећи број општина у којима је мушко становништво бројније од женског. То је случај у 23 од укупно 52 општине и града тог региона или од укупно 48 општина у Србији у којима је, према Попису 2011, коефицијент и градова маскулинитета већи од 1 000. У тој територијалној целини налази се и Општина Трговиште, са рекордно високом вредношћу коефицијента маскулинитета (1 143,6) односно највећим уделом мушког становништва (53,3%).

Треба нагласити да су, за разлику од готово незнатне промене полне структуре становништва на републичком нивоу у раздобљу 2002–2011, промене на нивоу општина и градова биле много израженије. То је посебно уочљиво код броја општина чији је коефицијент маскулинитета виши од 1 000 (више становништва мушког него женског пола). Између Пописа 2002. и 2011, број ових општина је повећан са 26 (од укупно 161) на 48 (од укупно 168). Такав пораст броја „мушких“ општина је само малим делом био условљен административним разлозима (формирање седам нових општина у међупописном периоду).

Треба истаћи да се општине с највећим степеном „родне“ неравнотеже (апсолутна разлика у процентном уделу између становништва мушког и женског пола већа од пет процентних поена) међусобно углавном битније не разликују у погледу старосне структуре, без обзира на то који пол има већи удео. Све се налазе у дубокој или најдубљој демографској старости према класификацији стадијума демографске старости (Пенев, 1995). Међутим, оно што их посебно разликује јесте начин на који су миграције деловале на формирање полне структуре укупног становништва. Има укупно 11 општина са значајно већим бројем жена. Реч је о градским општинама највећих урбаних центара: Београда (9), Ниша (Медијана) и Новог Сада (Нови Сад), које се налазе на подручју с дугом имиграционом историјом (досељавање становништва из других крајева земље или бивше Југославије), али и традицијом одсељавања, пре свега младих, високообразованих лица у иностранство. На другом полу је једино Општина Трговиште (Регион Јужне и Источне Србије), у којој је мушко становништво значајно бројније од женског (53,3% према 46,7%). Миграције су и у тој општини врло битан чинилац популационе динамике, али у овом случају су то исељавања у друге крајеве земље (негативан салдо унутрашњих миграција). У унутрашњим миграцијама, посебно на краће дистанце, жене су бројније, док је у спољним веће учешће мушкараца (Предојевић-Деспих, Пенев, 2012).

Карта 6.1-1. Коэффициент маскулинитета укупног становништва по општинама/градовима, Попис 2011.

6.2. Старосна структура становништва

Становништво Републике Србије се, на основу резултата последњег Пописа 2011. године, према свим обележјима демографске старости, може сврстати у групу изразито старих популација, и то не само у европским већ и у светским оквирима. Уједно, промене остварене последњих деценија, а посебно крајем 20. и почетком 21. века, указују на то да је становништво Србије било изложено веома интензивном процесу демографског старења (Пенев, 2002). Тај процес се манифестовао ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старих у укупном становништву земље.

6.2.1. Узроци демографског старења

Као и код осталих популација, и у Србији је актуелна старосна структура формирана под непосредним утицајем све три компоненте кретања становништва (фертилитета, морталитета и миграција), али и под снажним дејством наслеђеног старосног састава односно под утицајем тзв. демографске инерције.

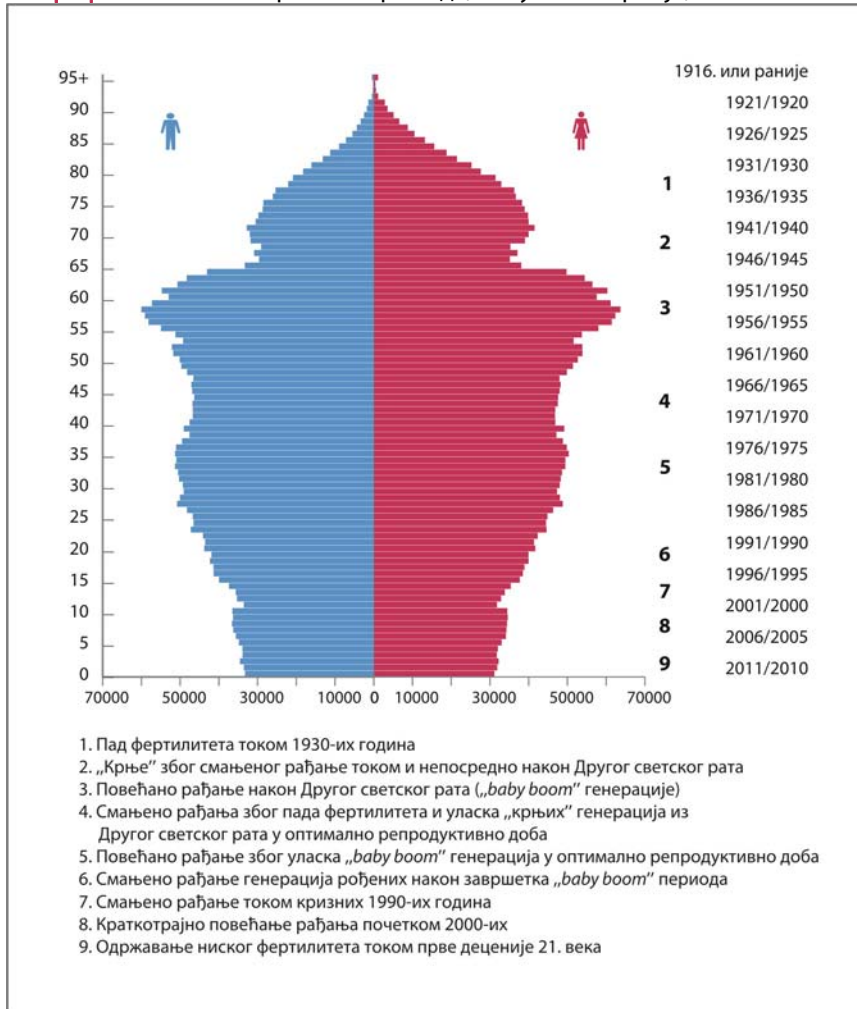
У целини посматрано, промене старосног састава становништва Србије у последња два међупописна периода, као и у другој половини 20. века одвијале су се, пре свега, под утицајем пада фертилитета, али и дејством наслеђене старосне структуре.

На примеру Србије је врло очигледно дугорочно дејство наслеђене старосне структуре на њене будуће промене. Наиме, последице поремећаја у старосној структури изазваних Првим, затим Другим светским ратом, наглим порастом фертилитета током раних 1950-их година, и каснијим релативно интензивним смањењем нивоа наталитета, били су основни непосредни чиниоци обликовања старосног састава становништва Србије током читаве друге половине 20. века.

С временом, све интензивнијим биолошким одласком крњих генерација које су највише страдале у светским ратовима, дејство ранијих поремећаја старосне структуре бива све мање изражено. Касније, крајем 20. века, све више постаје наглашен утицај дугорочно ниског фертилитета, а у последњих двадесетак година и бурних миграционих кретања (графикон 6.2-1).

Старење становништва је, пре свега, резултат великог пада фертилитета и његовог дугог задржавања на ниском нивоу. Тако је, на пример, у Србији за шест деценија (између 1950. и 2010. године) годишњи број живорођене деце више него преполовљен (са 163,3 хиљаде у 1950. на 68,3 хиљаде у 2010), као и просечан број деце по жени (стопа укупног фертилитета је са 3,1 детета по жени сведена на 1,4), што је битно сужавало основу старосне пирамиде (старење од базе). Достигнути ниво фертилитета је врло низак, тако да чак дуже од пола века (од 1956) он не обезбеђује ни просту репродукцију становништва. А од средине 2000-их, фертилитет је за око 30% мањи од нивоа неопходног за замену генерација.

Графикон 6.2-1. Старосна пирамида, Република Србија, Попис 2011.

Тенденције које су у последњих пола века биле присутне у домену смртности становништва по старости такође су утицале на старосну структуру становништва. Наиме, током педесетих и шездесетих година најзначајније смањење смртности остваривано је код одојчади и мале деце, што је у знатној мери успоравало ефекте пада фертилитета (смртност одојчади је нпр. у 1950. години износила 113 промила, 1975. она је сведена на 28 промила, почетком 2000-их вредност тог показатеља морталитета стабилизовала се на око 10 промила, да би од 2003. године стопа смртности одојчади стално била испод тог нивоа (6,3 промила у 2011). Смањење смртности одојчади било је присутно и у другим европским земљама, с тим што је, на пример, у земљама западне и северне Европе пад био мањег интензитета, али је актуелно достигнути ниво знатно нижи (у појединим државама и испод три промила).

У развијеним западним земљама је од 1970-их година остварено значајно продужење средњег трајања живота старих, што је у великој мери допринело убрзању тзв. демографског старења с врха старосне пирамиде. Што се тиче Србије, ситуација у погледу продужења очекиваног трајања живота старих битно је другачија. Ако се, на пример, посматра период 1970–2000, очекивано трајање живота је продужено само за две (мушкарци) односно за три године (жене), а од тога је око 90% било због смањења смртности одојчади. О доприносу смањења смртности код старог становништва (60 или више година) не може се говорити, због тога што је код тих старосних кохорти очекивано трајање живота практично стагнирало. Последњих година продужење очекиваног трајања живота старих је, ипак, присутно и на просторима Србије, једино што је оно знатно мањег обима него у земљама које постижу најбоље резултате у снижавању смртности старијег становништва,³⁹ па је и његов утицај на демографско старење био мање изражен.

Миграције су све до 1990-их, због селективности миграната по старости (најбројније је млађе средовечно становништво) различито деловале на формирање старосне структуре становништва Србије. У време позитивног миграционог салда оне су успоравале демографско старење, док су у време негативног миграционог салда миграције утицале на убрзање тог процеса.

Ситуација је у међупописном периоду 1991–2002. била битно другачија. И поред тога што је остварен позитиван миграциони салдо, миграције су утицале на убрзање процеса старења. Наиме, током 1990-их су, због суштински другачијих разлога за пресељавање, различите старосне структуре одсељеног и досељеног становништва. Међу емигрантима је и даље преовладало млађе становништво, и то пре свега млађе средовечно становништво (млађи од 40 година). Самим тим, одлазак више стотина хиљада становника утицао је на убрзање процеса старења становништва Републике Србије (Ренеv, 2006). Истовремено, досељено становништво, а углавном су то биле избеглице, није се, по својој старосној структури, битније разликовало од укупног становништва с подручја одсељавања, али и на подручју досељавања. Самим тим би се и утицај имиграције на промену старосне структуре становништва Србије углавном могао оценити као неутралан.

Миграције су, у последњем међупописном периоду, поново примиле ранији „мирнодопски“ карактер. Исељавања су настављена, али су усељавања успорена. Процењује се да је у раздобљу између Пописа из 2002. и 2011. негативан миграциони салдо износио око 60 хиљада лица. Како је његова старосна структура била млађа од структуре укупног становништва, миграције су додатно утицале на интензивирање демографског старења Србије.

³⁹ У Србији је, између 2001. и 2011, очекивано трајање живота лица мушкараца старих 60 година продужено са 16,3 на 17,3 године, а за жене са 19,0 на 20,4. Истовремено, и у свим осталим европским земљама је продужено средње трајање живота, али је оно у Србији било међу најкраћима. Разлика у односу на водеће земље (Швајцарска за мушкарце и Француска за жене) за само 10 година повећана је са 5,0 на 6,0 година за мушкарце односно са 6,8 на 7,7 за жене.

6.2.2. Укупно становништво према старости

У Републици Србији је Пописом из 2011. регистровано 1 025 хиљада лица млађих од 15 година. Истовремено, старих (65 или више година) било је 1 250 хиљада (табела 6.2-1). То значи да је број старих, као и у време претходног пописа, из 2002. године, премашао број младих. За мање од 10 година, број младих је смањен за 150 хиљада, док је истовремено број старих повећан за 10 хиљада лица. Удео младих је смањен са 15,8% на 14,3%, док је удео старих повећан са 16,7% на 17,4%.

Старосно-полна структура становништва Републике Србије из 2011. године најилустративније се може сагледати преко старосне пирамиде (графикон 6.2-1). Основа пирамиде је врло сужена, што је највише условљено ниским и опадајућим наталитетом из 1990-их, али и, након краткотрајног повећања с почетка 2000-их, наставком опадајућих тенденција односно врло ниским обимом рађања у периоду после 2003. године.

О размерама поремећаја старосне структуре врло сликовито указује податак о најмање бројним генерацијама (с мање од 65 хиљада лица). Најбројнија из те групе, са укупно 64 789 становника, јесте старосна кохорта лица која су напунила 66 година (рођени 1944/45, тј. последњих година Другог светског рата). Следећа по бројности (са 64 400 становника) јесу деца млађа од годину дана, тј. одојчад рођена између 1. октобра 2010. и 30. септембра 2011. године. Ово поређење врло упечатљиво указује на размере врло малог обима рађања, што је једна од основних карактеристика демографских кретања у Србији током последњих 10–15 година.⁴⁰ Наиме, најмлађа генерација која је пописана 2011. године малобројнија је од „крње“ генерације рођених крајем Другог светског рата, која је касније додатно значајно умањена због смртности, као и интензивног исељавања из земље током друге половине 1960-их и 1970-их (тада су припадали групи млађег средовечног становништва). Истина, кохорта деце млађе од годину дана је реално бројнија него што то показују пописни резултати, и то због непотпуног обухвата условљеног бојкотом од стране становништва албанске националне припадности,⁴¹ али необухват не би могао да износи више од једног процента.

Остале генерације деце млађе од 10 година бројније су од генерације одојчади, али су све, без изузетка, малобројније од лица која су у време Пописа 2011. имала навршених 70 година (рођени 1940/1941). Уједно, према пописним резултатима, старосне кохорте деце млађе од 10 година су у просеку по генерацији биле за преко 50 хиљада малобројније од лица старих 55–59 година, тј. кохорти рођених у време тзв. бејби-бума (енг. *baby boom*) из прве половине 1950-их. Ти тзв. бејби-бумери представљају и најбројније генерације становништва Србије у време Пописа 2011, па је самим тим и старосна пирамида најшира управо на почетку њене горње половине, тамо где су и графички приказане генерације рођене крајем 1940-их и током 1950-их година.

⁴⁰ У Србији је 2011. године рођено укупно 65 598 беба. То је, на посматраној територији, не само најмањи годишњи број живорођења након Другог светског рата него и у протеклих 100 година, укључујући и периоде током Првог и Другог светског рата.

⁴¹ Необухват деце млађе од годину дана због бојкота не би могао да износи више од 1%. Наиме, у Србији су жене албанске националне припадности у 2010. родиле 648 беба, а у 2011. укупно 642.

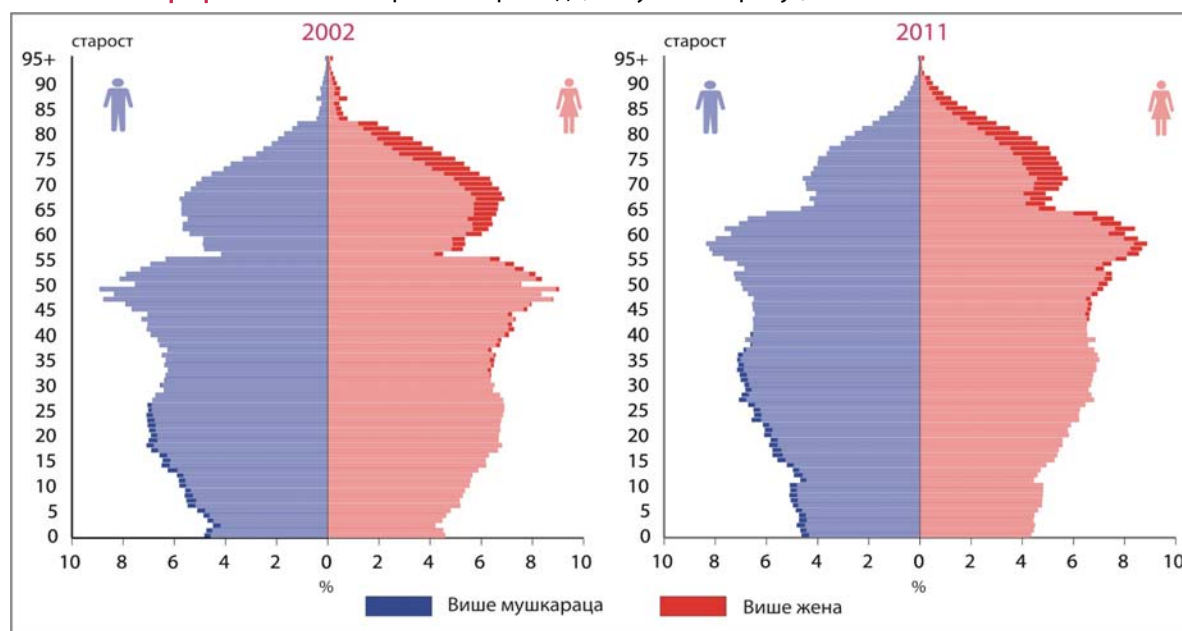
Табела 6.2-1. Становништво према великим старосним групама и полу, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Године пописа	Године старости	Број становника			Удео у укупном (%)		
		свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
2002	Укупно	7 498 001	3 645 930	3 852 071			
	0–14 год.	1 176 761	604 258	572 503	15,8	16,7	15,0
	15–64 год.	5 032 805	2 494 719	2 538 086	67,6	68,8	66,3
	65 и више год.	1 240 505	524 630	715 875	16,7	14,5	18,7
2011	Укупно	7 186 862	3 499 176	3 687 686			
	0–14 год.	1 025 278	527 308	497 970	14,3	15,1	13,5
	15–64 год.	4 911 268	2 444 801	2 466 467	68,3	69,9	66,9
	65 и више год.	1 250 316	527 067	723 249	17,4	15,1	19,6

Напомена: За 1991. и 2002. годину разлика до укупно представља становништво непознате старости. Удео у процентима рачунат је само за становништво познате старости.

Пирамида се нагло сужава тамо где се „налазе“ крње генерације рођене током Другог светског рата, а које су у време Пописа из 2011. године биле старе 65–69 година. У просеку, те генерације су у време последњег пописа становништва биле за око 45% малобројније од десет година млађих кохорти рођених у годинама велике послератне економске, али и демографске обнове. Пирамида се, при врху, лагано сужава, што се може објаснити релативно високим фертилитетом између два светска рата, а посебно током тзв. компензационог периода током 1920-их година. Те генерације су бројчано значајно смањене, пре свега због биолошких разлога (утицај морталитета), али ипак довољно обимне да тај ефекат не буде превише уочљив, што је нарочито видљиво на пирамиди за 2002. годину (графикон 6.2-2).

Графикон 6.2-2. Старосне пирамиде, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

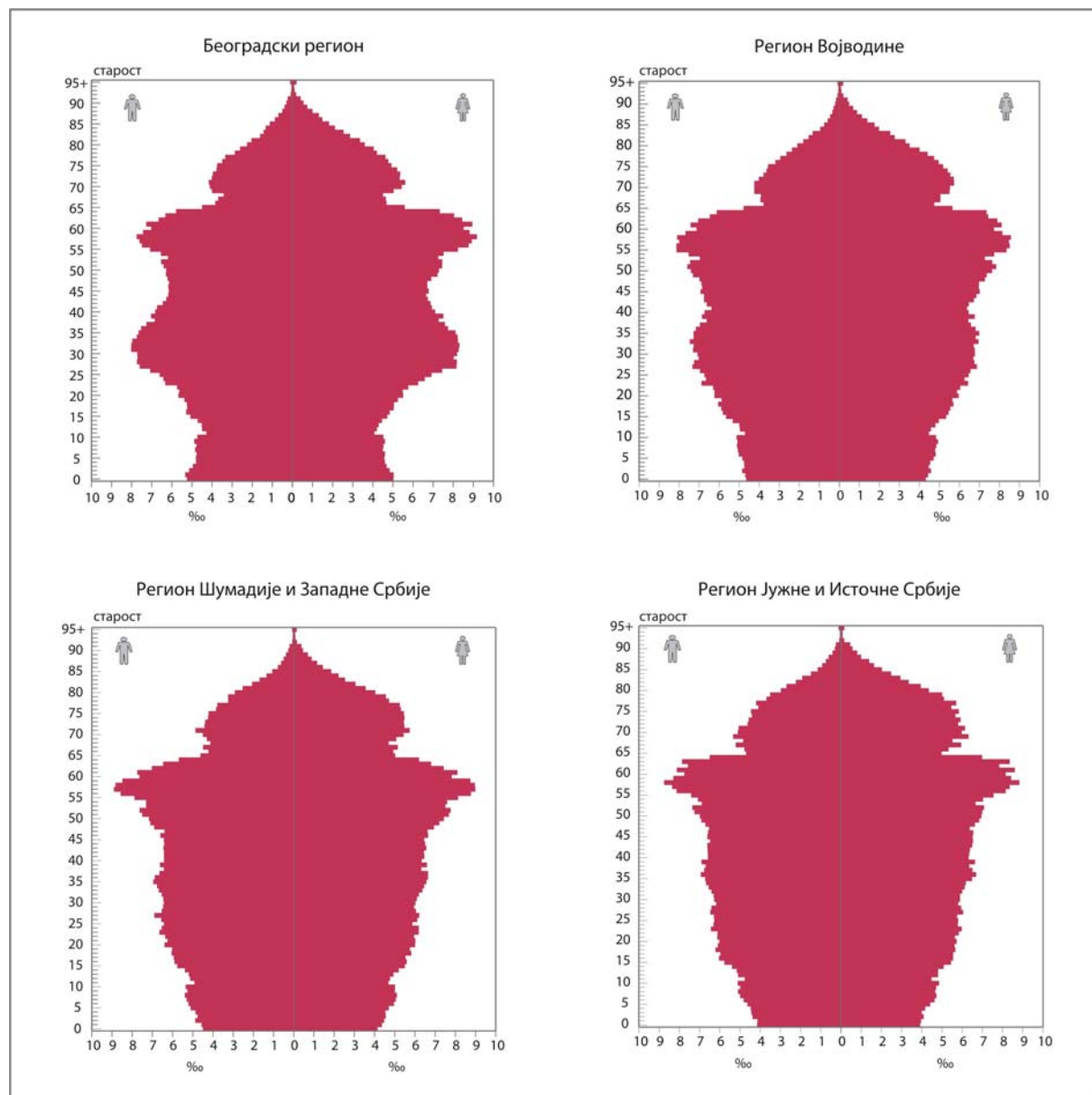

Имајући у виду облик пирамиде (најшири је средишњи део, а основа је ужа од врха), може се закључити да почетком 21. века старосна структура становништва Србије има карактеристике регресивног типа. Веома сличне су и контуре старосних пирамида становништва већине региона (графикон 6.2-3). То се првенствено односи на Регион Војводине, затим Шумадије и западне Србије, као и на Регион Јужне и Источне Србије. Ипак, и међу њима су приметне разлике, не тако изражене, али довољно уочљиве, а посебно ако се пореде Регион Војводине, с једне, и преостала два региона која су сврстана у статистику територијалне целине Србија – југ. Разлике се најбоље примећују у средишњем делу пирамиде. Наиме, у том делу је војвођанска старосна пирамида знатно мање истањена него што је то случај са пирамидама преостала два региона. То се, пре свега, може објаснити интензивнијим исељавањем млађег средовечног становништва из два региона статистичке целине Србија – југ, и то како у оквирима Србије (према Београдском региону и Региону Војводине), тако и у иностранство. Додатно, приметно је шири и горњи део старосне пирамиде Региона Јужне и Источне Србије, што указује на то да је на том подручју највећи удео старих.

Београдски регион се према облику старосне пирамиде драстично разликује у односу на све остале регионе у Србији. Постоји неколико врло уочљивих разлика. Најпре, то су контуре самог доњег дела пирамиде (приказује учешће лица млађих од 10 година), где се база полако сужава с повећањем старости (од најмлађих ка старијој деци). За разлику од београдске, код пирамиде осталих региона, основе се лагано шире од доњег ка горњем делу. То указује на то да је у Београдском региону дошло до повећања броја деце предшколског и нижег основношколског узраста. То се може објаснити како лаганим повећањем годишњег броја живорођене деце (нарочито у периоду 2005–2009), тако и досељавањем становништва у оптималној репродуктивној старости (које има и највиши фертилитет), и то из других делова Србије, али и неких суседних земаља.

Што се тиче дела старосне пирамиде становништва Београдског региона, на коме је приказно учешће деце старије од 10 година, као и млађег средовечног становништва (до 35. године), он има исти облик као и код пирамиде осталих региона – шири се од доњег ка горњем делу. Међутим, за разлику од осталих, код београдске пирамиде је то много приметније, посебно у односу на пирамиде региона са подручја Србија – југ. У овом случају, то је, у највећој мери, резултат миграција, али и обима рађања. С једне стране, приметно је дејство интензивних миграција становништва Београдског региона, и то како досељавања тако и одсељавања, и то не само тих генерација (10–34 године) већ и генерација њихових родитеља. С друге стране, приметно је и дејство кретања броја живорођења, и то како под директним утицајем нивоа фертилитета, тако и под индиректним утицајем миграција на бројност генерација које највише рађају.

Графикон 6.2-3. Старосне пирамиде по регионима, Попис 2011.

Табела 6.2-2. Становништво према великим старосним групама и полу, по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	Године пописа	Године старости	Број становника			Удео у укупном (%)			
			свега	мушко	женско	свега	мушко	женско	
Београдски регион	2002	Укупно	1 576 124	747 854	828 270				
		0–14 год.	228 925	117 545	111 380	14,6	15,8	13,5	
		15–64 год.	1 091 007	521 168	569 839	69,6	70,1	69,2	
		65 и више год.	247 029	104 628	142 401	15,8	14,1	17,3	
	2011	Укупно	1 659 440	785 826	873 614				
		0–14 год.	232 730	119 511	113 219	14,0	15,2	13,0	
		15–64 год.	1 154 948	553 425	601 523	69,6	70,4	68,9	
		65 и више год.	271 762	112 890	158 872	16,4	14,4	18,2	
Регион Војводине	2002	Укупно	2 031 992	984 942	1 047 050				
		0–14 год.	322 205	165 332	156 873	15,9	16,9	15,0	
		15–64 год.	1 386 031	689 589	696 442	68,5	70,3	66,8	
		65 и више год.	315 185	125 964	189 221	15,6	12,8	18,2	
	2011	Укупно	1 931 809	939 617	992 192				
		0–14 год.	277 470	142 517	134 953	14,4	15,2	13,6	
		15–64 год.	1 337 801	670 270	667 531	69,3	71,3	67,3	
		65 и више год.	316 538	126 830	189 708	16,4	13,5	19,1	
Регион Шумадије и Западне Србије	2002	Укупно	2 136 881	1 049 283	1 087 598				
		0–14 год.	342 904	175 797	167 107	16,2	16,9	15,5	
		15–64 год.	1 418 734	709 806	708 928	66,9	68,1	65,7	
		65 и више год.	359 471	156 514	202 957	16,9	15,0	18,8	
	2011	Укупно	2 031 697	1 000 820	1 030 877				
		0–14 год.	298 485	153 618	144 867	14,7	15,3	14,1	
		15–64 год.	1 374 202	691 359	682 843	67,6	69,1	66,2	
		65 и више год.	359 010	155 843	203 167	17,7	15,6	19,7	
Регион Јужне и Источне Србије	2002	Укупно	1 753 004	863 851	889 153				
		0–14 год.	282 727	145 584	137 143	16,3	17,0	15,6	
		15–64 год.	1 137 033	574 156	562 877	65,4	67,0	63,9	
		65 и више год.	318 820	137 524	181 296	18,3	16,0	20,6	
	2011	Укупно	1 563 916	772 913	791 003				
		0–14 год.	216 593	111 662	104 931	13,8	14,4	13,3	
		15–64 год.	1 044 317	529 747	514 570	66,8	68,5	65,1	
		65 и више год.	303 006	131 504	171 502	19,4	17,0	21,7	
Регион Косово и Метохија			

Напомена: За 2002. годину разлика до укупно представља становништво непознате старости. Удео у процентима рачунат је само за становништво познате старости.

Такође је битно другачији изглед средишњег дела старосне пирамиде становништва Београдског региона. Он се најпре нагло сужава после старости од 35 година, достижући најмању ширину око 45. године старости (рођени средином 1960-их). Изнад тог најужег, средишњег дела, пирамида се нагло шири, достижући нови максимум код старосних кохорти 55–60 година. Сличан облик тог дела пирамиде, али не с тако оштрим контурама, приметан је још само код војвођанске пирамиде. Таква удубљења не постоје на старосним пирамидама становништва региона који припадају територијалној целини Србија – југ. Оне имају облик који карактерише регресиван тип старосне структуре. Пирамиде су најуже у основи и мање или више интензивно се шире ка врху. Пирамида је убедљиво најшира у горњој половини, тј. код максималних генерација (стари од 55 до 60 година).

Што се тиче горњег дела пирамиде становништва Београдског региона, он се врло мало разликује од изгледа старосних пирамида остала три региона (графикон 6.2-3). Од максималних генерација (рођени у првој половини 1950-их), пирамида се врло јасно сужава ка врху, уз приметно одступање код генерација које претходе тзв. крњим генерацијама рођеним током и непосредно након завршетка Другог светског рата.

На основу изгледа старосних пирамида недвосмислено се може закључити да становништво сва четири статистичка региона Републике Србије спада у групу демографски старих популација које се одликују ниским уделима младих и високим уделима старих. Уједно, на сва четири подручја, број старих је већи од броја младих (табела 6.2-3). Посматрано по великим старосним групама, у време Пописа из 2011. највећи удео старих 65 и више година забележен је у Региону Јужне и Источне Србије (19,4%), а најмањи у Београдском и Региону Војводине (по 16,4%). Истовремено, Регион Јужне и Источне Србије је подручје с најмањим уделом лица млађих од 15 година (13,8% укупног становништва). И у остала три региона удео младих је низак (од 14,0% у Београдском до 14,7% у Региону Шумадије и Западне Србије), али је разлика у односу на процентну заступљеност старих (од 2,0 до 3,0 процентних поена) знатно мања него што је то случај у Региону Јужне и Источне Србије (5,5 процентна поена). С тим у вези, могу да се наведу и вредности индекса старења, у овом случају то је однос броја старих 65 и више година и броја лица млађих од 15 година. На основу резултата Пописа из 2011. године израчунати су индекси старења. Највећа вредност је добијена за Регион Јужне и Источне Србије (1,40), а најмања за Регион Војводине (1,14). То значи да је у првом региону број старих већи за 40% од броја младих, а у другом већи за „свега“ 14%. Конкретни подаци упозоравају да је у Региону Јужне и Источне Србије становништво старо 65 и више година за 86 хиљада лица бројније од становништва млађег од 15 година, док је у Региону Војводине старих за 39 хиљада више него младих.

Табела 6.2-3. Старосна структура становништво према петогодишњим старосним групама, по регионима, Попис 2011.

Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број становника	%	број становника	%	број становника	%	број становника	%	број становника	%	
Укупно	7 186 862		1 659 440		1 931 809		2 031 697		1 563 916		...
0–4 год.	328 255	4,6	82 075	4,9	88 727	4,6	92 447	4,6	65 006	4,2	...
5–9	350 154	4,9	77 473	4,7	94 809	4,9	103 535	5,1	74 337	4,8	...
10–14	346 869	4,8	73 182	4,4	93 934	4,9	102 503	5,0	77 250	4,9	...
15–19	401 994	5,6	84 528	5,1	109 832	5,7	117 320	5,8	90 314	5,8	...
20–24	439 741	6,1	98 239	5,9	121 166	6,3	126 802	6,2	93 534	6,0	...
25–29	480 286	6,7	124 931	7,5	132 324	6,8	127 937	6,3	95 094	6,1	...
30–34	496 362	6,9	133 595	8,1	135 769	7,0	129 807	6,4	97 191	6,2	...
35–39	493 934	6,9	123 423	7,4	132 016	6,8	134 429	6,6	104 066	6,7	...
40–44	469 928	6,5	110 513	6,7	127 444	6,6	130 649	6,4	101 322	6,5	...
45–49	483 986	6,7	108 033	6,5	136 037	7,0	136 535	6,7	103 381	6,6	...
50–54	520 344	7,2	114 042	6,9	144 716	7,5	151 921	7,5	109 665	7,0	...
55–59	596 279	8,3	134 576	8,1	158 309	8,2	174 979	8,6	128 415	8,2	...
60–64	528 414	7,4	123 068	7,4	140 188	7,3	143 823	7,1	121 335	7,8	...
65–69	339 444	4,7	72 536	4,4	89 878	4,7	94 459	4,6	82 571	5,3	...
70–74	354 142	4,9	77 625	4,7	92 183	4,8	101 282	5,0	83 052	5,3	...
75–79	298 612	4,2	63 768	3,8	73 131	3,8	88 370	4,3	73 343	4,7	...
80–84	176 568	2,5	38 089	2,3	41 894	2,2	52 439	2,6	44 146	2,8	...
85–89	67 233	0,9	16 205	1,0	15 745	0,8	18 759	0,9	16 524	1,1	...
90–94	12 689	0,2	3 103	0,2	3 259	0,2	3 317	0,2	3 010	0,2	...
95 и више год.	1 628	0,0	436	0,0	448	0,0	384	0,0	360	0,0	...

Вредности индекса старења за Регион Шумадије и Западне Србије (1,20) и за Београдски регион (1,17) нешто су веће од минималне, али значајно мање у односу на максималну вредност по регионима.

Поређења пописних резултата из 2011. и 2002. упућују и на констатацију да је становништво сва четири региона у том међупописном периоду било изложено процесу старења. Он се манифестовао како повећањем удела старих, тако и смањењем удела младих. То значи да се демографско старење истовремено одвијало с врха и од базе старосне пирамиде, што је уосталом било својствено и за старење укупног становништва Републике Србије.

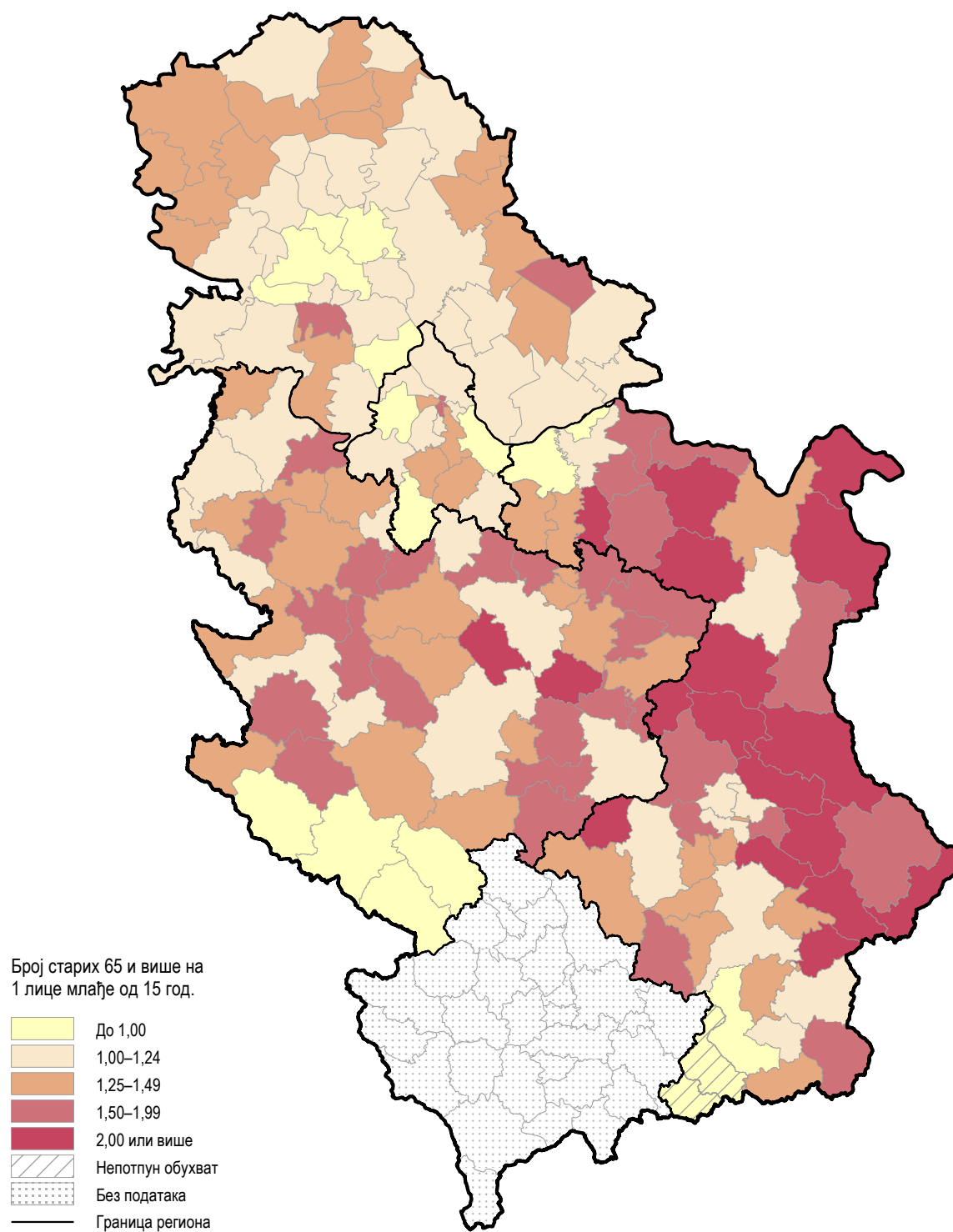
За сва четири региона је, такође, карактеристично да је смањење удела младих било интензивније од повећања удела старих. То се може објаснити, с једне стране, значајним смањењем обима рађања у протеклих деценију и по, а с друге стране, чињеницом да су између два пописа у контингент старих 65 или више година ушле тзв. крње генерације рођене између ратних и првих поратних година након завршетка Другог светског рата, чиме је значајно успорено повећање броја и удела старих.

Као куриозитет се може навести да је између 2002. и 2011. године највеће повећање удела старих у укупном становништву остварено у Региону Јужне и Источне Србије (са 18,3% на 19,4%), а да је истовремено број старих 65 и више година смањен са 319 на 303 хиљада. Међутим, још веће је било смањење броја младих (са 283 хиљаде на 217 хиљада лица млађих од 15 година). Тако различити смерови и интензитети промене удела младих и старих непосредно су резултирали значајним повећањем вредности индекса старења (са 1,13 у 2002. на 1,40 у 2011). И у осталим регионима дошло је до повећања вредности индекса старења, али су она и релативно и апсолутно била мања него у Региону Јужне и Источне Србије. То указује не само да је становништво тог подручја демографски најстарије већ и да се у последњем међупописном раздобљу процес старења становништва одвијао најинтензивније управо на том подручју.

Да је старење становништва највише одмакло у Региону Јужне и Источне Србије, потврђују и подаци о достигнутим вредностима индекса старења по општинама и градовима (карта б.2-1). Од 53 општине или града с тог подручја, у половини (27) је индекс старења износио преко 1,50. Међу њима, у већини (16) број старих био је барем двоструко већи од броја младих (индекс старења је имао вредност од преко 2,00). У Региону Јужне и Источне Србије су и четири општине (Бабушница, Сврљиг, Гаџин Хан и Црна Трава) од укупно пет у којим је број старих три или више пута већи од броја младих. Све су то општине у којима демографско урушавање траје већ неколико деценија, и које су практично без икакве реалне шансе за демографски опоравак.

И у осталим регионима у огромној већини општина/градова број старих премашује број младих, а индекс старења је већи од 1,00. Међутим, у њима демографска ситуација у погледу старосне структуре, ипак, није тако неповољна као у Региону Јужне и Источне Србије. Наиме, у преостала три статистичка региона знатно је мањи број општина/градова у којима је индекс старења преко 1,50. То посебно важи за Београдски регион (три од 17 општина има индекс старења између 1,50 и 2,00) и Регион Војводине (две од 46).

Карта 6.2-1. Индекс старења по општинама и градовима, Попис 2011.

6.2.3. Стадијуми демографске старости

Један од метода за одређивање карактера старосне структуре становништва базиран је на сврставању популација у стадијуме демографске старости (Пенев, 1995). На основу вредности изабраних показатеља (просечна старост, процентни удео младих до 20 година, процентни удео лица млађих од 40 година, удео старих 60 и више година и индекс старења), свака популација се може сврстати у један од седам стадијума: од ране демографске младости (први стадијум) до стадијума најдубље демографске старости (седми стадијум).

Становништво Републике Србије се 2011. године, према конкретним вредностима четири од пет изабраних показатеља, налазило у стадијуму дубоке демографске старости (шести од седам стадијума), док се на основу достигнуте вредности једног показатеља (удео млађих од 20 година) оно могло сврстати у последњи стадијум (најдубља демографска старост). Узимањем у обзир вредности свих пет показатеља, становништво је сврстано у стадијум дубоке демографске старости (табела 6.2-4). Међутим, треба нагласити да су вредности четири показатеља које се налазе у границама које дефинишу стадијум дубоке демографске старости, на самој граници од које почиње сврставање у последњи, седми стадијум.

На основу Пописа 2002, становништво Републике Србије је такође припадало стадијуму дубоке демографске старости, и то према вредностима свих пет показатеља. Међутим, све тада достигнуте вредности индикатора су биле ближе сврставању у пети него у седми стадијум демографске старости. Наиме, 2002. године просечна старост становништва била је мања него 2011, удео лица млађих од 20 и 40 година био је већи, док су удео лица старих 60 и више година и индекс старења имали ниже вредности. Све то указује да је, и на основу вредности индикатора за одређивање стадијума демографске старости, становништво Србије 2002. године било демографски млађе него 2011.

Посматрано по регионима, у 2011. години већина их се, такође, налазила у стадијуму дубоке демографске старости. Једини изузетак је Регион Јужне и Источне Србије, чије је становништво према свих пет показатеља демографске старости достигло последњи, седми, стадијум најдубље демографске старости. У време Пописа 2002, сва четири региона налазила су се у стадијуму дубоке демографске старости.

Табела 6.2-4. Вредности показатеља демографске старости и достигнути стадијум демографске старости по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	Године пописа	Просечна старост (год.)	Стадијум	Удео 0–19 (%)	Стадијум	Удео 0–39 (%)	Стадијум	Удео 60 + (%)	Стадијум	Индекс старења (60 + / 0–19)	Стадијум
РЕПУБЛИКА СРБИЈА											
	2002	40,2	6	22,4	6	49,0	6	22,6	6	1,01	6
	2011	42,2	6	19,9	7	46,4	6	24,7	6	1,25	6
Београдски регион											
	2002	40,4	6	21,1	6	48,7	6	21,8	6	1,03	6
	2011	41,8	6	19,1	7	48,1	6	23,8	6	1,24	6
Регион Војводине											
	2002	39,8	5	22,7	6	49,7	6	21,5	6	0,95	6
	2011	41,8	6	20,0	6	47,0	6	23,6	6	1,18	6
Регион Шумадије и Западне Србије											
	2002	40,1	6	23,0	6	49,2	6	22,8	6	0,99	6
	2011	42,3	6	20,5	6	46,0	6	24,7	6	1,21	6
Регион Јужне и Источне Србије											
	2002	40,8	6	22,7	6	48,3	6	24,4	6	1,08	6
	2011	43,3	7	19,6	7	44,6	7	27,1	7	1,38	7
Регион Косово и Метохија											
	

На основу претходне анализе јасно се намеће закључак да је у Србији у великој мери одмакао процес демографског старења, не само на националном већ и на регионалном нивоу, са свим негативним последицама демографске, социјалне, економске, политичке природе. Свођење анализе на општински територијални ниво омогућава добијање целовитије слике регионалних разлика у погледу старосне структуре становништва Србије, али и интензитета и просторне распрострањености демографског старења. Наиме, израчунате вредности индикатора старосне структуре за 2011, а који су коришћени за одређивање достигнутих стадијума демографске старости општина и градова, врло очигледно указују да су бројна подручја без икакве демографске будућности.

Од укупно 168 општина и градова у Србији, становништво 162 општине или града налази се у два највиша стадијума демографске старости – у шестом стадијуму дубоке и седмом стадијуму тзв. најдубље демографске старости (табела 6.2-5, карта 6.2-2). У преосталих шест општина старосна структура је млађа, и њихово становништво се може сврстати у четврти („праг демографске старости“) или пети тзв. стадијум демографске старости. То су општине

Тутин и Сјеница, као и град Нови Пазар у Региону Шумадије и Западне Србије, затим Бујановац, Прешево и новоформирана Градска општина Костолац у Региону Јужне и Источне Србије.⁴²

Из споменуте групе, као демографски најмлађа издваја се Општина Тутин. У њој је у време Пописа 2011. просечна старост становништва износила 32,1 годину, удео лица млађих од 20 година 34,2% (четврти стадијум), удео лица млађих од 40 година 65,6% (трећи стадијум), удео старих 60 или више година 12,0% (четврти стадијум), а индекс старења (број лица старих 60 и више година у односу на број лица млађих од 20 год.) достигао је 0,35 (четврти стадијум). То значи да се на основу вредности четири од пет одабраних показатеља, становништво општине могло сврстати у четврти стадијум демографске старости („праг демографске старости“).

Табела 6.2-5. Дистрибуција општина и градова према стадијумима демографске старости, по регионима, пописи 2002. и 2011.

Стадијум демографске старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија	
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011
1. Рана демографска младост			-	-	-	-	-	-	-	-
2. Демографска младост			-	-	-	-	-	-	-	-
3. Демографска зрелост	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
4. Праг демографске старости	3	2	-	-	-	-	2	2	1	-
5. Демографска старост	17	2	2	-	6	-	5	1	4	1
6. Дубока демографска старост	102	77	11	11	38	32	33	17	20	17
7. Најдубља демографска старост	38	85	3	6	1	14	12	32	22	33
<i>Без потпуних података</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Општине и градови – свега	161	168	16	17	45	46	52	52	48	53

Напомена: Пописни подаци за 2011. годину о становништву општина Бујановац и Прешево нису потпуни због бојкота пописа од стране становништва албанске националне припадности.

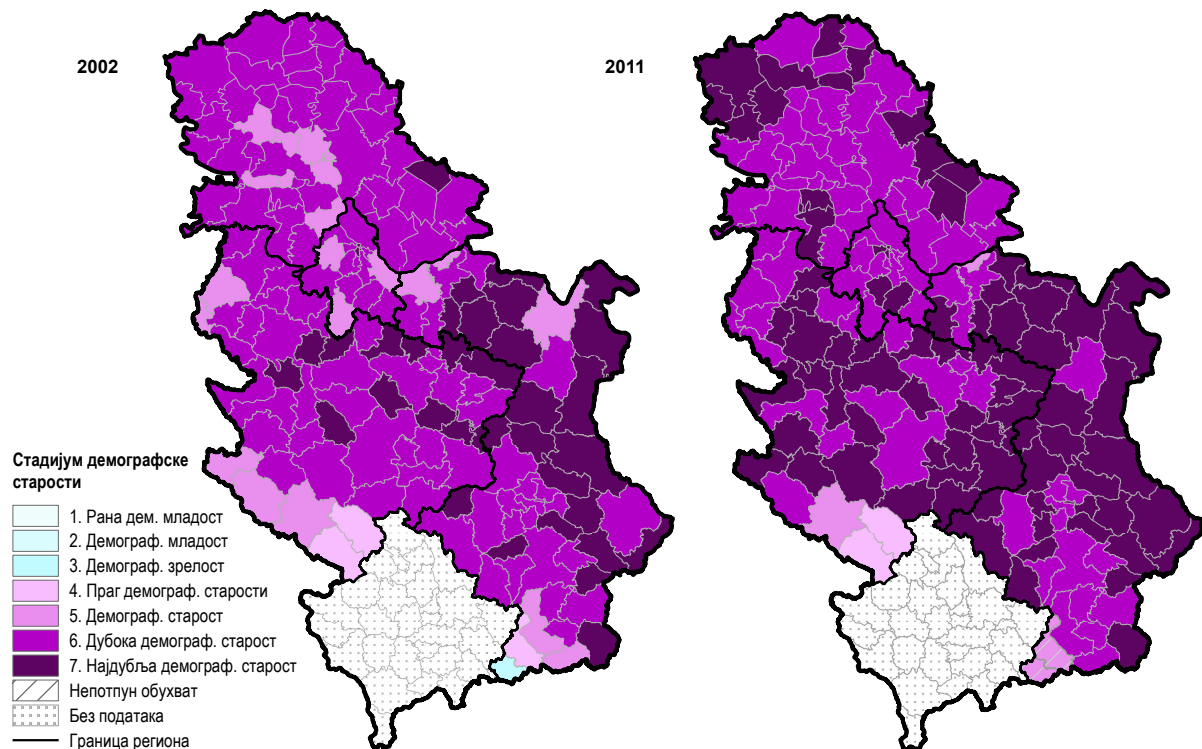
У 2011. години се, и према достигнутим стадијумима демографске старости, као најстарије издвајају већ споменуте општине Сврљиг, Гаџин Хан, Црна Трава. Све су са просечном старошћу од преко 50 година (од 50,6 до 53,7), уделом младих испод 14% (од 13,8% до 10,2%), уделом старих преко 40% (41,6% до 44,2%) и индексом старења који се креће у интервалу од 3,01 до 4,35. И на основу ових критеријума, као демографски најстарија издваја се већ споменута Општина Црна Трава, која представља прави пример екстремног демографског урушавања (Рашевић, Пенев, 2011).

⁴² Иако Пописом 2011. није у потпуности обухваћено становништво општина Бујановац и Прешево, на основу расположивих пописних резултата, као и резултата редовних годишњих процена, оне свакако спадају у групу демографски најмлађих општина у Србији (обе су у петом стадијуму демографске старости).

Као и демографски најмлађе општине, тако и све демографски најстарије припадају територијалној јединици Србија – југ. У оба јужна региона постоје општине које припадају неком од четири стадијума демографске старости који су 2011. године били заступљени у Србији. Свакако, по екстремима статистички се издваја Регион Јужне и Источне Србије, коме припада три од шест демографски најмлађих општина (Бујановац, Прешево и Костолац), као и све три демографски најстарије општине (карта 6.2-2).

За разлику од региона унутар Србије – југ, региони који чине Србију – север су много хомогенији у погледу демографске старости општина. У Региону Војводине, као и у Београдском региону, све општине и градови могу се сврстати само у два стадијума – дубоке или најдубље демографске старости. Већина их припада шестом стадијуму – у Београдском региону то је 11 од 17 градских општина, а у Региону Војводине 32 од укупно 46 општина или градова. У Београдском региону демографски су најстарије централне градске општине Стари град, Савски венац и Врачар, а демографски најмлађе приградске општине Сурчин, Гроцка и Лазаревац. У Региону Војводине демографски најстарије општине и градови налазе се у Јужнобанатској и Средњобанатској области (на граници с Румунијом), као и у Западнобачкој области, чије се све четири општине налазе у стадијуму најдубље демографске старости.

Карта 6.2-2. Достигнути стадијум демографске старости по општинама/градовима, пописи 2002. и 2011.

Становништво Републике Србије је у време спровођења Пописа 2011, према карактеристикама старосне структуре, било у истом стадијуму демографске старости као и 2002. године. Међутим, већ је наглашено да је и у последњем међупописном периоду било присутно старење становништва. Тај процес је посебно био приметан на нижем територијалном нивоу, што се врло јасно може потврдити на основу промене у дистрибуцији општина и градова према стадијуму демографске старости. За мање од 10 година, више је него удвостручен број општина и градова чије је становништво достигло стадијум најдубље демографске старости – са 38 у 2002. на 85 у 2011. години, а њихов удео у укупном броју општина је удвостручен. У 2002. години, становништво безмало сваке четврте општине или града налазило се у највишем стадијуму демографске старости, а 2011. то је био случај у свакој другој општини.

Може се закључити да се демографско старење, на сличан начин посматрано, само преко повећања броја општина која припадају највишем, седмом стадијуму демографске старости, у међупописном периоду 2002–2011. одвијало веома интензивно у свим регионима. Наиме, између 2002. и 2011. године у сва четири статистичка региона значајно је повећан број општина и градова чије је становништво достигло стадијум најдубље демографске старости. У Београдском региону повећање је са три на шест општина, у Региону Војводине с једне на 14, а у Региону Шумадије и Западне Србије са 12 на 32. Релативно најмање повећање је остварено у демографски најстаријем Региону Јужне и Источне Србије – са 22 на 33 општине.

6.2.4. Диференцираност старосне структуре према полу

Чиниоци који детерминишу полну структуру становништва и његових старосних кохорти утичу и на диференцираност старосне структуре према полу. С обзиром на то да је о тим факторима (диференцирана смртност према полу, селективност миграната према полу, ниво фертилитета) било говора приликом анализе полне структуре становништва, овог пута пажња ће углавном бити посвећена анализи разлика које постоје у старосној структури мушког и женског становништва Републике Србије.

Резултати Пописа 2011. потврдили су познату констатацију да је женско становништво демографски старије од мушког, и то према вредностима свих изабраних показатеља (удео старих, удео младих, просечна и медијална старост, индекс старења – табела 6.2-6). Уједно, промене старосне структуре, како мушког тако и женског становништва, остварене током 2000-их година, или, прецизније, у последњем међупописном периоду, одвијале су се у смеру који може да се окарактерише као наставак већ неколико деценија присутног процеса демографског старења. А он је приметно више одмакао, а током 2000-их се и интензивније одвијао код женског становништва.

Табела 6.2-6. Становништво по великим старосним групама и основни показатељи демографске старости становништва према полу, Република Србија, пописи 2002. и 2011. (%)

Старосна група / показатељ	2002			2011		
	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
Удео старосних група у укупном становништву према полу (%)						
0–14 год.	15,8	16,7	15,0	14,3	15,1	13,5
15–39	33,2	34,4	32,1	32,2	33,7	30,8
40–64	34,3	34,5	34,2	36,2	36,2	36,1
65 и више год.	16,7	14,5	18,7	17,4	15,1	19,6
80 и више год.	2,0	1,5	2,4	3,6	2,7	4,4
Показатељи демографске старости						
Индекс старења	1,05	0,87	1,25	1,22	1,00	1,45
Индекс зависности	0,48	0,45	0,51	0,46	0,43	0,50
Медијална старост (године)	40,7	39,2	42,1	42,7	40,9	44,5
Просечна старост (године)	40,2	39,0	41,5	42,2	40,9	43,5

Напомена 1: Индекс старења представља однос између броја лица старих 65 и више година и броја лица млађих од 15 година.

Напомена 2: Индекс зависности представља однос између збира становника старих 65 и више година и становника млађих од 15 година и броја лица старих од 15 до 64 године.

У Србији је, према резултатима Пописа 2011, просечна старост женског становништва износила 43,5 године и била је тачно 2,6 година већа од просечне старости мушког становништва, док је разлика у медијалној старости била још већа (3,6 година). За женско становништво су израчунате и изразито веће вредности индекса старења (1,45 према 1,00 за мушко), а такође и знатно веће учешће становништва старијег од 65 година (19,6% према 15,1%). Треба напоменути да су сличне разлике у вредностима тих основних индикатора старосне структуре становништва биле евидентирание и на основу резултата Пописа 2002, али су оне углавном, апсолутно и релативно, биле мање него 2011. године.

И на регионалном нивоу посматрано, женско становништво је, без изузетка, демографски старије од мушког, и то према свим основним показатељима старосне структуре (табела 6.2-7). Размере разлика нису истоветне по регионима. Оне су за све одабране индикаторе, готово без изузетка, веће у регионима који чине функционалну целину Србија – север, него Србија – југ. Карактеристично је да су вредности коефицијента маскулинитета у Београдском и Региону Војводине мање него у преостала два региона (Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Јужне и Источне Србије).

Табела 6.2-7. Мушко и женско становништво по великим старосним групама и основни показатељи демографске старости становништва, по регионима, Попис 2011.

Старосна група / показатељ	Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	
	Број становника								
Укупно	785 826	873 614	939 617	992 192	1 000 820	1 030 877	772 913	791 003	...
0–14 год.	119 511	113 219	142 517	134 953	153 618	144 867	111 662	104 931	...
15–39	278 978	285 738	324 362	306 745	326 863	309 432	247 963	232 236	...
40–64	274 447	315 785	345 908	360 786	364 496	373 411	281 784	282 334	...
65 и више год.	112 890	158 872	126 830	189 708	155 843	203 167	131 504	171 502	...
80 и више год.	21 220	36 613	20 388	40 958	29 241	45 658	24 632	39 408	...
	Удео у укупном становништву према полу (%)								
0–14 год.	15,2	13,0	15,2	13,6	15,3	14,1	14,4	13,3	...
15–39	35,5	32,7	34,5	30,9	32,7	30,0	32,1	29,4	...
40–64	34,9	36,1	36,8	36,4	36,4	36,2	36,5	35,7	...
65 и више год.	14,4	18,2	13,5	19,1	15,6	19,7	17,0	21,7	...
80 и више год.	2,7	4,2	2,2	4,1	2,9	4,4	3,2	5,0	...
	Показатељи демографске старости								
Индекс старења	0,94	1,40	0,89	1,41	1,01	1,40	1,18	1,63	...
Индекс зависности	0,42	0,45	0,40	0,49	0,45	0,51	0,46	0,54	...
Медијална старост	39,5	43,3	40,2	44,3	41,5	44,7	42,6	45,8	...
Просечна старост	40,3	43,2	40,2	43,3	41,1	43,4	42,0	44,5	...

Напомена: Видети напомену уз табелу 6.2-6.

Иначе, посматрано и према полу, у 2011. години демографски најстарије становништво јесте у Региону Јужне и Источне Србије, што се првенствено може закључити на основу удела старих, индекса старења, медијалне и просечне старости. Наиме, то је једини статистички регион у Србији у коме је код женског становништва учешће особа старих 65 и више година преко 20%, а код мушког преко 17%, или, на пример, где је медијална старост мушкараца преко 42,5 година, а жена преко 45,5 година.

6.2.5. Функционални старосни контингенти

Остваривање неких права, извршавање појединих обавеза, одвијање одређених активности и слично, неретко је повезано са достигнутом старошћу односно полом одређеног лица. С тим у вези могу се дефинисати тзв. функционални старосни контингенти. Старосне границе и пол на основу којих се одређује припадност одређеном функционалном контингенту нису идентичне у свим временским раздобљима и срединама. Достигнути степен развоја, позитивно законодавство, обичајне норме или лични став аутора јесу фактори који утичу на прихватање граница функционалних старосних група.

Овом приликом ће бити разматрано кретање неколико изабраних функционалних контингената: предшколског и школообавезног контингента, пунолетног становништва, радно способног становништва, затим женског фертилног и старачког контингента (табела 6.2-8). Код радног контингента старосне границе нису истоветне за 2002. и 2011. годину. То донекле отежава поређење, али омогућава добијање представе о његовој бројности и уделу у укупном становништву у време последња два пописа, а на основу дефиниција тог контингента у време њиховог спровођења.

Предшколски контингент (0–6 година). Преко обима овог старосног контингента најнепосредније се одражава кретање нивоа фертилитета или конкретније кретање броја живорођене деце у непосредној прошлости. У Републици Србији је Пописом 2011. регистровано 466 хиљада деце предшколског узраста. У односу на 2002. годину, обим тог старосног контингента је мањи за 29 хиљаде деце. Забележено је и невелико смањење његовог учешћа у укупном становништву Србије (са 6,6% у 2002. на 6,5% у 2011), али треба истаћи да је његов процентни удео у 2011. био најмањи који је забележен било којим пописом становништва одржаним након Другог светског рата.⁴³

Табела 6.2-8. Функционални старосни контингенти становништва, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Функционални старосни контингент (године)	Број становника		Удео у укупном становништву (%)	
	2002	2011	2002	2011
Предшколски (0–6)	495 327	465 896	6,6	6,5
Одојчад (0–1)	69 990	64 400	0,9	0,9
Школообавезни (7–14)	681 443	559 382	9,1	7,8
Нижи разреди основне школе (7–10)	326 051	283 513	4,4	3,9
Виши разреди основне школе (11–14)	355 392	275 869	4,8	3,8
Пунолетно становништво (18 и више)	5 982 807	5 923 734	80,3	82,4
Радно способно ст. (2002: 15–64/м/, 15–59/ж/; 2011: 15–64)	4 796 697	4 911 268	64,4	68,3
Женско фертилно становништво (15–49)	1 809 317	1 615 289	24,3	22,5
Жене у оптималном репродуктивном добу (20–34)	741 021	693 745	9,9	9,7
Старачки (80 и више)	145 477	258 118	2,0	3,6

Одојчад (деца млађа од 1 године) представљају посебну подгрупу предшколског контингента. То је најмлађе становништво коме је потребна највећа пажња, не само родитеља и породице већ и шире друштвене заједнице. Број деце узраста до једне године, у условима ниске смртности одојчади, готово искључиво зависи од нивоа наталитета, тј. од броја живорођене деце у претходних годину дана. У Србији је 2011. године пописано 64,4 хиљаде одојчади. У односу на Попис 2002, број је мањи за 5,6 хиљада, али је удео у укупном становништву задржан на готово истом нивоу од 0,9%.

⁴³ Поређења ради, 1953. године у Србији је било готово двоструко више деце предшколског узраста (укупно 903 хиљаде), док је њихов удео у укупном становништву (14,6%) био вишеструко већи шест деценија касније.

Школообавезни контингент (7–14 година). У Србији је, према резултатима Пописа 2011. године било 559,4 хиљаде деце основношколског узраста. У односу на стање из 2002. године, бројност овог контингента је смањена за 122 хиљаде или за 17,9%. Међутим, не само да је контингент деце старе од 7 до 14 година био малобројнији у односу на 2002. годину већ је његов обим у 2011. био најмањи у читавом периоду од завршетка Другог светског рата (од Пописа 1948).

Подаци о тзв. интерној старосној структури школообавезног контингента указују на то да је између два пописа промењен удео *деце нижег и вишег основношколског узраста*. Наиме, у 2011. години у обе споменуте старосне групе било је мање деце него 2002, али је смањење броја деце узраста 7–10 година било мање интензивно него деце старе 11–14 година. У време Пописа 2002. године у Србији је од укупно 559,4 хиљаде деце школообавезног узраста, њих 283,5 хиљада (50,7%) било узраста 7–10 година (нижи разреди основне школе), а 275,9 хиљада (49,7%) узраста 11–14 година (виши разреди основне школе). Девет и по година раније (31. марта 2002) број деце која су стасала за ниже разреде основне школе био је већи за 42,5 хиљада, а оних за више разреде било је чак безмало 80 хиљада више него 30. септембра 2011.

Пунолетно становништво (18 и више година). Овај контингент је најбројнији (5 923,7 хиљада или 82,4% укупног становништва). У Србији је 2011. године, у поређењу са 2002, удео лица старих 18 или више година био већи за 2,1 процентна поена, али је и обим тог контингента смањен, и то за 59 хиљада. То је први међупописни период, од 1948. године, у коме је дошло до смањења броја пунолетних лица.

Радно способно становништво (мушко 15–64 године и женско 15–59 година у Попису 2002. односно 15–64 године у Попису 2011). Анализа кретања величине радног контингента нарочито је значајна за сагледавање демографских оквира понуде радне снаге. Остварене промене у економској активности по старости условиле су да преко 98% активног становништва буде у радно способном узрасту, што указује на све мање радно ангажовање лица старијих од 65 година (последнице одмакле дезаграризације не само привреде већ и радне снаге), као и на занемарљиво учешће млађих од 15 година у укупној радној снази (пописом су подаци прикупљани само за лица стара 15 и више година).

Радно способно становништво Републике Србије је, према резултатима Пописа 2011. године, бројало укупно 4 911,3 хиљаде лица, што је представљало 68,3% укупног становништва Републике. За овај функционални старосни контингент карактеристично је да је у учешћу у укупном становништву према резултатима свих пописа који су спроведени након Другог светског рата, било релативно стабилно (око 65%). Нешто веће процентно учешће радног контингента у 2011. години искључиво је резултат промене граница старосног интервала тог контингента, тј. укључивања и жена старих 60–64 године.⁴⁴

⁴⁴ Са старосним границама које су примењене за Попис 2002, удео радно способног контингента у 2011. години износио би 64,5%.

И поред врло „стабилног“ учешћа у укупном становништву, може се рећи да је и радно способно становништво један „динамички“ функционални старосни контингент. Уколико се посматра његова интерна старосна структура, присутно је готово континуирано и веома интензивно повећање удела старијег радно способног становништва (стари 50 и више година). Према Попису 2011. године, то је био сваки трећи становник (33,5%) радно способног узраста, док је према Попису 2002. то било „тек“ свако четврто лице или 24,4% укупног радног контингента (27,9% уколико би биле укључене жене старе 60–64 године).

Женско фертилно становништво (15–49 година). Број жена у репродуктивном добу представља један од најважнијих чинилаца обима рађања. У том смислу, динамика женског фертилног становништва Републике Србије у последњем међупописном периоду могла је да има негативан утицај на број живорођења односно ниво стопе наталитета. Ипак, такав закључак је само делимично тачан. Наиме, између 2002. и 2011. године број жена старих 15–49 година смањен је за готово 200 хиљада (са 1 809,3 хиљада на 1 615,3 хиљаде). Међутим, од укупног смањења обима тог контингента, једна четвртина се односила на смањење броја жена ране репродуктивне старости (15–19 година), а чак половина на жене које су биле близу краја свог репродуктивног периода живота (40–49 година). Смањење броја жена у тзв. оптималном репродуктивном добу (жене старе 20–34 године)⁴⁵ било је знатно умереније (за 47,3 хиљаде), па је њихово учешће у укупном женском фертилном становништву повећано са 41% у 2002. години на 43% у 2011. Ипак, и њихово учешће у укупном становништву је смањено, али не значајно (са 9,9% на 9,7%).

Старачки контингент (80 и више година). У последњем међупописном периоду најинтензивније повећање остварено је у броју лица старих 80 и више година. Обим тог најстаријег контингента је за мање од десет година увећан за више од три четвртине, и то са 145,5 хиљада у 2002. на 258,1 хиљаду у 2011. Још интензивније је било повећање њиховог удела у укупном становништву (са 2,0% на 3,6%). Такође се интензивно одвијало и тзв. старење старих, тј. повећање удела старачког контингента у укупном становништву старијем од 65 година (са 11,7% у 2002. на 20,6% у 2011). Такве промене, и потпуни преокрет у односу на претходни међупописни период (1991–2002), првенствено су резултат уласка у најстарије животно доба лица рођених током тзв. компензационог периода након завршетка Првог светског рата (рођени током 1920-их), али и уласка у контингент старих 65 или више година тзв. крњих генерација рођених током Другог светског рата.

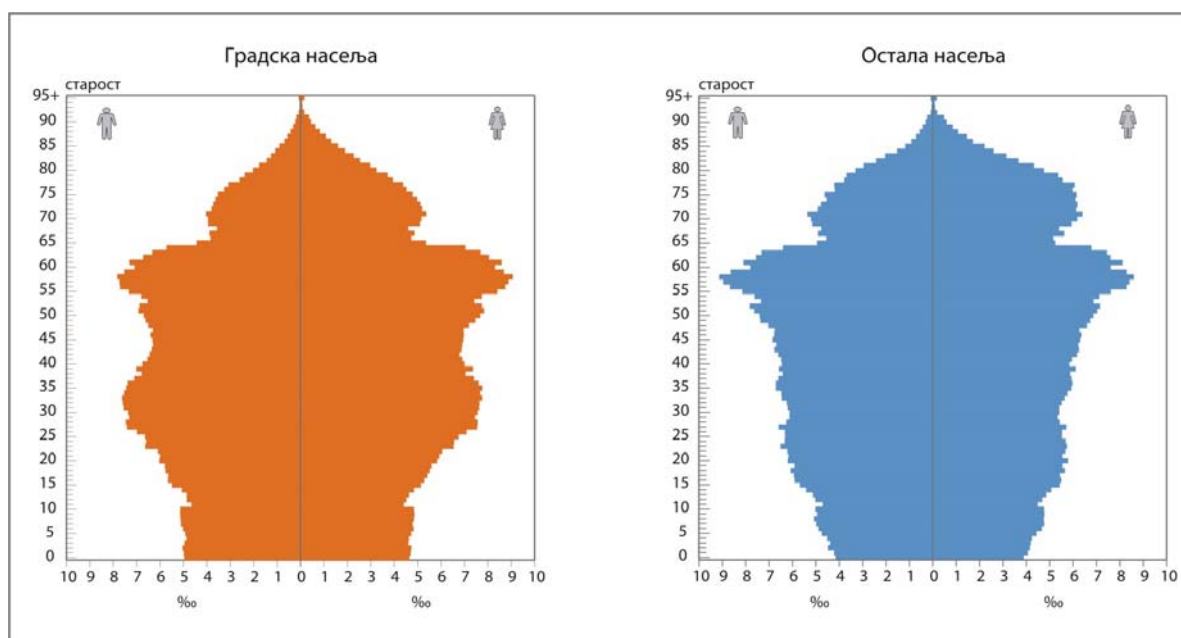
6.2.6. Разлике по типу насеља

Разлике у нивоу фертилитета, али пре свега разлике у погледу смера и обима миграционих кретања условљавају неуједначени темпо демографског раста, али и разлике у демографским структурама становништва Републике Србије по типу насеља. Према резултатима Пописа 2011. године, обе субпопулације су демографски старе, и достигле су највише стадијуме демографске старости. Ипак, градско становништво је демографски млађе

⁴⁵ Почетком 2010-их година, у Србији су жене старе 20–34 године остваривале 80% укупног фертилитета.

од становништва осталих насеља. Тако је, на пример, просечна старост градског становништва (41,3 године) мања од просечне старости становништва у тзв. осталим насељима (43,6 година), у градским насељима је значајно мањи удео лица старијих од 60 година (22,8% према 27,5%), већи је, иако незнатно, и удео младих до 20 година (20,0% према 19,6%), а последично је и вредност индекса старења значајно већа код становништва осталих насеља (1,14 према 1,40). У 2011. години градско становништво је према вредностима свих одабраних показатеља старосне структуре сврстано у шести, тј. стадијум дубоке демографске старости, док је становништво осталих насеља имало све карактеристике својствене за популације које се налазе у стадијуму најдубље демографске старости.

Графикон 6.2-4. Старосне пирамиде становништва градских и осталих насеља, Република Србија, Попис 2011.

И облици старосних пирамида упућују да је код обе популације далеко одмакао процес демографског старења (графикон 6.2-4). И једна и друга пирамида имају карактеристике које указују на регресивни тип старосне структуре. Основе пирамида су врло сужене и постепено је приметно ширење ка њиховим средишњим деловима. Обе пирамиде су најшире на почетку горњег дела где је приказано старије средовечно становништво (рођени 1950-их) и најмлађе генерације лица која припадају групи старих 60 и више година (рођени у другој половини 1940-их). Разлике ипак постоје, а највидљивије су у доњем средишњем делу старосне пирамиде (шири је код пирамиде градског становништва), као и при врху који је приметно шири, а посебно на десној, „женској“ страни код пирамиде становништва осталих насеља.

Табела 6.2-9. Важнији показатељи демографске старости становништва према типу насеља и полу, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Тип насеља	Пол	Број становника	Удео старосне групе у укупном становништву (%)					Медијална старост	Просечна старост	Индекс старења (65 + / 0–14)
			0–14 год.	15–39	40–64	65 и више год.	80 и више год.			
Попис 2002.										
Република Србија	Свега	7 498 001	15,8	33,2	34,3	16,7	2,0	40,7	40,2	1,05
	Свега	4 225 896	15,7	34,8	35,4	14,0	1,6	39,6	39,2	0,90
Градска	Мушки	2 020 351	16,8	35,9	35,0	12,3	1,2	38,0	38,0	0,73
	Женски	2 205 545	14,6	33,9	35,8	15,7	2,0	41,0	40,4	1,07
	Свега	3 272 105	15,9	31,1	32,9	20,0	2,4	42,2	41,6	1,26
Остала	Мушки	1 625 579	16,5	32,5	33,8	17,2	1,9	40,7	40,2	1,04
	Женски	1 646 526	15,4	29,8	32,0	22,8	3,0	43,8	42,9	1,48
Попис 2011.										
Република Србија	Свега	7 186 862	14,3	32,2	36,2	17,4	3,6	42,7	42,2	1,22
	Свега	4 271 872	14,5	33,8	36,1	15,6	3,0	41,2	41,3	1,07
Градска	Мушки	2 039 105	15,6	35,4	35,5	13,5	2,3	39,3	39,8	0,86
	Женски	2 232 767	13,5	32,4	36,7	17,4	3,7	43,1	42,7	1,29
	Свега	2 914 990	13,9	29,8	36,2	20,1	4,4	45,0	43,6	1,44
Остала	Мушки	1 460 071	14,3	31,3	37,2	17,2	3,3	43,4	42,3	1,21
	Женски	1 454 919	13,5	28,2	35,3	22,9	5,5	46,7	44,9	1,69

Поређења резултата последња два пописа, 2011. и 2002, указују на то да су обе субпопулације изложене демографском старењу које се огледало кроз смањење удела младих, повећања удела старих, затим повећања медијалне и просечне старости, као и повећања индекса старења (табела 6.2-9). Очигледно је да је код обе популације реч о тзв. потпуном демографском старењу, процесу који се одвијао симултано од базе и с врха старосне пирамиде. Разлике у интензитету старења су мале, али се ипак може закључити да се у међупописном раздобљу 2002–2011. старење од базе старосне пирамиде одвијало брже код становништва осталих насеља, а старење с врха пирамиде код становништва градских насеља.

Основни узроци старења су, за обе субпопулације, исти као и за укупно становништво Републике Србије, а то су пре свега пад фертилитета и смањење броја живорођења, затим по старости селективне миграције, као и наслеђена старосна структура и с тим повезани ефекти демографске инерције.

И у случају старосне структуре по врсти насеља, практично не постоје битније разлике по статистичким регионима. Обе субпопулације се свуда налазе у одмаклим стадијумима демографске старости и свуда је, с изузетком Београдског региона, становништво градских насеља демографски млађе од становништва осталих насеља. Разлике које постоје по регионима првенствено се односе на одмакlost старења становништва, тј. на конкретне вредности најважнијих показатеља структуре становништва по старости, као и на разлике по типу насеља (табела 6.2-10).

Према подацима Пописа 2011, убедљиво најстарију старосну структуру има становништво тзв. осталих насеља у Региону Јужне и Источне Србије, што се може закључити на основу вредности свих најважнијих показатеља старосне структуре. То становништво има најмањи удео младих (свега 12,8% је узроста до 15 година), највећи удео старих (сваки четврти становник је старији од 65 година) и највећу медијалну, као и просечну старост (47,8 односно 45,7 година). Истовремено, становништво осталих насеља Београдског региона је такође у одмаком стадијуму демографске старости, али у поређењу с осталим регионима, има убедљиво најмлађу старосну структуру. Што је још битније, оно је демографски млађе од становништва градских насеља која се налазе на територији Београдског региона, и то је јединствени случај међу регионима Србије. Уједно, посматрано по регионима, то је и демографски најстарије становништво у Србији. А као најмлађе се издваја градско становништво Региона Шумадије и Западне Србије, и то како према највећем уделу младих, тако и према најмањем уделу старих (табела 6.2-10).

Табела 6.2-10. Важнији показатељи демографске старости становништва према типу насеља и полу, по регионима, Попис 2011.

Регион Тип насеља	Пол	Број стано- вника	Удео старосне групе у укупном становништву (%)					Медијална старост	Просечна старост	Индекс старења (65 + / 0-14)	
			0-14 год.	15-39	40-64	65 и више год.	80 и више год.				
Београдски регион	Свега	1 659 440	14,0	34,0	35,6	16,4	3,5	41,4	41,8	1,17	
	Градска	1 344 844	13,8	34,3	35,4	16,5	3,6	41,4	41,9	1,20	
	Остала	Мушки	629 000	15,1	35,8	34,6	14,4	2,8	39,3	40,3	0,95
		Женски	715 844	12,6	33,0	36,1	18,4	4,3	43,3	43,3	1,46
		Свега	314 596	15,0	32,9	36,3	15,8	3,1	41,6	41,4	1,05
		Мушки	156 826	15,5	34,2	36,2	14,2	2,3	40,3	40,4	0,92
Женски	157 770	14,6	31,6	36,4	17,4	3,8	43,0	42,4	1,19		
Регион Војводине	Свега	1 931 809	14,4	32,7	36,6	16,4	3,2	42,3	41,8	1,14	
	Градска	1 146 731	14,4	33,7	36,1	15,8	3,0	41,4	41,4	1,09	
	Остала	Мушки	548 642	15,5	35,5	35,8	13,1	2,0	39,3	39,7	0,85
		Женски	598 089	13,4	32,1	36,3	18,2	3,9	43,6	42,9	1,36
		Свега	785 078	14,3	31,1	37,3	17,3	3,4	43,5	42,3	1,21
		Мушки	390 975	14,7	33,1	38,2	14,0	2,4	41,7	40,8	0,95
Женски	394 103	13,8	29,2	36,5	20,5	4,5	45,4	43,8	1,48		
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	2 031 697	14,7	31,3	36,3	17,7	3,7	43,1	42,3	1,20	
	Градска	963 548	15,3	33,6	36,6	14,5	2,6	40,8	40,6	0,94	
	Остала	Мушки	463 959	16,4	35,0	35,7	12,9	2,1	39,0	39,4	0,79
		Женски	499 589	14,4	32,3	37,5	15,9	3,1	42,5	41,8	1,11
		Свега	1 068 149	14,1	29,3	36,0	20,6	4,7	45,2	43,7	1,46
		Мушки	536 861	14,5	30,7	37,0	17,9	3,7	43,7	42,5	1,23
Женски	531 288	13,8	27,9	35,0	23,3	5,7	46,8	45,0	1,69		
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	1 563 916	13,8	30,7	36,1	19,4	4,1	44,2	43,3	1,40	
	Градска	816 749	14,8	33,5	36,7	15,0	2,7	41,2	41,0	1,01	
	Остала	Мушки	397 504	15,7	34,8	36,2	13,3	2,1	39,6	39,8	0,85
		Женски	419 245	14,0	32,2	37,2	16,6	3,3	42,8	42,2	1,19
		Свега	747 167	12,8	27,7	35,4	24,1	5,6	47,8	45,7	1,89
		Мушки	375 409	13,1	29,2	36,7	20,9	4,3	46,0	44,3	1,60
Женски	371 758	12,4	26,2	34,0	27,4	6,9	49,8	47,1	2,20		
Регион Косово и Метохија		

Посматрано по појединачним насељима, резултати Пописа 2011. године још сликовитије указују на праве размере одмаклости процеса старења становништва Србије (табела 6.2-11). Од укупно 4 604 настањених насеља (без насеља с непотпуним обухватом), тек у сваком четвртном или у укупно 1 134 насеља, становништво се није налазило у последњем тј. у седмом стадијуму најдубље демографске старости. Међу њима, у 841 насељу или у три четвртине насеља чије становништво није достигло стадијум најдубље демографске старости, становништво је такође демографски врло старо (у стадијуму дубоке демографске старости).

Табела 6.2-11. Дистрибуција насеља по стадијумима демографске старости и типу насеља, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Стадијум демографске старости	2002			2011		
	свега	градска	остала	свега	градска	остала
1. Рана демографска младост	-	-	-	1	-	1
2. Демографска младост	7	-	7	2	-	2
3. Демографска зрелост	72	1	71	26	-	26
4. Праг демографске старости	144	3	141	100	2	97
5. Демографска старост	452	78	374	165	9	156
6. Дубока демографска старост	1 290	82	1 208	841	116	725
7. Најдубља демографска старост	2 732	5	2 727	3 470	39	3 431
<i>Без потпуних података</i>	-	-	-	<i>94</i>	<i>1</i>	<i>94</i>
Без становништва	9	-	9	11	-	11
Број насеља – укупно	4 706	169	4 537	4 709	167	4 542

У том погледу, посебно је неповољна ситуација у тзв. осталим насељима. Међутим, демографски врло старо постало је и становништво огромне већине у градским насељима. Од укупно 167 градских насеља, у свега 12 (11 ако се због бојкота пописа искључи Бујановац) становништво се није налазило у једном од два последња стадијума демографске старости.

Ти подаци недвосмислено показују да је проблем врло неповољне старосне структуре становништва Републике Србије постао општеприсутан и врло забрињавајући, не само због актуелног стања већ нарочито због, извесно је, још лошијих перспектива на кратак, а посебно на дуги рок.

Литература

Мороквашећ, Мирјана (2010). „Феминизација миграција?“. *Становништво*, год. 47, бр. 2, стр. 25–53.

Пенев, Горан (1995). „Становништво по старости и полу“. *Становништво и домаћинства СР Југославије према Попису 1991*. Уредник Светлана Радовановић. Београд: Савезни завод за статистику и Центар за демографска истраживања ИДН, 1995, стр. 155–178.

Пенев, Горан (2002). „Демографско старење у Србији, Европи и свету у другој половини 20. века и перспективе за 21. век“. *Старење и старост – за безбедан и активан живот*. Шести геронтолошки конгрес Југославије, Врњачка Бања, 12–16. маја 2002. Зборник уводних саопштења. Београд: Геронтолошко друштво Србије, стр. 49–66.

Пенев, Горан (2006). „Структура становништва по полу и старости“. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Уредник Горан Пенев. Београд: Републички завод за статистику Србије, Институт друштвених наука, Друштво демографа Србије, стр. 109–138.

Предојевић-Деспих, Јелена; Пенев, Горан (2012). „Ко су и где иду: карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа“. *Национални интерес*, год. VIII, бр. 3, стр. 355–388.

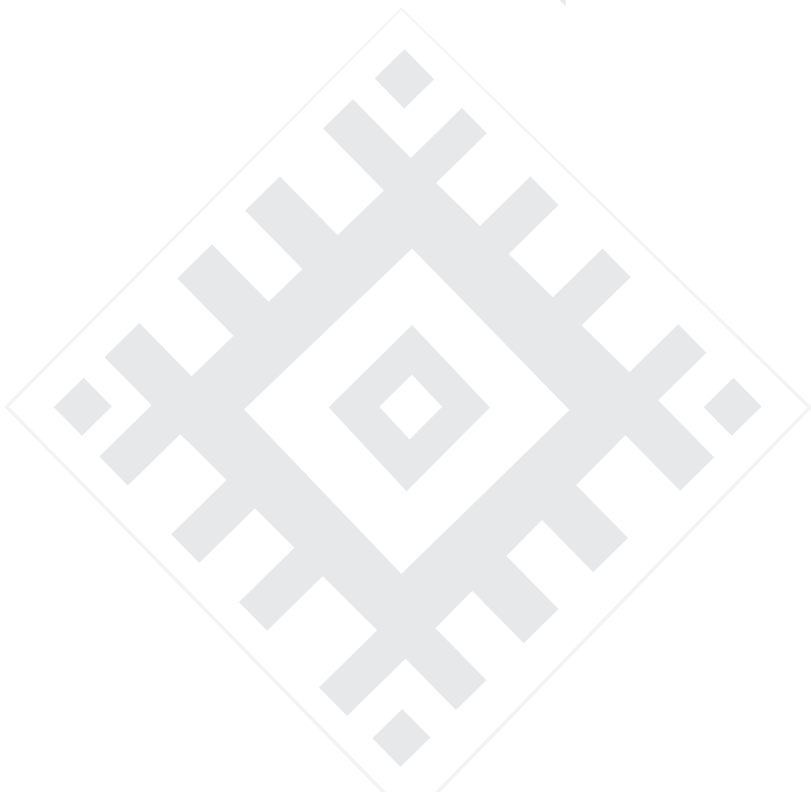
Рашевић, Мирјана; Пенев, Горан (2011). „Црна Трава: пример екстремног демографског урушавања“. *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика*. Уредник Љубиша Митровић. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, стр. 119–132.

Guilmoto, Christophe Z. (2009). “The sex ratio transition in Asia”. *Population and Development Review*, Vol. 35(3), pp. 519–549.

Guilmoto, Christophe Z.; Duthé, Géraldine (2013). “Masculinization of births in Eastern Europe”. *Population & Societies*, No. 506, December 2013.

Penev, Goran (2006). “Migrations of Serbia's Population as a Consequence of Crises and Armed Conflicts on the Territory of Former Yugoslavia”. *Migrations, crises et conflits récents dans les Balkans / Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans*. Editor Alain Parant. Volos: DémoBalk – University of Thessaly Press, pp. 211–214.

UNFPA (2012). *Sex Imbalances at Birth. Current Trends, Consequences and Policy Implications*. Bangkok: UNFPA.

Садржај

7. ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА	168
7.1. Школска спрема	168
7.1.1. Лица без школе.....	170
7.1.2. Лица са средњим нивоом образовања	170
7.1.3. Лица са терцијарним нивоом образовања	172
7.2. Општа и компјутерска писменост.....	174
7.2.1. Општа писменост	174
7.2.2. Компјутерска писменост.....	175
7.3. Диференцираност образовне структуре према старости, полу и типу насеља.....	178
7.3.1. Диференцираност према старости.....	178
7.3.2. Диференцираност према полу	181
7.3.3. Диференцираност према типу насеља	187

7. Образовне карактеристике становништва

Образовање је једно од основних обележја становништва, и као такво представља неизоставан садржај пописне грађе. У свим претходним пописима прикупљани су подаци о писмености и највише завршеној школској спреми, а 2011. године уведена је и компјутерска писменост. Услед све веће примене рачунара као неопходног средства у различитим сферама живота, овај нови индикатор одговара захтевима савременог доба. Познавање основних компјутерских програма не само да је неопходно за обављање многих послова већ је важно као могућност подизања општег едукативног нивоа и унапређења знања, али и као средство комуникације у свакодневном животу.

7.1. Школска спрема

Тенденције образовних карактеристика становништва током друге половине 20. века резултирале су позитивним ефектима, што је регистровано Пописом 2002. године (Станковић, 2006). Обавезно основно образовање, експанзија средњег и све већа заступљеност терцијарног нивоа унапредили су образовну структуру становништва. Повећани су удели лица са средњом школом, као и лица која су стекла дипломе виших школа или факултета, а највећи проценти лица са непотпуним основним образовањем и лица без школе били су регистровани у популацији старој 60 и више година.

Према Попису 2011, близу половине становништва старог 15 и више година имало је средњи ниво образовања (табела 7.1-1), што је за око осам процентних поена био већи удео него 2002. године. Такође, 16,2% становништва са терцијарним нивоом образовања означило је већу заступљеност ових лица у односу на 2002, када је овај образовни ниво имало 11% становништва. Удео лица која су завршила вишу школу или факултет био је три пута мањи у односу на лица са средњим нивоом образовања, што је блажа разлика него 2002, када је био готово четири пута мањи.

У прилог побољшања образовне структуре говори мањи удео лица без школе и са непотпуном основном школом 2011. (13,7%) у односу на 2002. годину (21,8%). То је значајним делом последица морталитета старијег становништва код којег су се концентрисале неповољне образовне карактеристике. Промена је била најслабија у погледу удела лица која су имала основно образовање. Њихов удео је био за око три процентна поена мањи него 2002. године (23,9%), а заступљеност ове образовне опције видљива је и у генерацијама које су се школовале крајем 20. и почетком 21. века.

Регионалне разлике у Републици Србији испољавале су се кроз одређена одступања у заступљености лица сваког од образовних нивоа, а најочљивије је издвајање Београдског региона (табела 7.1-1). Више од половине становништва старог 15 и више година имало је средњи ниво образовања, а најбитнија специфичност јесте готово 30% лица која су завршила вишу школу или факултет. То је био два до близу два и по пута већи удео у поређењу са осталим регионима.

Супротно од тога, заступљеност лица са нижим образовним нивоима била је најмања у Београдском региону. Удео лица са основним образовањем (13,9%) био је близу два, оних са непотпуном основном школом (4,1%) од два и по до готово четири, а без школе (1,2%) два до више од три пута нижи у односу на остале регионе.

Табела 7.1-1. Образовна структура становништва старог 15 и више год. по регионима, Попис 2011.

Регион	Укупно	Без школске спреме	Непотпуно основно	Основно	Средње	Терцијарно
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	6 161 584	164 884	677 499	1 279 116	3 015 092	1 000 569
Београдски регион	1 426 710	16 751	58 259	198 842	749 079	396 779
Регион Војводине	1 654 339	38 475	176 738	359 761	842 142	232 874
Регион Јужне и Источне Србије	1 347 323	50 823	201 692	314 513	605 683	167 912
Регион Шумадије и Западне Србије	1 733 212	58 835	240 810	406 000	818 188	203 004
Регион Косово и Метохија
Структура (%)						
РЕПУБЛИКА СРБИЈА		2,7	11,0	20,8	48,9	16,2
Београдски регион		1,2	4,1	13,9	52,5	27,8
Регион Војводине		2,3	10,7	21,7	50,9	14,1
Регион Јужне и Источне Србије		3,8	15,0	23,3	45,0	12,5
Регион Шумадије и Западне Србије		3,4	13,9	23,4	47,2	11,7
Регион Косово и Метохија

Анализа образовне структуре на нивоу области и општина показује неуједначену заступљеност становништва са дијаметрално супротним образовним карактеристикама. Удели лица без школе били су значајно нижи од удела лица са терцијарним нивоом образовања, али у оба случаја је постојала неуједначеност унутар региона. У погледу осталих образовних нивоа, она је била слабија.

7.1.1. Лица без школе

Највећи удео лица без школе био је у Региону Јужне и Источне Србије (3,8% становништва старог 15 и више година), првенствено захваљујући Топличкој и Јабланичкој области (готово 6%). У апсолутним износима разлика између ове две области била је значајна. Јабланичка је припадала областима са највећим бројем лица која се нису школовала (10 621), а Топличка областима са најмањим бројем ових лица (4 613).

Највећи број лица без школе пописан је у Граду Београду (16 751), који уједно бележи и најнижи проценат ове популације (1,2%) у односу на остале области. Најмањи број лица без школе забележен је у Пиротској области (2 189), што је 2,7% становништва старог 15 и више година.

Посматрано по општинама, највећи број становника без школе био је у Лесковцу (6 095), а ова општина је била на средини скале ранжираних општина (4,9% становништва старог 15 и више година). Најмањи број особа без школе забележен је у општинама Стари град, Сремски Карловци, Лапово, Савски венац и Врачар (између 100 и 150 становника). Међу осам општина са најнижим уделитема (испод 1%) налазило се седам београдских (Стари град, Врачар, Савски венац, Звездара, Нови Београд, Раковица и Вождовац), као и нишка Општина Медијана. Општина са највећом заступљеношћу лица без школе била је Црна Трава (11,3%), међутим, реч је о 177 становника. У Општини Бојник, 10,5% становништва старог 15 и више година било је без школе, што је близу 1 000 становника. Високи удели ове популације забележени су и у општинама Гаџин Хан, Бујановац, Медвеђа и Блаце (8–9%), али је једино у Општини Бујановац регистровано више од 1 000 становника.

7.1.2. Лица са средњим нивоом образовања

У погледу заступљености лица са средњом школском спремом не постоји значајнија регионална диференцираност, нити издвојеност неког од региона у Попису 2011. (табела 7.1-1). Ипак, регионалне разлике се манифестују кроз ниже уделе становништва са средњом школом, као највишим постигнутим степеном, у Региону Шумадије и Западне Србије односно Јужне и Источне Србије.

Просторна диференцираност нешто је уочљивија на нивоу области, мада су удели лица са средњим нивоом образовања били релативно високи и у оним областима у којима је заступљеност најнижа. У шест области више од половине становништва старог 15 и више година имало је средњу стручну спрему, а у осталим је њихов удео износио између 40 и 50%. Једино је у Браничевској области заступљеност ових лица била испод 40%.

Општине са највећим уделом лица која су имала средњи ниво образовања су Стара Пазова (58,6%), Темерин (58,4%) и Гроцка (58,3%). У 45 општина, више од половине становништва старог 15 и више година било је са средњом школском спремом, а у две општине је то био случај са половином становништва (Беоцин и Шабац). Најмања заступљеност особа са овим образовним нивоом, регистрована је у Општини Мало Црниће (22,7%), а у још шест општина њихови удели су били нижи од 30% (Жабари, Петровац на

Млави, Ражањ, Велико Градиште, Жагубица и Осечина). Ово су иначе општине са ниским уделима више и високо образованих, а релативно високим уделима лица која су имала основно или ниже образовање.

Становништво са средњом школском спремом међусобно се разликује према типу завршене школе. Најчешћа опција биле су четворогодишње средње школе, али између региона је постојало мање одступање у учесталости (табела 7.1-2). Близу половине становништва које је имало средњи ниво образовања завршило је неку стручну четворогодишњу школу, док је више од трећине имало дипломе трогодишњих школа. У Београдском региону је више од половине средње образованих завршило четворогодишње школовање, што је био највећи удео на регионалном нивоу. Супротно од тога, у овом региону је била најмања заступљеност оних који су завршили трогодишње средње школе (26,8%).

Табела 7.1-2. Структура становништва са средњим нивоом образовања према типу завршене средње школе, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Двогодишње средње школе	Трогодишње средње школе	Четворогодишње средње школе (без гимназија)	Гимназије	Специјализације после средње школе
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	3,3	36,0	48,6	10,3	1,7
Београдски регион	2,7	26,8	54,5	13,8	2,3
Регион Војводине	4,0	38,7	46,7	9,3	1,4
Регион Шумадије и Западне Србије	3,1	40,9	45,9	8,4	1,7
Регион Јужне и Источне Србије	3,5	37,3	47,5	10,1	1,6
Регион Косово и Метохија

Посебну специфичност средњег образовања чине гимназије, као школе које се могу сматрати међукокорак ка стицању терцијарног образовања. На нивоу Републике Србије, то је био случај са сваким десетим становником који је стекао средњи ниво образовања (311 530), док је у регионалним оквирима највећа учесталост била у Београдском региону (13,8% оних који су имали средње образовање као највиши постигнути ниво, односно 103 093 становника).

Лица која су као највиши ниво образовања имала завршену гимназију чинила су једну петину старих 15–19, као и старих 20–24 године, док је код старијих од 24 године. Највећа заступљеност била у старосним групама 25–29 и 50–54 године (12,7%, односно 10,9%). С обзиром на специфичност ове врсте образовања, у ситуацији када је средња школска спрема највиши стечени образовни ниво ових лица, намећу се два питања. Једно се односи на њихов положај на тржишту радне снаге и могућности проналажења посла, а друго је питање разлога одустајања од терцијарног образовања.

Када је гимназијско образовање одлика становништва које се даље школује, онда оно није предмет претходно поменутих питања. Пописни резултати показују да се у Републици Србији 2011. године 44,2% лица старости 20–24 године школовало, при чему је то био случај са 50,1% женског и 38,6% мушког становништва. У поређењу са овом старосном групом, удео

лица која су се још увек школовала међу старима 25–29 година био је готово два и по (18,1%), а у старосној групи 30–34 године чак готово шест пута мањи (7,6%). И у оквиру ових старосних група, удео лица која су се школовала био је већи у женској (19,2% и 8,4%) него у мушкој популацији (17% и 6,7%).

Највећи удели лица која су се школовала у време Пописа 2011. регистровани су у Београдском региону. Овај статус имало је 55,2% старих 20–24 године, 25,3% старих 25–29 и 12,2% старих 30–34 године. Заступљеност ових особа у све три старосне групе била је већа у женској (60,1%; 26,4% и 13,3%) него у мушкој популацији (50,4%; 24,2% и 10,9%).

7.1.3. Лица са терцијарним нивоом образовања

У погледу удела више и високо образованих издваја се подручје Града Београда, у којем је готово сваки трећи становник у време Пописа 2011. имао терцијарни ниво образовања (396 779 становника). У Јужнобачкој области је близу једне петине становништва старог 15 и више година стекло више или високо образовање (101 022 становника), а у Нишавској 17,9% (58 292). Удео више и високо образованих у осталим областима кретао се између 10% и 15%, осим у Браничевској (око 8%). У апсолутном износу, једина област са мање од 10 хиљада становника који су имали дипломе више школе или факултета била је Топличка (8 362).

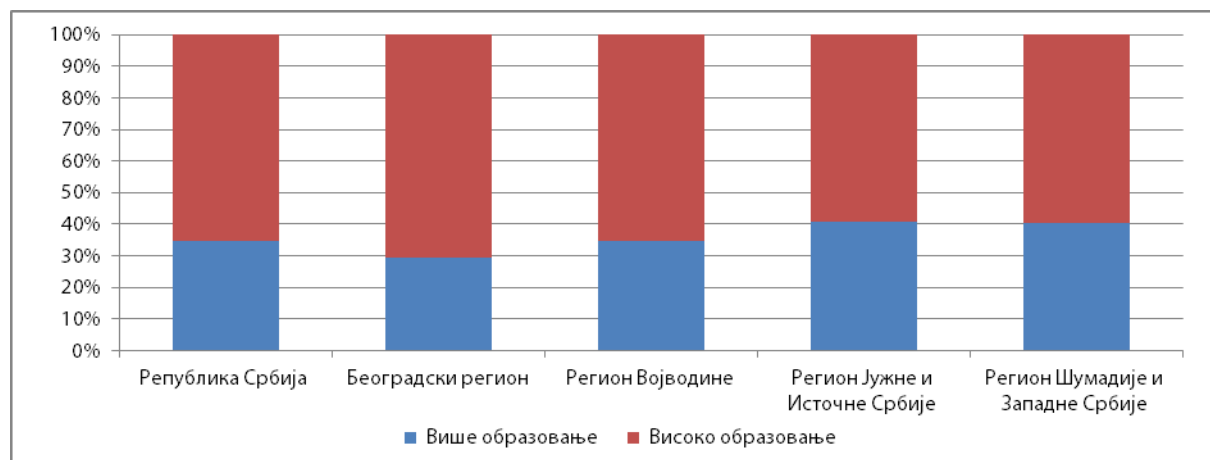
Просторне разлике у уделу становништва са терцијарним нивоом образовања посебно су изражене на нивоу општина. Предњаче београдске општине из најужег градског језгра – Врачар и Стари град, у којима је више од половине становништва старог 15 и више година имало више или високо образовање, а следе Савски венац (46,6%) и Нови Београд (40,6%). Око једне трећине становништва нишке Општине Медијана и београдских Звездара и Вождовац завршило је вишу школу или факултет. У седам општина овај удео је био између 20% и 30% становништва старог 15 и више година. Поред београдских општина (Чукарица, Раковица, Палилула и Земун), у овој групи налазе се још Нови Сад (27,7%) и Петроварадин (20,6%). У десет општина забележено је између 15% и 20% више и високо образованих (нишке општине Пантелеј и Палилула, Крагујевац, Сремски Карловци, Ужице, Врање, Зрењанин, Крушевац, Чачак и Панчево).

С друге стране, у више од половине од укупног броја општина у Републици Србији, мање од 10% становништва старог 15 и више година имало је дипломе о завршеном вишем или високом образовању. Најнижи удели забележени су у општинама Осечина (3,9%), Жабари (3,7%) и Мало Црниће (3,1%). Најмањи број лица са овим образовним карактеристикама забележен је у Црној Трави (98), а они су чинили 6,3% становништва старог 15 и више година.

Високообразовани, магистри и доктори наука

Терцијарни ниво образовања није хомоген. У популацији са овим образовним нивоом налазе се лица која су стекла дипломе виших школа, факултета, високих школа (уведених Болоњском декларацијом), као и магистри и доктори наука.

Графикон 7.1-1. Структура становништва са терцијарним нивоом образовања по регионима, Попис 2011.

Резултати Пописа 2011. указују на то да је близу две трећине лица са терцијарним нивоом образовања у Републици Србији (652 234) завршило неки од факултета. Већа заступљеност ових лица у односу на она која су завршила вишу школу постоји у свим регионима и областима, с тим да су се регионалне разлике кретале од 70,5% у Београдском региону (279 642) до 59,2% у Региону Јужне и Источне Србије (99 472) (графикон 7.1-1). На нивоу области, највећи проценат високообразованих у оквиру лица са терцијарним нивоом образовања забележен је у Јужнобачкој (72,0% односно 72 703 лица), а најнижи у Топличкој области (53,1% или 4 440 лица).

У Републици Србији је 2011. године пописано 46 859 лица која су поседовала дипломе магистара и доктора наука, што је било 0,8% укупног становништва старог 15 и више година, односно 7,2% високообразоване популације. Број доктора наука (18 453) означава близу 40% популације која је стекла дипломе после завршених факултета. Највећи број и магистара (16 655) и доктора наука (11 409) забележен је у Београдском региону, и они су чинили око 60% укупног броја лица са овим образовним карактеристикама у Републици Србији.

Табела 7.1-3. Број и удео магистара и доктора наука у високообразованој популацији по регионима, Попис 2011.

Регион	Укупно		Магистри		Доктори наука	
	број	удео (%)	број	удео (%)	број	удео (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	46 859	7,2	28 406	4,4	18 453	2,8
Београдски регион	28 064	10,0	16 655	6,0	11 409	4,1
Регион Војводине	9 439	6,2	5 822	3,8	3 617	2,4
Регион Шумадије и Западне Србије	4 587	3,8	3 119	2,6	1 468	1,2
Регион Јужне и Источне Србије	4 769	4,8	2 810	2,8	1 959	2,0
Регион Косово и Метохија

Учешће магистара и доктора наука у популацији високообразованих у Београдском региону премашује удео на нивоу Републике Србије (табела 7.1-3). Њихова заступљеност (10%) била је више од два и по пута већа него у Шумадији и западној Србији, региону са најнижим уделом (3,8%).

Међу лицима која су стекла дипломе настављајући школовање након завршетка факултета, била је већа заступљеност магистара. Посматрано по регионима, разлика је најнаглашенија у Шумадији и западној Србији, где је пописан најмањи број доктора наука (1 468). Они су чинили мање од једне трећине укупног броја ове популације, док је у остала три региона њихов удео износио око 40%. Разлог би могао да буде последица тога да се одређени број оних који су студирали у Београду није вратио у свој регион. Насупрот томе, лица која су студирала и докторирала у Новом Саду и у Нишу, остајала су унутар Војводине, односно Региона Јужне и Источне Србије.

Посматрано по областима, највећи број доктора наука пописан је тамо где се налазе универзитетски центри, при чему је била наглашенија разлика у апсолутном него у релативном смислу. Број доктора наука пописаних у Нишавској области (1 383) био је осам, а у Јужнобачкој готово два пута мањи (2 721) него на подручју Града Београда (11 409). Међутим, у релативном износу, лица са највишим нивоом образовања су чинила 4,1% факултетски образоване популације Града Београда, док је у друге две области њихов удео био тек нешто нижи (3,7%). У Шумадијској области је пописано свега 600 доктора наука, што је било 2,7% високообразованих.

7.2. Општа и компјутерска писменост

7.2.1. Општа писменост

Попис 2002. показао је смањивање обима и релативне заступљености неписменог становништва (Станковић, 2006). Ова тенденција је настављена и током периода 2002–2011. Број неписмених према Попису 2011. (127 463) био је готово два пута мањи у односу на Попис 2002, при чему се и њихов удео смањило са 3,4% у 2002. на непуна 2% у 2011.⁴⁶ Највећи удео неписмених био је у Региону Јужне и Источне Србије (3%), а од области, у Јабланичкој (4,7%).

Неписмена лица чинила су у време Пописа 2011. 3,1% женског и 0,7% мушког становништва старог 10 и више година. Међутим, да је неписменост пре свега одлика женског становништва, види се кроз чињеницу да су жене чиниле 82% (104 632) укупног броја неписмених. Објашњење се налази у томе да су стари 65 и више година чинили 70,5% неписмених, а то је популациона група у којој су, услед дужег животног века, заступљеније жене него мушкарци. Чак 78% укупног броја неписмених чиниле су жене старости 65 и више година (81 748).

⁴⁶ Према пописној методологији, број и удео неписмених се израчунава у односу на становништво старије од 10 година.

Разлика у броју и заступљености неписмених лица постојала је и према типу насеља. Број неписмених је био готово три пута већи у осталим (66 782 односно 3,3%) него у градским насељима (23 105 односно 1%). У осталим насељима жене су чиниле 82,9% неписмених (72 787), а у градским 80,2% (31 845). Готово три пута већи број неписмених жена старости 65 и више година у осталим (60 435) него у градским насељима (21 313) јесте најнаглашенија разлика између ова два типа насеља. То указује да су старије генерације жена неградских насеља биле у већој мери погођене неповољним положајем у погледу могућности стицања елементарне писмености.

Међутим, за разлику од ових насеља, у којима је 83% укупног броја неписмених жена било старо 65 и више година, у градским насељима је једна трећина неписмених жена била млађа од 65 година. Чак 13,2% неписмених чиниле су оне које су биле старе између 10 и 35 година (4 202 лица). У осталим насељима не само да је био мањи удео жена ове старости међу неписменима (4,5%) већ су и у апсолутном погледу оне биле мање бројне (3 290).

Мада су стари 65 и више година најбројнија неписмена лица (89 887), треба имати у виду да готово 30% неписмених није припадало овој популационој групи. У погледу структуре неписмених према старости, Београдски регион и Регион Војводине издвајају се већим уделом младих и средовечних у односу на остале регионе. Чак нешто више од 40% укупног броја неписмених лица у ова два региона чинило је становништво старо између 10 и 64 године. Притом, у Београдском региону је било 1 845 неписмених лица 20–34 године (15% укупног броја неписмених на овом подручју), а у Региону Војводине 3 137 (11%). Неписмени су регистровани и код старих између 10 и 19 година, и то 936 (7,5%) у Београдском региону и 1 448 (5,1%) у Региону Војводине.

Судећи према резултатима Пописа 2002, неписменост у млађим генерацијама могла би се објаснити заступљеношћу неписмених лица међу припадницима ромске националности. Тада је у свим старосним групама ове етничке групе уочена висока стопа неписмености, укључујући и децу школског узраста, што није уочено међу припадницима осталих националности (Станковић, 2006).

7.2.2. Компјутерска писменост

Савремени трендови у погледу постојања одређених вештина и знања у различитим областима рада налажу и нове критеријуме у погледу образовања становништва. Рад на рачунару, коришћењем основних програма, постао је један од елементарних сегмената знања. Стање у погледу компјутерске писмености становништва, на основу пописних података, може се посматрати са становишта распрострањености лица која су компјутерски писмена, односно неписмена.

Компјутерска писменост према Попису 2011. подразумева способност коришћења четири основне активности на рачунару. То су обрада текста, израђивање табела, примање и слање електронске поште и коришћење интернета. Формиране су три категорије становништва, у зависности од степена познавања рада на рачунару. Лица која обављају све

четири активности припадају компјутерски писменима, они који знају бар једну припадају делимично писменим особама, а они који не знају ни једну и који у свакодневном животу не користе рачунар јесу компјутерски неписмена лица.

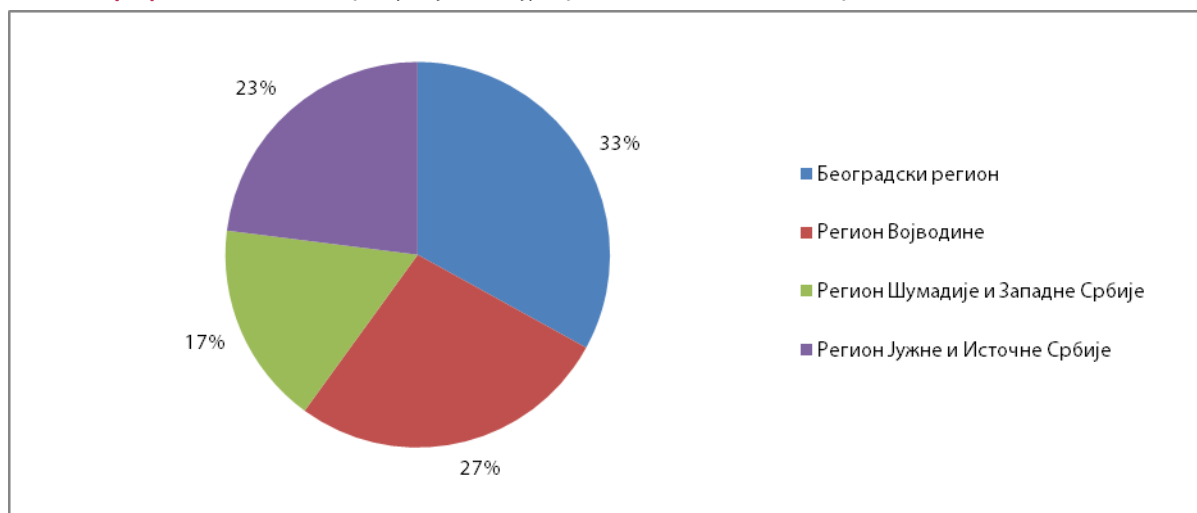
У Републици Србији је 2011. године 49% становништва старог 15 и више година било потпуно или делимично компјутерски писмено (табела 7.2-1). Лица која су знала да обављају све четири активности била су два пута заступљенија у односу на оне који су знали бар једну (34,2% према 14,8%). Међутим, утисак је неповољнији када се има у виду да је 3 142 854 становника старих 15 и више година било компјутерски неписмено, у односу на 2 108 144 компјутерски писмених. Делимично познавање рада на рачунару регистровано је код 910 586 становника који су били стари 15 и више година.

Табела 7.2-1. Структура становништва старог 15 и више год. према компјутерској писмености, по регионима, Попис 2011. (%)

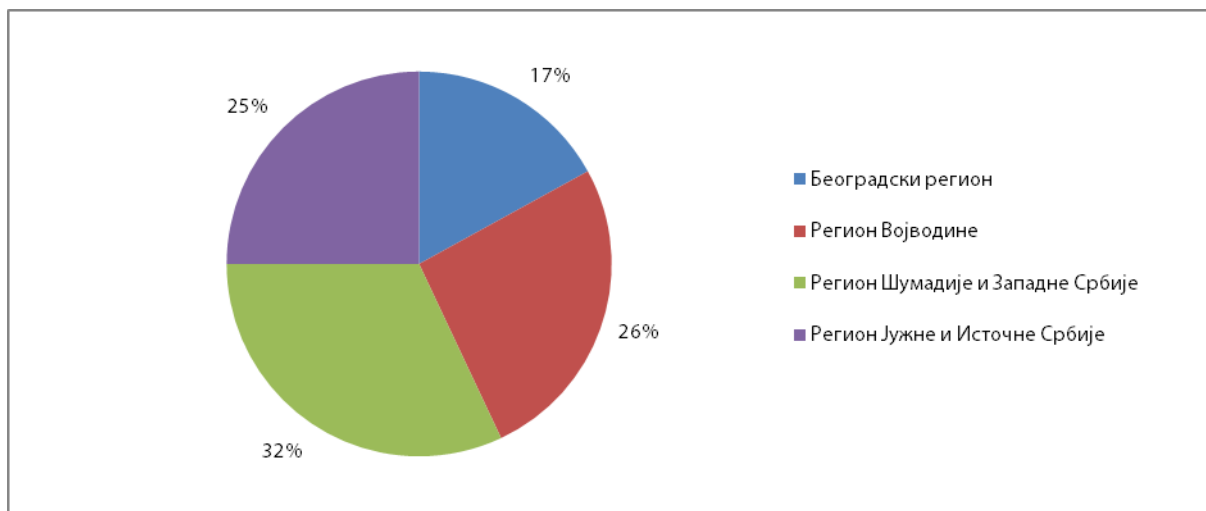
Регион	Компјутерски писмена лица	Компјутерски делимично писмена лица	Компјутерски неписмена лица
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	34,2	14,8	51,0
Београдски регион	48,1	13,9	38,0
Регион Војводине	34,9	15,8	49,3
Регион Шумадије и Западне Србије	27,8	14,8	57,4
Регион Јужне и Источне Србије	26,9	14,4	58,7
Регион Косово и Метохија

Свако треће компјутерски писмено лице пописано је у Београдском региону, а свако треће компјутерски неписмено лице у Региону Шумадије и Западне Србије (графикони 7.2-1 и 7.2-2).

Графикон 7.2-1. Дистрибуција компјутерски писмених лица по регионима, Попис 2011.

Графикон 7.2-2. Дистрибуција компјутерски неписмених лица по регионима, Попис 2011.

Док између региона готово да није постојала разлика у заступљености компјутерски делимично писмених лица, то није био случај са компјутерски писменима и неписменима (табела 7.2-1). Београдски регион се издваја највећим уделом лица која знају да користе компјутерске програме за писање текста, израду табела, комуникацију путем електронске поште, као и да користе интернет. Са близу 50% потпуно компјутерски писмених лица међу становништвом старости 15 и више година, он је био једини регион са већим уделом ове групе становништва у односу на компјутерски неписмене.

У Региону Војводине су лица која не знају да раде на рачунару чинила готово једну половину становништва старости 15 и више година, док су они са потпуним знањем чинили више од једне трећине. У Региону Шумадије и Западне Србије, као и у Региону Јужне и Источне Србије неуједначеност је још наглашенија. Близу 60% становништва старости 15 и више година било је компјутерски неписмено, док је мање од 30% знало да користи све наведене програме.

Посматрано по областима, као и у случају високообразованих, према уделу компјутерски писмених у становништву старом 15 и више година, поред подручја Града Београда (48,1%) издваја се Јужнобачка област (42,2%). У ове две области је био и најнижи удео компјутерски неписмених лица (38,0% и 42,5%) у односу на све остале области. У Регионима Шумадије и Западне Србије, односно Јужне и Источне Србије, издвајају се Шумадијска и Нишавска област са највећим уделима компјутерски писмених лица (32,7% и 33,7%).

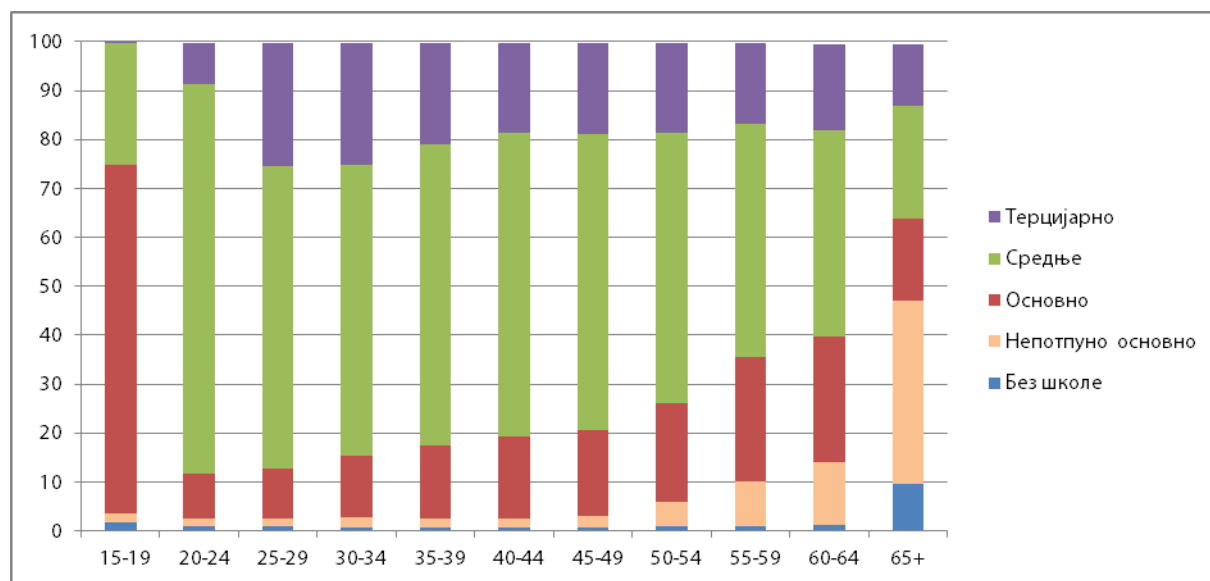
7.3. Диференцираност образовне структуре према старости, полу и типу насеља

7.3.1. Диференцираност према старости

Разлике у образовним карактеристикама становништва према старости сведоче о позитивним променама које су се одвијале у генерацијама рођеним после Другог светског рата, и чије ширење је интензивирано у млађим генерацијама (графикон 7.3-1). Као једна од најучљивијих специфичности јесте заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања. Удео више и високо образованих је око два пута већи у старосним групама 25–29 и 30–34 године (25,1% и 24,8%), него код становништва старог 65 и више година (12,6%). Код старих између 40 и 64 године удели су се кретали од 18,4% у групи 45–49 до 16,4% у групи 55–59 година.

У међупописном периоду 2002–2011. бележи се пораст заступљености више и високо образованих међу становништвом до 40 година старости. Најинтензивнија промена забележена је у старосној групи 20–24 године, у којој је 2011. било 8,2% лица са терцијарним нивоом образовања, што је био два и по пута већи удео него 2002. године. Ови резултати указују не само на интензивирање заинтересованости за терцијарни ниво образовања, већ и на ефекте студирања по Болоњској декларацији (које је ступило на снагу школске 2006/07. године), на обим високообразованог становништва.

Графикон 7.3-1. Образовна структура становништва по старости, Република Србија, Попис 2011.

О позитивним тенденцијама се може говорити и са становишта заступљености лица са средњим нивоом образовања. У старосним групама у интервалу од 25 до 49 година око 60% становништва имало је средњу школску спрему, док је са повећањем старости тај удео био нижи (графикон 7.3-1). Лица са средњим нивоом образовања чинила су апсолутну већину у старосној групи 50–54 године (55,4%), али не и код старих 55–59 односно 60–64 године, мада су и међу њима били најзаступљенији (47,7% и 42,1%). Међу становништвом старости 65 и више година била је већа заступљеност лица са непотпуном основном школом (37,5%) у односу на оне који су имали средњи ниво образовања (23,1%).

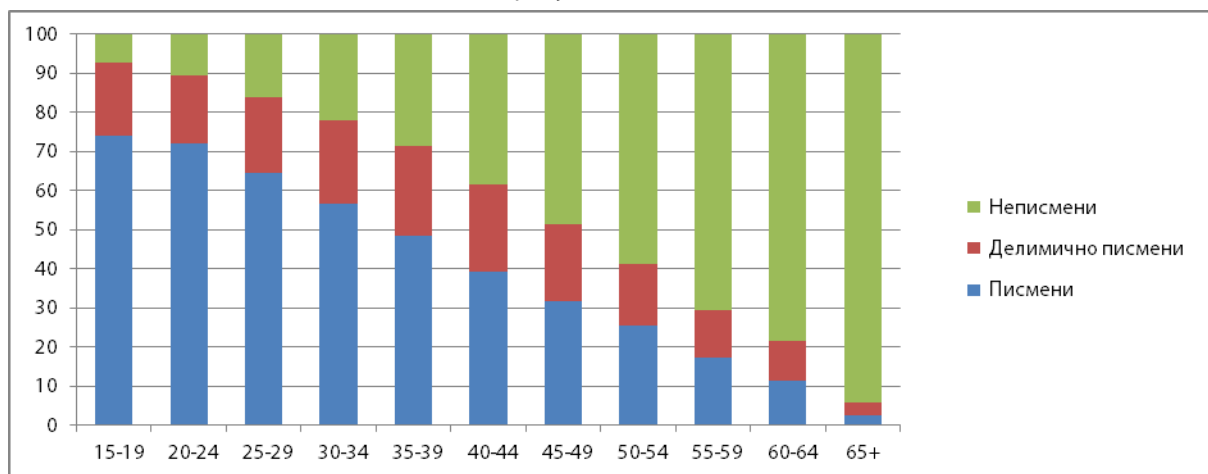
Мада су удели лица са нижим нивоима образовања били већи код становништва старости 65 или више година, у односу на остале, неповољности образовне структуре уочавају се и у млађим старосним групама становништва радног узраста. Заступљеност оних са основном школом, као највише постигнутим нивоом образовања, износила је од једне четвртине у старосној групи 60–64 године, до 9,1% међу старима 20–24 године. Поред тога, пажњу привлачи готово 2% становништва без школе у старосној групи 15–19 година, што је био највећи удео у односу на остале старосне групе до 64 године. Подаци Пописа 2002. указују на младе Роме који нису имали ни основно образовање (Шобот, 2011), па је могуће да је и 2011. године иста ситуација утицала на заступљеност лица без основне школе.

Регионалне специфичности испољавају се кроз неуједначену заступљеност лица одређеног образовног нивоа, али не постоји суштинска разлика. У свим регионима већина становништва старости између 20 и 64 године имала је средњи ниво образовања. Регионална разлика је најочљивија у погледу становништва са терцијарним нивоом, и то издвајањем Београдског региона, услед највећих удела у свим старосним групама.

Највећи проценат више и високо образованих у Београдском региону забележен је међу лицима старим 30–34 године (38,3%), што је око два пута више него у остала три региона (22,2% у Војводини, 19,6% у јужној и источној Србији односно 17,5% у Шумадији и западној Србији). У ова три региона највећа заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања била је у старосној групи 25–29 година (23% у Војводини, 20,4% у јужној и источној Србији и 20,1% у Шумадији и западној Србији).

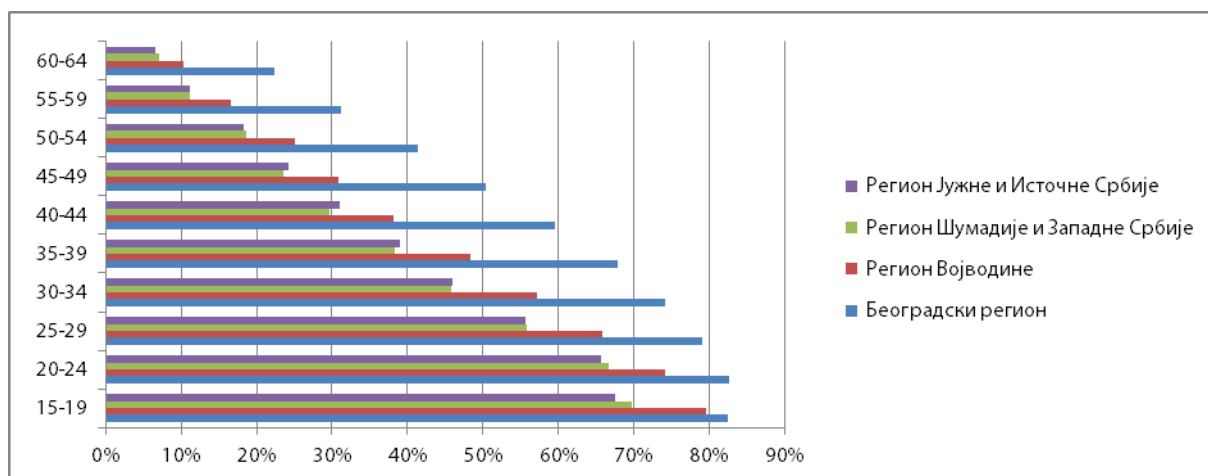
Регионална разлика је најизраженија у случају старијег становништва. У Београдском региону је 26% старих 65 и више година имало терцијарни ниво образовања, што је био више него три пута већи удео у односу на Регион Јужне и Источне Србије (8,1%) односно Регион Шумадије и Западне Србије (8%). У Региону Војводине је заступљеност лица са вишим и високим образовањем у овој популационој групи била готово два и по пута мања (10,7%) него у Београдском региону, а то је и најизраженија разлика између ова два региона.

Графикон 7.3-2. Дистрибуција становништва према компјутерској писмености, по старости, Република Србија, Попис 2011.

Диференцираност по старости постоји и у погледу компјутерске писмености (графикон 7.3-2). Код становништва старости између 15 и 34 године, компјутерски писмени чинили су апсолутну већину, с тим што је евидентна разлика у њиховој заступљености. Највећи удели су били у старосним групама 15–19 и 20–24 године (73,9% и 72,1%). Компјутерски писмена лица чинила су 48,5% становништва старости 35–39 година, а удео оних који нису знали да раде на рачунару (28,7%) био је већи у односу на лица која су знала бар једну активност (22,8%). Удео компјутерски неписмених био је већи са старашћу, док је удео лица која су имала делимично или потпуно знање рада на рачунару био мањи. Лица која нису знала да користе основне компјутерске програме чинила су апсолутну већину међу старима 50–54 године (58,7%), а чак 94,4% становништва старости 65 и више година било је компјутерски неписмено.

Графикон 7.3-3. Удео компјутерски писменог становништва по старости, по регионима, Попис 2011.

Регионална разлика се испољавала кроз јасно веће уделе компјутерски писмених лица у Београдском региону, у свим старосним групама (графикон 7.3-3). Неуједначеност је била израженија у односу на два региона статистичке целине Србија – југ, него у поређењу са Регионом Војводине. Највећа заступљеност лица која су знала да обављају све четири активности на рачунару регистрована је у старосним групама 15–19 и 20–24 године (нешто више од 80% у Београдском региону, до мање од 70% у Региону Јужне и Источне Србије). Њихов удео је био мањи са старошћу, а разлика између Београдског и других региона је била већа.

Компјутерски писмена лица у Београдском региону чинила су апсолутну већину до 50 година, у Региону Војводине до 35, а у Региону Шумадије и Западне Србије, односно Региону Јужне и Источне Србије до 30 година. Удео оних који су у потпуности знали да раде на рачунару у старосним група у интервалу 35–54 године око два пута је био већи у Београдском (од 67,8% до 41,3%) него у два региона статистичке целине Србија – југ (од готово 40% до нешто више од 18%). Највећа разлика била је у случају становништва старости 65 и више година. У Београдском региону је 22,3% припадало компјутерски писменим лицима, док је у Региону Јужне и Источне Србије то био случај са свега 6,6% становништва ове старости.

7.3.2. Диференцираност према полу

Током друге половине 20. века мењала се образовна структура мушког и женског становништва, па се диференцираност према полу другачије испољава на почетку 21. века (Шобот, 2010). Морталитет старијих генерација и промене у женској популацији резултирали су ублажавањем разлике, али су и 2002. године удели лица са средњим и терцијарним образовањем били већи у мушкој него у женској популацији. Ипак, међу рођенима крајем 1960-их и почетком 1970-их терцијарни ниво образовања постао је у већој мери одлика женске него мушке популације.

Као резултат специфичности понашања у погледу школовања, али и утицаја демографских фактора, у Попису 2011. били су уједначени удели више и високо образованих у мушкој и женској популацији (табела 7.3-1). Насупрот томе, била је неуједначена заступљеност лица са средњим образовањем, оних без школе и са непотпуном основном школом. Више од половине мушке популације старости 15 и више година имало је средњи ниво образовања, док је то био случај са нешто више од 40% женског становништва. Лица са непотпуним основним образовањем била су готово два пута заступљенија у женској него у мушкој популацији (13,7% у односу на 8,1%). Неуједначеност је била још израженија у погледу удела лица без школе, мада је реч о опцији која је била најмање заступљена (4,2% у женској и 1% у мушкој популацији).

Табела 7.3-1. Образовна структура мушког и женског становништва старог 15 и више год. по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Без школске спреме	Непотпуно основно образовање	Основно образовање	Средње образовање	Терцијарни ниво
Мушко становништво старо 15 и више год.					
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1,0	8,1	20,0	54,3	16,2
Београдски регион	0,5	2,2	12,3	56,9	27,7
Регион Војводине	1,1	7,4	20,5	57,1	13,6
Регион Шумадије и Западне Србије	1,0	11,0	23,1	52,6	12,0
Регион Јужне и Источне Србије	1,4	11,3	23,0	50,5	13,3
Регион Косово и Метохија
Женско становништво старо 15 и више год.					
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	4,2	13,7	21,5	43,9	16,3
Београдски регион	1,8	5,8	15,4	48,7	27,9
Регион Војводине	3,4	13,7	22,9	45,2	14,5
Регион Шумадије и Западне Србије	5,7	16,7	23,7	42,1	11,5
Регион Јужне и Источне Србије	6,0	18,5	23,7	39,6	11,7
Регион Косово и Метохија

Ниједан од региона не издваја се посебно наглашеном разликом између жена и мушкараца у погледу удела лица са терцијарним нивоом образовања (табела 7.3-1). Ипак, Регион Војводине је једини у којем је проценат више и високо образованих био нешто већи код жена (14,5% према 13,6%). Заступљеност је била највиша у Београдском региону и била је једнака код становника оба пола (нешто мање од 30%).

Женско становништво у Региону Јужне и Источне Србије имало је најнеповољнију образовну структуру. Она се одликовала нижим уделом лица са средњим образовањем (испод 40%), а већим оних без школе (6%) и са непотпуном основном школом (близу 20%), у односу на жене осталих региона. Поред тога, мада је заступљеност више и високо образованих била уједначена са женским становништвом Региона Шумадије и Западне Србије (нешто више од 11%), родна разлика је била нешто израженија. Удео лица са терцијарним образовањем био је нешто већи међу мушким становништвом јужне и источне Србије (13,3%), него Шумадије и западне Србије (12%).

Разлика између женског и мушког становништва у заступљености више и високо образованих није била посебно изражена ни на нивоу области, нити на нивоу општина. У некима је постојала готово потпуна уједначеност, а у другима је испољена разлика од неколико процентних поена.

У Региону Војводине се издваја Јужнобачка област, у којој је заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања била нешто већа међу женама него мушкарцима (20,0% према 18,6%). У Региону Шумадије и Западне Србије неуједначеност је била најизраженија у Рашкој области, а испољена је кроз нешто већи удео у мушкој популацији (13,0% према

11,1%). У областима Региона Јужне и Источне Србије, осим у Подунавској, у којој су удели били уједначени (10,7% мушкараца и 10,4% жена), заступљеност више и високо образованих била је већа међу мушкарцима. Разлика је била најизраженија у Нишавској области (19,3% мушкараца и 16,7% жена).

У свега шест општина била је нешто већа заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања међу женама него међу мушкарцима. Поред београдске Општине Палилула (25,5% жена и 23,4% мушкараца), у тој групи се налазе и оне с подручја Војводине, а највећа разлика забележена је у Општини Бачки Петровац (11,3% и 9,1%). Осим у Новом Саду (28,4% и 27,0%), у остале четири општине, удели више и високо образованих били су нижи од 10% (Кањижа – 9,2% и 7,5%, Србобран – 7,4% и 6,2% и Жабал – 6,4% и 5,1%).

Разлика изражена кроз већи удео више и високо образованих међу мушкарцима него међу женама била је најизраженија у нишкој Општини Медијана (38,0% код мушкараца и 31,9% код жена). Општине у којима се разлика кретала између три и четири процентна поена међусобно се разликују по заступљености лица са терцијарним нивоом образовања. Највиши удели били су у Општини Нови Београд (42,7% и 38,8), а релативно високи су били и у нишким општинама Пантелеј (21,8% према 18,3%) и Палилула (20,7% према 17,5%). У осталим је забележена мања заступљеност (Сурдулица – 12,6% и 9,6%, Кладово – 11,4% и 7,8%, Црна Трава – 7,8% и 4,7%, Трговиште – 6,5% и 3,5% и Гаџин Хан – 5,7% и 2,5%).

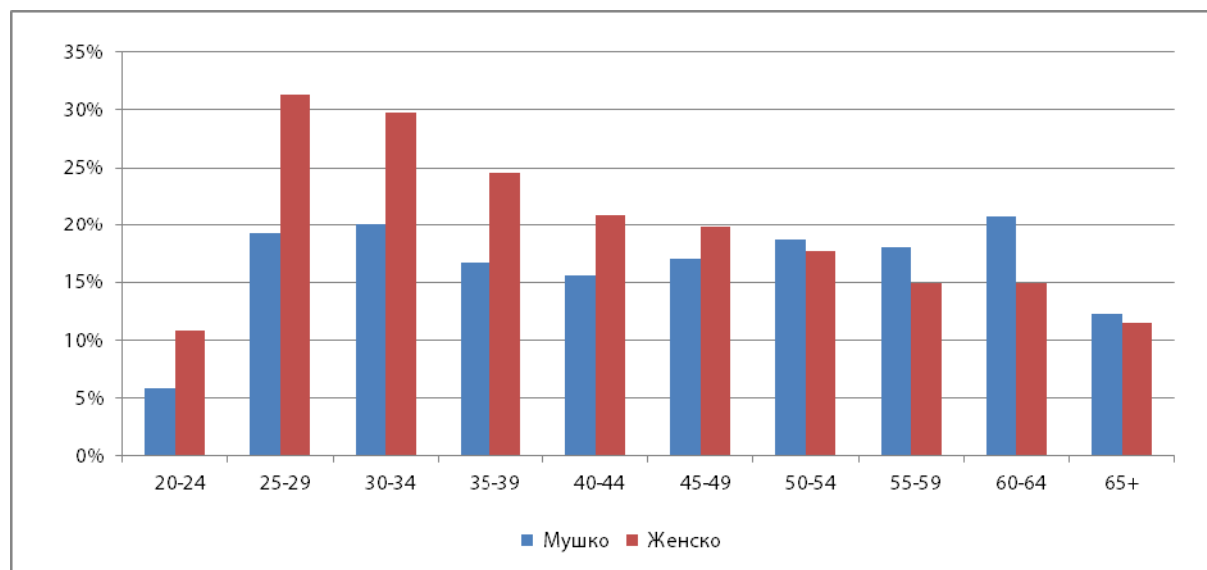
Код становника оба пола, у свим старосним групама била су најзаступљенија лица са средњим нивоом образовања (табела 7.3-2). Нешто већи удео у мушкој него у женској популацији последица је специфичности положаја и понашања женског становништва. Код млађих је повезана са стицањем терцијарног образовања, док је у старијим генерацијама одраз неповољнијег положаја у погледу школовања.

Неуједначеност више и високо образованих међу женама и мушкарцима разликовала се с обзиром на генерацијску припадност (графикон 7.3-4). Понашање жена и мушкараца рођених почетком 1960-их резултирало је заокретом у родној разлици, а у млађим генерацијама она је интензивирана. Код старих до 50 година, заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања била је већа у женској популацији, а неуједначеност је била најизраженија између 20 и 39 година старости.

Табела 7.3-2. Образовна структура становништва према полу и старости, Република Србија, Попис 2011. (%)

Године старости	Пол	Без школе	Непотпуно основно	Основна	Средња	Терцијарно
15–19 год.	Мушки	2,0	1,8	70,8	25,2	0,0
	Женски	1,6	1,6	71,6	25,0	0,0
20–24	Мушки	0,8	1,9	10,2	81,0	5,8
	Женски	1,0	1,6	7,9	78,4	10,8
25–29	Мушки	0,7	1,8	11,1	66,8	19,2
	Женски	0,9	1,6	9,4	56,5	31,3
30–34	Мушки	0,6	2,1	13,2	63,7	20,0
	Женски	0,8	1,8	12,3	54,9	29,8
35–39	Мушки	0,5	1,9	15,4	65,2	16,7
	Женски	0,7	1,7	14,7	57,9	24,6
40–44	Мушки	0,6	1,6	16,6	65,2	15,6
	Женски	0,8	1,9	17,4	58,7	20,9
45–49	Мушки	0,6	1,8	16,9	63,4	17,0
	Женски	1,0	2,6	18,5	57,8	19,8
50–54	Мушки	0,7	3,4	17,5	59,3	18,7
	Женски	1,2	6,3	22,9	51,6	17,7
55–59	Мушки	0,6	6,5	21,6	52,9	18,0
	Женски	1,3	11,8	28,8	42,8	14,9
60–64	Мушки	0,6	8,9	21,3	48,0	20,8
	Женски	1,7	16,5	29,7	36,9	14,9
65 и више год.	Мушки	10,1	39,1	15,8	22,0	12,3
	Женски	11,4	40,9	15,3	20,3	11,5

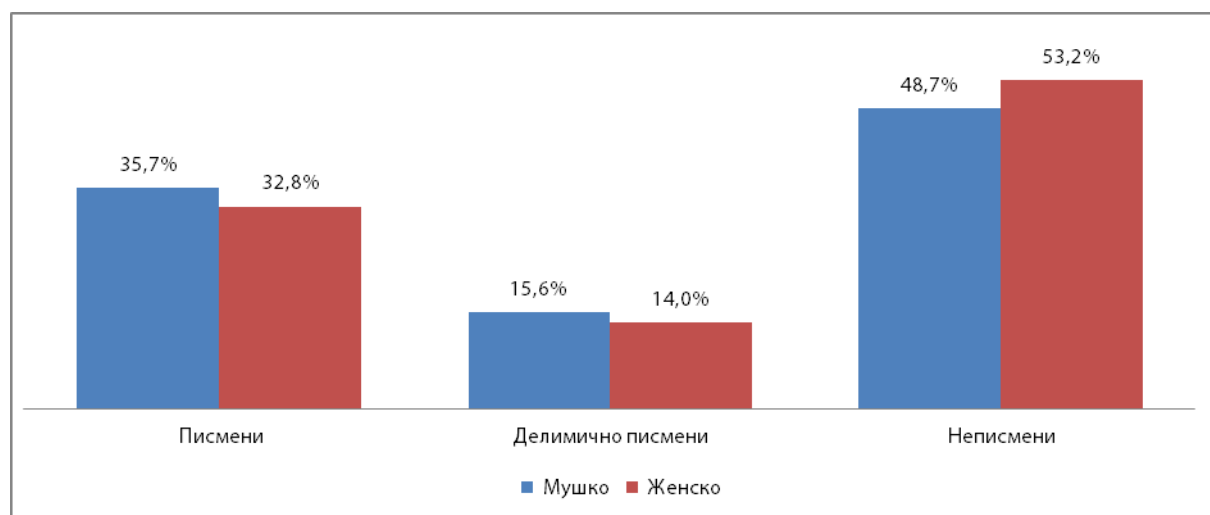
Графикон 7.3-4. Удео више и високо образованих према старости и полу, Република Србија, Попис 2011.

Између мушког и женског становништва Републике Србије није постојала суштинска разлика у структури према компјутерској писмености (графикон 7.3-5). Становници оба пола најчешће нису знали ни једну од четири активности, али ипак је то нешто чешће било обележје женске него мушке популације. На другој страни, мушкарци су чешће него жене били потпуно компјутерски писмени, док је заступљеност лица која су делимично знала да раде на рачунару била уједначена.

Родна разлика у заступљености компјутерски писмених лица манифестовала се на исти начин у свим регионима, без значајнијих одступања у погледу интензитета. Ипак, била је нешто израженија у два региона. У Београдском, у којем су удели били највећи (50% у мушкој и 46,3% у женској популацији), и у Региону Јужне и Источне Србије, у којем су били најнижи (28,9% и 25%).

Графикон 7.3-5. Структура становништва према компјутерској писмености, по полу, Република Србија, Попис 2011.

Мада се на нивоу укупног становништва старог 15 и више година разлика испољавала кроз нешто веће уделе компјутерски писмених у мушкој популацији, према старости се добија специфичнија слика диференцираности. Наиме, у већини старосних група удели лица која су знала да раде у основним компјутерским програмима били су нешто већи у женској него у мушкој популацији. Већа заступљеност међу мушкарцима једино је забележена код старих 60–64 (13,1% према 9,8%), као и код старих 65 и више година (3,8% према 1,5%). У овим старосним групама диференцираност према полу била је и најизраженија. То значи да је родна разлика испољена на нивоу становништва старог 15 и више година била последица ниских удела међу женама старим 60 или више година.

Посматрано по регионима, најизраженија разлика између жена и мушкараца старих 60–64 и 65 и више година била је у Београдском, где су удели компјутерски писмених били већи него у осталим регионима (табела 7.3-3). У старосним групама од 15 до 59 година, у Београдском региону и у Региону Војводине заступљеност је била или уједначена или нешто већа у женској популацији. У Региону Шумадије и Западне Србије забележена је најблажа диференцираност према полу у погледу заступљености компјутерски писмених лица, а у Региону Јужне и Источне Србије разлика се у свим старосним групама манифестовала кроз веће уделе у мушкој популацији.

Табела 7.3-3. Удео компјутерски писмених лица према полу и старости, по регионима, Попис 2011. (%)

Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	мушко	женско	
Укупно	35,7	32,8	50,0	46,3	36,6	33,4	29,1	26,6	28,9	25,0	...
15–19 год.	74,0	73,8	82,9	82,0	76,9	76,9	69,6	69,9	67,8	67,4	...
20–24	71,7	72,4	82,5	82,8	73,8	74,7	66,1	67,3	65,8	65,2	...
25–29	64,2	65,0	78,2	80,0	65,3	66,3	55,8	55,7	56,5	54,5	...
30–34	55,8	57,4	72,9	75,5	56,4	58,1	45,4	46,1	46,4	45,5	...
35–39	47,8	49,2	66,7	69,0	47,6	49,1	37,9	38,6	39,5	38,5	...
40–44	39,4	39,3	58,6	60,4	38,0	38,4	30,1	29,3	32,6	29,6	...
45–49	31,1	32,3	49,5	51,1	29,6	31,9	23,2	23,9	25,2	23,3	...
50–54	24,2	26,4	39,9	42,5	23,1	26,9	18,0	19,4	19,0	17,7	...
55–59	17,1	17,1	31,1	31,4	16,3	16,8	11,7	10,8	12,1	10,2	...
60–64	13,1	9,8	25,5	19,7	12,1	8,9	8,5	5,7	8,4	5,0	...
65 и више год.	3,8	1,5	9,0	3,9	3,5	1,3	1,9	0,7	1,8	0,5	...

С обзиром на родне разлике у погледу заступљености компјутерски писмених лица, на једној страни, и на регионалне разлике у погледу удела ових лица међу становницима оба пола, на другој страни, уочава се већа израженост другог типа диференцираности. Међу становницима оба пола Региона Шумадије и Западне Србије, као и Региона Јужне и Источне Србије, у свим старосним групама, заступљеност је била нижа него у Београдском региону.

Када је реч о становништву радног узраста, регионална диференцираност била је најизраженија код старих између 40 и 64 године. Ипак, она је била нешто већа у случају женског становништва. Компјутерски потпуно писмене жене међу старима 40–44 године у Региону Јужне и Источне Србије биле су два пута мање заступљене него у Београдском региону (29,6% према 60,4%). Најизраженија регионална диференцираност становништва радног узраста била је у случају жена старих 60–64 године. Удео компјутерски писмених био је готово четири пута мањи у Региону Јужне и Источне Србије него у Београдском региону (5% према 19,7%).

7.3.3. Диференцираност према типу насеља

У оба типа насеља становништво је у време Пописа 2011. најчешће имало средњи ниво образовања, али је постојала диференцираност у погледу заступљености (табела 7.3-4). Једино је у Београдском региону удео лица са средњом школском спремом био већи у осталим него у градским насељима (55,2% према 51,9%). У другим регионима, више од половине градског становништва имало је средњи ниво образовања, а у осталим насељима удео се кретао између 46,3% у Региону Војводине, до 36,7% у Региону Јужне и Источне Србије.

Табела 7.3-4. Образовна структура становништва старог 15 и више год. према типу насеља, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Без школе		Непотпуно основно		Основно		Средње		Терцијарно	
	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1,5	4,4	5,5	19,0	16,0	27,7	53,4	42,4	23,2	6,1
Београдски регион	0,9	2,5	2,9	9,4	11,8	23,1	51,9	55,2	32,1	9,3
Регион Војводине	1,6	3,4	7,2	15,8	17,8	27,5	54,1	46,3	19,1	6,7
Регион Шумадије и Западне Србије	1,7	4,9	5,8	21,1	18,0	28,3	55,6	39,8	18,6	5,6
Регион Јужне и Источне Србије	2,1	5,5	7,2	23,3	18,2	28,9	52,7	36,7	19,5	4,9
Регион Косово и Метохија

Између градских и осталих насеља постојала је јасна диференцираност у уделу лица са терцијарним нивоом образовања. Њихова заступљеност у градским насељима (23,2%) била је готово четири пута већа него у осталим (6,1%). Посматрано на нивоу региона, неуједначеност је била најизраженија у Региону Јужне и Источне Србије, где је 19,5% градског становништва имало дипломе више школе или факултета у односу на 4,9% у осталим насељима.

Јасно видљива неповољнија образовна структура становништва осталих насеља, једино је у Београдском региону на неки начин ублажена чињеницом да су апсолутну већину чинила лица која су имала средњи ниво образовања. У неградским насељима преостала три региона, то није био случај услед заступљености лица која су се одликовала неповољнијим образовним карактеристикама. Удео лица са непотпуним основним образовањем у осталим насељима Региона Јужне и Источне Србије (23,3%) био је два и по пута већи него у осталим насељима Београдског региона.

Неуједначен удео више и високо образованих према типу насеља постојао је у време Пописа 2011. у свим старосним групама. Диференцираност је била значајна код становништва старог између 35 и 54 године. У градовима Републике Србије је 28,6% лица старих 35–39 година и 25,7% старих 50–54 године имало више или високо образовање, док је у осталим насељима то био случај са око 7% становништва.

Диференцираност према типу насеља била је блажа код старих 20–24 и 25–29 година, него у осталим старосним групама. У градским насељима терцијарни ниво образовања имало је 9,7% старих 20–24 и 31,7% старих 25–29 година, док су у осталим насељима удели износили

6% и 13,4%. Најинтензивнија неуједначеност према типу насеља била је у случају старих 65 и више година. Више и високо образовани чинили су 20,7% градског становништва ове старости, а тек 3,4% у осталим насељима.

До 30 година старости, диференцираност према типу насеља била је нешто израженија у Београдском региону (табела 7.3-5). Разлог томе јесу већи удели лица са терцијарним нивоом образовања у градским насељима, него у другим регионима. У свим старосним групама, осим у најмлађој, неуједначеност према типу насеља била је најслабија у Региону Војводине.

Табела 7.3-5. Удео становништва са терцијарним нивоом образовања према старости и типу насеља, по регионима, Попис 2011. (%)

Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала	
20–24 год.	9,7	6,0	11,7	6,6	9,4	5,9	8,8	6,2	8,2	5,5	...
25–29	31,7	13,4	40,3	16,5	28,9	13,5	26,3	13,4	26,4	11,9	...
30–34	32,7	10,0	43,2	14,0	28,7	10,5	25,2	9,0	27,4	8,5	...
35–39	28,6	7,1	38,6	10,8	23,9	7,4	22,2	6,4	25,0	6,1	...
40–44	26,0	6,4	35,2	9,4	21,2	6,6	20,9	5,8	23,1	5,7	...
45–49	26,1	7,0	36,0	9,6	20,9	7,1	21,8	6,5	23,0	6,5	...
50–54	25,7	7,2	35,1	9,6	21,4	7,9	21,8	6,6	22,3	6,4	...
55–59	23,9	5,7	34,0	8,2	19,0	6,7	19,5	5,0	20,2	4,7	...
60–64	25,4	6,6	35,1	10,4	19,8	7,5	21,2	5,9	21,9	5,2	...
65 и више год.	20,7	3,4	30,2	7,4	15,5	4,2	16,1	2,8	16,6	2,3	...

Разлика између градских и осталих насеља у погледу заступљености лица са терцијарним нивоом образовања међу становништвом радног узраста била је нешто израженија у Региону Јужне и Источне Србије, него у осталим регионима. У градском становништву старости 35–39, 40–44, 55–59 и 60–64 године удели су били четири и нешто више од четири пута већи него код становништва осталих насеља. Ипак, најизраженија диференцираност према типу насеља постојала је код старих 65 или више година, испољена кроз седам пута веће уделе у градским него у осталим насељима (16,6% према 2,3%).

Мања заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања у осталим насељима, присутна у свим генерацијама, употпуњује неповољну слику образовне структуре, у поређењу са становништвом градских насеља. Поред овог, она се одликује вишим уделима лица са основним и са непотпуним основним образовањем, као и оних без школе.

Осим тога, у погледу компјутерске писмености, постоји врло јасна неуједначеност према типу насеља (табела 7.3-6). Готово 60% градског становништва било је у време Пописа 2011. потпуно или делимично компјутерски писмено, док је чак готово 2/3 становништва осталих насеља било компјутерски неписмено. Удео лица која су у потпуности знала да раде на рачунару у градским насељима је био више него двоструко већи у односу на остала насеља

(44,1% према 19,8%). Посматрано у апсолутним показатељима, уочава се мањи број компјутерски потпуно писмених лица у градским насељима (1 610 356) у односу на број компјутерски неписмених лица у осталим насељима (1 652 871).

Табела 7.3-6. Структура становништва старости 15 и више год. према компјутерској писмености, према типу насеља, по регионима, Попис 2011. (%)

Компјутерска писменост	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала	
Писмени	44,1	19,8	52,7	28,1	42,1	24,4	39,5	17,4	38,0	15,1	...
Делимично писмени	15,1	14,3	13,5	15,9	15,7	15,9	16,2	13,6	15,7	12,9	...
Неписмени	40,8	65,9	33,9	56,0	42,1	59,7	44,4	68,9	46,3	72,0	...

Најизраженија неуједначеност према типу насеља била је у Региону Јужне и Источне Србије, где је заступљеност компјутерски писмених лица била два и по пута већа у градским него у осталим насељима (38% према 15,1%). Иначе, ово је регион са најмањом заступљеношћу компјутерски писмених лица у оба типа насеља, док су највећи удели забележени у градским и осталим насељима Београдског региона (52,7% и 28,1%).

Диференцираност према типу насеља била је најслабија у погледу удела лица која су знала бар једну од четири активности на рачунару (15,1% у градским и 14,3% у осталим). На нивоу региона, постоје одређене специфичности. У Београдском је заступљеност компјутерски делимично писмених била већа у осталим (15,9%) него у градским насељима (13,5%). У оба региона статистичке целине Србија – југ овај однос је био обрнут, а у Региону Војводине разлика по типу насеља практично није постојала.

У сва четири региона уочена је апсолутна заступљеност компјутерски неписмених лица међу становништвом осталих насеља. Међутим, постојала је неуједначеност. Највећи удео је био у насељима Региона Јужне и Источне Србије (72%), а најмањи у Београдском региону (56%).

Позитивне тенденције у образовној структури становништва Републике Србије нису елиминисале негативно наслеђе из прошлости. Поред тога, неповољне карактеристике уочавају се и у млађим генерацијама. Осим удела лица са нижим образовним карактеристикама, ту су регионалне и унутаррегионалне разлике у погледу заступљености становништва са терцијарним нивоом образовања, као и диференцираност између градских и осталих насеља.

Пораст удела лица са средњим и високим нивоом образовања, као и промене образовне структуре женског становништва, свакако јесу позитивни. Међутим, намеће се питање нижег удела лица са високим образовањем у мушкој популацији, а када је реч о женском становништву, питање избора средњих стручних школа и факултета. Социопрофесионална структура становништва средњег и високог образовања јесте посебан сегмент, важан са становишта положаја на тржишту рада и могућности запошљавања.

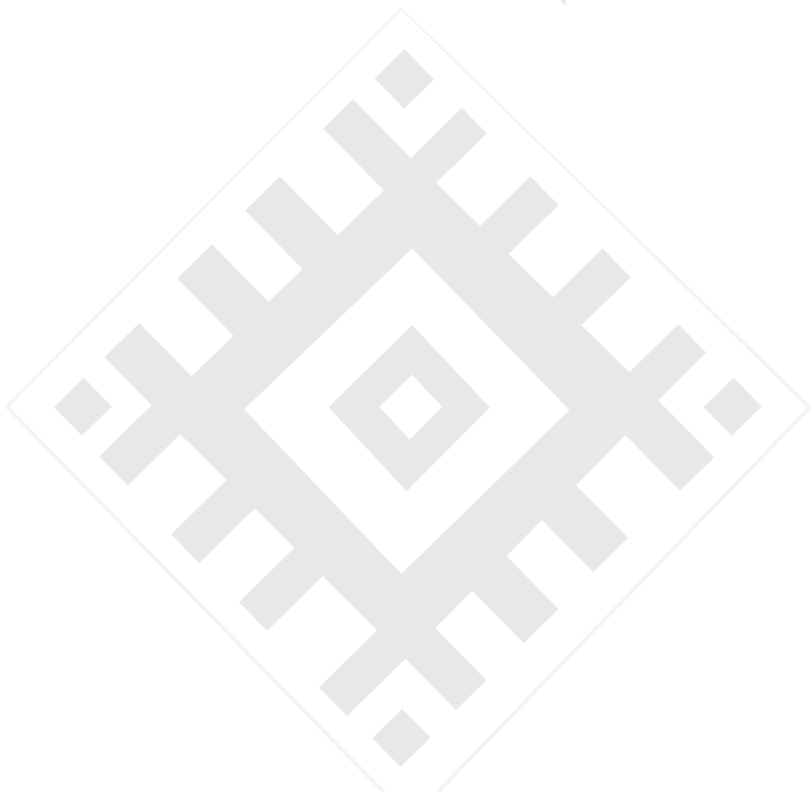
Када је реч о компјутерској писмености, позитивне импликације односе се на високе уделе оних који знају да обављају основне активности на рачунару у најмлађим генерацијама, као и на то да они чине апсолутну већину међу становништвом до 34 године. Ипак, и код ових генерација, а у још већој мери у старијим кохортама становништва радног узраста, постоји простор за унапређивање компјутерске писмености. Такође, у погледу заступљености лица која поседују знање рада на рачунару, треба имати у виду регионалне разлике, диференцираност према типу насеља, као и изразито низак удео у становништву старости 65 и више година.

Литература

Станковић, Биљана (2006). „Образовне карактеристике становништва“. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Уредник Горан Пенев. Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука, Друштво демографа Србије, стр. 155–179.

Шобот, Анкица (2010). „Промене структурних карактеристика становништва Србије: разлике између жена и мушкараца“. *Социолошки преглед*, год. 44, бр. 2, стр. 265–282.

Шобот, Анкица (2011). „Родне образовне карактеристике и реформа образовања у Србији“. *Нова српска политичка мисао*, посебно издање, бр. 19(2), стр. 215–234.

Садржај

8. БРАЧНОСТ СТАНОВНИШТВА.....	194
8.1. Становништво према брачном стању, полу и старости, типу насеља, националности и вероисповести	194
8.1.1. Разлике према полу.....	195
8.1.2. Лица у браку	196
8.1.3. Разведена лица.....	199
8.1.4. Обудовели	200
8.1.5. Лица која нису склапала брак.....	202
8.1.6. Брачна структура према националности и вероисповести	204
8.1.7. Брачна структура према типу насеља	206
8.2. Лица у ванбрачној заједници према старости и полу, типу насеља, образовању, националности и вероисповести.....	207
8.2.1. Старосна структура	214
8.2.2. Образовна структура.....	215
8.2.3. Разлике према националности и вероисповести	217

8. Брачност становништва

8.1. Становништво према брачном стању, полу и старости, типу насеља, националности и вероисповести

Према Попису 2011, брачна структура становништва Републике Србије одликује се највећим процентним учешћем лица у браку (55,3%) и најмањим учешћем разведених лица (5,0%). Удео неожењених/неудатих износи 28,0%, а удоваца/удовица 11,7% (табела 8.1-1).

Табела 8.1-1. Брачна структура становништва старог 15 и више год. по регионима, пописи 2002. и 2011. (%)

Брачно стање	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
2002						
Укупно	6 321 231	1 347 199	1 709 778	1 793 977	1 470 277	...
Неожењени/неудате	24,5	27,8	25,4	23,6	21,4	...
Ожењени/удате	60,7	56,8	58,7	62,6	64,1	...
Удовци/удовице	10,9	9,9	11,5	10,7	11,2	...
Разведени/разведене	4,0	5,6	4,4	3,0	3,3	...
2011						
Укупно	6 161 584	1 426 710	1 654 339	1 733 212	1 347 323	...
Неожењени/неудате	28,0	31,0	29,3	26,1	25,7	...
Ожењени/удате	55,3	52,3	53,2	58,1	57,6	...
Удовци/удовице	11,7	10,5	11,9	11,8	12,4	...
Разведени/разведене	5,0	6,2	5,5	3,9	4,3	...

Висина процентног учешћа појединих категорија брачности резултат је промена присутних у претходним деценијама, а оне су се одвијале у правцу смањења удела лица у браку и пораста учешћа лица која нису склапала брак, као и разведених и обудовелих. Ове промене су резултат старења становништва, али и промена у брачном понашању, у смислу извесног опадања универзалности брака, повећања старости при ступању у брак, као и повећања нестабилности склопљених бракова.

Разлике у брачној структури по подручјима су приметне (табела 8.1-1). Оне су одраз разлика које су постојале и у претходном периоду, а не различитог интензитета промена. У односу на остале, Београдски регион се одликује највећим процентним учешћем нежењених/неудатих, као и разведених лица, и најмањим уделом лица у браку, као и обудовелих. Сасвим другачије је у Региону Шумадије и Западне Србије, где је највеће процентно учешће лица у браку, а најмање разведених. Најмања процентна заступљеност лица ван брака и највеће учешће обудовелих је у Региону Јужне и Источне Србије. У Региону Војводине је удео лица ван брака, удоваца и разведених изнад републичког просека, а лица у браку испод просека. Разлике су условљене различитом старосном структуром ових подручја, као и специфичностима социоекономских, културних и историјских карактеристика које утичу на брачно понашање.

У односу на резултате претходног пописа, релативно највеће повећање забележено је у уделима разведених лица, за четвртину. Најмања промена забележена је у заступљености обудовелих (табела 8.1-1). Промене у брачној структури које су се одвијале у периоду од претходног пописа могу се оценити као умерене. Тако је темпо промена у уделима особа у браку у последњих десет година сличан оном у претходном међупописном периоду, а промене у учешћу лица која нису склапала брак и обудовелих одвијале су се чак нешто слабијим интензитетом. Приметан пораст забележен је само у процентној заступљености разведених, где су промене дупло веће у односу на промене у претходном међупописном периоду.

8.1.1. Разлике према полу

Разлике у брачној структури према полу су значајне (табела 8.1-2). Условљене су различитим брачним понашањем мушкараца и жена, односно старосним моделом уласка у први брак, поновним склапањем брака после развода или обудовелости, као и различитом смртношћу према полу.

Разлике према полу су највеће у процентном учешћу обудовелих. Удео обудовелих жена је скоро три и по пута већи него мушкараца, услед ређега склапања новог брака после смрти брачног партнера и веће смртности мушкараца. Како и после развода жене ређе склапају нови брак, веће је и учешће разведених жена, и то за 40% у односу на удео разведених мушкараца.

У категорији лица која нису склапала брак заступљенији су мушкарци, процентно учешће неудатих жена је за трећину мање од удела нежењених мушкараца. То је условљено разликама у старосном моделу уласка у брак и склапањем првог брака у млађем узрасту међу

женама. Од укупно 3 396 240 лица у браку, 1 693 659 је мушкараца (49,9%) Али, ако се посматрају посебно брачна структура мушког и брачна структура женског становништва, онда се може рећи да је међу мушкарцима већа заступљеност лица у браку него међу женама.

Међу регионима, разлика у релативној заступљености појединих брачних категорија према полу огледа се пре свега код обудовелих жена, чије је највеће процентно учешће у Војводини.

У односу на Попис 2002, нису се догодиле промене у релативном учешћу појединих брачних категорија према полу. Промене су се одвијале у истом смеру у свим регионима, али различитим интензитетом. Тако је у Региону Војводине забележено највеће повећање процентног учешћа разведених лица оба пола, а у Региону Јужне и Источне Србије највеће повећање удела лица оба пола која нису склапала брак и највеће смањење особа у браку.

Табела 8.1-2. Брачна структура становништва старог 15 и више год. према полу, по регионима, пописи 2002. и 2011. (%)

Брачно стање	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	
Мушко											
Неожењени	29,3	33,4	31,6	35,1	30,9	35,4	28,7	31,9	26,2	31,2	...
Ожењени	62,7	57,2	60,4	55,8	61,0	55,1	64,0	59,4	65,3	58,6	...
Удовци	4,8	5,2	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	5,4	5,9	6,5	...
Разведени	3,1	4,1	4,0	4,7	3,7	4,9	2,4	3,3	2,7	3,7	...
Женско											
Неудате	20,0	23,0	24,5	27,4	20,4	23,7	18,8	20,6	16,8	20,4	...
Удате	58,7	53,6	53,6	49,3	56,6	51,4	61,3	57,0	62,9	56,6	...
Удовице	16,5	17,7	15,0	15,9	17,9	18,7	16,3	18,0	16,4	18,1	...
Разведене	4,8	5,7	6,9	7,4	5,1	6,2	3,6	4,4	3,9	4,8	...

8.1.2. Лица у браку

Структура лица у браку разликује се према старости и полу. Процентно учешће лица у браку најмање је у млађим старосним групама, са старошћу се повећава и достиже највеће вредности у групи 40–59 година, у којој три петине од укупног становништва живи у браку (табела 8.1-3).

Старосна структура лица у браку разликује се према полу. Старосни модел уласка у брак мушкараца и жена је различит, и услед ранијег склапања првог брака код жена, удели удатих жена у млађим старосним групама су вишеструко већи. Тако је у најмлађој старосној групи 15 до 19 година удео жена у браку шест пута већи него мушкараца, а у групи 20–24 године три и по пута већи. Затим се разлике значајније смањују, па у групи 25–29 година учешће мушкараца у браку износи нешто више од половине удела удатих жена, а у групи 30–34 године три петине. Даље смањивање разлика води њиховом нестајању. Према резултатима Пописа 2011. године, веће учешће мушкараца је почев од петогодишње старосне групе 50–54

године. Разлика се повећава са старашћу, и у старости 60 година или више, услед веће смртности мушкараца и ређе поновног склапања брака после развода или обудовелости код жена, однос је обрнут од оног у млађим узрастима, и процентна заступљеност жена у браку износи три петине учешћа мушкараца у браку.

Табела 8.1-3. Удео лица у браку према старости и полу, по регионима, попис 2002. и 2011. (%)

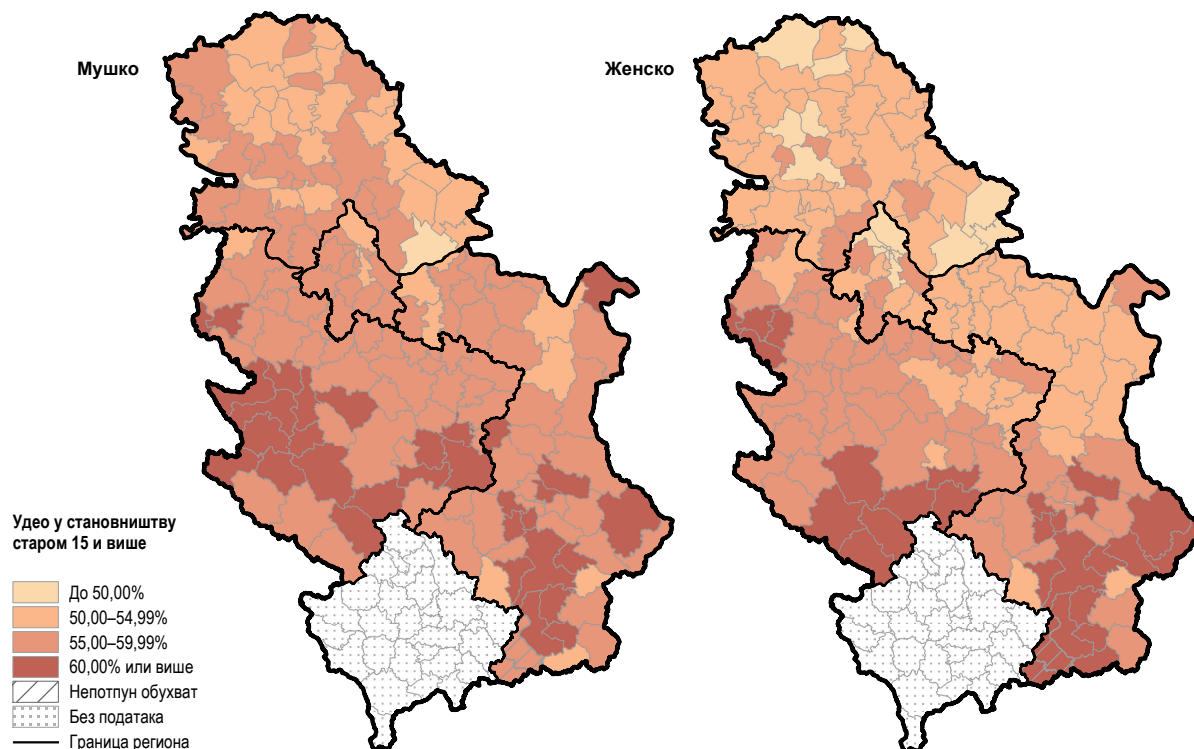
Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	
Мушко											
15–19 год.	0,9	0,3	0,8	0,2	0,8	0,3	0,8	0,3	1,4	0,4	...
20–24	9,4	4,8	6,0	3,5	9,3	4,4	9,9	5,7	12,3	5,6	...
25–29	38,8	23,8	29,4	19,0	39,0	23,5	41,1	27,1	44,5	25,5	...
30–34	64,0	49,4	58,1	45,8	63,6	48,9	65,0	53,2	68,4	49,8	...
35–39	74,2	64,1	72,0	62,9	72,5	62,2	74,9	66,8	77,2	64,5	...
40–59	83,6	75,1	82,2	74,4	80,9	72,0	85,4	77,5	85,9	76,5	...
60 и више год.	77,8	74,9	78,5	75,5	76,8	73,8	78,8	75,9	77,2	74,3	...
Женско											
15–19 год.	5,1	1,9	2,5	1,0	4,3	1,6	5,6	2,6	7,6	2,3	...
20–24	28,8	16,9	17,5	10,5	28,0	15,5	32,4	21,2	36,8	19,8	...
25–29	59,0	44,3	45,0	33,6	60,0	43,8	63,2	52,2	67,1	49,4	...
30–34	76,4	64,7	66,4	56,4	76,5	64,2	80,1	71,2	81,9	68,8	...
35–39	81,6	72,6	74,7	65,8	81,1	71,2	84,5	77,7	85,4	76,2	...
40–59	78,8	74,1	73,8	68,4	77,1	72,2	82,0	78,0	82,1	77,4	...
60 и више год.	47,4	44,7	44,4	43,1	42,2	40,8	49,8	46,2	52,6	48,8	...

У процентној заступљености лица у браку уочавају се регионалне разлике према старости и полу. У Београдском региону удели лица у браку су најнижи, код оба пола и у свим старосним групама (осим код жена старих 60 година и више). С друге стране, у Региону Шумадије и Западне Србије учешће лица у браку је највеће, код оба пола и у свим старосним групама (осим код жена старих 60 година или више). Разлике између ова два региона су нарочито наглашене у млађем узрасту, услед различитог старосног модела склапања првог брака. Тако су удели жена у браку у Региону Шумадије и Западне Србије у старости 20–24 године дупло већи, а у групи 25–29 година за половину већи од оних у Београдском региону. Код мушкараца су разлике највеће у најмлађој старосној групи 15–19 година, где је учешће ожењених мушкараца у Региону Шумадије и Западне Србије дупло веће него у Београдском, а у групи 20–24 веће је за 60%. Са повећањем старости, ове разлике постају све мање, па од групе 35–39 година оне више нису значајне, док су код жена, међутим, разлике у свим старосним групама наглашене. У Региону Јужне и Источне Србије удео лица у браку је изнад републичког просека, и то код жена у свим старосним групама а код мушкараца у најмлађе три. У Региону Војводине пак процентно учешће мушкараца и жена у свим старосним групама најближе је просечној вредности на нивоу Републике Србије.

У односу на претходни попис, учешће лица у браку смањено је за 9%. У свим старосним групама забележено је смањење, наглашеније код мушкараца, а код оба пола највеће је у две најмлађе старосне групе, на трећину, односно половину. Разлике по регионима нису велике, а по најмањем повећању издваја се Регион Шумадије и Западне Србије.

На нивоу општина и градова сагледавају се разлике у процентном учешћу мушкараца и жена у браку (карта 8.1-1). Удели мушкараца у браку крећу се у распону од 49,5% (Ковин) до 63,1% (Александровац). У свим општинама, најмање половина мушкараца је у браку, а у свакој петој општини учешће ожењених је преко 60%. Међу женама, у свакој десетој општини учешће удатих жена је мање од половине. У свакој шестој је преко 60%. Удели се крећу од најнижег, који износи 40,5% у београдској Општини Стари град, до 65,4% у Житорађи.

Карта 8.1-1. Удео лица у браку у становништву старом 15 и више год. према полу, по општинама/градовима, Попис 2011.

8.1.3. Разведена лица

Код брачне категорије разведених уочавају се разлике према старости и полу. Удео разведених лица у млађим старосним групама је низак, са старошћу се повећава и достиже највеће вредности у групи 40–59 година. Постоје значајне разлике према полу, у свим старосним групама, а удео разведених жена је већи (табела 8.1-4). У млађем узрасту, то је условљено ранијим ступањем жена у брак, а у старијем, ређим поновним склапањем брака после развода.

Табела 8.1-4. Удео разведених лица према старости и полу, по регионима, пописи 2002. и 2011. (%)

Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	
Мушко											
15–19 год.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	...
20–24	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	...
25–29	1,2	0,9	0,9	0,7	1,4	1,1	1,1	1,0	1,3	1,0	...
30–34	2,7	2,6	2,6	2,1	3,2	3,1	2,4	2,5	2,7	2,7	...
35–39	4,2	4,6	4,7	4,2	4,9	5,5	3,4	4,2	4,2	4,5	...
40–59	5,3	7,1	6,8	8,1	6,2	8,2	3,9	5,6	4,5	6,6	...
60 и више год.	2,6	3,9	4,3	5,6	3,1	4,6	1,9	2,9	1,8	2,9	...
Женско											
15–19 год.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	...
20–24	1,0	0,8	0,6	0,5	1,0	0,9	1,0	0,9	1,2	1,0	...
25–29	2,8	2,5	2,4	1,8	3,3	3,0	2,6	2,6	3,0	2,8	...
30–34	4,9	4,8	5,1	4,1	5,5	5,8	4,2	4,5	4,7	4,9	...
35–39	6,3	7,1	7,8	7,1	6,9	8,2	5,1	6,4	5,6	6,8	...
40–59	7,2	8,8	10,4	11,7	7,6	9,6	5,2	6,7	5,8	7,4	...
60 и више год.	4,5	5,2	7,8	8,2	4,5	5,2	3,3	3,7	3,2	4,0	...

Највеће разлике према полу су у најмлађим старосним групама услед ниже старости жена при ступању у брак. Тако је удео разведених жена у старосној групи 20–24 године четири пута већи него разведених мушкараца, а у групи 25–29 година скоро три пута. Са повећањем старости, разлике се смањују. У старосним групама у којима је учешће разведених највеће и код мушкараца и код жена, а то су петогодишње старосне групе 45–49 и 50–54 године, релативна разлика по полу у уделима је најмања.

Уочавају се извесне регионалне разлике у учешћу разведених лица по старосним групама. Тако се, у односу на остале регионе, Београдски разликује по мањем учешћу разведених жена млађих узраста и већем учешћу старијих жена. Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Јужне и Источне Србије издвајају се по мањем уделу разведених жена, и нарочито разведених мушкараца у најстаријим старосним групама.

У поређењу са 2002. годином, на нивоу Републике Србије удео разведених лица повећан је за 25%. Посматрано према старости, уочавају се промене у уделима разведених, и то како у

правцу смањења тако и повећања. Процентно учешће разведених лица смањено је у млађим старосним групама за око петину вредности, и резултат је повећања просечне старости приликом склапања првог брака, како мушкараца тако и жена. Повећана је и просечна старост при склапању брака, као и просечна старост при разводу, и у старијем узрасту, почевши од групе 35–39 година, удео разведених је повећан. Повећање је мање код жена, и највеће, за петину, забележено је у старосној групи 40–59 година, у којој је и удео разведених жена највећи (8,8%). У овој старосној групи је и учешће разведених мушкараца највеће, а удео је повећан за четвртину у односу на вредност из 2002. године. Највеће повећање процентног учешћа разведених у односу на претходни попис је код мушкараца у старосној групи 60 година и више, за половину вредности из 2002. године.

8.1.4. Обудовели

Обудовелост је брачна категорија код које су присутне највеће разлике према старости и полу. Удели обудовелих у млађим старосним групама су веома ниски и са старашћу се повећавају. Просечна старост обудовелих је највећа и износи 71,1 годину за жене и 73,2 године за мушкарце.

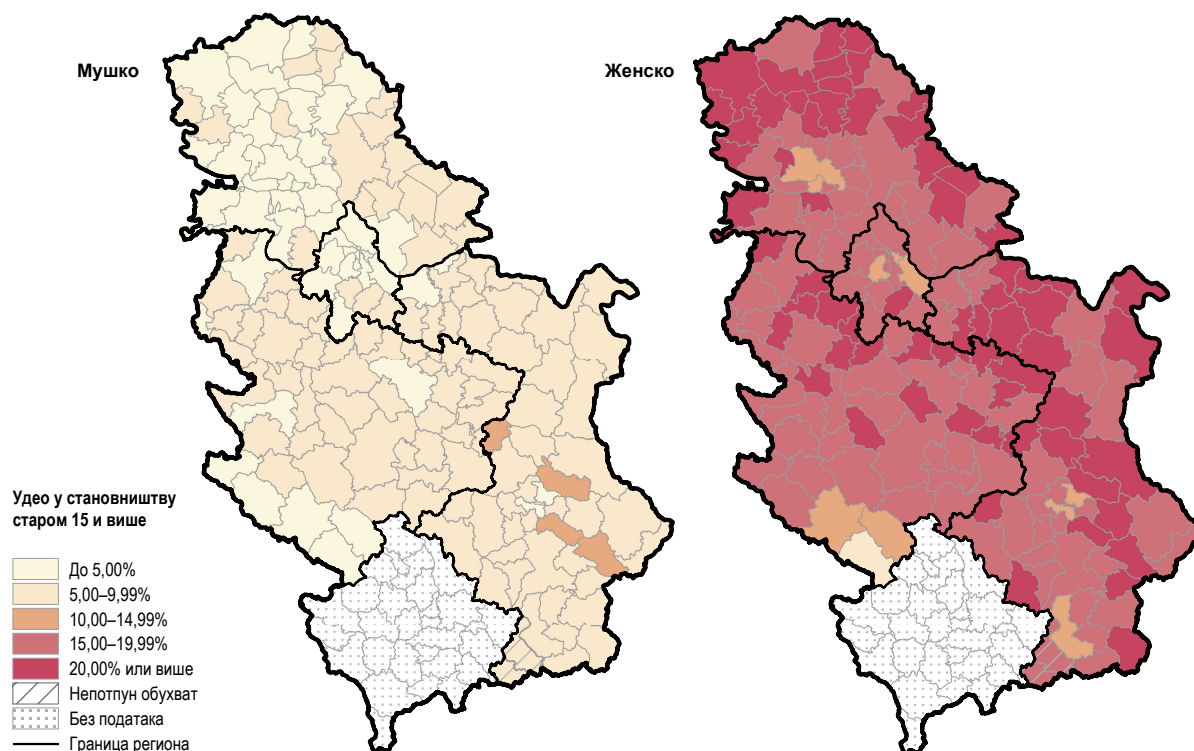
У поређењу са осталим брачним категоријама, разлике између мушкараца и жена међу обудовелима су највеће, а у свим старосним групама удео обудовелих жена је већи. У старости 50 година и више, 34% су удовице (што је троструко више него међу мушкарцима). Међу женама старим 65 година и више, више од половине чине удовице (55,4%), и то је два и по пута више него што је удоваца у тој старости. У старости 75 година и више, 70% жена су обудовеле, и то је дупло веће учешће него међу мушкарцима.

Сагледавање на нивоу општина и градова пружа најбољи увид у велике разлике према полу у уделима обудовелих лица (карта 8.1-2). Тако се процентно учешће обудовелих мушкараца креће у распону од 3,3% (Тутин, Нови Пазар) до 11,45 (Гаџин Хан). Док је удео обудовелих мушкараца у само четири општине већи од 10%, удео обудовелих жена је у само једној општини (Тутин, 9,6%) мањи од 10% а достиже вредност од 28,7% у Црној Трави. У 40% општина, свака пета жена старија од 15 година је удовица.

Међу регионима постоје разлике у процентном учешћу обудовелих лица, и код мушкараца и жена. Најниже учешће обудовелих, код оба пола и у свим старосним групама, јесте у Београдском региону. У старости од 60 и више година највећи удео обудовелих жена је у Војводини, а мушкараца у Региону Јужне и Источне Србије (табела 8.1-5).

Посматрано по старости, у поређењу са 2002. годином, на нивоу Републике Србије, као и по регионима, и код жена и код мушкараца забележено је извесно смањење учешћа обудовелих у свим старосним групама, осим у групи од 60 и више година. Међу најстаријим становништвом забележен је умерени пораст, а код жена у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије нешто наглашенији.

Карта 8.1-2. Удео обудовелих лица у становништву старом 15 и више год. према полу, по општинама/градовима, Попис 2011.

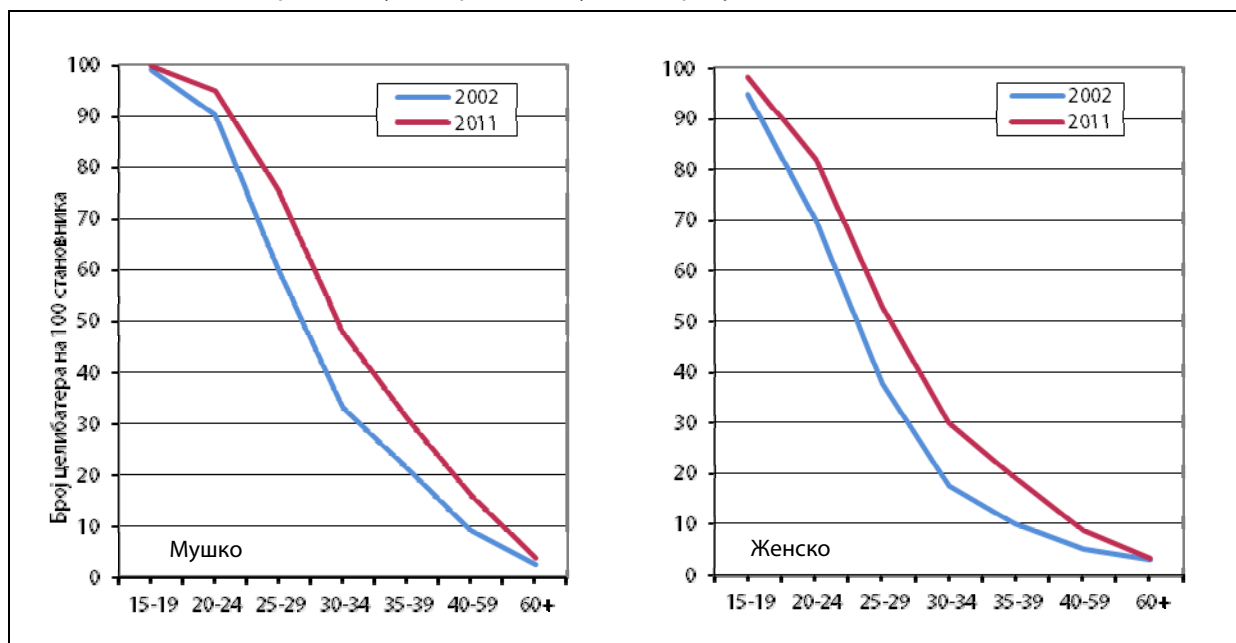
Табела 8.1-5. Удео обудовелих лица према старости и полу, по регионима, пописи 2002. и 2011. (%)

Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	
Мушко											
15–19 год.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	...
20–24	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	...
25–29	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	...
30–34	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	...
35–39	0,3	0,2	0,3	0,1	0,4	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	...
40–59	2,0	1,8	1,8	1,6	2,1	2,0	1,9	1,8	2,1	1,8	...
60 и више год.	16,8	17,4	14,1	15,0	16,4	16,4	16,9	17,9	19,2	17,9	...
Женско											
15–19 год.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	...
20–24	0,2	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	...
25–29	0,5	0,2	0,4	0,1	0,4	0,2	0,6	0,2	0,5	0,2	...
30–34	1,1	0,5	0,9	0,4	1,2	0,5	1,2	0,6	1,2	0,6	...
35–39	2,0	1,2	1,9	0,9	2,1	1,3	2,1	1,4	2,0	1,3	...
40–59	8,9	8,6	8,5	7,7	10,0	9,3	8,8	8,7	8,3	8,3	...
60 и више год.	45,1	46,8	43,5	44,3	49,6	50,1	44,4	47,4	42,2	44,7	...

8.1.5. Лица која нису склапала брак

Лица која нису склапала брак, целибатери, представљају брачну категорију код које је просечна старост најмања и износи 29,3 године за жене и 30,3 године за мушкарце. У процентној заступљености целибатера присутне су наглашене разлике према старости и полу (графикон 8.1-1).

Графикон 8.1-1. Удео лица која нису склапала брак у укупном становништву старом 15 и више год. према полу и старости, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Учешће лица ван брака највеће је у најмлађој старосној групи (99,7% код мушкараца и 98,0% код жена), са старашћу се смањује и у старости од 60 година и више износи само 3,8% код мушкараца и 3,3% код жена. Разлике према полу су такође изражене. Процентно учешће целибатера веће је код мушкараца, у свим старосним групама осим у најмлађој и најстаријој, где су удели мушкараца и жена скоро уједначени. Већ од групе 20–24 године, услед ниже старости жена при ступању у први брак, међу лицима ван брака је више мушкараца. У старости 25–29 година три четвртине мушкараца је нежењено и тек нешто више од половине жена неодато. Разлике са старашћу постају наглашеније и највеће су у групи 40–59 година, када је удео нежењених мушкараца скоро дупло већи (16,0%) него неодатих жена (8,6%). У старости од 60 година и више, према полу су мале и истоветне као у старости 20–24 године.

Међу регионима су присутне разлике у процентном учешћу лица ван брака (табела 8.1-6). По уделима већим од просечних за Републику Србију, у свим старосним групама и код оба

пола предњачи Београдски регион. У Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије у свим старосним групама учешће целибатера је мање од просека, нарочито код жена. У Региону Војводине вредности удела су сличне просечним, осим код најстаријих мушкараца, где су знатно већи.

Табела 8.1-6. Удео лица која нису склапала брак према старости и полу, по регионима, пописи 2002. и 2011. (%)

Године старости	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	
Мушко											
15–19 год.	99,0	99,7	99,1	99,7	99,1	99,7	99,2	99,7	98,5	99,6	...
20–24	90,3	95,0	93,8	96,4	90,5	95,4	89,9	94,1	87,4	94,2	...
25–29	59,9	75,3	69,6	80,4	59,5	75,4	57,7	71,8	54,1	73,4	...
30–34	33,2	47,9	39,1	52,0	33,0	48,0	32,4	44,2	28,7	47,5	...
35–39	21,3	31,1	23,1	32,8	22,3	32,1	21,3	28,8	18,3	30,7	...
40–59	9,2	16,0	9,2	15,9	10,8	17,8	8,8	15,1	7,5	14,9	...
60 и више год.	2,7	3,8	3,1	3,9	3,8	5,2	2,5	3,4	1,7	2,8	...
Женско											
15–19 год.	94,8	98,0	97,4	99,0	95,5	98,3	94,2	97,3	92,2	97,6	...
20–24	70,1	82,2	81,7	88,9	70,8	83,6	66,5	77,8	61,8	79,2	...
25–29	37,7	53,0	52,2	64,5	36,2	53,1	33,6	44,9	29,4	47,6	...
30–34	17,6	29,9	27,6	39,1	16,8	29,5	14,4	23,7	12,2	25,7	...
35–39	10,0	19,0	15,5	26,1	9,8	19,3	8,3	14,6	7,0	15,6	...
40–59	5,1	8,6	7,3	12,2	5,4	8,9	4,1	6,6	3,8	6,8	...
60 и више год.	3,1	3,3	4,3	4,4	3,7	3,9	2,6	2,7	1,9	2,4	...

У поређењу са 2002. годином, удео лица ван брака је повећан и код мушкараца и код жена (графикон 8.1-1). У старосним групама до 40 година повећање је веће код жена, нарочито у старости 30–39 година, где су удели скоро дуплирани. Значајније повећање код мушкараца јесте у старости 40–59 година. Овакве промене су довеле до смањивања разлика по полу, а у најмлађој старосној групи готово до њиховог ишчезавања. Разлике су значајно смањене и у старосној групи 35–39 година, у којој је разлика према полу била веома велика. Супротно томе, наглашеније повећање код мушкараца у групи 40–59 година повећало је постојеће полне разлике у тој групи и највеће разлике су се из групе 35–39 година (2002) „помериле“ у групу 40–59 година. У старости 60 година и више повећање код мушкараца је веће него код жена и однос између нежењених мушкараца и неодатих жена је промењен. Док је у време претходног пописа учешће мушкараца међу целибатерима било мање једино у овој старосној групи, 2011. године учешће мушкараца је и међу најстаријим становништвом веће. У периоду од претходног пописа и просечна старост лица ван брака повећана је нешто више код мушкараца (за три године) него код жена (за две и по године).

8.1.6. Брачна структура према националности и вероисповести

У брачној структури становништва Републике Србије постоје разлике међу припадницима различитих етничких група, настале међудејством утицаја старосне структуре и карактеристика брачног понашања везаног за културу, традицију и обичаје. На овом месту је реч о етничким групама са више од 20 000 становника (табела 8.1-7).

Табела 8.1-7. Брачна структура становништва старог 15 и више год. према националности, Република Србија, пописи 2002. и 2011. (%)

Националност	2002				2011			
	неожењени/ неудате	ожењени/ удате	удовци/ удовице	разведени/ разведене	неожењени/ неудате	ожењени/ удате	удовци/ удовице	разведени/ разведене
Укупно	24,5	60,7	10,9	4,0	28,0	55,3	11,7	5,0
Срби	24,5	60,9	10,7	3,9	27,8	55,7	11,6	4,8
Албанци	28,9	64,7	5,9	0,4	30,7	59,6	7,0	2,7
Бошњаци	30,2	61,8	6,5	1,5	29,9	61,2	6,9	2,1
Власи	14,1	63,7	17,6	4,5	17,9	57,8	18,7	5,6
Југословени	27,7	55,3	10,1	6,8	25,8	52,0	11,7	10,5
Мађари	21,0	59,3	14,3	5,5	24,3	54,3	14,7	6,8
Македонци	16,1	69,8	10,3	3,8	16,8	64,4	14,1	4,8
Муслимани	27,3	60,7	8,5	3,5	29,9	56,2	9,9	4,1
Роми	26,1	62,2	7,5	4,1	44,5	43,7	7,5	4,4
Румуни	18,0	64,7	13,9	3,3	24,1	57,7	13,9	4,4
Словаци	21,0	62,0	13,6	3,4	22,7	59,0	14,0	4,3
Хрвати	18,3	60,9	15,7	5,1	20,3	55,8	17,8	6,0
Црногорци	27,5	58,9	9,1	4,5	28,4	54,3	11,6	5,7
Остали	21,3	60,5	13,5	4,7	25,1	56,6	12,5	5,8
Нису се изјаснили и неопредељени	32,8	52,0	9,1	6,1	36,6	46,1	10,3	7,0

Већинско становништво српске националности одликује се брачном структуром која је подударна са брачном структуром укупног становништва Републике Србије. Разлике настале услед различите демографске старости појединих националности огледају се у различитим уделима појединих брачних категорија. Тако су код припадника етничких група које имају велике уделе млађег становништва – Албанаца, Бошњака, Муслимана, Рома, и удели лица ван брака већи од просечних за Републику Србију. Код њих су и удели удоваца најмањи, а код Албанаца и Бошњака чак четири пута мањи од удела целибатера.

С друге стране, код демографски старијих етничких група – Влаха, Мађара, Македонаца, Румуна, Хрвата, високи су удели удоваца. Највеће процентно учешће удоваца је код Влаха (18,7%), за половину веће од просека за Републику Србију. Код Влаха је и удео лица ван брака веома низак (17,9%), тек нешто већи него код Македонаца, код којих је учешће ове брачне категорије најмање (16,8%). Осим старосном структуром, то је условљено и распрострањеним раним склапањем брака. Тако је, сасвим различито од припадника других националности, код

Влаха процентно учешће лица ван брака и удоваца скоро изједначено. С друге стране, Албанци и Бошњаци, с младом старосном структуром и традиционалним брачним понашањем, имају удео лица ван брака нешто виши од просека, али и висок удео лица у браку (што важи и за Муслимане), и знатно мањи удео удоваца и разведених. И поред сасвим различите старосне структуре, врло слични, највиши удели лица у браку забележени су код Македонаца (64,4%) и Бошњака (61,2%). Највећи удео разведених је код Југословена (10,5%) и неизјашњених (7%).

У односу на становништво осталих националних припадности, Роми се издвајају специфичном брачном структуром. Услед млађе старосне структуре и распрострањености обичајних бракова, код Рома је процентно учешће лица ван брака највеће (44,5%), учешће лица у браку најмање (43,7%), а низак је и удео удоваца (7,5%) и разведених (4,4%).

У поређењу са 2002. годином, најупадљивија промена је међу припадницима ромске националности. Удео лица ван брака је повећан за више од 18 процентних поена (или за 70%), а исто толико је смањено учешће лица у браку (или за 42%). Једна од претпоставки међу којима се може тражити део објашњења оваквих драстичних промена је да је велики број Рома који живи у обичајном браку у претходном попису изјавио да живи у браку, који је затим третиран као законски, а да је у Попису 2011. године увођење питања о ванбрачним заједницама лицима која се пописују усмерило пажњу на то да у својим одговорима на питање о брачном статусу направе јасну разлику између законског и неформалног брака, што може нарочито да важи за Роме.

Међу припадницима различитих конфесија постоје извесне разлике у брачној структури (табела 8.1-8). Слично као код националности, разлике углавном потичу од различите демографске старости припадника одређених вероисповести и норми везаних за брачно понашање које заступају те конфесије.

Табела 8.1-8. Брачна структура становништва старог 15 и више год. према вероисповести, Република Србија, пописи 2002. и 2011. (%)

Брачно стање	Укупно	Православна	Католичка	Протестантска	Исламска	Нису верници	Нису се изјаснили
Попис 2002.							
Неожењени/неудате	24,5	24,3	20,8	20,8	29,3	24,4	30,6
Ожењени/удате	60,7	61,0	58,9	61,0	62,7	59,2	54,7
Удовци/удовице	10,9	10,8	14,8	14,1	6,6	9,4	9,2
Разведени/разведене	4,0	3,9	5,4	4,0	1,5	7,1	5,6
Попис 2011.							
Неожењени/неудате	28,0	27,7	23,9	22,7	32,3	34,0	36,8
Ожењени/удате	55,3	55,9	54,0	58,0	58,2	48,7	46,1
Удовци/удовице	11,7	11,6	15,5	14,4	7,1	9,5	10,3
Разведени/разведене	5,0	4,8	6,6	5,0	2,4	7,9	6,8

Брачна структура становништва најбројније, православне вероисповести, одговара просечној за Републику Србију. Утицај старосне структуре припадника одређене вероисповести на брачну структуру јасно се огледа у дупло већим уделима удоваца код демографски старијих припадника католичке и протестантске конфесије него код припадника исламске вероисповести. На примеру поменутих конфесија може се сагледати и значај утицаја различитих норми везаних за брачно понашање. Тако су удели лица ван брака код припадника католичке и протестантске вероисповести скоро за половину већи него код припадника исламске конфесије, а удели разведених два до три пута већи.

Највеће одступање од брачне структуре укупног становништва је у групи лица која су изјавила да нису верници и лица која се нису верски изјаснила. Код њих су удели лица ван брака и разведених највећи, а лица у браку најмањи. Они су уједно група у којој су највише повећани удели лица ван брака и највише смањени удели лица у браку у односу на 2002. годину.

8.1.7. Брачна структура према типу насеља

Брачна структура градских и осталих насеља није иста (табела 8.1-9). Повезано са млађом старосном структуром и мање традиционалним брачним понашањем, у градским насељима је веће процентно учешће лица ван брака и разведених, а мањи удео лица у браку и удоваца. Најмање разлике су у заступљености лица у браку, а највеће у процентном учешћу разведених, којих је у градским насељима скоро дупло више.

Табела 8.1-9. Брачна структура становништва старог 15 и више год. према типу насеља, по регионима, пописи 2002. и 2011. (%)

Брачно стање	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	2002	2011	
Градска насеља											
Неожењени/неудате	26,7	29,6	27,5	30,9	28,6	31,8	26,3	29,7	25,5	27,9	...
Ожењени/удате	58,6	53,8	56,5	51,8	55,5	51,1	57,6	52,5	61,6	56,7	...
Удовци/удовице	9,6	10,5	10,2	10,8	9,8	10,4	10,7	11,2	8,7	10,1	...
Разведени/разведене	5,1	6,0	5,8	6,6	6,1	6,6	5,3	6,5	4,2	5,2	...
Остала насеља											
Неожењени/неудате	21,6	25,7	24,3	27,4	24,2	28,7	21,5	24,7	18,3	23,3	...
Ожењени/удате	63,3	57,5	62,4	57,4	60,2	54,2	63,9	59,1	65,7	58,8	...
Удовци/удовице	12,5	13,4	10,1	11,0	12,4	13,0	12,5	13,4	13,4	14,7	...
Разведени/разведене	2,6	3,4	3,1	4,1	3,2	4,1	2,1	2,8	2,5	3,2	...

У разликама између градских и сеоских насеља у процентној заступљености појединих брачних категорија у становништву у односу на просек за Републику Србију предњачи Регион Шумадије и Западне Србије. У поређењу са осталим регионима, у Региону Шумадије и

Западне Србије разлика између градских и осталих насеља у учешћу лица ван брака, лица у браку и разведених највећа је у односу на просечну разлику између два типа насеља. Највећа разлика у уделу обудовелих лица према типу насеља у односу на просечну разлику је у Региону Јужне и Источне Србије.

8.2. Лица у ванбрачној заједници према старости и полу, типу насеља, образовању, националности и вероисповести

У садржај Пописа 2011. први пут је укључено питање о дефакто брачном статусу. То је омогућило прикупљање података о лицима која живе у ванбрачним заједницама и сагледавање распрострањености ванбрачних заједница и карактеристика лица која живе у њима.

Према резултатима пописа, у ванбрачној заједници у Републици Србији живи 236 063 лица. Њихово учешће у укупном становништву старијем од 15 година износи 3,8% (табела 8.2-1). Процентна заступљеност мушкараца је нешто већа (4,0%) него код жена (3,7%), што важи за све регионе. У поређењу са осталим европским земљама, распрострањеност ванбрачних заједница у Србији може се оценити као ниска (Kiernan, 2002).

Табела 8.2-1. Лица која живе у ванбрачној заједници и њихов удео у становништву старијем од 15 година према полу и типу насеља, по регионима, Попис 2011. (%)

Пол / тип насеља	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	удео	број	удео	број	удео	број	удео	број	удео	
Укупно	236 063	3,8	60 029	4,2	78 240	4,7	42 938	2,5	54 856	4,1	...
Мушки	117 893	4,0	30 023	4,5	39 082	4,9	21 395	2,5	27 393	4,2	...
Женски	118 170	3,7	30 006	4,0	39 158	4,6	21 543	2,4	27 463	4,0	...
Градска насеља											
Свега	148 268	4,1	49 797	4,3	47 724	4,9	21 474	2,6	29 273	4,2	...
Мушки	74 076	4,3	24 917	4,7	23 850	5,2	10 690	2,8	14 619	4,4	...
Женски	74 192	3,9	24 880	4,0	23 874	4,6	10 784	2,5	14 654	4,1	...
Остала насеља											
Свега	87 795	3,5	10 232	3,9	30 516	4,5	21 464	2,3	25 583	3,9	...
Мушки	43 817	3,5	5 106	3,9	15 232	4,6	10 705	2,3	12 774	3,9	...
Женски	43 978	3,5	5 126	3,8	15 284	4,5	10 759	2,4	12 809	4,0	...

Напомена: Нису узета у обзир лица непознатог брачног статуса.

Постоје регионалне разлике у висини процентног учешћа лица у ванбрачним заједницама. По ниском уделу лица у ванбрачним заједницама издваја се Регион Шумадије и Западне Србије (2,5%), док је у остала три учешће изнад просека за Републику Србију и највеће је у Региону Војводине (4,7%). То важи за оба пола.

Према типу насеља, удео лица у ванбрачним заједницама већи је у градским (4,1%) него у осталим насељима (3,5%) код оба пола и у свим регионима. Разлике између два типа насеља

мање су наглашене код жена него код мушкараца. Процентно учешће мушкараца који живе у ванбрачним заједницама је у градским насељима у свим регионима веће него жена, а у осталим насељима су удели мушкараца и жена скоро истоветни. Разлика између удела мушкараца и жена нешто је наглашенија у градским насељима Београдског и Региона Војводине.

У укупном становништву старијем од 15 година које није у законском браку (лица ван брака, разведена и обудовела) удео лица која живе у ванбрачним заједницама износи 8,5% (табела 8.2-2). Разлика у учешћу мушкараца и жена нешто је већа него што је код укупног становништва (9,2% мушкараца и 7,9% жена). На нивоу региона, расподела је иста као код укупног становништва, најниже учешће је у Региону Шумадије и Западне Србије (5,9%), а у осталим је изнад просека, највеће у Региону Војводине (10,0%).

Табела 8.2-2. Лица која живе у ванбрачној заједници и њихов удео у укупном броју лица ван брака старијих од 15 год. према полу и типу насеља, по регионима, Попис 2011. (%)

Пол / тип насеља	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	број	удео	број	удео	број	удео	број	удео	број	удео	
Укупно	233 791	8,5	59 540	8,8	77 579	10,0	42 429	5,9	54 243	9,5	...
Мушки	116 714	9,2	29 749	10,2	38 749	10,8	21 133	6,2	27 083	9,9	...
Женски	117 077	7,9	29 791	7,8	38 830	9,3	21 296	5,6	27 160	9,2	...
Градска насеља											
Свега	146 960	8,8	49 405	8,8	47 360	10,2	21 240	6,1	28 955	9,6	...
Мушки	73 364	9,9	24 692	10,4	23 650	11,4	10 567	6,8	14 455	10,4	...
Женски	73 596	7,8	24 713	7,6	23 710	9,2	10 673	5,5	14 500	8,9	...
Остала насеља											
Свега	86 831	8,2	10 135	9,0	30 219	9,8	21 189	5,7	25 288	9,5	...
Мушки	43 350	8,2	5 057	9,1	15 099	10,0	10 566	5,7	12 628	9,5	...
Женски	43 481	8,1	5 078	8,8	15 120	9,6	10 623	5,7	12 660	9,5	...

Напомена: Нису узета у обзир лица која живе у ванбрачној заједници, а формално су у браку али не живе заједно с брачним партнером.

Процентно учешће лица која живе у ванбрачним заједницама у становништву које није у законском браку разликује се у градским и осталим насељима, али ове разлике нису велике и мање су него код укупног становништва (8,8% у градским и 8,2% у осталим). Учешће мушкараца који живе у ванбрачним заједницама у градским насељима веће је за петину од учешћа жена, док је у осталим насељима процентна заступљеност оба пола уједначена. Највећа разлика је у градским насељима Београдског региона, где је учешће мушкараца веће за четвртину од учешћа жена.

Према законском брачном стању, међу лицима која живе у ванбрачној заједници највише је, четири петине, лица која нису склапала брак (табела 8.2-3). Затим следе разведени (11,8%), па обудовели (2,8%). Најмање је лица која су законски у браку, али живе одвојено од брачног партнера, и њих је 1,0%. Учешће појединих брачних категорија је врло слично код оба пола, осим што је учешће удовица за половину веће од учешћа удоваца. Разлика између градских и

осталих насеља постоји у процентној заступљености разведених, која је у градским насељима за нешто мање од половине већа него у осталим насељима.

Табела 8.2-3. Лица стара 15 и више год. која живе у ванбрачној заједници према законском брачном стању, полу и типу насеља, Република Србија, Попис 2011.

Законско брачно стање	Број становника			Структура у процентима		
	укупно	градска	остала	укупно	градска	остала
Свега – укупно	236 063	148 268	87 795	100,0	100,0	100,0
Неожењен/неудата	189 260	116 937	72 323	80,2	78,9	82,4
Ожењен/удата – не живе заједно	2 272	1 308	964	1,0	0,9	1,1
Удовац/удовица	6 647	3 861	2 786	2,8	2,6	3,2
Разведен/а	27 774	19 696	8 078	11,8	13,3	9,2
Непознато	10 110	6 466	3 644	4,3	4,4	4,2
Мушко – укупно	117 893	74 076	43 817	100,0	100,0	100,0
Неожењен	95 278	58 746	36 532	80,8	79,3	83,4
Ожењен – не живе заједно	1 179	712	467	1,0	1,0	1,1
Удовац	2 664	1 566	1 098	2,3	2,1	2,5
Разведен	13 866	9 904	3 962	11,8	13,4	9,0
Непознато	4 906	3 148	1 758	4,2	4,2	4,0
Женско – укупно	118 170	74 192	43 978	100,0	100,0	100,0
Неудата	93 982	58 191	35 791	79,5	78,4	81,4
Удата – не живе заједно	1 093	596	497	0,9	0,8	1,1
Удовица	3 983	2 295	1 688	3,4	3,1	3,8
Разведена	13 908	9 792	4 116	11,8	13,2	9,4
Непознато	5 204	3 318	1 886	4,4	4,5	4,3

Процентна заступљеност лица која живе у ванбрачној заједници у укупном становништву различита је по старости (табела 8.2-4). Удео лица из најмлађе старосне групе је низак (1,4%), слично као и у групи 65 година и више. Учешће лица која живе у ванбрачној заједници а која припадају групи 30–34 године је највеће и износи 7,7%. С повећавањем старости, удео лица која живе у ванбрачним заједницама континуирано се смањује и у групи 70–74 године износи ниских 1,1%, а у старости 75 година и више тек 0,6%.

Уочавају се и разлике према полу. Тако је удео лица која живе у ванбрачним заједницама у укупном становништву у млађим старосним групама већи код жена, у најмлађој чак четири и по пута, а у групи 20–24 године дупло већи. Највеће учешће код жена је у групи 25–29 година и са повећањем старости оно континуирано опада. Већ у следећој старосној групи 30–34 године, у којој је учешће код мушкараца највеће, полне разлике скоро ишчезавају. У групи 35–39 година и у свим наредним, учешће код мушкараца је стално веће, највише за половину вредности удела код жена, осим у најстаријој групи од 75 година и више, где је разлика скоро трострука.

Табела 8.2-4. Лица која живе у ванбрачној заједници према старости и полу, Република Србија, Попис 2011.

Године старости	Број становника			Удео у укупном становништву (%)			Удео у укупном становништву које није у законском браку ¹ (%)		
	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
Укупно	236 063	117 893	118 170	3,8	4,0	3,7	8,3	9,0	7,7
15–19 год.	5 498	1 002	4 496	1,4	0,5	2,3	1,4	0,5	2,4
20–24	19 534	6 671	12 863	4,4	3,0	6,0	5,0	3,1	7,2
25–29	34 658	15 443	19 215	7,2	6,3	8,2	10,7	8,2	14,3
30–34	38 119	19 112	19 007	7,7	7,6	7,8	17,1	14,5	20,7
35–39	32 544	16 843	15 701	6,6	6,8	6,4	19,6	18,0	21,6
40–44	26 201	14 015	12 186	5,6	6,0	5,2	18,9	18,6	19,2
45–49	22 101	12 018	10 083	4,6	5,0	4,1	16,5	17,3	15,6
50–54	18 926	10 598	8 328	3,6	4,2	3,1	13,8	16,4	11,5
55–59	15 693	9 053	6 640	2,6	3,1	2,2	9,9	14,1	7,0
60–64	10 356	5 795	4 561	2,0	2,3	1,6	6,8	11,8	4,4
65–69	5 092	2 857	2 235	1,5	1,8	1,2	4,4	9,3	2,6
70–74	3 821	2 156	1 665	1,1	1,4	0,8	2,5	5,9	1,5
75 и више год.	3 520	2 330	1 190	0,6	1,1	0,4	1,0	2,6	0,5

Напомена 1: У укупно становништву укључена су и лица која су формално у браку, али живе раздвојено од брачног партнера.

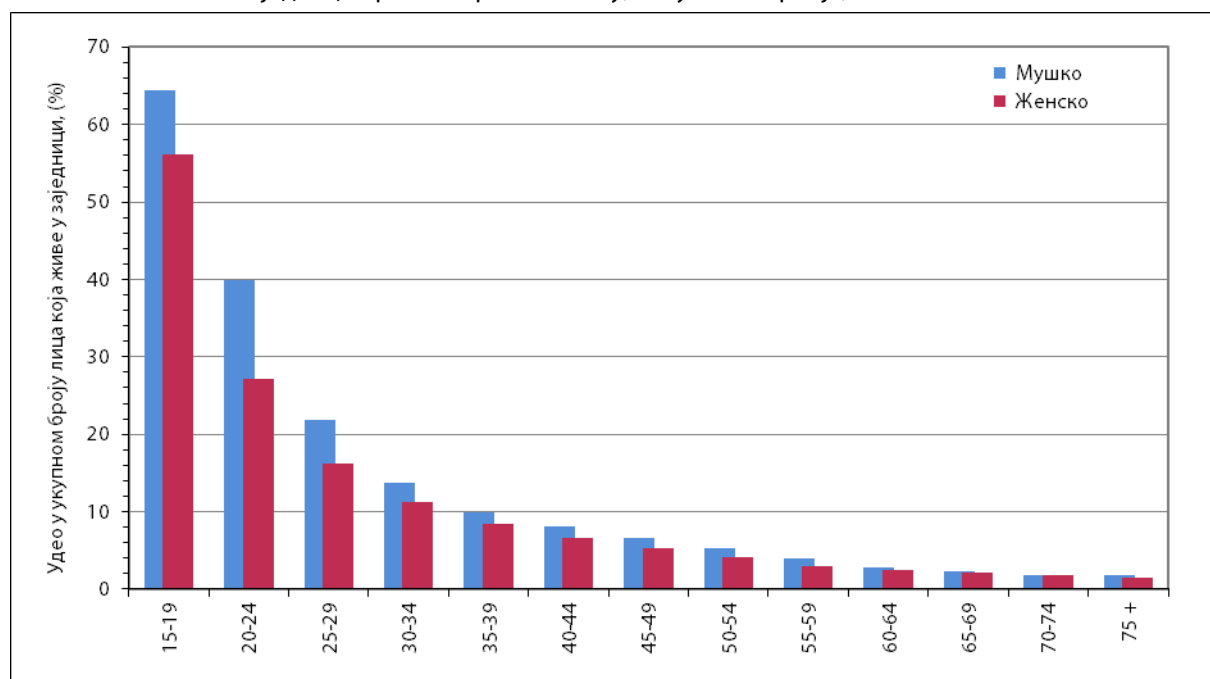
У укупном становништву које није у законском браку (целибатери, разведени, удовци), удео лица која живе у ванбрачној заједници износи 8,3% (табела 8.2-4). Учешће мушкараца је веће и износи 9,0%, док је код жена 7,7%. Највећа процентна заступљеност је у старости 35 до 39 година, када свако пето лице (19,6%) које није у законском браку живи у ванбрачној заједници. Међу женама, највећи удели су у овој старосној групи, а међу мушкарцима у групи од 40 до 44 године. Од групе 45 до 49 година, тренд већег учешћа жена се мења и удели мушкараца су стално већи.

У укупном становништву које живи у заједници (брачној и ванбрачној), лица која живе у ванбрачној заједници учествују са 6,7% (графикон 8.2-1, табела 8.2-5). Удео је стално већи међу мушкарцима, наглашеније у млађим старосним групама, а скоро изједначен међу најстаријим становништвом. Највеће учешће лица у ванбрачној заједници је у најмлађој старосној групи (57,5%), јединој у којој оно надмашује удео лица у браку, што је и разумљиво с обзиром на старосну границу за склапање брака. Затим се удео нагло и континуирано смањује, већ у старости 25–29 година је сведен на трећину вредности. У старости 55–59 година, учешће износи само 3,5%, а у групи од 70 година и више дупло мање. Из овакве заступљености ванбрачних заједница према старости, као и из веома високог учешћа лица која нису склапала брак, може се претпоставити да ванбрачне заједнице у највећој мери претходе браку, представљају фазу у брачном процесу, а не алтернативу браку, што је забележено и у већини других земаља (Hiekel et al, 2012).

У градским насељима је учешће лица која живе у ванбрачној заједници у укупном становништву које живи у заједници веће (7,3%) него у осталим (5,9%). То важи за све старосне групе. Разлике су највеће у две најмлађе старосне групе, и нарочито међу женама, чији је удео у укупном становништву које живи у заједници наглашено већи у градским него у осталим насељима. Како се повећава старост, разлике су све мање.

По регионима су изражене разлике у уделу лица која живе у ванбрачној заједници у укупном становништву које живи у заједници. Најмање учешће (4,2%) јесте у Региону Шумадије и Западне Србије, а дупло веће и уједно највеће у Региону Војводине. У свим старосним групама удео је стално већи међу мушкарцима, наглашеније у млађим старосним групама.

Графикон 8.2-1. Удео лица која живе у ванбрачној заједници у укупном броју лица која живе у заједници према старости и полу, Република Србија, Попис 2011.

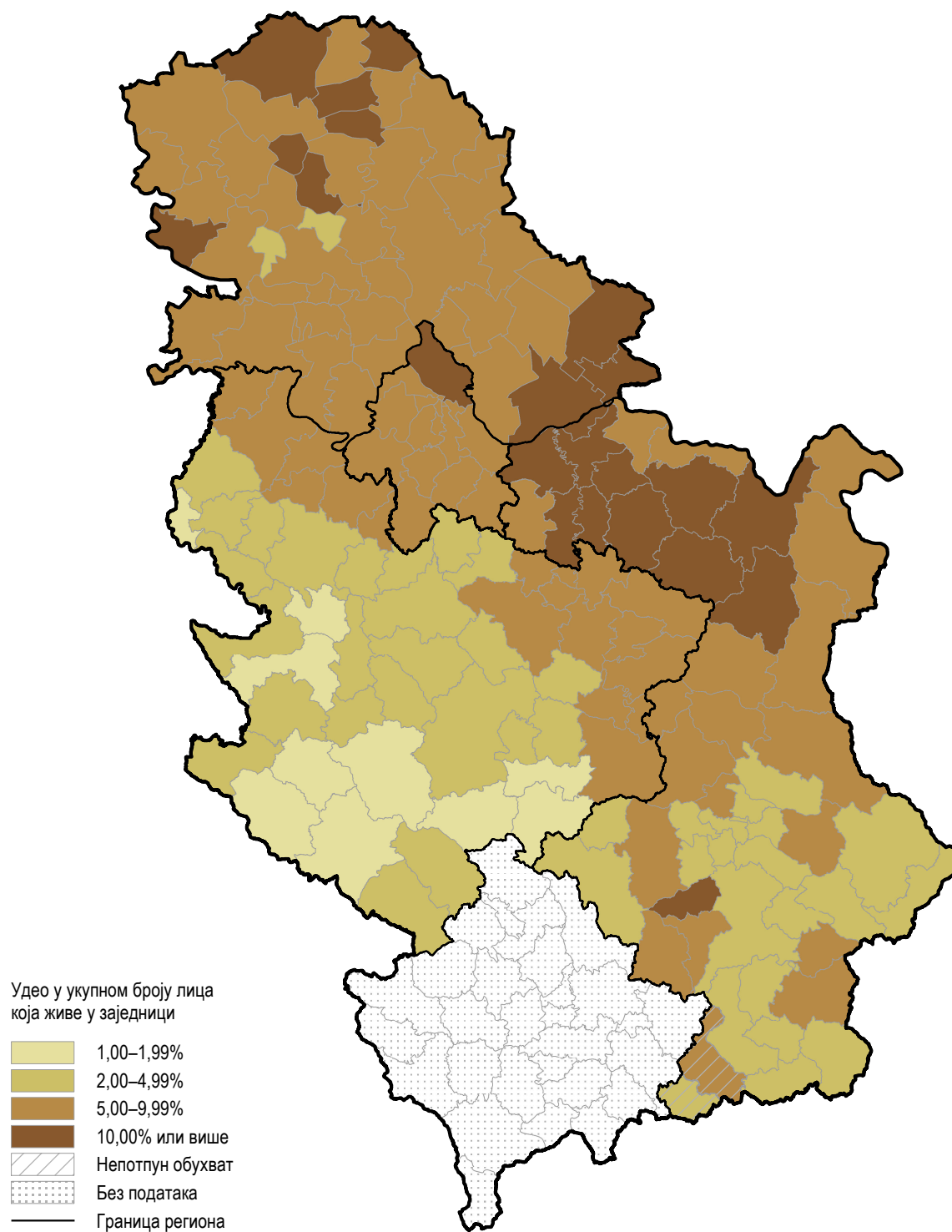

Табела 8.2-5. Удео лица која живе у ванбрачној заједници у укупном становништву које живи у заједници према старости, полу и типу насеља, по регионима, Република Србија, Попис 2011. (%)

Пол / тип насеља	Укупно	Године старости												
		15–19 год.	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65–69	70–74	75 и више год.
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	6,7	57,5	30,5	18,3	12,4	9,1	7,4	6,0	4,7	3,5	2,7	2,2	1,8	1,7
Мушки	6,7	64,4	39,9	21,9	13,8	9,9	8,1	6,7	5,3	3,9	2,8	2,3	1,8	1,8
Женски	6,7	56,1	27,2	16,2	11,2	8,4	6,6	5,3	4,1	3,0	2,5	2,2	1,9	1,5
Градска	7,3	63,5	34,8	20,3	12,9	9,5	7,8	6,5	5,2	3,9	3,0	2,5	2,1	2,0
Мушки	7,3	66,9	44,1	24,1	14,3	10,0	8,4	7,2	5,9	4,4	3,2	2,6	2,0	2,0
Женски	7,3	62,6	31,3	18,1	11,8	9,0	7,2	5,9	4,6	3,4	2,8	2,4	2,2	1,9
Остала	5,9	53,3	26,7	15,6	11,4	8,4	6,8	5,2	4,1	2,9	2,3	1,9	1,6	1,3
Мушки	5,9	61,7	35,9	18,9	13,0	9,6	7,8	5,9	4,6	3,2	2,3	1,9	1,5	1,5
Женски	5,9	52,0	23,6	13,6	10,1	7,4	5,9	4,5	3,5	2,6	2,3	1,9	1,6	1,1
Београдски регион	7,8	67,1	38,0	23,6	14,6	10,3	8,7	7,1	5,7	4,2	3,2	2,5	2,0	1,8
Мушки	7,9	70,0	46,8	27,6	16,1	11,0	9,3	7,7	6,4	4,7	3,5	2,7	1,9	1,8
Женски	7,8	66,2	34,6	21,2	13,3	9,7	8,1	6,4	4,9	3,6	2,9	2,2	2,0	1,7
Регион Војводине	8,4	64,6	37,0	20,9	13,9	10,9	9,1	7,4	6,0	4,5	3,6	3,3	2,9	2,6
Мушки	8,4	69,4	46,8	24,8	15,3	11,7	10,1	8,3	6,8	5,0	3,6	3,2	2,8	2,7
Женски	8,4	63,6	33,4	18,6	12,8	10,1	8,2	6,6	5,3	3,9	3,5	3,5	3,2	2,5
Регион Шумадије и Западне Србије	4,2	42,2	18,6	10,7	7,7	5,8	4,6	3,9	3,1	2,3	1,7	1,4	1,2	1,1
Мушки	4,2	50,9	26,1	13,2	8,6	6,3	5,1	4,4	3,4	2,6	1,8	1,4	1,2	1,2
Женски	4,2	41,0	16,3	9,2	7,1	5,3	4,2	3,4	2,7	2,1	1,6	1,3	1,3	0,9
Регион Јужне и Источне Србије	6,8	60,9	33,3	19,8	13,8	9,9	7,5	5,8	4,5	3,2	2,4	1,9	1,4	1,4
Мушки	6,8	65,3	42,9	23,7	15,9	11,0	8,5	6,6	5,0	3,6	2,5	1,9	1,4	1,5
Женски	6,8	60,0	29,8	17,5	12,1	8,9	6,5	5,1	4,0	2,8	2,2	1,8	1,4	1,2
Регион Косово и Метохија

Просторно сагледавање учешћа лица која живе у ванбрачној заједници у укупном становништву које живи у заједници пружа увид у велике разлике у распрострањености ванбрачних заједница (карта 8.2-1). У приближно половини општина вредности удела су изнад односно испод просечних за Србију. Уочава се ниска и веома ниска распрострањеност на западу Србије, и средња, а у неким општинама и висока распрострањеност на истоку земље и у Војводини. На нивоу општина и градова удели су веома различити и крећу се у широком распону од 1,1%, у Сјеници и Новој Вароши, до 16,7% у Костолцу. Тако, на пример, међу лицима која живе у заједници, у ванбрачној живи тек свако стото у Сјеници и Новој Вароши, свако педесето у Ужицу и Бајиној Башти, свако двадесето у Дољевцу и Бачкој Паланци, свако девето у Бојнику и Суботици, и свако седмо у Мајданпеку и Ковину. Очигледно је да у основи сличности, као и разлика, стоји сложено узајамно деловање бројних социодемографских утицаја карактеристичних за одређену средину.

Карта 8.2-1. Удео лица која живе у ванбрачној заједници у укупном становништву старом 15 и више год., које живи у заједници (брачној или ванбрачној), по општинама/градовима, Попис 2011.

8.2.1. Старосна структура

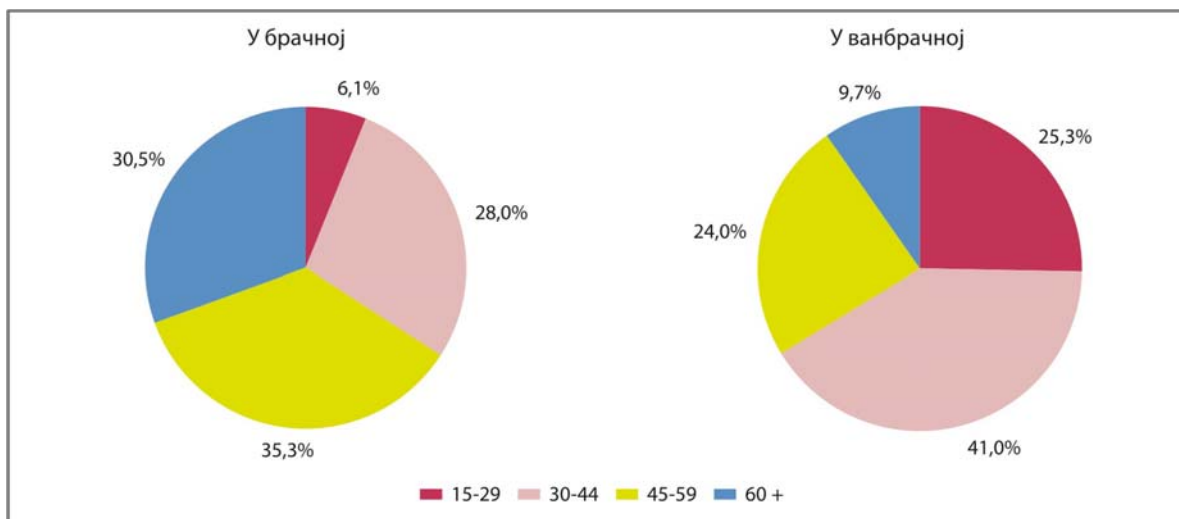
Старосна структура лица која живе у ванбрачној заједници карактерише се ниским процентним учешћем лица из најмлађе старосне групе (2,3%), затим порастом са повећањем старости све до групе 30–34 године, када је учешће највеће (16,1%), потом континуираним смањивањем и веома ниским уделима међу најстаријим становништвом (1,5%). Највећа разлика између мушкараца и жена је у најмлађим старосним групама, па је у групи 15–19 година удео жена скоро четвороструко, а у групи 20–24 године двоструко већи. Код осталих старосних група, удели мушкараца и жена углавном су уједначени. Само код најстаријих, старих 75 година и више, учешће код мушкараца је веће него код жена, и то двоструко (табела 8.2-6).

У старосној структури лица која живе у заједници постоје битне разлике према томе да ли је заједница ванбрачна или брачна (графикон 8.2-2). Две трећине особа које живе у ванбрачној заједници су старости од 15 до 44 године и једна трећина од 45 година и више. У брачној заједници је, међутим, обрнуто. Трећина лица која живе у браку је старости од 15 до 44 године и две трећине у старости од 45 година и више.

Табела 8.2-6. Удео лица која живе у ванбрачној заједници према старости и полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион / пол	Укупно	Године старости												
		15–19 год.	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65–69	70–74	75 и више год.
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	236 063	2,3	8,3	14,7	16,1	13,8	11,1	9,4	8,0	6,6	4,4	2,2	1,6	1,5
Мушки	117 893	0,8	5,7	13,1	16,2	14,3	11,9	10,2	9,0	7,7	4,9	2,4	1,8	2,0
Женски	118 170	3,8	10,9	16,3	16,1	13,3	10,3	8,5	7,0	5,6	3,9	1,9	1,4	1,0
Београдски регион	60 029	1,5	6,3	15,5	18,0	14,3	11,4	9,2	7,8	6,7	4,5	1,9	1,4	1,4
Мушки	30 023	0,6	4,4	13,4	17,7	14,6	12,1	9,8	8,7	7,6	5,1	2,3	1,6	1,9
Женски	30 006	2,3	8,3	17,7	18,2	13,9	10,7	8,6	6,9	5,8	4,0	1,5	1,2	0,9
Регион Војводине	78 240	2,2	8,4	14,3	15,3	13,3	11,1	9,8	8,4	6,7	4,6	2,5	1,9	1,6
Мушки	39 082	0,8	5,7	12,9	15,4	13,7	11,9	10,6	9,5	7,8	5,0	2,6	2,1	2,1
Женски	39 158	3,6	11,1	15,7	15,2	12,9	10,3	9,0	7,4	5,6	4,1	2,3	1,7	1,1
Регион Шумадије и Западне Србије	42 938	2,7	8,6	13,5	15,2	13,4	11,0	9,7	8,6	7,5	4,4	2,1	1,7	1,7
Мушки	21 395	0,8	5,8	12,4	15,0	13,8	11,5	10,7	9,5	8,7	5,1	2,5	2,0	2,3
Женски	21 543	4,5	11,4	14,6	15,4	13,1	10,4	8,6	7,7	6,3	3,7	1,8	1,5	1,1
Регион Јужне и Источне Србије	54 856	3,2	10,0	15,2	16,1	14,2	10,8	8,7	7,2	5,9	4,0	2,0	1,3	1,4
Мушки	27 393	1,2	6,9	13,6	16,7	15,1	11,9	9,7	8,1	6,9	4,5	2,2	1,5	1,7
Женски	27 463	5,2	13,1	16,8	15,6	13,4	9,8	7,8	6,2	4,9	3,4	1,7	1,1	1,0
Регион Косово и Метохија

Графикон 8.2-2. Старосна структура лица која живе у заједници према врсти заједнице, Република Србија, Попис 2011.

8.2.2. Образовна структура

Међу лицима у ванбрачној заједници, највише је оних која имају завршену средњу школу или мање од тога, а најмање са вишим или високим образовањем (табела 8.2-7). Таква дистрибуција по образовању у складу је с образовном структуром укупног становништва, као и укупног становништва које живи у некој врсти заједнице (брачној или ванбрачној). Најбројнија су лица са завршеном средњом школом, која представљају око 50% укупног посматраног становништва, а најмање с вишом или високом школском спремом (око 15%).

Уколико се заступљеност лица која живе у ванбрачној заједници у укупном броју лица која живе у заједници посматра према школској спреми, може се уочити закономерност која је општеприсутна, без обзира на пол или тип насеља. Резултати Пописа 2011. године указују на то да је, међу лицима која живе у заједници, највећа заступљеност живљења у ванбрачној заједници код најмање образованог становништва, тј. код лица без школске спреме или са највише завршеном основном школом (7,5%).

Најмања опредељеност за заједнички живот с партнером ван грађанског брака је код лица која имају вишу или високу школску спрему (5,6%). Исти редослед удела лица која живе у ванбрачној заједници према школској спреми је код оба пола, с тим што су разлике између три велике образовне групе знатно израженије код мушкараца него код жена. Наиме, међу мушкарцима који су без школе или поседују највише диплому основне школе, удео оних који живе у ванбрачној заједници износи 8,2%, док је у групи најобразованијих, с вишом или високом школском спремом, удео лица која живе у ванбрачној заједници приметно мањи (4,9%). Исти редослед је забележен код жена, али су разлике између група према образовном нивоу минималне (6,9% код најмање образованих, а 6,4% код најобразованијих).

Иста констатација важи и према типу насеља, с тим што су разлике у заступљености лица која живе у ванбрачној заједници израженије код становништва у градским него у осталим насељима. Разлике између процентног удела у групи најмање образованих и групи с највишим образовањем код градског становништва износи 4,4 процентна поена (10,2% према 5,8%). Код становништва осталих насеља разлика је значајно мања – износи свега 1,6 процентних поена (6,1% према 4,5%).

Наведени пописни резултати не би могли да иду у прилог претпоставци да опредељење за живот у ванбрачној заједници представља резултат модернизације брачних односа. Живот у ванбрачној заједници присутнији је код становништва нижег социјалног статуса, него код лица бољег образовног нивоа. Такође, споменуте разлике се делимично могу објаснити и образовним карактеристикама становништва ромске националне припадности, код кога је убедљиво највећи удео лица која живе у ванбрачној заједници, а уједно и најнеповољнија образовна структура.

Табела 8.2-7. Образовна структура становништва старог 15 и више год. које живи у заједници (брачној или ванбрачној) према полу и типу насеља, Република Србија, Попис 2011.

Тип брачне заједнице	Укупно	Основно или ниже	Средње образовање	Више или високо образовање	Непознато
Укупно					
У заједници	3 537 476	1 099 714	1 811 779	614 812	11 171
У брачној заједници	3 301 413	1 017 467	1 693 346	580 417	10 183
У ванбрачној заједници	236 063	82 247	118 433	34 395	988
Удео у ванбрачној заједници (%)	6,7	7,5	6,5	5,6	8,8
Мушко					
У заједници	1 766 263	472 655	962 781	325 809	5 018
У брачној заједници	1 648 370	433 791	900 084	309 933	4 562
У ванбрачној заједници	117 893	38 864	62 697	15 876	456
Удео у ванбрачној заједници (%)	6,7	8,2	6,5	4,9	9,1
Женско					
У заједници	1 771 213	627 059	848 998	289 003	6 153
У брачној заједници	1 653 043	583 676	793 262	270 484	5 621
У ванбрачној заједници	118 170	43 383	55 736	18 519	532
Удео у ванбрачној заједници (%)	6,7	6,9	6,6	6,4	8,6
Градско					
У заједници	2 038 621	369 859	1 140 612	522 510	5 640
У брачној заједници	1 890 353	332 081	1 060 934	492 246	5 092
У ванбрачној заједници	148 268	37 778	79 678	30 264	548
Удео у ванбрачној заједници (%)	7,3	10,2	7,0	5,8	9,7
Остало					
У заједници	1 498 855	729 855	671 167	92 302	5 531
У брачној заједници	1 411 060	685 386	632 412	88 171	5 091
У ванбрачној заједници	87 795	44 469	38 755	4 131	440
Удео у ванбрачној заједници (%)	5,9	6,1	5,8	4,5	8,0

8.2.3. Разлике према националности и вероисповести

Међу припадницима појединих националности постоје израженије разлике у учешћу лица у ванбрачним заједницама у односу на заступљеност лица у ванбрачним заједницама у укупном становништву (табела 8.2-8). По изузетно високом уделу лица која живе у ванбрачним заједницама издвајају се Роми, са традиционално распрострањеним обичајним браковима. У ванбрачним заједницама живи четвртина (24,6%) од укупног становништва Рома, односно више од трећине (36,3%) свих Рома који живе у заједници. Висок удео лица у ванбрачним заједницама у укупном становништву, као и у укупном становништву које живи у заједници, забележен је код неопредељених и неизјашњених лица (5,7%, и 11,1%), Муслимана (5,7%, и 9,2%) и Румуна (6,5%, и 10,1%). На другој страни, низак удео лица у ванбрачним заједницама у укупном становништву, као и у укупном становништву које живи у заједници одлика је припадника бошњачке (1,8%, и 2,8%) и словачке припадности (2,1%, и 3,4%). Објашњења ових разлика могу се тражити у различитим демографским, социоекономским и културним одликама припадника појединих националности, а пажњу истраживача у актуелном тренутку заслужује и наглашена разлика у процентној заступљености лица у ванбрачним заједницама међу припадницима муслиманске и бошњачке националности.

Табела 8.2-8. Лица стара 15 и више год. која живе у ванбрачној заједници према националној припадности и полу, Република Србија, Попис 2011.

Вероисповест	Лица која живе у ванбрачној заједници			Удео у укупном становништву (%)			Удео у укупном становништву у законској брачној и ванбрачној заједници (%)		
	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
Укупно	236 063	117 893	118 170	3,8	4,0	3,7	6,5	6,5	6,5
Срби	172 573	86 216	86 357	3,3	3,5	3,2	5,7	5,7	5,7
Албанци*	266	155	111	5,5	5,4	5,5	8,4	8,5	8,3
Бошњаци	1 927	979	948	1,8	1,8	1,7	2,8	2,9	2,8
Власи	1 724	960	764	5,4	6,0	4,7	8,5	8,8	8,2
Југословени	1 135	625	510	5,1	5,5	4,6	8,9	9,1	8,7
Мађари	11 387	5 295	6 092	5,1	5,1	5,1	8,6	8,3	8,9
Македонци	771	368	403	3,6	3,9	3,3	5,3	5,7	4,9
Муслимани	1 041	508	533	5,7	5,7	5,6	9,2	9,1	9,4
Роми	24 597	12 434	12 163	24,6	24,5	24,7	36,3	36,3	36,4
Румуни	1 667	800	867	6,5	6,7	6,2	10,1	10,5	9,8
Словаци	953	445	508	2,1	2,1	2,1	3,4	3,3	3,5
Хрвати	1 735	815	920	3,2	3,8	2,9	5,5	6,0	5,1
Црногорци	1 461	922	539	4,2	4,8	3,4	7,2	7,4	6,8
Остали	3 233	1 695	1 538	4,0	4,3	3,7	6,5	6,7	6,2
Нису се изјаснили и неопредељени	7 497	3 569	3 928	5,7	6,0	5,5	11,1	11,1	11,2
Регионална припадност	1 431	751	680	5,3	5,5	5,0	9,1	9,2	8,9
Непознато	2 665	1 356	1 309	4,5	4,7	4,3	9,7	10,2	9,3

Напомена 1: Подаци се односе на националности са више од 20 000 припадника.

Напомена 2: Због нерасполагања података за националности о броју лица која живе у ванбрачној заједници а према законском брачном стању су у браку, али не живе заједно с брачним партнером, та лица су укључена у оба контингента. С обзиром на то да је реч о малом броју случајева (укупно 2 272), таква методолошка некоректност не утиче битније на добијене резултате.

* Подаци се односе само на пописано становништво.

Литература

Kiernan, Kathleen (2002). "Unmarried cohabitation and parenthood: Here to stay". *European perspectives*, Conference on public policy and the future of the family. Syracuse, NY, 25 October.

Hiekel, Nicole; Liefbroer, Aart; Poortman, Anne-Rigt (2012). "The meaning of cohabitation across Europe". *European population conference 2012*, Stockholm, 13–16 June.

URL: <http://epc2012.princeton.edu/papers/120762> (27.05.2012).

Садржај

9. ЕКОНОМСКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА	222
9.1. Економски активно становништво	223
9.1.1. Економска активност према старости и полу	228
9.1.2. Школованост економски активног становништва	230
9.2. Економски активно становништво које обавља занимање	233
9.2.1. Делатност економски активног становништва које обавља занимање	237
9.2.2. Занимања економски активног становништва које обавља занимање	242
9.2.3. Економски активна лица која обављају занимање према радном статусу и месту рада	245
9.3. Економски активно становништво које не обавља занимање	247
9.4. Економски неактивно становништво	255

9. Економске структуре становништва

Економске карактеристике становништва биле су предмет обухвата у свим савременим пописима, мада у елементарном облику и у ранијим пописима становништва. Важност ових обележја за сваку државу и њен економски и социјални развој, посебно из угла одрживости општег развоја, намеће потребу њиховог праћења и истраживања на националном нивоу. С друге стране, њихов значај и динамика, која је израженија него код многих других структура, створила је потребу прикупљања података и анализе и у оквиру статистичких истраживања која се обављају чешће, у току сваке године. Републички завод за статистику спроводи Анкету о радној снази (АРС) два пута годишње на узорку случајно одабраних домаћинстава у Републици Србији. Добијени подаци су и садржински и методолошки упоредиви са истоврсним подацима других држава. Важно је напоменути да је и методологија која је примењена у Попису 2011, у вези са прикупљањем података о економским обележјима становништва и њихове обраде, у потпуности усаглашена са методологијом АРС. Пописни подаци о економским карактеристикама становништва омогућавају сагледавање трендова, често дугорочних, а када се повежу са променама у другим структурама од којих директно зависе (старосна и полна структура) дају одговоре и за дефинисање претпоставки за будући период. С друге стране, временски ограничена колебања у привреди и изражене флукуације на тржишту рада, које је могуће пратити и на полугодишњем нивоу, дозвољавају сагледавање директног утицаја и других фактора. Концепт „текуће активности“, који се примењује и у пописима становништва у Србији од 2002. године, то омогућава и нуди реалнију слику економске активности становништва.

Људски капитал је важан фактор развоја националне економије. Макроекономски агрегати производње и потрошње у уској су вези са људским капиталом – први агрегат, кроз радну снагу и њене економске и друге карактеристике (запосленост, занимање, делатност, статус рада и др.), а други агрегат, првенствено преко старосно-полне структуре, али и односа економске активности и неактивности у укупној популацији. Демографско старење које је у Републици Србији интензивно, са предвиђањима да ће тренд и у будућем периоду бити настављен, посебно истиче неповољан однос између економски активног и економски неактивног становништва. Радна снага се смањује, погоршава се њена старосна структура, што се одражава и на продуктивност рада а онда и на економски раст. Истовремено, међу

економски неактивнима расте број пензионера и погоршава се однос између броја запослених из чијих се зарада финансирају пензије и броја оних који их примају. У таквим околностима се повећава непосредни финансијски притисак на системе социјалне сигурности становништва. У питању су и пензијски и здравствени систем, чија одрживост, нарочито пензијског система, заузима значајно место у реформским процесима у Републици Србији.

Претходни период од неколико деценија карактерисали су законити процеси у економском развоју Републике Србије. Они су битно определили и развој економских структура становништва. Основни печат тих промена и њихових последица дало је опадање пољопривредног становништва и пораст најпре становништва у секундарном сектору, а у каснијој фази у сектору услужних делатности. Савремене економије данас ангажују више од две трећине запослених у услугама. Република Србија је на путу тржишне економије, мада не још увек са таквом секторском структуром привреде.

Нови контекст „информацијско друштво“ или „економија знања“ посебан значај придаје квалитету људских ресурса. Виши нивои образовања, али и другачија знања и радне способности јесу императив конкурентне економије. А развој и ширење информационих и комуникационих технологија истиче и неопходност значајнијег инвестирања у људски капитал.

У анализи која следи биће обухваћена сва економска обележја која су била садржана у Попису 2011. године. Међу њима су и нека која нису била предмет пописивања у претходним пописима (место рада, начин одласка на посао). Методолошким питањима у вези са променама код појединих обележја и њихових модалитета, као и питањима упоредивости података са претходним пописима, неће се посветити посебна пажња. Они су обрађени у посебном, почетном поглављу. Садржајно, анализа је усмерена на две основне категорије укупног становништва и њихове карактеристике. То су: економски активно становништво и економски неактивно становништво.

9.1. Економски активно становништво

Опадајући тренд економски активног становништва испољен после 1981. године настављен је и у најновијем периоду. Између Пописа 2002. и 2011. број економски активних у Републици Србији⁴⁷ смањен је за 427 007 лица, што је смањење од 12,6%. Истовремено, удео економски активних у укупном становништву смањен је са 45,3% на 41,3% (табела 9.1-1).

У односу на 2002. годину, број економски активних лица је порастао једино у Београдском региону, за 1,2%. У Региону Војводине смањење је износило 13,9%, у Региону Шумадије и Западне Србије 16,8%, а у Региону Јужне и Источне Србије чак 18,3%. Као и у Републици Србији, у свим регионима је смањено учешће економски активних у укупном становништву. Ипак, за разлику од 2002. године, када је највећи проценат економски

⁴⁷ Два последња пописа нису спроведена на територији Косова и Метохије.

активних био у Региону Шумадије и Западне Србије, у 2011. години највеће учешће активних забележено је у Београдском региону.

Табела 9.1-1. Економски активно становништво према полу, по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	Пол	2002		2011	
		број	удео у укупном становништву (%)	број	удео у укупном становништву (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	3 398 227	45,3	2 971 220	41,3
	Мушки	1 923 985	52,8	1 699 664	48,6
	Женски	1 474 242	38,3	1 271 556	34,5
Београдски регион	Свега	713 836	45,3	722 108	43,5
	Мушки	375 459	50,2	380 837	48,5
	Женски	338 377	40,9	341 271	39,1
Регион Војводине	Свега	912 800	44,9	785 960	40,7
	Мушки	530 197	53,8	456 938	48,6
	Женски	382 603	36,5	329 022	33,2
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	1 001 514	46,9	833 660	41,0
	Мушки	569 273	54,3	492 610	49,2
	Женски	432 241	39,7	341 050	33,1
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	770 077	43,9	629 492	40,3
	Мушки	449 056	52,0	369 279	47,8
	Женски	321 021	36,1	260 213	32,9
Регион Косово и Метохија	

Величина економски активног становништва у Републици Србији резултат је деловања две основне групе фактора. Демографски фактори (нарочито фертилитет, али и миграције и морталитет) испољавају своје деловање преко старосно-полне структуре и величине радног контингента (од 15 до 64 године живота). Друга група су бројни социоекономски фактори који утичу на почетак и интензитет економског активирања становништва старијег од 15 година, као и на престанак активности. Међу њима су стицање виших нивоа образовања, услови пензионисања, структура и промене у привреди, а у новијем периоду и утицај економске кризе.

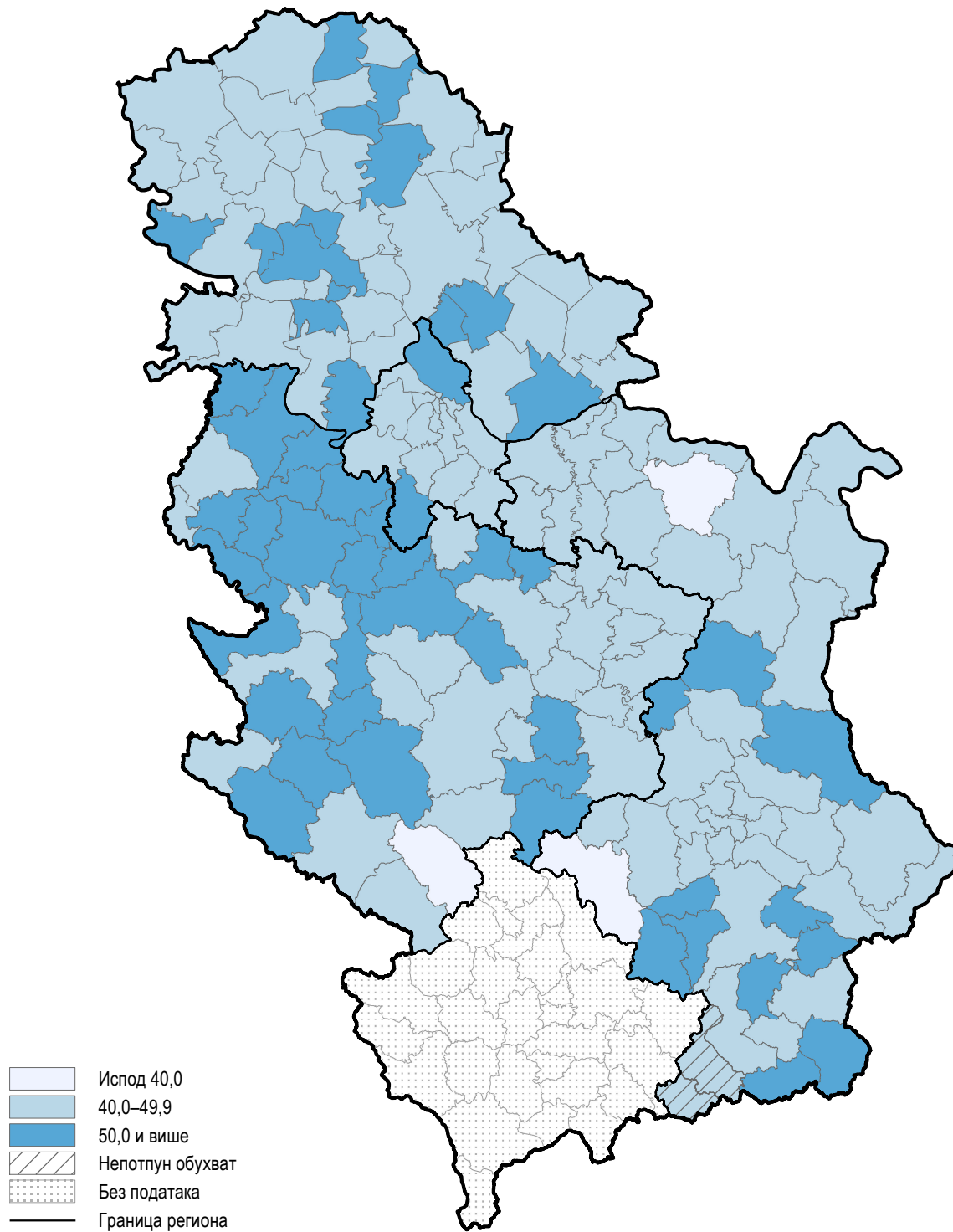
Величина радног контингента у великој мери одређује и величину економски активног становништва, с обзиром на мали, али и опадајући број активних старијих од 65 година. Радни контингент у Републици Србији опада, а у 2011. години је износио 4 911 268 лица, што је 68% од укупног становништва. Иначе, још увек траје период када су ефекти „демографске дивиденде“ из периода бејби-бума (енг. *baby-boom*) присутни, али ће се излазак из радног контингента бројчано великих генерација одразити и на величину економски активног становништва (радне снаге). Предвиђања су да ће се уз вероватноћу од чак 90% такав тренд наставити и поред појачане имиграције (Радивојевић, Никитовић, 2010). Према резултатима пројекција, удео радног контингента у укупном становништву опао би на 61,1% у 2050. години (Републички завод за статистику, 2011: 10).

Међу економски активнима у Републици Србији већи је број мушкараца него жена. У 2011. години мушкарци учествују са 57,2%, а жене са 42,8% у укупној радној снази. Међутим, код оба пола евидентан је пад броја економски активних, с тим што је код мушког становништва такав тренд отпочео деценију раније (после 1981. године) него код жена (после 1991). Ипак, с временом се разлика у економској активности међу половима смањивала. На 100 економски активних жена у 1953. години, било је 178 економски активних мушкараца, у 2002. години 131, у 2011. години 134 мушкараца (табела 9.1-1). До опадања броја економски активних лица долазило је под утицајем различитих фактора. Смањивање пољопривредног становништва је један од најзначајнијих. На исти начин деловали су и повољнији услови пензионог и инвалидског осигурања у непољопривреди али и повећано пензионисање пољопривредника. Код ових других, нарочито после увођења обавезног пензионог осигурања под истим условима као и за непољопривреднике. Нешто неповољније промене код женске радне снаге у последњем међупописном периоду последица су неповољних кретања у привреди и на тржишту рада.

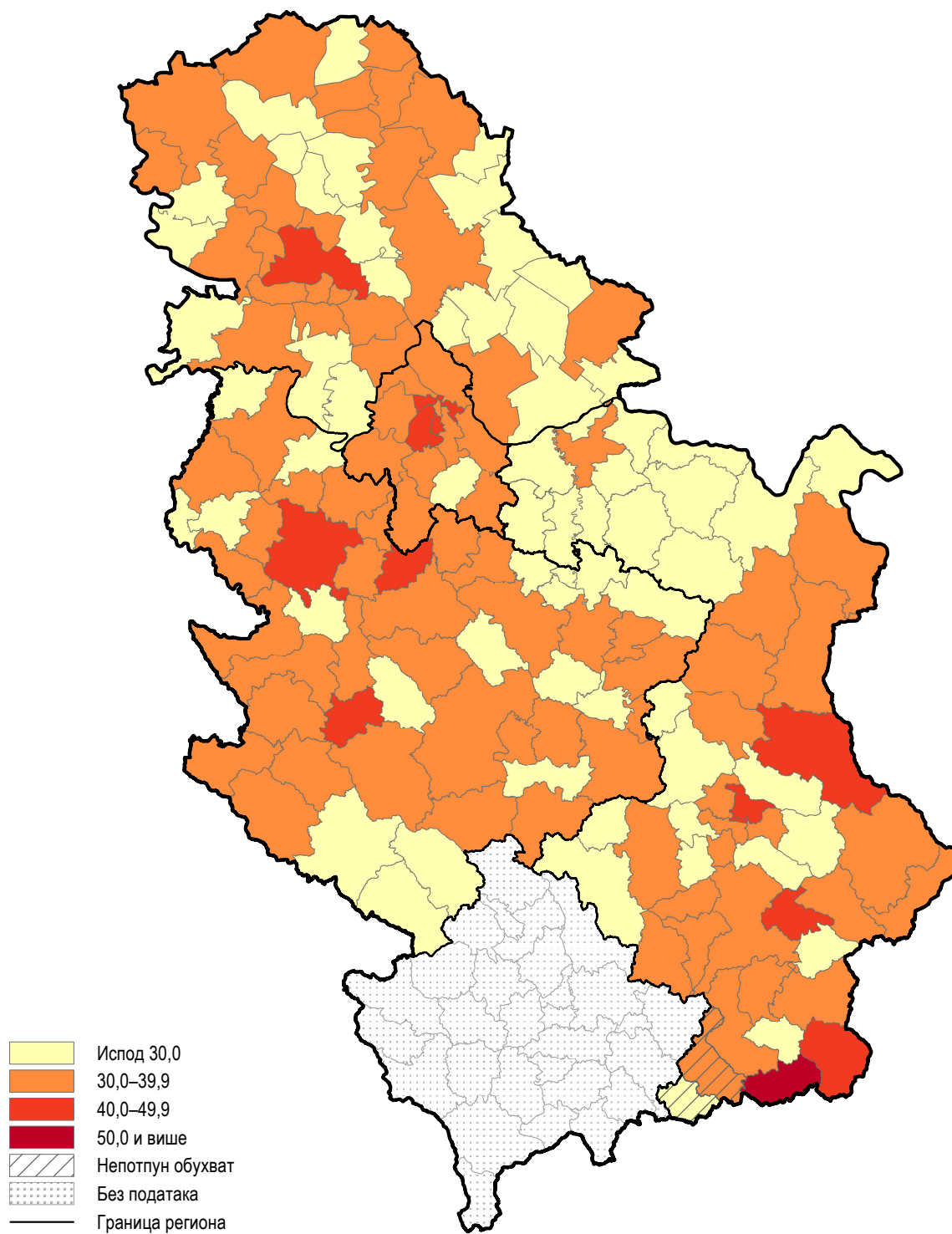
Као и код укупног економски активног становништва, једино је у Београдском региону забележен пораст активних и код мушкараца и код жена. Код свих осталих региона радна снага се смањила у периоду 2002–2011, код оба пола. Ипак, запажа се разлика међу регионима по учешћу економски активних у укупном становништву. Код мушкараца, највећи удео економски активних у 2011. години је у Региону Шумадије и Западне Србије (49,2%), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (47,8%). Најмањи проценат економски активних код женског становништва је такође у Региону Јужне и Источне Србије (32,9%), док је највећи удео економски активних жена у Београдском региону (39,1%).

Разлика између општина према уделу економски активног становништва у укупном веома је изражена. Креће се од 28,5% (Кучево) до 61,6% (Трговиште). Исте општине се јављају и код мушког становништва, али су екстремни удели другачији, од 37,2% до 68,8%. Код женског становништва су проценти економски активних у распону од 19,7% (Житорађа) до 53,4% (Трговиште). Највећи број општина (њих 120) јесте са уделом економски активних жена нижим од републичког просека.

Карта 9.1-1. Удео економски активног мушког становништва у укупном мушком становништву по општинама/градовима, Попис 2011.

Карта 9.1-2. Удео економски активног женског становништва у укупном женском становништву по општинама/градовима, Попис 2011.

9.1.1. Економска активност према старости и полу

Старосна структура економски активног становништва, као и интензитет економског активирања становништва унутар радног контингента, јесу важни и за квалитет, као и за обим радне снаге. У условима интензивног демографског старења, какво је присутно данас у Републици Србији, ова питања посебно постају значајна. С једне стране, смањује се радни контингент и потенцијална понуда рада, а с друге, услови на тржишту рада не погодују већем активирању становништва нарочито у почетним, као и у крајњим старосним групама, унутар радног контингента, што такође утиче неповољно.

Заступљеност најмлађих старосних група (15–19 и 20–24) у укупној радној снази смањена је у 2011. у односу на 2002. годину, од 11,7% на 8,1% (табела 9.1-2). Иако је бројност ових старосних група код оба пола у истом периоду смањена, пресудан утицај на њихову заступљеност у економски активном становништву имала је неповољна ситуација на тржишту рада, у ком случају су се млади радије одлучивали за неактивност и евентуално настављање школовања. И становништво из најстаријих група је слабо заступљено у радној снази. Економски активни старији од 60 година чине свега 5,8% укупне радне снаге у 2011, иако је тај проценат нешто већи него 2002. године. Код жена је мања заступљеност ових старосних група него код мушкараца, што је у вези са законском границом за пензионисање. Најзаступљеније унутар активних је становништво старости од 30 до 50 година, које чини више од половине укупне радне снаге у 2011. години (52,6%), као и у 2002. години (53,5%). Код женског становништва у 2011. години заступљеност ових старости је значајнија (56,3%) него код мушког (49,7%).

Табела 9.1-2. Структура економски активног становништва према старости и полу, Република Србија, пописи 2002. и 2011. (%)

Пол	Године старости										
	15–19 год.	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65 и више год.
	2002										
Свега	2,7	9,0	11,7	12,2	12,6	13,7	15,0	11,9	5,0	2,3	3,2
Мушки	2,9	9,2	11,5	11,7	11,9	12,9	14,8	12,2	6,5	2,7	3,2
Женски	2,5	8,7	12,1	13,0	13,5	14,6	15,3	11,6	3,2	1,8	3,3
	2011										
Свега	1,5	6,6	11,6	13,5	13,6	12,8	12,7	12,1	9,8	3,9	1,9
Мушки	1,7	7,0	11,2	12,9	12,9	12,0	11,9	11,8	11,1	5,5	2,1
Женски	1,2	6,2	12,2	14,3	14,6	13,7	13,7	12,6	8,2	1,7	1,5

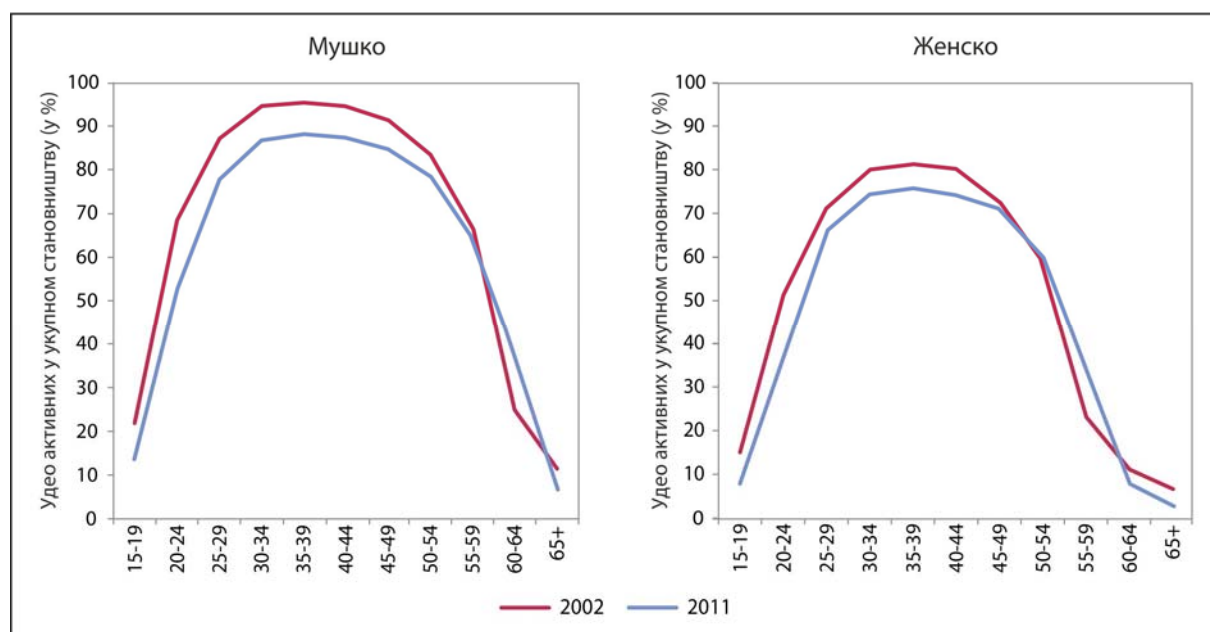
Иначе, економско активирање лица током радног узраста има специфичан ток, и није различито за мушкарце и жене, осим у степену активирања. Наиме, по правилу, стопе економске активности су на почетку радног контингента ниске и у вези су са школовањем становништва. Ниске су и пред крај радног контингента у складу са правном регулативом у

области рада и радних односа, учешћа пољопривредног становништва, стања у привреди земље, али и здравственог статуса тих старосних група.

У односу на 2002. годину, стопе економске активности опале су у свим старосним групама, са изузетком група 55–59 и 60–64, што је резултирало падом укупне стопе активности за становништво изнад 15 година, од 53,8% на 48,2% у 2011. години (графикон 9.1-1). Код женског становништва је пад стопе био значајнији него код мушког (11,4% наспрам 10% редом). И даље се највеће стопе економске активности код оба пола бележе у старосној групи 35–39 (88,0% код мушкараца и 75,8% код жена). Такође, у свим старосним добима стопе активности су веће код мушког него код женског становништва.

Стопа економске активности као и стопе по старосним групама у Републици Србији знатно су ниже него у државама ЕУ. За 27 чланица ЕУ (ЕУ-27) стопа активности (15–64 године) у 2010. је износила 71,2% (77,7% код мушкараца и 64,6% код жена). Код старости 55–64 збирно, стопа је у Републици Србији била 36,3% а у државама ЕУ-27 49,7% (Eurostat, 2011: 16). У условима интензивног старења и опадања радне снаге, ниво економске активности ових генерација посебно постаје важан јер се ниска активност, удружена са њиховом растућом бројношћу, негативно одражава на ниво економске активности. Отуда се пораст активирања старијих радника види као начин ублажавања проблема. То доказују и резултати анализе за Републику Србију на подацима за 2010. годину. Уз претпоставку да генерације жена и мушкараца после педесете године живота партиципирају у радној снази по истим стопама као и њихови вршњаци у ЕУ, економски активно становништво било би веће за 7% (Радивојевић, 2012: 65–79).

Графикон 9.1-1. Специфичне стопе економске активности према старости и полу, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

Стопа економске активности одраслог становништва (15 и више год.), највиша је у Београдском региону (50,6%), а најнижа у Региону Јужне и Источне Србије (46,7%). Код мушкараца је највећи проценат активних старијих од 15 година у Региону Шумадије и Западне Србије (58,1%), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (55,8%). Код жена је највиша стопа економске активности у Београдском региону (44,9%), а најнижа у Региону Јужне и Источне Србије (37,9%) (табела 9.1-3).

Табела 9.1-3. Стопе економске активности према полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Пол	15 и више год.	15–64 год.
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	48,2	59,4
	Мушки	57,2	68,0
	Женски	39,9	50,8
Београдски регион	Свега	50,6	62,3
	Мушки	57,2	68,4
	Женски	44,9	56,6
Регион Војводине	Свега	47,5	58,4
	Мушки	57,3	67,6
	Женски	38,4	49,1
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	48,1	58,5
	Мушки	58,1	68,5
	Женски	38,5	48,4
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	46,7	58,5
	Мушки	55,8	67,6
	Женски	37,9	45,3
Регион Косово и Метохија	

Иначе, стопа економске активности одраслог становништва (15 и више година), нижа је од стопе економске активности израчунате за радни контингент (15–64), тзв. стопе партиципације у радној снази. С друге стране, радна снага, као један од фактора производње, у савременим условима се углавном формира из радног контингента. У Републици Србији је стопа партиципације износила 59,4% у 2011. и смањена је у односу на 2002. годину, када је износила 67,5% (77,1% за мушко и 58,1% за женско становништво). Била је највиша у Београдском региону (62,3%), а најнижа у Региону Војводине (58,4%). Као један од циљева у Стратегији запошљавања до 2020. године предвиђено је достизање стопе економске активности од 68,8%.

9.1.2. Школованост економски активног становништва

У којој ће мери радна снага одговорити захтевима савременог привредног развоја умногоме зависи од нивоа њене школованости. Интензиван развој технологије захтева брза прилагођавања новим изазовима и потребу учења током целог живота (енг. *lifelong learning*), што је суштина концепта „економије знања“, или „нове економије“. С друге стране, достигнути

степен образовања економски активних лица одређује и њихове позиције на тржишту рада. Сечено образовање важно је за улазак, али и за останак у радној снази. Усавршавања у струци, специјализације, адекватне и брзе преквалификације, флексибилност у прихватању промена повећавају шансу опстанка међу запосленима на тржишту рада. То подразумева, осим формалног, и неформалне облике образовања који се односе на програме образовања изван школског система. Концепт доживотног учења управо претпоставља и уређен систем неформалног образовања прилагођеног захтевима тржишта рада.

Континуирано побољшање образовног нивоа становништва Републике Србије значило је истовремено и пораст нивоа школованости радне снаге. У структури активних у време Пописа 2011. године, исто као и код укупног становништва, доминирају лица са средњом школом (58,7%) (табела 9.1-4). Код мушкараца је проценат већи (61,4%) него код жена (55,0%). Иза лица са средњом школом, следе активни са високим образовањем (16,4%), и то захваљујући већем броју високообразованих жена. На трећем месту по заступљености међу активнима јесу лица са основном школом (13,8%).

Табела 9.1-4. Образовна структура економски активног становништва, Република Србија, Попис 2011.

Пол	Укупно	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
Свега	2 971 220	12 102	110 140	410 888	1 743 507	201 183	487 202	6 198
Мушки	1 699 664	5 148	68 811	259 999	1 043 846	97 839	220 276	3 745
Женски	1 271 556	6 954	41 329	150 889	699 661	103 344	266 926	2 453
	Удео у укупном (%)							
Свега		0,4	3,7	13,8	58,7	6,8	16,4	0,2
Мушки		0,3	4,0	15,3	61,4	5,8	13,0	0,2
Женски		0,5	3,3	11,9	55,0	8,1	21,0	0,2

У погледу разлика према полу, евидентно је да је у апсолутном износу више жена него мушкараца међу нешколованима, као и међу активнима са највишим образовањем. Такође, и у структури према школској спреми, међу женама су већи проценти у групама „без школе“, „виша“ и „висока“. Значајно велика разлика између активних мушкараца и жена је код највишег стеченог образовања. Више од петине економски активних жена има факултет, а међу мушкарцима свега 13%. Ипак, виши ниво образованости међу активним женама у односу на мушкарце није адекватан њиховом положају на тржишту рада. О томе сведоче стопе незапослености према полу.

Београдски регион има изразито најобразованију радну снагу. Вишу школу и факултет има 36,7% економски активних, а међу активним женама чак 42,8% (табела 9.1-5). Сви остали региони имају значајно мањи проценат економски активних са највишим образовањем. Најмање високо образованих је у Региону Шумадије и Западне Србије (11,4%).

Табела 9.1-5. Образовна структура економски активног становништва по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Пол	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
Београдски регион	Свега	0,1	0,4	5,8	56,7	9,2	27,5	0,2
	Мушки	0,1	0,5	6,2	61,6	8,2	23,0	0,3
	Женски	0,1	0,3	5,3	51,3	10,3	32,5	0,2
Регион Војводине	Свега	0,3	2,8	14,4	61,8	5,9	14,8	0,1
	Мушки	0,3	3,5	15,9	64,2	4,7	11,2	0,1
	Женски	0,3	1,7	12,3	58,4	7,4	19,8	0,1
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	0,5	6,2	17,9	58,1	5,7	11,4	0,2
	Мушки	0,3	6,4	19,5	60,0	4,8	8,9	0,2
	Женски	0,9	5,9	15,5	55,6	7,0	14,9	0,2
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	0,7	5,4	17,0	57,8	6,5	12,3	0,3
	Мушки	0,4	5,2	18,3	60,0	5,7	10,2	0,3
	Женски	0,9	5,6	15,2	54,9	7,7	15,3	0,3
Регион Косово и Метохија	

Слично као код укупног економски активног становништва, и у свим старосним групама су најзаступљенија лица са средњом школом. Изузетак су активни старији од 65 година, међу којима је највише оних са непотпуном основном школом (60,6%), као и нешколованих (8,0%) (табела 9.1-6). Међу женама те старосне доби чак је 82,8% нешколованих и са непотпуним основним образовањем. У питању је иначе бројчано мали број економски активних, вероватно ангажованих у оним делатностима и једноставним занимањима у којима су могли да опстану и без школске спреме.

Између млађег (15–24 године) и старијег дела радне снаге разлика је евидентна у заступљености највиших нивоа образовања, што је у вези са трајањем школовања и годинама завршетка највиших нивоа образовања. У старосној групи 20–24 високо образовање има 7,7% активних. Највиши удео високообразованих је у групама 25–29 и 30–34 (22,0% и 20,8%). Интересантно је да међу економски активнима у групи 60–64 године више од петине (код жена чак више од четвртине) има факултетско образовање. Иако и ова старосна група активних није бројна (око 116 хиљада), висока заступљеност највишег образовања говори у прилог значају које образовање има за останак у радној снази и код старијих лица. Дубља и детаљнија анализа која би укључила и занимање економски активних лица показала би колико су услови рада пресудни за каснији одлазак у пензију.

Табела 9.1-6. Образовна структура економски активног становништва према старости и полу, Република Србија, Попис 2011. (%)

Школска спрема	Свега	Године старости											
		15-19 год.	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 или више год.	
Укупно													
Без школе	0,4	1,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	8,0	
Непотпуна основна	3,7	5,5	1,8	1,2	1,3	1,1	1,1	1,3	3,0	7,1	13,6	60,6	
Основна	13,8	22,3	11,5	8,8	10,2	12,2	13,8	14,3	15,9	20,7	21,8	15,5	
Средња	58,7	70,6	75,5	60,0	59,8	62,5	63,4	62,1	57,8	47,3	33,4	8,7	
Виша	6,8	0,0	2,9	7,5	7,6	6,3	6,0	6,9	7,7	8,3	9,8	2,0	
Висока	16,4	0,0	7,7	22,0	20,8	17,4	15,3	15,0	15,1	16,0	20,6	4,9	
Мушко													
Без школе	0,3	1,4	0,4	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	2,4	
Непотпуна основна	4,0	6,1	2,3	1,5	1,6	1,4	1,2	1,4	3,0	6,3	11,2	58,5	
Основна	15,3	23,0	13,2	10,8	12,0	14,1	15,3	15,6	16,2	20,1	21,7	18,4	
Средња	61,4	69,3	77,6	66,1	64,4	66,0	66,1	64,0	59,8	51,9	37,3	11,5	
Виша	5,8	0,0	1,8	5,5	6,0	5,1	5,0	5,9	7,0	7,9	9,7	2,6	
Висока	13,0	0,0	4,4	15,6	15,7	13,0	12,0	12,7	13,5	13,3	19,4	6,2	
Женско													
Без школе	0,5	1,3	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	1,2	18,4	
Непотпуна основна	3,3	4,4	1,2	0,7	0,8	0,8	0,9	1,2	3,1	8,6	23,7	64,4	
Основна	11,9	21,0	8,8	6,4	8,0	9,9	12,1	12,8	15,4	21,9	22,3	10,2	
Средња	55,0	73,0	72,2	52,7	54,3	58,4	60,2	59,9	55,2	38,9	17,0	3,3	
Виша	8,1	0,1	4,6	10,1	9,6	7,9	7,2	8,0	8,6	9,0	10,0	0,8	
Висока	21,0	0,0	12,6	29,8	26,9	22,6	19,2	17,7	17,2	21,0	25,6	2,5	

9.2. Економски активно становништво које обавља занимање

Најважнији део економски активног становништва чине лица која обављају занимање, тј. запослена лица. У 2011. години, од укупно 2 971 220 активних у Републици Србији, 2 304 628 лица су обављала занимање у седмици која је претходила попису. У односу на 2002. годину, број запослених је смањен за 12,8%. Стање у привреди и слабе могућности креирања нових радних места у формалном сектору, као и висок проценат неформално запослених, били су неповољни са становишта запослености (Гречић, 2008: 147–164). Иначе, удео запослених у радној снази остао је готово стабилан и у 2011. је износио 77,6% (табела 9.2-1). Међу регионима, највећи проценат запослених унутар економски активног становништва је у Београдском региону, 82,1%, а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије, 72,7%. Иначе, Београдски регион има већу концентрацију услужних делатности, које су у мањој мери трпеле негативне ефекте економске кризе него делатности примарног и секундарног сектора. У свим регионима, осим у Београдском, мањи је проценат запослених код женске

него код мушке радне снаге. Најмање учешће запослених је код жена у Региону Јужне и Источне Србије (69,9%).

Стопа запослености у Републици Србији је ниска и 2011. године износила је 45,8% (табела 9.2-2). Знатно је испод нивоа запослености у државама ЕУ, који је износио 64,2% у 2010. години. Циљ Стратегије запошљавања у Републици Србији за период 2011–2020. јесте пораст стопе запослености до нивоа од 61,4% (за старосни интервал 15–64), односно 66,3% (20–64) у 2020. години (Службени гласник, 2011).

Табела 9.2-1. Економски активно становништво које обавља занимање према полу, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол	Економски активно становништво		
		укупно	обавља занимање	
			укупно	учешће у активном (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	2 971 220	2 304 628	77,6
	Мушки	1 699 664	1 333 293	78,4
	Женски	1 271 556	971 335	76,4
Београдски регион	Свега	722 108	593 021	82,1
	Мушки	380 837	310 959	81,7
	Женски	341 271	282 062	82,7
Регион Војводине	Свега	785 960	607 334	77,3
	Мушки	456 938	355 048	77,7
	Женски	329 022	252 286	76,7
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	833 660	646 710	77,6
	Мушки	492 610	391 535	79,5
	Женски	341 050	255 175	74,8
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	629 492	457 563	72,7
	Мушки	369 279	275 751	74,7
	Женски	260 213	181 812	69,9
Регион Косово и Метохија	

Београдски регион као најразвијенији има највишу стопу запослености (51,1%), док је у свим осталим регионима стопа нижа од републичког просека. Запосленост мушког становништва је значајно већа него код жена. Ниже стопе запослености жена делом су последица дискриминације на тржишту рада, али и слабих могућности да се усклади рад и родитељство. Такође, разлика у запослености међу регионима је израженија код женског становништва. Најнижа стопа износи 33,9% (Регион Јужне и Источне Србије), а највиша 46,8% (Београдски регион). Код мушкараца су стопе у распону од 50,0% до 55,8%.

Табела 9.2-2. Стопе запослености* према полу, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол		
	свега	мушки	женски
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	45,8	53,1	38,6
Београдски регион	51,1	55,8	46,8
Регион Војводине	45,0	51,8	37,6
Регион Шумадије и Западне Србије	44,9	53,9	35,8
Регион Јужне и Источне Србије	42,1	50,0	33,9
Регион Косово и Метохија	-	-	-

* Процент запослених од укупног становништва радног узраста.

Запосленост младих је ниска и знатно је нижа него у државама ЕУ. Збирно, за старост 15–24, стопа запослености у Републици Србији износила је 15,6% (19,0% код мушкараца и 11,9% код жена), а за ЕУ-27 стопа је у 2010. години износила 34,1% (36,2% и 31,8% редом). Слично је и код лица старијих од 55 година, посебно код жена. За старосну групу 55–64 стопа у Републици Србији била је 28,6% (40,9% за мушко и 17,4% за женско становништво), док је у ЕУ-27 у 2010. била чак 46,3% (54,6% и 38,6%). То је иначе категорија становништва која је међу осталима сврстана у групу „рањиве запослености“ на тржишту рада. Највеће стопе запослености су за лица у старости од 35 до 45 година (табела 9.2-3).

Табела 9.2-3. Стопе запослености према старости и полу, Република Србија, Попис 2011. (%)

Пол	Укупно*	Године старости										
		15–19 год.	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65 и више год.
Свега	37,4	4,0	26,1	52,0	63,3	66,4	65,8	63,1	55,5	38,2	17,8	4,4
Мушки	44,9	5,4	31,4	57,2	69,2	72,7	72,7	69,9	63,7	50,7	29,5	6,8
Женски	30,5	2,5	20,5	46,6	57,2	60,0	58,9	56,6	47,7	26,5	7,4	2,7

* Процент запослених старијих од 15 година.

Школованост радне снаге није само претпоставка за брже налажење посла, него осигурава и бољу позицију запослених. Анализе показују да виши нивои образовања обезбеђују и вишу зараду. У периоду 2002–2007. у Републици Србији зараде запослених са вишим и високим образовањем биле су 2,7 пута веће од просека за запослене са нижим образовањем (Републички завод за статистику, 2008: 133).

Школска спрема запослених у Републици Србији је слична оној за укупно економски активно становништво. Запажа се ипак већа заступљеност највиших нивоа образовања, што потврђује значај стеченог образовања за позицију на тржишту рада (табела 9.2-4). Међу запосленим женама готово четвртина има завршени факултет (24,0%).

Табела 9.2-4. Образовна структура економски активног становништва које обавља занимање према полу, Република Србија, Попис 2011.

Пол	Укупно	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
Свега	2 304 628	8 159	89 629	293 155	1 313 065	167 944	427 481	5 195
Мушки	1 333 293	3 233	56 978	193 446	799 997	81 575	194 832	3 232
Женски	971 335	4 926	32 651	99 709	513 068	86 369	232 649	1 963
Удео у укупном (%)								
Свега		0,4	3,9	12,7	57,0	7,3	18,5	0,2
Мушки		0,2	4,3	14,5	60,0	6,1	14,6	0,2
Женски		0,5	3,4	10,3	52,8	8,9	24,0	0,2

Регионалне разлике у школованости запосленог становништва веома су изражене. Најочљивије су у различитој заступљености лица са основном школом и оних са факултетом. Београдски регион, као најразвијенији, има троструко мањи проценат запослених са основном школом него Регион Шумадије и Западне Србије односно Јужне и Источне Србије (4,8% наспрам 17,4% и 16,1%). Истовремено су високообразовани више него дупло заступљенији. У Београдском региону 29,7%, наспрам 12,7% у Региону Шумадије и Западне Србије и 14,5% у Региону Јужне и Источне Србије. У свим регионима значајно већи удели високообразованих су код запослених жена него код мушкараца (табела 9.2-5).

Табела 9.2-5. Образовна структура економски активног становништва које обавља занимање према полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Пол	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
Београдски регион	Свега	0,1	0,3	4,8	55,3	9,6	29,7	0,3
	Мушки	0,1	0,4	5,0	60,4	8,5	25,2	0,3
	Женски	0,0	0,2	4,5	49,6	10,7	34,7	0,2
Регион Војводине	Свега	0,2	2,4	12,9	61,0	6,4	16,9	0,1
	Мушки	0,2	3,2	14,7	63,7	5,1	12,8	0,1
	Женски	0,2	1,3	10,4	57,1	8,2	22,7	0,1
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	0,6	7,2	17,4	55,7	6,1	12,7	0,2
	Мушки	0,3	7,4	19,5	57,7	5,0	9,8	0,2
	Женски	1,1	7,0	14,2	52,7	7,7	17,2	0,2
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	0,5	5,7	16,1	55,6	7,2	14,5	0,3
	Мушки	0,3	5,5	17,8	58,0	6,2	11,8	0,3
	Женски	0,9	6,1	13,5	52,0	8,7	18,5	0,3
Регион Косово и Метохија	

9.2.1. Делатност економски активног становништва које обавља занимање

Промене у структури привреде током времена деловале су и на прераспodelу активног становништва између делатности. Развој привреде доводио је до опадања значаја једних и експанзије других грана делатности. Доминантну улогу пољопривреде заменила је индустрија, као водећа грана брзог привредног развоја у другој половини 20. века. У каснијој фази, раст индустрије и других грана делатности из секундарног сектора се успорава, а расте значај терцијарног сектора. У периоду од 1953. до 1991. године, структура запослених се потпуно обрнула у погледу заступљености примарног наспрам секундарног и терцијарног сектора заједно. Од 75,3% у 1953. години, удео запослених у примарном сектору смањено се на 30,2%. У истом периоду, број запослених у секундарном сектору је порастао од 13,1% на 35,9%, а у терцијарном од 11,6% на 33,9% (Радивојевић, 2006: 227). Модернизација привреде, као императив за општи друштвени развој и напредовање, подразумева и другачију привредну структуру у којој расте значај посебно појединих делатности, као што су финансијске, интелектуалне, личне и друге услуге.

Према Попису 2011, од укупног броја економски активних који обављају занимање (2 304 628 лица), највише запослених, преко 396 хиљада, или 17,2% је ангажовано у прерађивачкој индустрији (табела 9.2-6). И у време Пописа 2002. године, ова привредна грана је апсорбовала највећи број запослених, мада у већем проценту (23,8%).

Табела 9.2-6. Структура економски активног становништва које обавља занимање према делатности, по регионима, Попис 2011.

Делатност	Република Србија		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
	број	%	%	%	%	%	
Укупно	2 304 628						...
Пољопривреда, шумарство и рибарство	340 186	14,8	1,8	14,0	24,4	18,9	...
Рударство	26 362	1,1	1,4	0,5	1,2	1,7	...
Прерађивачка индустрија	396 392	17,2	10,8	20,2	19,6	18,1	...
Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	31 347	1,4	1,5	1,0	1,3	1,9	...
Снабдевање водом; управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада и сличне активности	38 504	1,7	1,4	1,7	1,6	2,0	...
Грађевинарство	125 747	5,5	5,5	5,6	5,2	5,5	...
Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала	339 371	14,7	18,5	15,3	12,4	12,4	...
Саобраћај и складиштење	121 878	5,3	7,0	5,2	4,3	4,4	...
Услуге смештаја и исхране	67 773	2,9	3,5	2,7	2,9	2,6	...
Информисање и комуникације	53 281	2,3	4,9	1,9	1,0	1,2	...

Табела 9.2-6. Структура економски активног становништва које обавља занимање према делатности, по регионима, Попис 2011. (наставка)

Делатност	Република Србија		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
	број	%	%	%	%	%	
Финансијске делатности и делатност осигурања	50 964	2,2	4,0	2,0	1,4	1,3	...
Пословање некретнинама	4 182	0,2	0,4	0,2	0,1	0,1	...
Стручне, научне и техничке делатности	79 722	3,5	6,5	3,1	1,9	2,1	...
Административне и помоћне услужне делатности	45 196	2,0	3,3	2,0	1,1	1,5	...
Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање	180 580	7,8	8,9	7,4	6,6	8,8	...
Образовање	149 034	6,5	6,8	6,7	5,8	6,7	...
Здравствена и социјална заштита	158 345	6,9	8,0	6,7	5,7	7,3	...
Уметност, забава и рекреација	34 916	1,5	2,4	1,5	1,1	1,1	...
Остале услужне делатности	43 833	1,9	2,6	2,0	1,6	1,4	...
Делатност домаћинства као послодавца; делатност домаћинства која производе робу и услуге за сопствене потребе	615	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	...
Делатност екстериторијалних организација и тела	1 524	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	...
Непознато	14 876	0,6	0,7	0,4	0,6	0,9	...

Пољопривреда, шумарство и рибарство је иза прерађивачке индустрије најзаступљенији сектор делатности. У њему је запослено 340 хиљада лица, или 14,8% од укупног броја запослених. Треба напоменути да је деаграризација у Србији била врло интензивна, а одвијала се и врло стихијски, остављајући негативне последице на пољопривреду и развој села. Трансфер радне снаге из пољопривреде у непољопривредне делатности посебно је био изражен у периоду 1971–1981. године. Ипак, и поред континуираног опадања броја запослених у пољопривреди, ова грана је све до 1991. године ангажовала највећи број запослених у Републици Србији. Њено учешће у запослености било је високо и у време 2002. године, али мање од учешћа прерађивачке индустрије (22,1% наспрам 23,8%).

На трећем месту по броју запослености, и са истим рангом као и 2002. године, јесте област Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала. Ова област показује сталну тенденцију раста, а у 2011. апсорбује 14,7% запослених.

Од осталих делатности у којима је ангажован значајнији број запослених и које су испољиле тенденцију раста после 2002. године јесу следећи сектори: Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање (7,8%); Здравствена и социјална заштита (6,9%); образовање (6,5%); Грађевинарство (5,5%). Сектор саобраћаја и складиштења је готово задржао висину свог учешћа у укупном броју запослених (5,3%) током периода 2002–2011.

Евидентне су разлике међу регионима према редоследу и учешћу појединих делатности у њиховој запослености. У Београдском региону је најзаступљенија област Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала (18,5%). Следе: Прерађивачка индустрија (10,8%), Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање (8,9%), Здравствена и социјална заштита (8,0%) и Образовање (6,8%). У Региону Војводине највише запослених је у прерађивачкој индустрији (20,2%), следе Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала (15,3%) и Пољопривреда, шумарство и рибарство (14,0%). Региони Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије имају највећи број запослених у сектору Пољопривреда, шумарство и рибарство (24,4% и 18,9% сукцесивно). Следи Прерађивачка индустрија (19,6% и 18,1%). На трећем месту је сектор Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала (12,4% у оба региона).

По питању полне структуре, издвајају се сектори делатности у којима су традиционално више запослени мушкарци и други у којима доминирају жене. Више мушкараца има у грађевинарству (седам пута више него жена), рударству (пет пута више), саобраћају (преко четири пута више), пољопривреди (2,3 пута више), прерађивачкој индустрији (1,8 пута), али и у државној управи и другим. Жене су заступљеније у здравству и социјалној заштити (3,4 пута их је више него мушкараца), образовању (2,4 пута више), финансијским и делатностима осигурања (1,7 пута више), као и у трговини на велико и мало, као и у осталим услужним делатностима (табела 9.2-7).

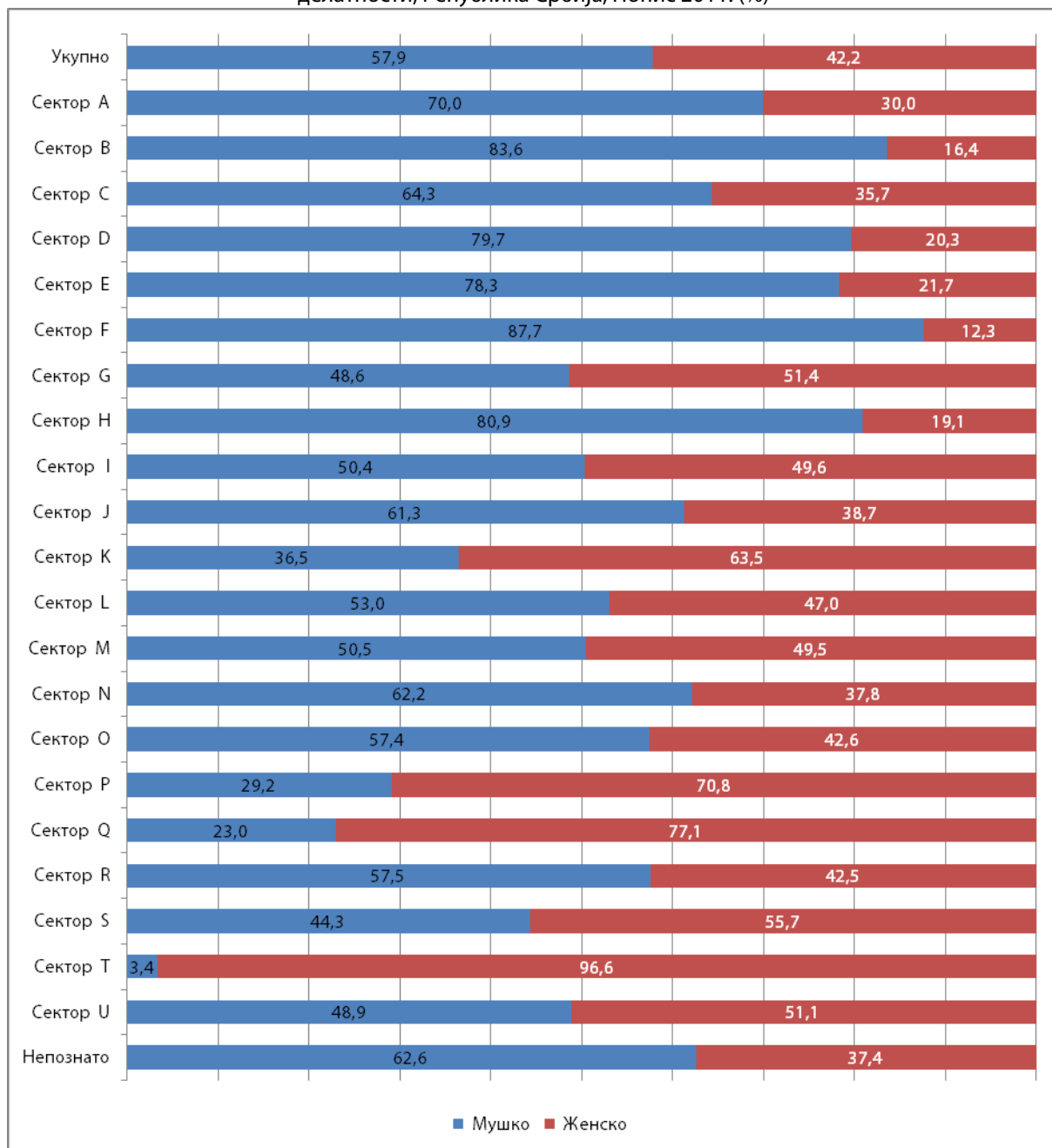
Иначе, међу запосленим мушкарцима у Републици Србији највише их је у прерађивачкој индустрији (19,1%), па у пољопривреди (17,9%) и у трговини на велико и мало (12,4%). У Региону Војводине је исти редослед најзаступљенијих делатности. Највише запослених мушкараца у пољопривреди има Регион Шумадије и Западне Србије (27,4%), а висок је проценат и у Региону Јужне и Источне Србије. Запослени мушкарци у Београдском региону највише су ангажовани у сектору Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала (17,1%), у прерађивачкој индустрији (13,1%) и саобраћају (10,2%).

Код запослених жена редослед најзаступљенијих делатности другачији је него код мушкараца. Највише су ангажоване у сектору трговине (17,9%), прерађивачке индустрије (14,6%) и у здравству и социјалној заштити (12,6%). Сектор трговине је за женско становништво нарочито атрактиван у Београдском (20,0%) и Региону Војводине (19,3%). Док су у регионима Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије жене највише везане за сектор пољопривреде (19,9% и 16,6% редом). Када је у питању сектор Образовања, нема значајније разлике међу регионима у његовом уделу код женске запослености.

Табела 9.2-7. Структура економски активног становништва које обавља занимање према делатности и полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Делатност	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	м	ж	м	ж	м	ж	м	ж	м	ж	
Пољопривреда, шумарство и рибарство	17,9	10,5	2,6	1,0	18,8	7,3	27,4	19,9	20,5	16,6	...
Рударство	1,7	0,4	2,0	0,7	0,6	0,2	1,7	0,3	2,4	0,5	...
Прерађивачка индустрија	19,1	14,6	13,1	8,3	22,2	17,4	20,9	17,6	19,4	16,1	...
Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	1,9	0,7	2,2	0,7	1,3	0,5	1,7	0,6	2,5	0,8	...
Снабдевање водом; управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада исличне активности	2,3	0,9	2,1	0,6	2,3	0,9	2,1	0,9	2,6	1,0	...
Грађевинарство	8,3	1,6	8,5	2,3	8,5	1,5	7,9	1,2	8,3	1,2	...
Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала	12,4	17,9	17,1	20,0	12,5	19,3	10,2	15,9	10,1	15,8	...
Саобраћај и складиштење	7,4	2,4	10,2	3,5	7,4	2,2	6,0	1,7	6,2	1,9	...
Услуге смештаја и исхране	2,6	3,5	3,4	3,6	2,3	3,3	2,4	3,7	2,2	3,1	...
Информисање и комуникације	2,4	2,1	5,5	4,3	2,1	1,7	1,1	0,9	1,3	1,0	...
Финансијске делатности и делатност осигурања	1,4	3,3	2,7	5,4	1,2	3,2	0,9	2,2	0,9	2,0	...
Пословање некретнинама	0,2	0,2	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	...
Стручне, научне и техничке делатности	3,0	4,1	5,9	7,1	2,7	3,7	1,7	2,3	2,0	2,4	...
Административне и помоћне услужне делатности	2,1	1,8	3,7	2,8	2,2	1,7	1,1	1,0	1,6	1,3	...
Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање	7,8	7,9	8,4	9,3	7,0	7,9	6,6	6,7	9,7	7,5	...
Образовање	3,3	10,9	3,5	10,5	3,0	11,8	2,9	10,1	3,8	11,1	...
Здравствена и социјална заштита	2,7	12,6	3,2	13,2	2,5	12,6	2,2	11,1	3,2	13,6	...
Уметност, забава и рекреација	1,5	1,5	2,5	2,2	1,4	1,5	1,1	1,1	1,1	1,1	...
Остале услужне делатности	1,5	2,5	2,0	3,3	1,5	2,6	1,2	2,1	1,1	1,9	...
Делатност домаћинства као послодавца; делатност домаћинстава која производе робу и услуге за сопствене потребе	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	...
Делатност екстериторијалних организација и тела	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	...
Непознато	0,7	0,6	0,8	0,5	0,5	0,4	0,7	0,6	0,9	0,9	...

Графикон 9.2-1. Полна структура активног становништва које обавља занимање према сектору делатности, Република Србија, Попис 2011. (%)

Видети Класификацију делатности на страни 261.

9.2.2. Занимања економски активног становништва које обавља занимање

Занимање економски активних лица који обављају занимање једно је од основних њихових обележја. Оно одражава и социјални статус запослених, а у значајној је мери детерминисано нивоом стеченог образовања. Структура економски активног становништва према занимању запослених у Републици Србији с временом се мењала. Промене у социјалној и економској сфери утицале су на професионалну структуру запослених, у којој су поједина занимања повећавала своје учешће, док су се друга полако гасила. Растао је удео занимања за чије обављање је неопходан виши ниво образовања. Савремени развој створио је и нова занимања. По правилу, у питању су занимања за која су неопходна висока стручност и квалификација. Развој и ширење информационих и комуникационих технологија посебно су допринели појави и ширењу нових занимања.

У време Пописа 2011. године у Републици Србији је било 372 хиљаде инжењера, стручних сарадника и техничара, што је 16,2% од укупног броја запослених (табела 9.2-8). У односу на 2002. годину, заступљеност ових занимања је смањена за један процентни поен. Са готово истим уделом као и претходна занимања, јесу и запослени у групи Услужна и трговачка занимања, али са израженом тенденцијом раста и у апсолутном и у релативном смислу у последњем међупописном периоду. Забележен је бројчани пораст од готово 100 хиљада радника, или од 10,4% у 2002. до 16,1% у 2011. години. Имајући у виду стални пораст ових занимања у складу са порастом трговине као сектора, вероватно је да је и у периоду 2002–2011. године до стварног раста и дошло. Међутим, до пораста броја запослених са овим занимањима дошло је и због промене у обухвату неких занимања из ове групе. Наиме, власници малих предузећа (трговина, барова, ресторана и сл.), којима управљање и надзор над запосленима не представља значајан део посла, нису разврставани у оквиру групе Руководиоци, функционери и законодавци, већ у оквиру групе Услужна и трговачка занимања. На трећем месту најчешћих занимања су стручњаци и уметници (14,8%), чије је учешће готово удвостручено у односу на претходни попис (7,8%), док је апсолутни пораст износио 65%. Повећање у групи Стручњаци и уметници, односно смањење у групи Инжењери, стручни сарадници и техничари, изазвано је променом у класификацији ISCO-08, према којој су одређена уметничка занимања пребачена из групе Инжењери, стручни сарадници и техничари у групу Стручњаци и уметници. Такође, пораст броја стручњака у области информационо-комуникационе технологије може бити разлог пораста у групи Стручњаци и уметници. Од осталих занимања чији се удео повећао јесу: административни службеници и занатлије и сродни. Ови последњи, такође, и због тога што су власници занатских радњи разврставани у ову групу, за разлику од Пописа 2002. године. С друге стране, док су у 2002. години пољопривредници, шумари и рибари и сродни били најзаступљенији међу запосленима, са уделом од чак 19,1%, њихово је учешће смањено на 11,8% у 2011. години, или од око 505 хиљада на око 271 хиљада запослених. Значајно смањење удела забележено је и код групе занимања Руководиоци машинама и постројењима, монтери и возачи са 12,4% на 8,3% у 2011. години. Ако се изузму војна занимања (са учешћем од 0,9%), најмање запослених су руководиоци, функционери и законодавци (са учешћем од 2,5%), код којих се и број готово преполовио и удео смањио у односу на 2002. годину, због горе поменутих методолошких измена.

Графикон 9.2-2. Структура активног становништва које обавља занимање према занимању, Република Србија, пописи 2002. и 2011. (%)

Графикон 9.2-3. Полна структура активног становништва које обавља занимање према занимању, Република Србија, Попис 2011. (%)

Професионална структура запослених разликује се међу регионима. У Београдском региону готово половина запослених (44,9%) јесу стручњаци и уметници и инжењери, стручни сарадници и техничари. Од осталих, значајно су заступљена услужна и трговачка занимања (16,8%). У Региону Војводине најзаступљенија су услужна и трговачка занимања (17,1%), па инжењери, стручни сарадници и техничари (15,6%) и занатлије и сродни радници (15,0%). Иначе, занатлије и сродни радници и у остала два региона имају готово исто учешће у њиховој запослености (15,0% и 14,7% редом), једино је у Београдском региону њихово учешће видно ниже. У Регионима Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије запослени су најчешће пољопривредници, шумари, рибари и сродни (21,6% и 16,6% редом). У Региону Шумадије и Западне Србије 15,0% запослених имају услужна и трговачка занимања, а толико је и учешће занатлија и сродних радника. И у Региону Јужне и Источне Србије после пољопривредника најзаступљенији су запослени са услужним и трговачким занимањима (15,6%), као и занатлије и сродни радници (14,7%). Иако су међу укупно запосленима у Србији војна занимања заступљена са мање од једног процента, у Региону Јужне и Источне Србије то су традиционално атрактивнија занимања у односу на остале регионе.

Табела 9.2-8. Структура економски активног становништва које обавља занимање према занимању, по регионима, Попис 2011.

Занимање	Република Србија		Београдски Регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
	број	удео (%)	удео (%)	удео (%)	удео (%)	удео (%)	
Укупно	2 304 628						...
Руководиоци, функционери и законодавци	57 172	2,5	3,8	2,5	1,8	1,8	...
Стручњаци и уметници	340 703	14,8	23,2	13,2	10,5	11,9	...
Инжењери, стручни сарадници и техничари	372 300	16,2	21,7	15,6	12,9	14,3	...
Административни службеници	168 188	7,3	9,2	7,7	5,8	6,4	...
Услужна и трговачка занимања	372 058	16,1	16,8	17,1	15,0	15,6	...
Пољопривредници, шумари, рибари и сродни	271 195	11,8	1,1	8,1	21,6	16,6	...
Занатлије и сродни	312 667	13,6	9,7	15,0	15,0	14,7	...
Руковаоци машинама и постројењима, монтери и возачи	190 643	8,3	6,4	9,9	8,5	8,2	...
Једноставна занимања	182 954	7,9	6,5	9,8	7,4	8,0	...
Војна занимања	19 876	0,9	0,8	0,6	0,7	1,5	...
Непознато	16 872	0,7	0,8	0,4	0,7	1,0	...

9.2.3. Економски активна лица која обављају занимање према радном статусу и месту рада

Радни статус запослених такође спада у групу основних обележја радне снаге. Радни статус се односи на врсту уговора који запослени има са другим лицем или организацијом за коју се обавља посао. Међу активнима који обављају занимање у Републици Србији три четвртине чине запослени радници (табела 9.2-9). Они раде за послодавца у било ком сектору својине и могу бити запослени на одређено или неодређено радно време. Међу њима је више мушкараца (54,4%) него жена (45,6%). У свим регионима најчешћи статус су управо запослена лица, мада са различитом заступљеношћу (од 66,3% у Региону Шумадије и Западне Србије до 87,2% у Београдском региону). Индивидуални пољопривредници, као лица која обављају неко од пољопривредних занимања на свом или туђем имању, налазе се на другом месту у структури радних статуса. Они су нарочито заступљени у Региону Шумадије и Западне Србије (17,1%) и Региону Јужне и Источне Србије (12,9%), у складу са учешћем сектора пољопривреде у структури делатности тих региона. То потврђује и податак да преко половине свих индивидуалних пољопривредника у земљи (52,3%) потиче управо из Региона Шумадије и Западне Србије. Због тога су и помажући чланови на породичном имању у највећем проценту лоцирани у том региону (57,7% од укупног броја запослених у Републици Србији с тим радним статусом). Низак је проценат послодаваца и лица која самостално обављају делатност (6,8% у збиру), иако се очекивало да ће развој приватног сектора и подршка малим и средњим предузећима погодovati њиховом расту.

Табела 9.2-9. Структура економски активних који обављају занимање према радном статусу, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Радни статус								
	запосле- но лице	послода- вац	самостално обавља делатност	индиви- дуални пољопри- вредник	помажући члан у радњи члана породичног домаћинства	помажући члан на породичном имању	ради на основу уговора о делу	члан задруге	остало
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	75,7	2,7	4,1	9,2	0,3	2,6	2,5	0,1	2,8
Београдски регион	87,2	3,0	4,4	0,7	0,1	0,2	2,6	0,2	1,6
Регион Војводине	77,0	3,0	4,2	6,3	0,3	1,0	3,2	0,1	4,9
Регион Шумадије и Западне Србије	66,3	2,5	4,2	17,1	0,4	5,3	2,0	0,0	2,1
Регион Јужне и Источне Србије	72,2	2,3	3,5	12,9	0,3	3,9	2,3	0,0	2,6
Регион Косово и Метохија

Место рада економски активних лица која обављају занимање повезано је и са њиховим радним статусом. Највише запослених обавља своје занимање ван куће на сталној адреси (табела 9.2-10). У Београдском региону, то се односи на готово све запослене. Посебно код оних са радним статусом *запослено лице* (98,6% ради ван куће), који обављају своје занимање

у предузећу, радњи, задрузи, установи. С друге стране, како су у регионима Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије значајно заступљени пољопривредници и са њима помажући чланови, пољопривредно имање се појављује као друго по заступљености место рада. Иначе, поред запослених радника и послодавци, као и они који раде по уговору о делу, јесу у високом уделу ангажовани ван куће на сталној адреси.

Међу економски активнима који обављају занимање, а у складу са чињеницом да највећа већина то чини ван куће на сталној адреси, јасно је да је међу њима и висок проценат оних који путују до посла. У Републици Србији 97,8% запослених путује и њихов удео је готово уједначен међу регионима. Такође, готово да и нема разлике између мушкараца и жена по том питању.

Табела 9.2-10. Структура економски активних који обављају занимање према месту рада, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Код куће	На пољопривредном имању	Без сталног радног места	У иностранству	Ван куће на сталној адреси
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	0,6	12,2	3,0	1,1	83,1
Београдски регион	0,4	0,9	1,8	0,9	95,9
Регион Војводине	0,5	8,5	3,9	1,1	86,0
Регион Шумадије и Западне Србије	0,8	22,7	2,9	1,3	72,3
Регион Јужне и Источне Србије	0,6	17,1	3,3	1,3	77,7
Регион Косово и Метохија

Запослени у Републици Србије најчешће користе аутомобил на путу до посла, а затим, готово равномерно, градски превоз и одлазак на посао пешице (табела 9.2-11). Развијеност региона, стандард запослених, размештај и величина насеља, заступљеност појединих сектора делатности утичу на начин путовања на посао. У Београдском региону преко половине запослених користи градски превоз, али је често велика удаљеност до посла разлог да се мали проценат запослених одлучује да пешице одлази на посао. Насупрот томе, у регионима Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије, више од трећине одлази на посао пешице. Регион Војводине, због свог рељефа, погодан је за вожњу бициклом и мотоциклом, који су често превозно средство међу запосленима.

Табела 9.2-11. Структура економски активног становништва које обавља занимање ван куће на сталној адреси према начину путовања на посао и полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Начин путовања на посао	Република Србија			Београдски регион			Регион Војводине			Регион Шумадије и Западне Србије			Регион Јужне и Источне Србије			Регион Косово и Метохија
	свега	м	ж	свега	м	ж	свега	м	ж	свега	м	ж	свега	м	ж	
Аутомобил	31,0	39,4	20,8	30,3	39,9	19,9	31,2	39,6	21,1	34,1	42,3	23,2	28,0	34,8	18,5	...
Градски превоз	26,3	21,3	32,6	50,1	41,4	59,4	14,1	10,7	18,2	16,8	13,9	20,7	18,9	16,5	22,2	...
Међуградски аутобус	6,4	6,6	6,2	3,4	3,5	3,3	8,9	8,4	9,5	5,8	6,1	5,5	8,2	9,0	7,2	...
Воз	0,6	0,7	0,4	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,5	0,3	0,5	0,2	0,8	1,1	0,3	...
Бицикл/мотоцикл	7,2	7,8	6,3	0,7	1,1	0,2	17,8	17,6	18,1	4,2	5,4	2,7	5,4	6,8	3,4	...
Пешице	25,4	20,6	31,2	12,3	10,4	14,4	24,2	19,1	30,3	35,3	28,0	45,0	35,2	27,8	45,6	...
Остало	2,6	3,0	2,1	2,2	2,5	1,9	2,6	3,2	2,0	2,8	3,2	2,4	3,0	3,4	2,4	...
Непознато	0,5	0,6	0,3	0,4	0,6	0,3	0,4	0,6	0,3	0,5	0,6	0,4	0,5	0,7	0,4	...

Постоји разлика између мушкараца и жена по начину одласка на посао. Мушкарци чешће возе аутомобил (39,4% запослених мушкараца, наспрам 20,8% запослених жена), вероватно и зато што је међу њима више оних са возачком дозволом (табела 9.2-11). Супротно томе, међу запосленим женама је више пешака него међу мушкарцима у свим регионима. Нарочито их је много међу запосленим женама у регионима Шумадије и западне Србије и јужне и источне Србије (45,0% и 45,6% редом).

9.3. Економски активно становништво које не обавља занимање

Осим оног дела економски активног становништва које обавља занимање, које је запослено, на страни понуде рада постоје и незапослени, или у попису становништва под називом *активни који не обављају занимање*. Незапосленима се сматрају лица која нису радила у референтној недељи, уз услов да активно траже посао и да су спремни да почну да раде у наредне две недеље у односу на моменат пописа.

Међу незапосленима има оних који се први пут појављују на тржишту рада и траже посао, али и оних који су некада радили, па су изгубили посао, или вољно престали да раде. И у условима пуне запослености, увек постоји неки проценат незапослених у оквиру тзв. вољне или фрикционе незапослености. У потрази за бољим послом и већом зарадом, која подразумева и одређено време да се постигне циљ, лица су у статусу незапослених. То је неизбежан вид незапослености у савременим тржишним привредама. По различитим приступима, сматра се да је и при стопи незапослености 2–3%, или чак 4–5% обезбеђена пуна запосленост (Деветаковић и др., 2005: 182). У периодима структурних промена у привреди долази до вишкова незапослених, а неповољна је ситуација и са становништва ангажовања нове радне снаге. Проблем незапослености у Републици Србији нарочито се испољио током деведесетих година 20. века. У периоду 1991–2002, број незапослених, али и стопа

незапослености, више су се него удвостручили. Процес транзиције кроз коју је пролазила наша привреда и друштво појачао је несклад између понуде и тражње на тржишту рада. Осим прикривене незапослености у друштвеном и државном сектору, слаба апсорпциона моћ растућег приватног сектора да ангажује вишкове радне снаге директно је доприносила порасту отворене незапослености.

Незапосленост производи негативне ефекте на индивидуалном и националном плану. Директни губици и неостварени добици у производњи, као и губитак дохотка који води осиромашењу људи, нису једине последице. Далекосежне последице тичу се и пропадања знања, радних способности и вештина; слабљења мотивације за рад и обесхрабрености у тражењу посла; поремећеног статуса у социјалној сфери који води социјалној искључености, као и проблема у личним и породичним односима.

Незапосленост је данас у Републици Србији крупан економски и социјални проблем, о чему сведочи бројност незапослених и њихова структура, као и друге карактеристике незапослености. Од укупног броја економски активних у Републици Србији, 666 592 лица, или 22,4%, нису обављали неки плаћени посао у седмици пред Попис 2011. године (табела 9.3-1). У односу на Попис 2002. године, број незапослених је смањен у апсолутном износу за око 88,5 хиљада, док је њихово учешће у броју активних минимално порасло (била је 22,2%). Међу незапосленима, већина је некада радила, али је у међувремену остала без посла. Београдски регион има најмањи проценат незапослених међу економски активнима (17,9%), али предњачи по пропорцији оних који су некада радили па су изгубили посао (70,5% од укупног броја незапослених). Супротно томе, Регион Јужне и Источне Србије има највећи проценат незапослених (27,3%), а релативно најмање оних који су изгубили посао (58,8% од свих незапослених).

Међу незапосленима је било више мушкараца него жена (55% наспрам 45% редом), мада је удео незапослених жена у укупном броју активних жена већи за два процентна поена од удела незапослених мушкараца (23,6% наспрам 21,6%). Пропорција оних који су изгубили посао у укупном броју незапослених већа је код мушкараца (66,0%) него код жена (34%), што говори да је губитак посла више погађао мушко становништво. Најизраженија разлика према полу између оних који су некада радили и изгубили посао и оних који први пут траже посао забележена је у Београдском региону.

Табела 9.3-1. Економски активно становништво које не обавља занимање према полу, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол	Незапослени				
		укупно	некада радили	први пут траже посао	структура (%)	
					некада радили	први пут траже посао
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	666 592	425 559	241 033	63,8	36,2
	Мушки	366 371	241 841	124 530	66,0	34,0
	Женски	300 221	183 718	116 503	61,2	38,8
Београдски регион	Свега	129 087	91 036	38 051	70,5	29,5
	Мушки	69 878	50 510	19 368	72,3	27,7
	Женски	59 209	40 526	18 683	68,4	31,6
Регион Војводине	Свега	178 626	123 243	55 383	69,0	31,0
	Мушки	101 890	72 293	29 597	71,0	29,0
	Женски	76 736	50 950	25 786	66,4	33,6
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	186 950	110 259	76 691	59,0	41,0
	Мушки	101 075	61 521	39 554	60,9	39,1
	Женски	85 875	48 738	37 137	56,8	43,2
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	171 929	101 021	70 908	58,8	41,2
	Мушки	93528	57517	36011	61,5	38,5
	Женски	78401	43504	34897	55,5	44,5
Регион Косово и Метохија	

Стопе незапослености у Републици Србији су у распону од 17,9% у Београдском региону до 28,1% у Региону Јужне и Источне Србије (табела 9.3-2). Женско становништво има веће стопе незапослености него мушко, са изузетком Београдског региона, где је стопа код мушкараца виша за један процентни поен него код жена (18,4% наспрам 17,4%).

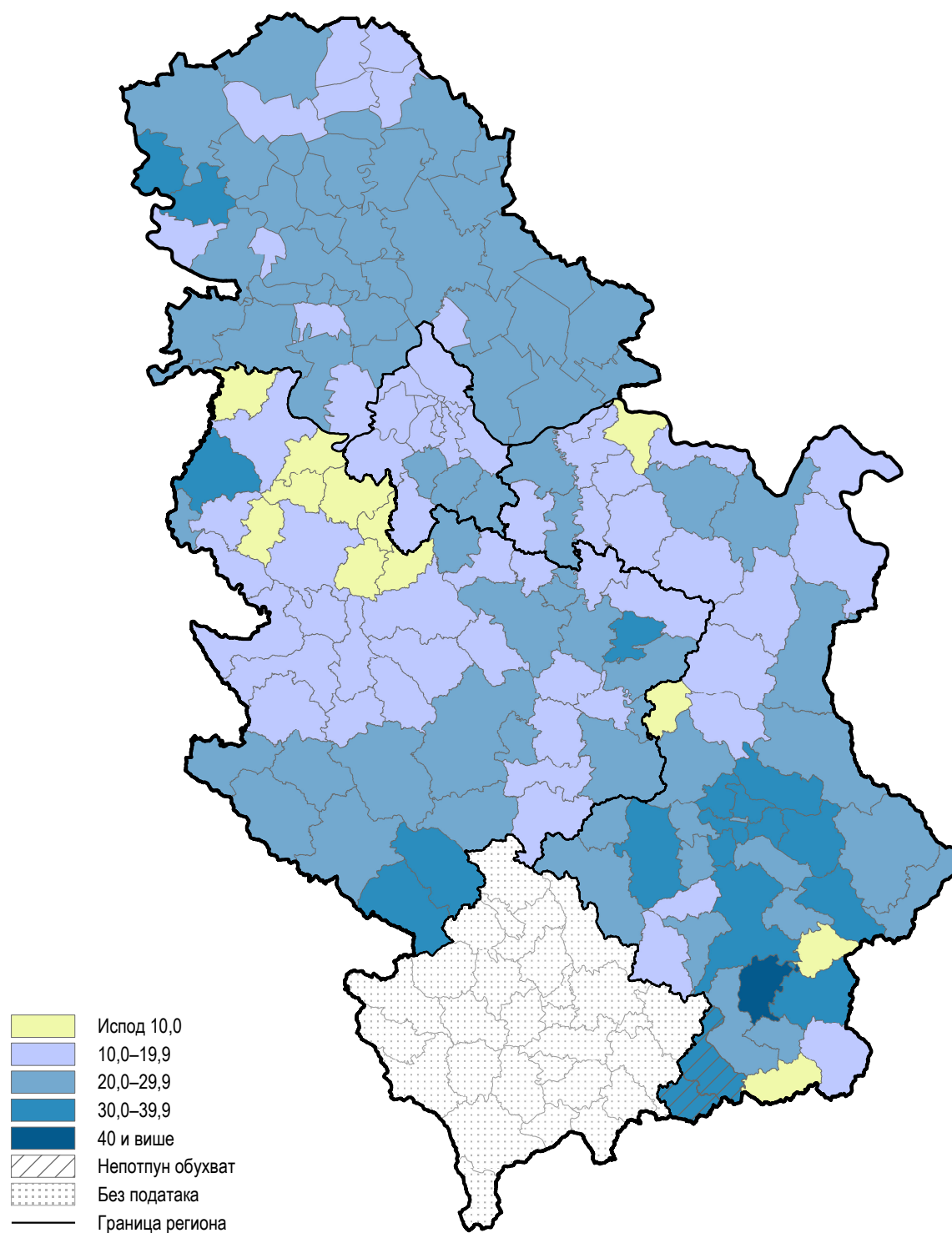
Табела 9.3-2. Стопе незапослености* према полу, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол		
	свега	мушко	женско
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	22,9	22,0	24,0
Београдски регион	17,9	18,4	17,4
Регион Војводине	22,9	22,5	23,4
Регион Шумадије и Западне Србије	23,3	21,4	26,0
Регион Јужне и Источне Србије	28,1	26,1	31,0
Регион Косово и Метохија

*Процент незапосленог од укупног броја активног становништва радног узраста.

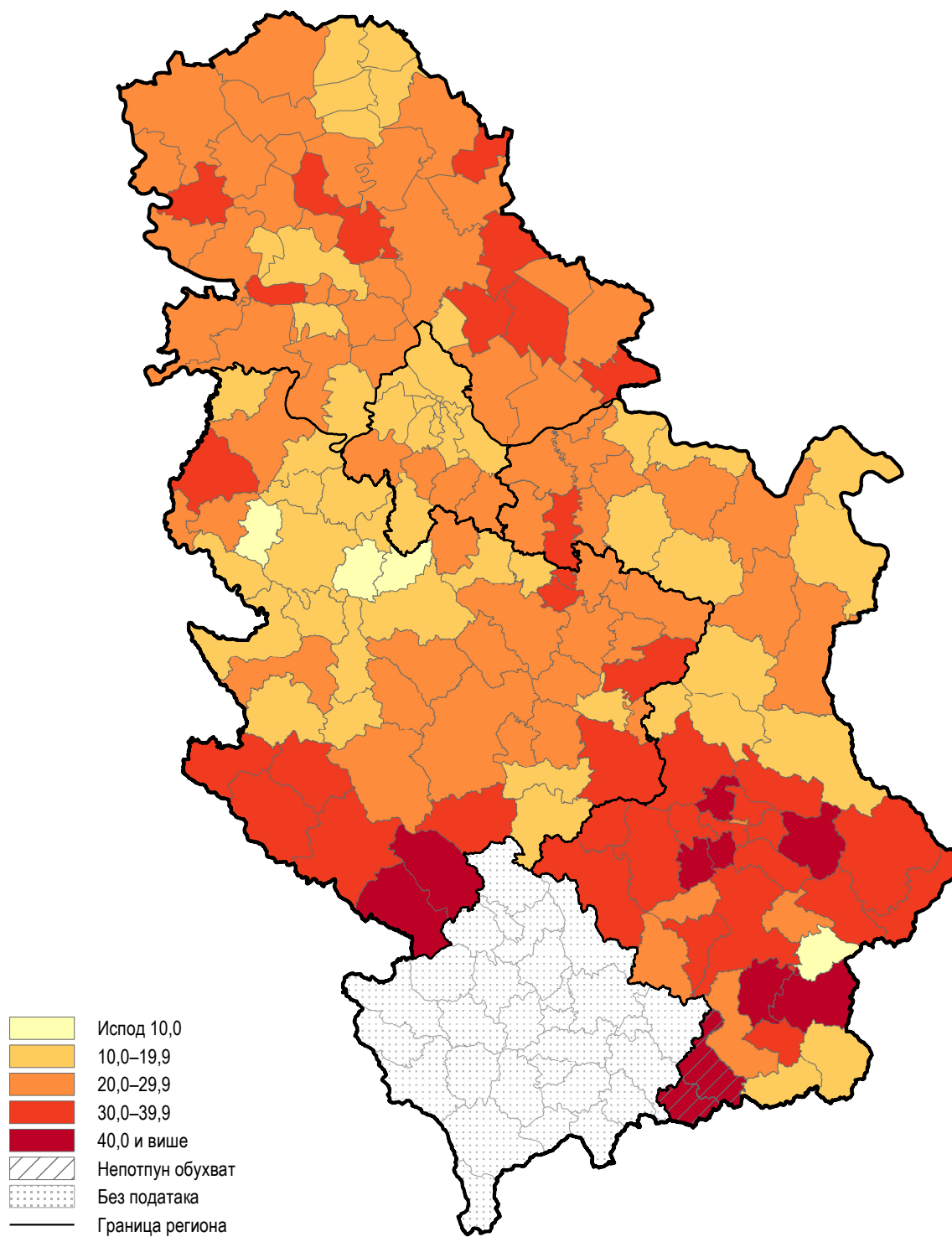
Разлике у незапослености су врло изражене на општинском нивоу. Забележене стопе су у распону од 6,3% (Осечина) до 48,2% (Владичин Хан). Исте општине имају најнижу (4,8%) и највишу стопу (44,4%) незапослености код мушкараца, док је код жена Црна Трава са најнижом (7,9%) и Прешево са највишом стопом незапослености (57,4%). Стопу незапослености мању од 10% имало је код мушког становништва дванаест општина, а код женског само четири општине.

Карта 9.3-1. Стопе незапослености мушког становништва по општинама/градовима, Попис 2011.

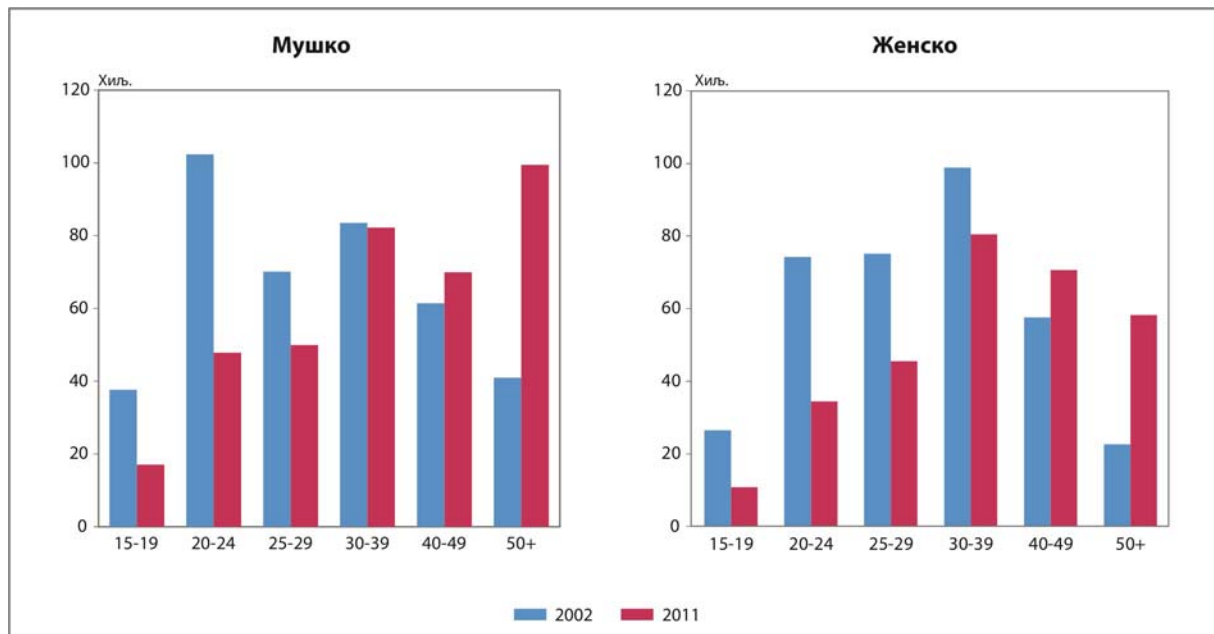

Карта 9.3-2. Стопе незапослености женског становништва по општинама/градовима, Попис 2011.

Старосна структура незапослених лица посебно указује на крупан проблем незапослености који има становништво у Републици Србији. Она је присутна код свих генерација, а према подацима за 2011. годину, највише погађа младо становништво (табела 9.3-3). У старосним групама 15–19 и 20–24 године стопе незапослености су највеће (63,2% односно 41,8%), што, с обзиром на то да је реч о лицима која су завршила средње, или и више од средњег образовања, указује на њихове веома слабе шансе на тржишту рада. Глобална економска криза, која је од јесени 2008. године погодила и привреду Србије додатно је утицала на пораст незапослености. Међу младима који су најчешће ангажовани на привременим пословима, сигурност радног места је нарочито била угрожена. Расла је незапосленост и међу онима који на посао чекају дуже од годину дана, тзв. дугорочна незапосленост. Њихова обесхрабреност и губитак наде да ће наћи нови посао у таквим условима често је водила у неактивност. Код младих је повлачење са тржишта рада најчешће значило наставак школовања, уз веровање да би оно обезбедило већу шансу у тражењу посла.

Графикон 9.3-1. Мушко и женско становништво које не обавља занимање према старости, Република Србија, пописи 2002. и 2011.

У претходном међупописном периоду (1991–2002) промене у привреди и приватизација значајно су утицале на раст незапослености, нарочито међу старијим генерацијама. Отпуштање радника и губитак посла због гашења многих предузећа утицали су на пораст учешћа тих старосних група у укупној незапослености. Старосне групе изнад 30 година су повећале своје учешће у незапослености. Нарочито група 40–49, чије је учешће у броју незапослених повећано од 4,4% у 1991. на 15,8% у 2002. години. Учешће незапослених

старијих од 50 година је у истом периоду порасло од 3,3% на 8,4%. Ови подаци потврђују да је раст незапослености у том периоду у већој мери погађао оне који су некада радили, са слабом шансом да се поново запосле.

Табела 9.3-3. Стопе незапослености према старости и полу, Република Србија, Попис 2011. (%)

Пол	Укупно*	Године старости										
		15–19 год.	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65 и више год.
Свега	22,4	63,2	41,8	27,6	21,4	19,0	18,4	18,8	19,8	22,1	18,6	1,0
Мушки	21,6	60,2	40,3	26,3	20,1	17,5	16,7	17,7	19,0	21,9	21,2	1,1
Женски	23,6	68,6	43,9	29,3	23,1	20,7	20,5	20,1	20,6	22,4	7,5	0,8

*Процент незапосленог становништва од укупног броја активних старијих од 15 година.

Стопе незапослености су код жена у свим старосним групама веће него код мушкараца. Изузетак је група 60–64 године, где је стопа незапослености жена готово троструко нижа него код мушкараца. Ипак, разлика у висинама стопа према полу код свих осталих група није изражена.

Међу незапосленима у Републици Србији највише је оних са средњом школом (64,6%), а затим са завршеном основном (17,7%) (табела 9.3-4). Ипак, ако се упореди заступљеност појединих нивоа школске спреме код укупне радне снаге, код запослених и код групе незапослених, јасно је да су највиши нивои стеченог образовања најрезистентнији на колебања у привреди и на тржишту рада. То потврђују и стопе незапослености за сваки од нивоа школске спреме. Најнижа је за високо образовање (12,3%), затим за више (16,5%), а највећу стопу незапослености имају лица са основном школом (28,6%) и лица без школе (32,6%).

Код оба пола стопа незапослености је најнижа за високо образовање. Ипак, нешто је виша код жена него код мушкараца (12,8% наспрам 11,6%), што сведочи о њиховом неповољнијем положају на тржишту рада. И код жена са непотпуном, основном и средњом школом стопе незапослености су веће од оних за мушкарце са истом школском спремом. Код незапослених са вишим образовањем стопе су готово изједначене, док жене без школе имају нижу стопу незапослености него необразовани мушкарци (29,2% наспрам 37,2%).

Табела 9.3-4. Образовна структура економски активног становништва које не обавља занимање према полу, Република Србија, Попис 2011.

Пол	Укупно	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
Свега	666 592	3 943	20 511	117 733	430 442	33 239	59 721	1 003
Мушки	366 371	1 915	11 833	66 553	243 849	16 264	25 444	513
Женски	300 221	2 028	8 678	51 180	186 593	16 975	34 277	490
Удео у укупном (%)								
Свега		0,6	3,1	17,7	64,6	5,0	9,0	0,2
Мушки		0,5	3,2	18,2	66,6	4,4	6,9	0,1
Женски		0,7	2,9	17,0	62,2	5,7	11,4	0,2

Разлика између региона према структури незапослених у зависности од школске спреме такође показује да је у Београдском региону најмања стопа незапослености. На пример, код високообразованих стопа незапослености је најмања у Београдском региону (11,2%), иако је заступљеност тог образовног нивоа у укупној незапослености (као и у укупном економски активном становништву) управо највећа у том региону (17,3%). С друге стране, у Региону Јужне и Источне Србије, удео високообразованих у незапослености је најмањи (6,5%), али је ниво стопе незапослености највиши (14,5%). Сличне разлике запажају се и код осталих нивоа школске спреме (табела 9.3-5).

Табела 9.3-5. Образовна структура активног становништва које не обавља занимање према полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Пол	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
Београдски регион	Свега	0,3	1,0	10,5	63,4	7,3	17,3	0,2
	Мушки	0,3	1,1	11,5	66,9	6,8	13,3	0,2
	Женски	0,4	0,8	9,3	59,4	8,0	22,0	0,2
Регион Војводине	Свега	0,7	3,9	19,4	64,5	3,9	7,6	0,1
	Мушки	0,7	4,4	20,1	65,9	3,3	5,6	0,1
	Женски	0,7	3,2	18,4	62,5	4,7	10,3	0,1
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	0,4	2,5	19,4	66,3	4,5	6,7	0,2
	Мушки	0,3	2,4	19,5	68,2	4,0	5,4	0,2
	Женски	0,5	2,7	19,1	64,2	5,0	8,3	0,2
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	0,9	4,4	19,4	63,6	4,8	6,5	0,2
	Мушки	0,8	4,5	19,6	65,3	4,3	5,4	0,2
	Женски	1,1	4,4	19,3	61,7	5,5	7,9	0,2
Регион Косово и Метохија	

9.4. Економски неактивно становништво

Категорију економски неактивног становништва чине сва лица која нису имала посао у седмици која је претходила попису, нису га активно тражила нити су била у могућности да прихвате посао ако би им се понудио. Међу њима две категорије имају сопствене приходе. То су пензионери са правом на пензију (може бити старосна, инвалидска, породична и пољопривредна) и лица са приходима од имовине (рента, дивиденда и др.).

Величина економски неактивног становништва зависи од обухвата економски активног становништва пензијским осигурањем, али и нивоа запослености у претходном периоду. У истом правцу деловао је и стални раст економског активирања женског становништва, а у вези са њиховим све већим укључивањем у образовни систем. Неактивност код омладине највише је повезана са наставком школовања после завршетка основне или средње школе. У најновијем периоду у коме су негативни ефекти економске кризе на стање на тржишту рада додатно смањивали шансу младима да нађу прво запослење, опредељење за наставак школовања и излазак из радне снаге такође су утицали на пораст неактивности.

У време Пописа 2011. године у Републици Србији је било 4 215 642 лица, или 58,7% од укупног становништва, који су припадали контингенту економски неактивног становништва (табела 9.4-1). У односу на претходни попис, укупан број неактивних је повећан, што је случај и са свим регионима, са изузетком Региона Јужне и Источне Србије, где је забележено смањење економски неактивног становништва. Ипак, у свим регионима је повећано учешће неактивних у укупном становништву. Пропорционално их је највише у Региону Јужне и Источне Србије (59,7%), а најмање у Београдском региону (56,5%). Исте промене као код укупног неактивног становништва, али и на нивоу региона, забележене су и посебно за мушко, односно женско становништво. Разлика је само у значајнијем порасту неактивних у периоду 2002–2011. међу мушкарцима (5,1%) у односу на жене (1,9%), што се као тренд испољавало и у ранијим међупописним периодима. Ипак, заступљеност неактивних међу мушкарцима је мања, а и распон њихових учешћа међу регионима је врло мали. Или, нешто више него сваки други мушкарац у Републици Србији припада једној од категорија неактивних, док је удео неактивних међу женама у распону од 60,9% у Београдском региону до 67,1% у Региону Јужне и Источне Србије.

Однос економски неактивног и економски активног становништва, као показатељ економске зависности, има тенденцију раста. Од 108,4 у 1991. порастао је на 120,1 у 2002. и чак 141,9 у 2011. години. Расту коефицијента економске зависности највише је допринео раст пензионера током времена, да би после 1981. године и опадање броја економски активних деловало у истом правцу.

Табела 9.4-1. Економски неактивно становништво према полу, по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	Пол	2002		2011	
		укупно	удео у укупном (%)	укупно	удео у укупном (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	4 082 455	54,4	4 215 642	58,7
	Мушки	1 712 124	46,9	1 799 512	51,4
	Женски	2 370 331	61,5	2 416 130	65,5
Београдски регион	Свега	857 999	54,4	937 332	56,5
	Мушки	370 030	49,5	404 989	51,5
	Женски	487 969	58,9	532 343	60,9
Регион Војводине	Свега	1 115 842	54,9	1 145 849	59,3
	Мушки	452 959	46,0	482 679	51,4
	Женски	662 883	63,3	663 170	66,8
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	1 130 624	52,9	1 198 037	59,0
	Мушки	477 165	45,5	508 210	50,8
	Женски	653 459	60,1	689 827	66,9
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	977 990	55,8	934 424	59,7
	Мушки	411 970	47,7	403 634	52,2
	Женски	566 020	63,7	530 790	67,1
Регион Косово и Метохија	

Заступљеност појединих категорија економски неактивних и промене у односу на Попис 2002. године указују на чиниоце који су највише утицали на пораст неактивног становништва (табеле 9.4-2 и 9.4-3). Наиме, укупан пораст броја економски неактивних у периоду 2002–2011, који је износио 133,2 хиљаде, резултат је пораста броја пензионера и лица са приходима од имовине заједно, који је износио чак 148,7 хиљада, и смањења свих осталих категорија за 15,5 хиљада. С обзиром на то да је у збирном износу пензионера и лица са приходима од имовине удео ових других испод 2%, а како је међу пензионерима 84% старијих од 60 година, а преко 63% старијих од 65 година, јасно је да је реч о изласку из радне снаге по основу законске границе за останак у њој. Међу њима су делом и пензионери који припадају великим генерацијама рођених после Другог светског рата.

Регионално посматрано, пораст економски неактивног становништва у свим регионима, осим Региона Јужне и Источне Србије, резултат је пораста, с једне стране, пензионера и лица са приходима од имовине, и с друге стране свих осталих категорија збирно. Управо друга поменута група (деца до 15 и ученици и студенти изнад 15 година и лица која обављају кућне послове) и њено значајно смањење (готово 71 хиљада) у периоду 2002–2011, разлог је смањења укупног броја економски неактивних у Региону Јужне и Источне Србије, иако је и у овом региону порастао број пензионера и лица са приходом од имовине у збиру.

Табела 9.4-2. Економски неактивно становништво према категоријама, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол	Укупно	Деца млађа од 15 год.	Пензионери	Лица са приходима од имовине	Ученици/студенти (15 и више год.)	Лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству	Остало
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	4 215 642	1 025 278	1 628 428	32 134	567 016	599 371	363 415
	Мушки	1 799 512	527 308	692 506	23 800	270 773	70 439	214 686
	Женски	2 416 130	497 970	935 922	8 334	296 243	528 932	148 729
Београдски регион	Свега	937 332	232 730	392 906	3 640	141 959	86 568	79 529
	Мушки	404 989	119 511	159 033	2 599	67 799	9 319	46 728
	Женски	532 343	113 219	233 873	1 041	74 160	77 249	32 801
Регион Војводине	Свега	1 145 849	277 470	426 252	11 559	147 565	180 230	102 773
	Мушки	482 679	142 517	178 118	7 888	70 080	22 317	61 759
	Женски	663 170	134 953	248 134	3 671	77 485	157 913	41 014
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	1 198 037	298 485	437 244	10 054	160 101	191 052	101 101
	Мушки	508 210	153 618	190 711	7 924	76 139	20 524	59 294
	Женски	689 827	144 867	246 533	2 130	83 962	170 528	41 807
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	934 424	216 593	372 026	6 881	117 391	141 521	80 012
	Мушки	403 634	111 662	164 644	5 389	56 755	18 279	46 905
	Женски	530 790	104 931	207 382	1 492	60 636	123 242	33 107
Регион Косово и Метохија	

Међу економски неактивнима највише је пензионера (38,6%), па деце млађе од 15 година (24,3%), а следе лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству и ученици и студенти старији од 15 година. И у свим регионима су две прве поменуте категорије неактивних лица исто рангиране као на републичком нивоу. Регионални распон у учешћима изражен је код категорије пензионера и категорије лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству, док је код осталих уравнотежен. Наиме, учешће пензионера у неактивном становништву је у распону од 36,5% (Регион Јужне и Источне Србије) до 41,9% (Београдски регион). Обрнута је ситуација код категорије лица која обављају само кућне послове. Пропорционално их је највише у Региону Јужне и Источне Србије (15,1%), а најмање у Београдском региону (9,2%).

Табела 9.4-3. Структура економски неактивног становништва према категоријама, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол	Деца млађа од 15 год.	Пензионери	Лица са приходима од имовине	Ученици/студенти (15 и више год.)	Лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству	Остало
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Свега	24,3	38,6	0,8	13,5	14,2	8,6
	Мушки	29,3	38,5	1,3	15,0	3,9	11,9
	Женски	20,6	38,7	0,3	12,3	21,9	6,2
Београдски регион	Свега	24,8	41,9	0,4	15,1	9,2	8,5
	Мушки	29,5	39,3	0,6	16,7	2,3	11,5
	Женски	21,3	43,9	0,2	13,9	14,5	6,2
Регион Војводине	Свега	24,2	37,2	1,0	12,9	15,7	9,0
	Мушки	29,5	36,9	1,6	14,5	4,6	12,8
	Женски	20,3	37,4	0,6	11,7	23,8	6,2
Регион Шумадије и Западне Србије	Свега	24,9	36,5	0,8	13,4	15,9	8,4
	Мушки	30,2	37,5	1,6	15,0	4,0	11,7
	Женски	21,0	35,7	0,3	12,2	24,7	6,1
Регион Јужне и Источне Србије	Свега	23,2	39,8	0,7	12,6	15,1	8,6
	Мушки	27,7	40,8	1,3	14,1	4,5	11,6
	Женски	19,8	39,1	0,3	11,4	23,2	6,2
Регион Косово и Метохија	

Пораст броја пензионера и континуирани пораст коефицијента зависности намеће и значајне промене у пензионерском систему. Пензионери су чинили 22,7% укупног становништва у Републици Србији. Међу регионима нема значајне разлике по њиховом учешћу у укупној популацији (табела 9.4-4). Ипак, најзаступљенији су у Региону Јужне и Источне Србије (23,8%). Иако по правилу неповољна старосна структура овог региона (просечна старост је 43,3 године, индекс старења 1,38), утиче на ниво учешћа пензионера, разлог његовог високог нивоа последица је првенствено непотпуног обухвата Албанаца у попису, и отуда већег пада броја становника нарочито у Пчињској области, у односу на све остале у земљи.

Полна структура економски неактивног становништва показује да су жене бројније и да чине 57,3% економски неактивног становништва. Жене су бројније у категорији пензионера, а истовремено је међу женама већи проценат (25,4%) корисника пензија него међу мушкарцима (19,8%). На број жена које примају пензију утиче и прелазак из категорије издржаваних, посебно код старијих жена, које у статусу удовица имају право на породичну пензију. Женског становништва има више и у категорији деце изнад 15 година која су на школовању и посебно у категорији лица која обављају само кућне послове (више од седам жена на једног мушкарца), који су традиционално резервисани за жене. Код млађих од 15

година више је мушке него женске деце, као директна последица већег броја живорођених мушких беба. Иако је заступљеност категорије лица који имају приходе од имовине у Републици Србији испод једног процентног поена, полна структура одражава традиционални однос према власништву и имању. Међу неактивнима који имају приходе од имовине готово троструко је више мушкараца него жена, јер су најчешће мушкарци, и у случајевима када су глава породице, власници кућа, станова, пословног простора, земљишта, капитала. Традиционалност по питању власништва највише се испољава у Региону Јужне и Источне Србије.

Табела 9.4-4. Учешће пензионера у укупном становништву према полу, по регионима, Попис 2011. (%)

Регион	Пол		
	свега	мушки	женски
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	22,7	19,8	25,4
Београдски регион	23,7	20,2	26,8
Регион Војводине	22,1	19,0	25,0
Регион Шумадије и Западне Србије	21,5	19,1	23,9
Регион Јужне и Источне Србије	23,8	21,3	26,2
Регион Косово и Метохија

Анализа економских структура становништва Републике Србије на основу података Пописа 2011. године показала је чврсту везу између различитих демографских структура. Демографски процес старења је у великој мери определио однос између економски активног и економски неактивног становништва. Смањење радне снаге, али и погоршање њене старосне структуре директна је његова последица. С тим у вези је и пораст броја пензионера. Веза је потврђена и код образовне структуре, посебно за позицију економски активних на тржишту рада. Виши ниво образовања смањује ризик од незапослености и чешће пружа виши лични стандард.

Промене у секторској структури запослених наставиле су се у истом правцу. Услугне делатности су јачале своју позицију, апсорбујући све већи број запослених, на уштрб примарних и секундарних делатности. Ипак, иако услужне делатности учествују са 58% у запослености, секторска структура одговара неразвијеним и средње развијеним земљама.

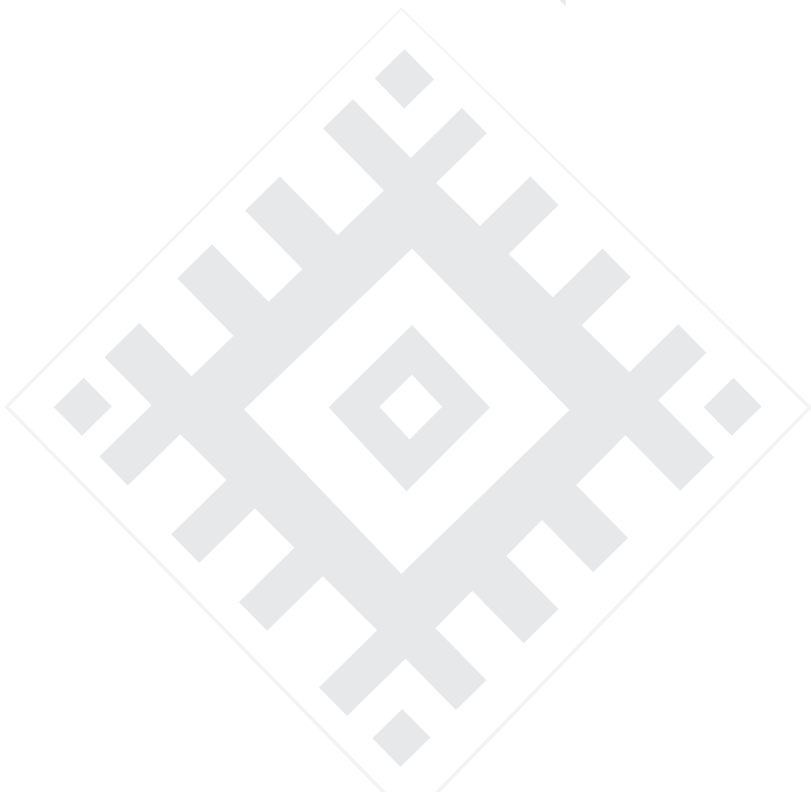
Из угла пажње која се обраћа у стручној јавности, али и политичких реаговања, централно место припада проблему незапослености. Број незапослених, али и високо учешће младих међу незапосленима, сврстава незапосленост у водеће економско-социјалне проблеме.

Литература

- Гречић, Владимир (2008). „Како осигурати социјалну издржљивост“. *Куда иде Србија – остварења и донети реформи*. Редактори Миодраг Зец и Божидар Церовић. Београд: НДЕ и Економски факултет у Београду, стр. 147–164.
- Деветаковић Стеван; Јовановић Гавриловић Биљана; Рикаловић Гојко (2008). *Национална економија*. Београд: Економски факултет у Београду – ЦИД.
- Радивојевић, Биљана (2006). „Економска структура становништва Србије“. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука и Друштво демографа Србије, стр. 223–250.
- Радивојевић, Биљана (2012). „Демографски изазов за социјалне реформе“. *Ризици и изазови социјалних реформи*. Уреднице Дренка Вуковић и Наталија Перишић. Београд: Факултет политичких наука у Београду, стр. 65–79.
- Радивојевић, Биљана; Никитовић, Владимир (2010). „Одрживост радне снаге у условима интензивног демографског старења“. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, број 131, стр. 455–465.
- Републички завод за статистику (2008). *Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007*. Уредници Драган Вукмировић и Rachel Smith Govoni. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику (2011). *Пројекције радне снаге Републике Србије 2010–2050*. Београд: Републички завод за статистику.
- Службени гласник РС (2011). *Национална стратегија запошљавања за период 2011–2020. године*. Београд: „Службени гласник РС“.
- Eurostat (2011). *Labour Market Statistics-pocketbooks*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Класификација делатности (2010)

Сектор <i>A</i>	Пољопривреда, шумарство и рибарство
Сектор <i>B</i>	Рударство
Сектор <i>C</i>	Прерађивачка индустрија
Сектор <i>D</i>	Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација
Сектор <i>E</i>	Снабдевање водом; управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада и сличне активности
Сектор <i>F</i>	Грађевинарство
Сектор <i>G</i>	Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала
Сектор <i>H</i>	Саобраћај и складиштење
Сектор <i>I</i>	Услуге смештаја и исхране
Сектор <i>J</i>	Информисање и комуникације
Сектор <i>K</i>	Финансијске делатности и делатност осигурања
Сектор <i>L</i>	Пословање некретнинама
Сектор <i>M</i>	Стручне, научне, иновационе и техничке делатности
Сектор <i>N</i>	Административне и помоћне услужне делатности
Сектор <i>O</i>	Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање
Сектор <i>P</i>	Образовање
Сектор <i>Q</i>	Здравствена и социјална заштита
Сектор <i>R</i>	Уметност, забава и рекреација
Сектор <i>S</i>	Остале услужне делатности
Сектор <i>T</i>	Делатност домаћинства као послодавца; делатност домаћинства која производе робу и услуге за сопствене потребе
Сектор <i>U</i>	Делатност екстериторијалних организација и тела

Садржај

10. ДОМАЋИНСТВА – БРОЈ И СТРУКТУРЕ.....	264
10.1. Број и просечна величина домаћинства	264
10.2. Самачка домаћинства	267
10.2.1. Број самачких домаћинстава и удео у укупном броју домаћинстава	267
10.2.2. Пол и старост лица у једночланим домаћинствима	270
10.3. Старачка домаћинства	272
10.3.1. Дефинисање старачких домаћинстава и њихова заступљеност	272
10.3.2. Старачка домаћинства према величини.....	275
10.3.3. Лица која живе у старачким домаћинствима према полу и величини домаћинства.....	275
10.4. Домаћинства према породичном саставу.....	277
10.4.1. Породични састав	278
10.4.2. Породична домаћинства.....	280
10.4.3. Породице према саставу.....	281
10.5. Породице ванбрачних парова.....	284
10.5.1. Породице ванбрачних парова с децом и без деце према типу насеља.....	284
10.5.2. Структура породица ванбрачних парова према броју деце	286
10.5.3. Структура деце према старости у породицама ванбрачних парова са децом	288
10.6. Домаћинства према извору прихода	289

Проф. др Бранислав Ђурђевић
Др Даниела Арсеновић
Мр Горан Пенев
Др Анкица Шобот
Мр Биљана Станковић
Проф. др Биљана Радивојевић

10. Домаћинства – број и структуре

10.1. Број и просечна величина домаћинства

Домаћинство представља свака породица или друга заједница лица чији чланови заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмирење основних животних потреба, без обзира на то да ли се сви чланови домаћинства стално налазе у месту где је настањено домаћинство или неко од њих борави у другом насељу због рада, школовања или неког другог разлога. Домаћинством се сматра и лице које у месту пописа живи само (самачко домаћинство) и које нема своје домаћинство у другом месту, без обзира на то да ли живи у посебном или дељивом стану, као самац-подстанар, у самачком хотелу, или у истој соби са другим самцем или са члановима домаћинства станодавца али са њима не троши заједно своје приходе. Такође, домаћинством се сматра и колективно домаћинство, односно лица која живе у колективним центрима и установама за трајно збрињавање деце и одраслих, у манастирима и слично. За разлику од овог концепта дефинисања домаћинства (*housekeeping* концепт), у земљама које попис спроводе на бази регистра примењује се концепт домаћинство-стан (*household-dwelling*). Према овом концепту, домаћинство чине сва лица која живе заједно у једној стамбеној јединици, па је укупан број домаћинства једнак броју настањених станова. У зависности од примењеног концепта могу се јавити разлике између земаља. У Попису 2011. године први пут је поред категорије индивидуалних и колективних домаћинства уведена и категорија „примарни бескућници“, али су овом студијом обухваћена само индивидуална домаћинства. Промене у методологији пописа укупног броја становника одражавале су се и на домаћинства. Тако су у Попису 2011. године у укупан број домаћинства укључена сва домаћинства у којима је барем један члан задовољно

критеријум уобичајеног становника места пописа. И поред промене у концепту укупног становништва (као што је био случај са пописима 2002. и 2011. године), не може се тврдити да су оне битније утицале на динамику кретања броја домаћинства између пописа.

Социјални и економски развој условио је промене у склапању бракова, разводима, фертилитету и морталитету, а све то заједно је утицало и на формирање породице и домаћинства. Анализа домаћинства, у односу на укупан број, просечну величину али и неке друге карактеристике и обележја, представља значајан сегмент демографског развоја становништва јер се у његовим оквирима одвија биолошка репродукција становништва. Такође, познавање структуре домаћинства у односу на изворе прихода, у односу на то да ли је домаћинство пољопривредно или непољопривредно, колико има активних и издржаваних чланова у домаћинству, значајно је за сагледавање економског развоја одређеног региона.

У Републици Србији⁴⁸ је 2011. године регистровано 2 487 886 домаћинства, што је за око 33 хиљаде мање у односу на Попис 2002. године. Пораст броја домаћинства имао је једино Београдски регион (за 39 хиљада), док је у свим осталим број домаћинства смањен. Просечна величина домаћинства у Републици Србији, према Попису 2011. износи 2,9 чланова, што је незнатно мање у односу на Попис 2002. године. Просечна величина домаћинства већа је у два јужна региона Србије, при чему је у Региону Шумадије и Западне Србије између два пописа остала непромењена. Анализа на нивоу општина и градова показала је да је само у три општине просечна величина домаћинства била четири или више чланова: Тутин (4,7), Нови Пазар (4,2) и Сјеница (4). У највећем броју општина (53%) просечан број чланова по домаћинству кретао се између два и три, док је у 44,6% општина био између три и четири. У Општини Црна Трава забележена је најмања просечна величина домаћинства, само 2,1 члан. И поред тога што се просечан број чланова домаћинства није значајније променио између 2002. и 2011, анализа ранијих пописа указује на тренд смањења. Ако се у обзир узму неповољни демографски трендови, који се пре свега односе на пад броја становника, може се очекивати даље смањивање просечне величине домаћинства. Поред тога, одлагање склапања брака и формирања породице, велики број ванбрачних заједница и све заступљенији самачки живот све више су присутни међу младим становништвом које чини потенцијал за формирање породице и репродукцију становништва. Овај модел друштвеног понашања све више је присутан и у Србији и у деценијама пред нама имаће велики утицај на кретање просечне величине домаћинства.

⁴⁸ Пописни подаци за Републику Србију не покривају територију Косова и Метохије односно становништво које тамо живи, јер у јужној покрајини нису спроведени пописи 2002. и 2011. године.

Табела 10.1-1. Укупан број домаћинстава и просечан број чланова домаћинства по регионима, пописи 2002. и 2011.

Регион	2002		2011	
	укупан број домаћинстава	просечан број чланова домаћинства	укупан број домаћинстава	просечан број чланова домаћинства
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2 521 190	3,0	2 487 886	2,9
Београдски регион	567 325	2,8	606 433	2,7
Регион Војводине	709 957	2,9	696 157	2,8
Регион Шумадије и Западне Србије	678 934	3,1	662 769	3,1
Регион Јужне и Источне Србије	564 974	3,1	522 527	3,0
Регион Косово и Метохија

Табела 10.1-2. Структура домаћинства према броју чланова, по регионима, Попис 2011.

Регион	Број чланова домаћинства					
	1 члан	2	3	4	5	6 и више чланова
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	22,3	25,6	19,2	18,3	7,9	6,7
Београдски регион	24,6	25,7	20,4	18,2	6,6	4,4
Регион Војводине	23,6	26,5	19,6	18,3	7,1	4,9
Регион Шумадије и Западне Србије	20,1	24,6	18,2	18,6	9,4	9,2
Регион Јужне и Источне Србије	20,8	25,8	18,3	17,9	8,7	8,5
Регион Косово и Метохија

Највећи број домаћинстава имао је два члана, а потом следе домаћинства с једним чланом. Најмање је било домаћинстава са шест или више чланова. Она су највише заступљена у Региону Шумадије и Западне Србије односно Јужне и Источне Србије, док је у Београдском региону и Региону Војводине њихов удео испод пет процената.

У Републици Србији је 2011. године било 1 533 866 домаћинстава у градским и 954 020 у осталим насељима. Просечна величина домаћинства била је мања у градским него у осталим насељима за 0,2 у свим регионима, сем у Београдском, где је била мања за 0,6 (табела 10.1-3).

Табела 10.1-3. Просечан број чланова домаћинства према типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Регион	Тип насеља	
	градска	остала
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2,8	3,0
Београдски регион	2,6	3,2
Регион Војводине	2,7	2,9
Регион Шумадије и Западне Србије	3,0	3,2
Регион Јужне и Источне Србије	2,9	3,1
Регион Косово и Метохија

10.2. Самачка домаћинства

10.2.1. Број самачких домаћинстава и удео у укупном броју домаћинстава

Пописом 2011. године утврђено је да у Републици Србији има 555,5 хиљада једночланих домаћинстава (табела 10.2-1). То значи да је, од укупно 2,9 милиона домаћинстава, више него свако пето (22,3%) било самачко. У поређењу с подацима који су добијени Пописом из 2002. године, број самачких домаћинстава повећан је за 10,0% или за преко 50 хиљада. У 2002. години, укупно је пописано 504,8 хиљада једночланих домаћинстава (20,0% укупног броја).

Већина самачких домаћинстава је у градским насељима (350 хиљада), и она представљају 63,0% свих самачких домаћинстава. У градским насељима су бројнија и вишечлана домаћинства, али је њихова заступљеност нешто мања (61,2%) него у случају самачких домаћинстава. Стога је и удео самачких у укупном броју домаћинстава већи у градским него у осталим насељима (22,8% према 21,5%). Таква релација је постојала и 2002. године (Предојевић, 2006).

Табела 10.2-1. Самачка домаћинства према типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Тип насеља	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупан број домаћинстава						
Свега	2 487 886	606 433	696 157	662 769	522 527	...
Градска	1 533 866	507 076	424 010	324 146	278 634	...
Остала	954 020	99 357	272 147	338 623	243 893	...
Укупан број самачких домаћинстава						
Свега	555 467	148 973	164 346	133 533	108 615	...
Градска	350 052	130 908	102 758	62 211	54 175	...
Остала	205 415	18 065	61 588	71 322	54 440	...
Удео самачких у укупном броју домаћинстава (%)						
Свега	22,3	24,6	23,6	20,1	20,8	...
Градска	22,8	25,8	24,2	19,2	19,4	...
Остала	21,5	18,2	22,6	21,1	22,3	...

Посматрано по регионима, у 2011. години највише самачких домаћинстава било је пописано у Региону Војводине (164,3 хиљаде), али је њихов удео у укупном броју домаћинстава највећи у Београдском региону, где је свако четврто домаћинство било самачко (24,6%). У остала два региона, која чине територијалну целину Србија – југ, удели једночланих домаћинстава су приметно нижи. У Региону Шумадије и Западне Србије, такво је свако пето домаћинство (20,1%), док је у Региону Јужне и Источне Србије удео незнатно већи (20,8%), и такође испод просека за Републику Србију.

Регионалне разлике у уделима једночланих у укупном броју домаћинстава су још наглашеније према типу насеља, и то не само између статистичких територијалних јединица нивоа НСТЈ 2 (статистички региони) већ и на нивоу НСТЈ 1. Наиме, у Београдском и Региону Војводине (Србија – север) удели самачких домаћинстава су већи у градским него у осталим насељима, док су у регионима који чине статистичку целину Србија – југ (Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Јужне и Источне Србије) удели већи у тзв. осталим насељима.

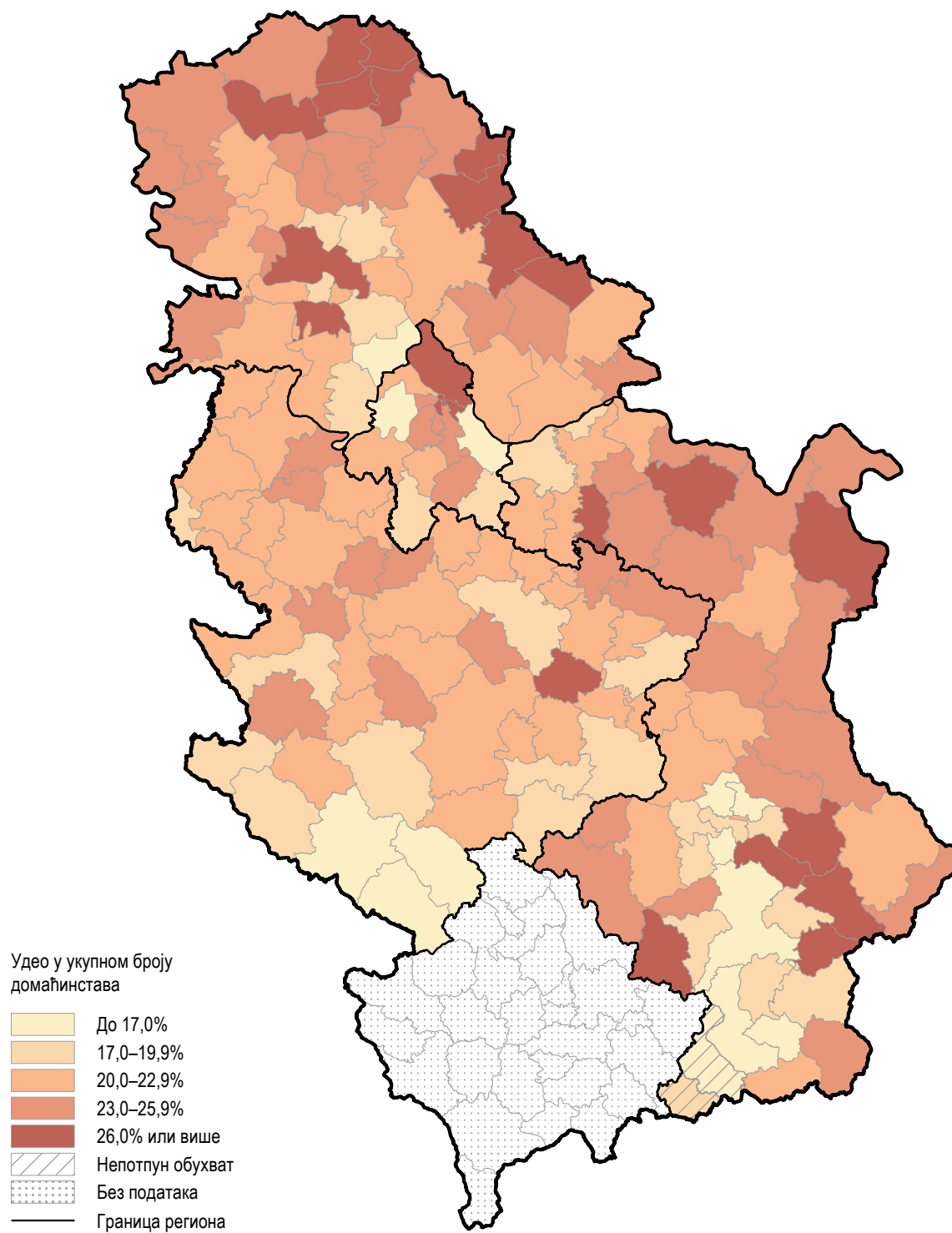
Разлика је највећа у Београдском региону. Према резултатима Пописа 2011. у градским насељима Београдског региона удео самачких домаћинстава износио је 25,8% и био знатно виши од републичког просека, од удела у његовим осталим насељима, али и од процентних удела у градским насељима преостала три региона. Нарочито је видљива разлика у односу на градска насеља региона који чине Србију – југ, где су удели били испод 20% (износили су 19,2% и 9,4%).

Конкретни подаци за Београдски регион су следећи: од укупно 507 хиљада градских домаћинстава, чак 131 хиљада су самачка. У осталим насељима једночланих домаћинстава је било свега 18 хиљада, а њихова заступљеност у укупном броју домаћинстава у тим насељима износила је 18,2%. Тај удео не само да је био много нижи него у градским насељима тог региона него нижи и у односу на уделе који су израчунати у било ком од преостала три региона (удели су у интервалу од 21,1% до 22,6%).

Разлике у заступљености самачких домаћинстава су још наглашеније на општинском нивоу (карта 10.2-1). Међутим, као основни утисак се намеће одсуство израженијег територијалног груписања општина према уделу самачких у укупном броју домаћинстава. Као општине с најмањим уделима једночланих домаћинстава издвајају се три суседне општине, Тутин (7,2%), Нови Пазар (8,5%) и Сјеница (12,0%). У још 10 општина удео самачких домаћинстава износи до 17% и знатно је нижи од републичког просека. У ту групу, такође, спадају и две београдске општине (Сурчин и Гроцка), затим две нишке градске општине (Црвени крст и Пантелеј), као и градови Лесковац и Врање. Општина Стара Пазова је једина с територије Региона Војводине.

Што се тиче општина у којима је регистрован највећи удео самачких домаћинстава (преко 30%), таквих је 2011. године било укупно седам. Три су београдске градске општине (Стари град, Савски венац и Врачар), једна је из Региона Војводине (Сечањ), а преостале су, такође, суседне општине, Бабушница, Гаџин Хан и Црна Трава. Све три последње наведене су, без изузетка, демографски врло старе (са просечном старошћу од 50 до 54 године). И овог пута се као екстрем издваја Општина Црна Трава, у којој се чак 41% домаћинстава састоји од само једног члана.

Карта 10.2-1. Удео самачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава по општинама/градовима, Попис 2011.

10.2.2. Пол и старост лица у једночланим домаћинствима

Посматрано према полу, међу лицима која живе у самачким домаћинствима много је више жена него мушкараца. У Републици Србији је 2011. године пописано укупно 335 хиљада жена самица и „свега“ 220 хиљада мушкараца самаца (табела 10.2-2). Разлике по регионима, у погледу удела жена и мушкараца, нису изражене. Највеће учешће жена односно најмање учешће мушкараца је у Београдском региону (61,1% према 38,9%), а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (58,7% и 41,3%).

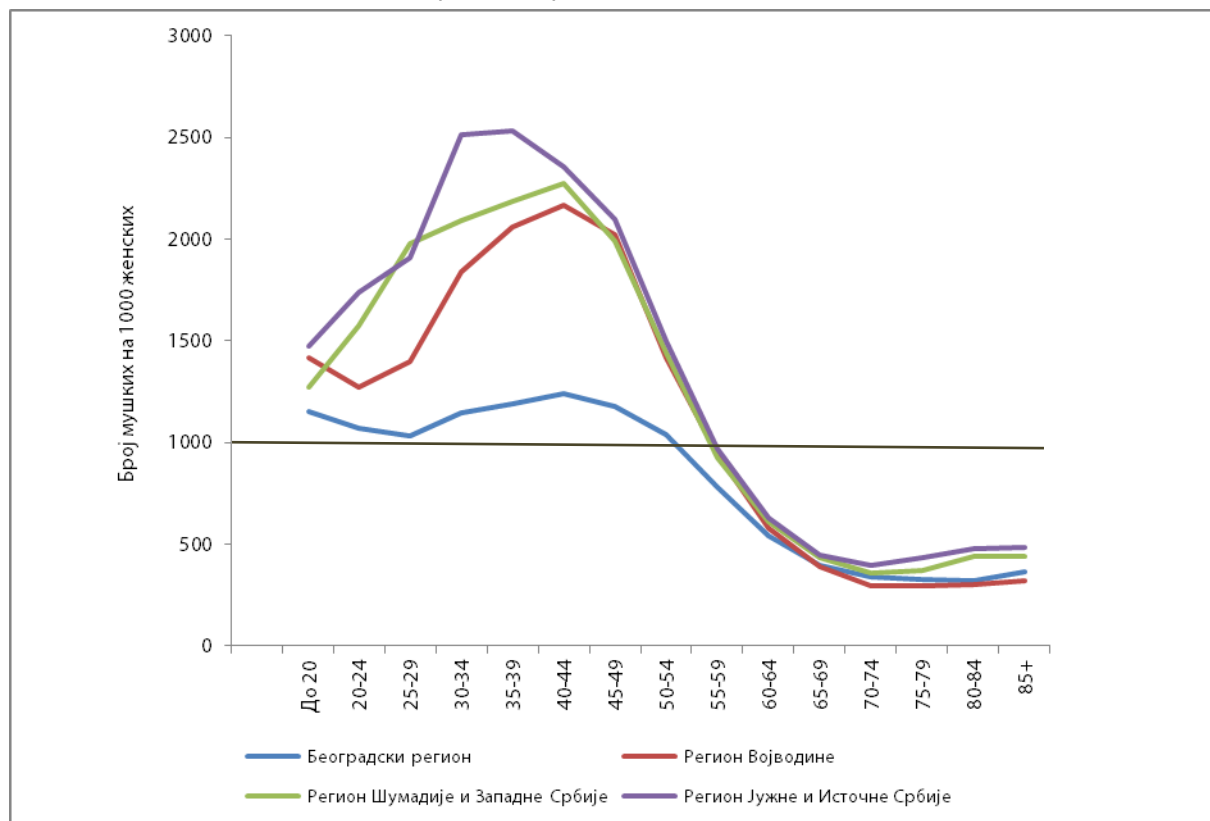
Табела 10.2-2. Самачка домаћинства према старости и полу, по регионима, Попис 2011.

Регион	Пол	Број домаћинстава по годинама старости							Удео домаћинстава по годинама старости (%)					
		укупно	< 25	25–34	35–44	45–64	65–79	80 +	< 25	25–34	35–44	45–64	65–79	80 +
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	с	555 467	11 496	43 267	42 324	80 259	199 539	78 582	2,1	7,8	7,6	32,5	35,9	14,1
	м	220 466	6 436	25 487	26 946	86 418	53 211	21 968	2,9	11,6	12,2	39,2	24,1	10,0
	ж	335 001	5 060	17 780	15 378	93 841	146 328	56 614	1,5	5,3	4,6	28,0	43,7	16,9
Београдски регион	с	148 973	4 521	19 646	15 861	46 969	44 478	17 498	3,0	13,2	10,6	31,5	29,9	11,7
	м	57 877	2 351	10 249	8 693	20 629	11 549	4 406	4,1	17,7	15,0	35,6	20,0	7,6
	ж	91 096	2 170	9 397	7 168	26 340	32 929	13 092	2,4	10,3	7,9	28,9	36,1	14,4
Регион Војводине	с	164 346	3 761	12 841	12 241	55 225	59 185	21 093	2,3	7,8	7,4	33,6	36,0	12,8
	м	64 687	2 120	7 917	8 310	27 084	14 286	4 970	3,3	12,2	12,8	41,9	22,1	7,7
	ж	99 659	1 641	4 924	3 931	28 141	44 899	16 123	1,6	4,9	3,9	28,2	45,1	16,2
Регион Шумадије и Зап. Србије	с	133 533	1 673	5 649	7 695	44 334	52 536	21 646	1,3	4,2	5,8	33,2	39,3	16,2
	м	53 078	1 002	3 790	5 316	21 883	14 458	6 629	1,9	7,1	10,0	41,2	27,2	12,5
	ж	80 455	671	1 859	2 379	22 451	38 078	15 017	0,8	2,3	3,0	27,9	47,3	18,7
Регион Јужне и Ист. Србије	с	108 615	1 541	5 131	6 527	33 731	43 340	18 345	1,4	4,7	6,0	31,1	39,9	16,9
	м	44 824	963	3 531	4 627	16 822	12 918	5 963	2,1	7,9	10,3	37,5	28,8	13,3
	ж	63 791	578	1 600	1 900	16 909	30 422	12 382	0,9	2,5	3,0	26,5	47,7	19,4
Регион Косово и Метохија	

Полна структура чланова самачких домаћинстава непосредно је условљена њиховом старосном структуром. Наиме, уколико се пореде вредности коефицијената маскулинитета по старости, оне су код свих петогодишњих старосних група до 55 година веће од 1 000, а почев од старосне групе 55–59 година вредности су, без изузетка, испод те границе. У првој групи, на 1 000 самица долази између 1 265 (20–24 године) и 1 803 самца (40–44 године). У другој групи је ситуација потпуно супротна – на 1 000 мушкараца је од 1 112 жена (у петогодишњој групи 55–59) до чак 2 936 жена међу члановима самачких домаћинстава старих 70–74 године.

Исти закључак у погледу бројчане доминације једног или другог пола према старости важи и за све регионе. Разлике које постоје односе се искључиво на израчунате вредности коефицијента маскулинитета, односно коефицијента феминитета по старости. У свим регионима самци су бројнији до петогодишње старосне групе 50–54, док су самице бројније у свим старијим петогодишњим групама (графикон 10.2-1).

Графикон 10.2-1. Коэффициент маскулинитета лица која живе у самачким домаћинствима према старости, по регионима, Попис 2011.

С аспекта старосне структуре чланова самачких домаћинстава, најупечатљивије је велико учешће старих, и то вишеструко веће него код укупног становништва. Према резултатима Пописа 2011. године, сваки други члан самачког домаћинства је стар 65 и више година. Уз то, сваки седми самац или самица су имали 80 и више година. Конкретни пописни подаци су да је 2011. године у Републици Србији било 278 хиљада једночланих домаћинстава у којима су живела искључиво лица стара 65 и више година. С друге стране, свега 17,5% чланова самачких домаћинстава били су млађи од 45 година. А само 2,1% били су млађи од 25 година.

Такође, врло је различита и старосна структура чланова старачких домаћинстава према полу. Наиме, може се рећи да је споменуто високо учешће старих искључиво резултат великог удела самица старих 65 и више година. Међу самцима, лица исте старости учествују „само“ са 34%, док је међу самицама њихов удео у 2011. години износио 61%. Код мушкараца, највише је лица која припадају старосној групи 45–64 године (39%), а код жена старосној групи 65–79 година (44%). Такве разлике према полу у старосној структури чланова самачких домаћинстава у највећој мери представљају резултат битно другачијег старосног модела брачности мушког и женског становништва, али и дужег очекиваног трајања живота жена, посебно старијих средовечних.

10.3. Старачка домаћинства

10.3.1. Дефинисање старачких домаћинстава и њихова заступљеност

Приликом разматрања структуре домаћинстава према старости њених чланова, посебну пажњу завређују тзв. старачка домаћинства, и то не само са статистичког и демографског већ нарочито са ширег социјалног, а посебно са аспекта друштвене бриге о остарелим лицима. Као што не постоји јединствена дефиниција старог становништва, тако се и под старачким домаћинствима неретко подразумевају различите групе домаћинстава. Ипак, уобичајено је да се старачким сматрају домаћинства чији су сви чланови стари 65 и више година.

О раширености такве групе домаћинстава већ је било говора у претходном одељку који се односио на самачка домаћинства. Овом приликом ће бити сагледане неке карактеристике не само самачких старачких већ свих домаћинстава чији су сви чланови стари 65 и више година.

Према Попису 2011, у Републици Србији је регистровано 434,5 хиљада домаћинстава чији су сви чланови стари 65 и више година, што је 17,5% од укупног броја домаћинстава. Разлика у односу на Попис 2002. је готово занемарљива у погледу оба показатеља (табела 10.3-1).

Табела 10.3-1. Домаћинства чији су сви чланови старији од 65 година према типу насеља, по регионима, пописи 2002. и 2011.

	Тип насеља	Република Србија		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
		2002	2011					
				2011				
Укупан број домаћинстава	Укупно	2 521 190	2 487 886	606 433	696 157	662 769	522 527	...
	Градска	1 481 304	1 533 866	507 076	424 010	324 146	278 634	...
	Остала	1 039 886	954 020	99 357	272 147	338 623	243 893	...
Домаћинства чији су сви чланови старији од 65 год.	Укупно	435 491	434 548	93 964	121 276	117 132	102 176	...
	Градска	221 983	239 232	79 303	70 787	47 163	41 979	...
	Остала	213 508	195 316	14 661	50 489	69 969	60 197	...
Удео старачких у укупном броју домаћинстава (%)	Укупно	17,3	17,5	15,5	17,4	17,7	19,6	...
	Градска	15,0	15,6	15,6	16,7	14,5	15,1	...
	Остала	20,5	20,5	14,8	18,6	20,7	24,7	...

Посматрано по регионима, према пописним резултатима из 2011. године највише старачких домаћинстава било је у Региону Војводине (121,3 хиљ.), а најмање у Београдском региону (94,0 хиљ.). Што се тиче њиховог процентног учешћа у укупном броју домаћинстава, приметне су значајне разлике. Највећа учесталост старачких домаћинстава је у Региону Јужне и Источне Србије, где се свако пето домаћинство (19,6%) састоји само од чланова старих 65 и

више година. У Региону Војводине и Шумадије и Западне Србије удели су око републичког просека, док је најмања заступљеност тих домаћинстава у Београдском региону (15,5%).

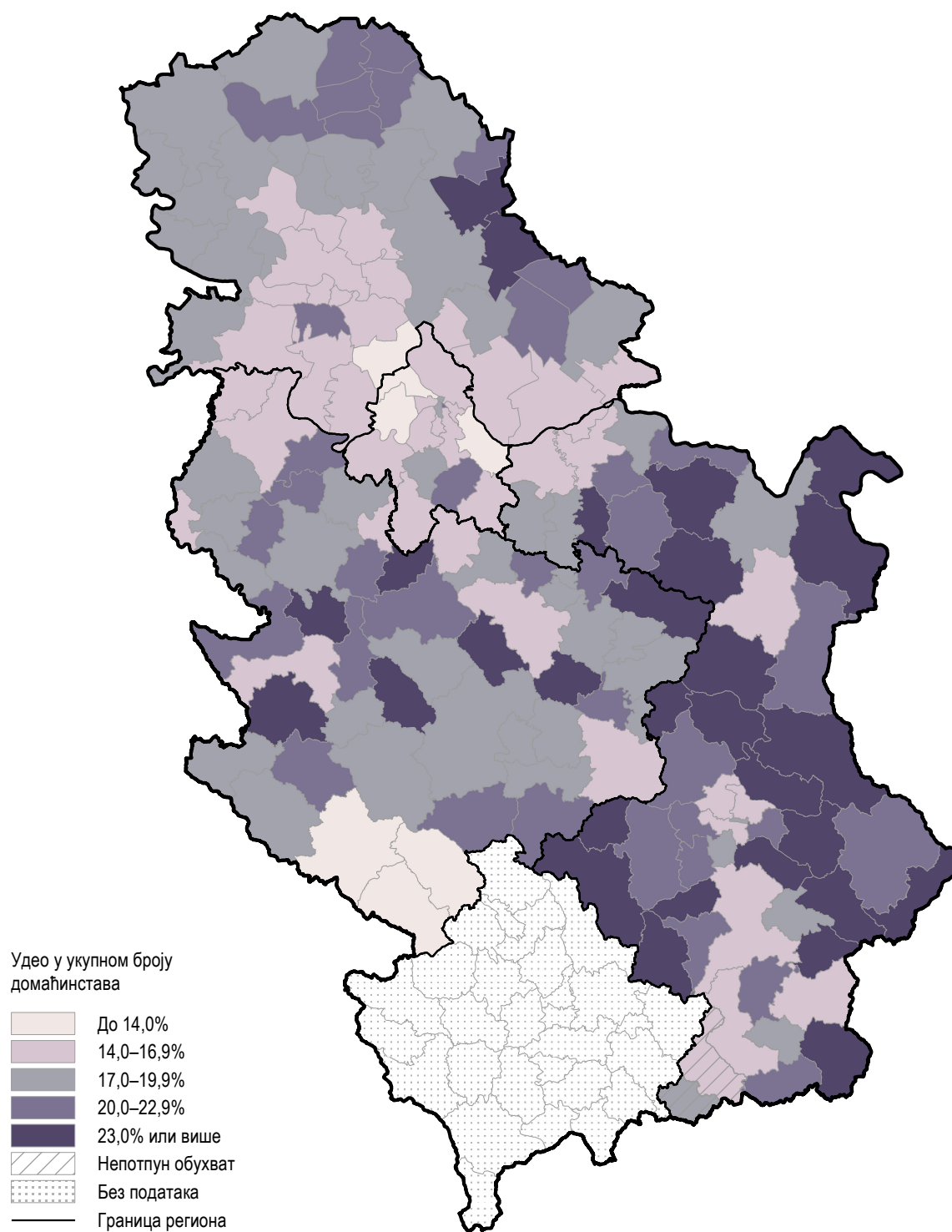
Посматрано према типу насеља, старачких домаћинстава је за петину више у градским него у осталим насељима (239 хиљада према 195 хиљада), али је њихова заступљеност у осталим насељима за трећину већа (20,5% према 15,6%). Готово истоветни односи су добијени и на основу резултата Пописа из 2002 (табела 10.3-1).

Констатација да су старачка домаћинства бројнија у градским насељима, али процентно заступљенија у осталим насељима не важи за све регионе. И у овом случају се издваја Београдски регион, где је учешће старачких домаћинстава веће, мада незнатно, у градским насељима (разлика је мања од једног процентног поена – 15,6% према 14,8%). Међутим, одступања су много већа уколико се поређење врши са стањем у остала три статистичка региона. Наиме, у Региону Војводине, као и у оба региона која чине територијалну целину Србију – југ, удели старачких домаћинстава у тзв. осталим насељима су већи него у Београдском региону, а такође су већи и у односу на уделе у њиховим градским насељима. Интерна разлика је највећа у Региону Јужне и Источне Србије, где је удео старачких домаћинстава у градским насељима 15,1%, а у осталим 24,7%. То је још једна потврда, али и последица, веома остареле старосне структуре становништва тог региона, посебно у сеоским срединама.

Размере заступљености старачких домаћинстава још упечатљивије могу да се сагледају на основу података за ниже територијалне целине. Према Попису 2011, у Србији је у 40% општина/градова (67 од 168) најмање свако пето домаћинство за чланове имало само лица стара 65 и више година (карта 10.3-1). Из те групе, свака друга општина/град (укупно 33) са уделима старачких домаћинстава од преко 20% припадало је Региону Јужне и Источне Србије. А међу њима је и пет, од укупно шест општина, колико их је у Републици Србији, са енормно високим уделима старачких домаћинстава (од 30% или више). То су већ неколико пута спомињане општине: Бела Паланка, Рековац, Сврљиг, Бабушница, Црна Трава и Гаџин Хан. Последње две су са уделима старачких домаћинстава од преко 40%.

У Београдском региону је најмање општина са уделима старачких домаћинстава који прелазе 20% (Врачар са 20% и Сопот са 22%). Иначе, најнижа учешћа старачких домаћинстава, испод 10%, израчуната су за, такође већ спомињане, општине Тутин (5,5%) и Нови Пазар (7,7%), обе из Региона Шумадије и Западне Србије.

Карта 10.3-1. Удео старачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава по општинама/градовима, Попис 2011.

10.3.2. Старачка домаћинства према величини

Што се тиче величине домаћинства, просечан број чланова старачког домаћинства у 2011. години износио је 1,37. То је више него двоструко мања просечна величина од просека за сва домаћинства, која је износила 2,88. Очекивано, разлика је још већа у односу на просечну величину осталих, „нестарачких“ домаћинстава (3,20).

Према броју чланова, међу старачким домаћинствима највише је самачких (278 хиљада или 64%). Домаћинстава с два члана је било безмало двоструко мање – 154 хиљаде или 35%. Не изненађује да је број трочланих или већих домаћинстава чији су сви чланови стари 65 и више година врло мали – 2,5 хиљаде или свега 0,6% (табела 10.3-2). У том погледу не постоје изразите регионалне разлике. Удели једночланих домаћинстава крећу се од 60% до 66%, док је процентно учешће двочланих од 33% до 39%.

Табела 10.3-2. Домаћинства чији су сви чланови старији од 65 год. према величини, по регионима, Попис 2011.

Број чланова домаћинства	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
	Број старачких домаћинстава					
Укупно	434 548	93 964	121 276	117 132	102 176	...
С једним чланом	278 121	61 976	80 278	74 182	61 685	...
С два члана	153 969	31 660	40 469	42 257	39 583	...
С три и више чланова	2 458	328	529	693	908	...
	Удео у укупном броју старачких домаћинстава (%)					
С једним чланом	64,0	66,0	66,2	63,3	60,4	...
С два члана	35,4	33,7	33,4	36,1	38,7	...
С три и више чланова	0,6	0,3	0,4	0,6	0,9	...

Посебну пажњу завређује полна структура лица која живе у старачким домаћинствима. У Републици Србији је 2011. године у старачким домаћинствима живело 593,5 хиљада лица (табела 10.3-3). То значи да је чак 47,5% становништва старог 65 и више година живело у домаћинствима која нису имала чланове млађе од 65 година. Међу женама је тај удео још већи. Више од половине (50,3%) жена старих 65 и више година живе су у старачком домаћинству.

10.3.3. Лица која живе у старачким домаћинствима према полу и величини домаћинства

Међу члановима старачких домаћинстава, жене су изразито бројније од мушкараца. Тај однос је 2011. године био 61% према 39%, а коефицијент феминитета је достигао 1 581 жена на 1 000 мушкараца.

Табела 10.3-3. Чланови старачких домаћинстава према величини домаћинства, полу и типу насеља, Република Србија, Попис 2011.

Тип насеља	Пол	Укупно	1 члан	2 члана	3 и више чланова
		Број чланова			
Свега	Свега	593 518	278 121	307 938	7 459
	Мушки	229 930	75 179	151 744	3 007
	Женски	363 588	202 942	156 194	4 452
Градска	Свега	323 641	155 723	165 268	2 650
	Мушки	120 259	37 994	81 247	1 018
	Женски	203 382	117 729	84 021	1 632
Остала	Свега	269 877	122 398	142 670	4 809
	Мушки	109 671	37 185	70 497	1 989
	Женски	160 206	85 213	72 173	2 820
		Полна структура чланова (%)			
Свега	Мушки	38,7	27,0	49,3	40,3
	Женски	61,3	73,0	50,7	59,7
Градска	Мушки	37,2	24,4	49,2	38,4
	Женски	62,8	75,6	50,8	61,6
Остала	Мушки	40,6	30,4	49,4	41,4
	Женски	59,4	69,6	50,6	58,6
		Структура чланова по величини домаћинства (%)*			
Свега	Свега		46,9	51,9	1,3
	Мушки		32,7	66,0	1,3
	Женски		55,8	43,0	1,2
Градска	Свега		48,1	51,1	0,8
	Мушки		31,6	67,6	0,8
	Женски		57,9	41,3	0,8
Остала	Свега		45,4	52,9	1,8
	Мушки		33,9	64,3	1,8
	Женски		53,2	45,1	1,8

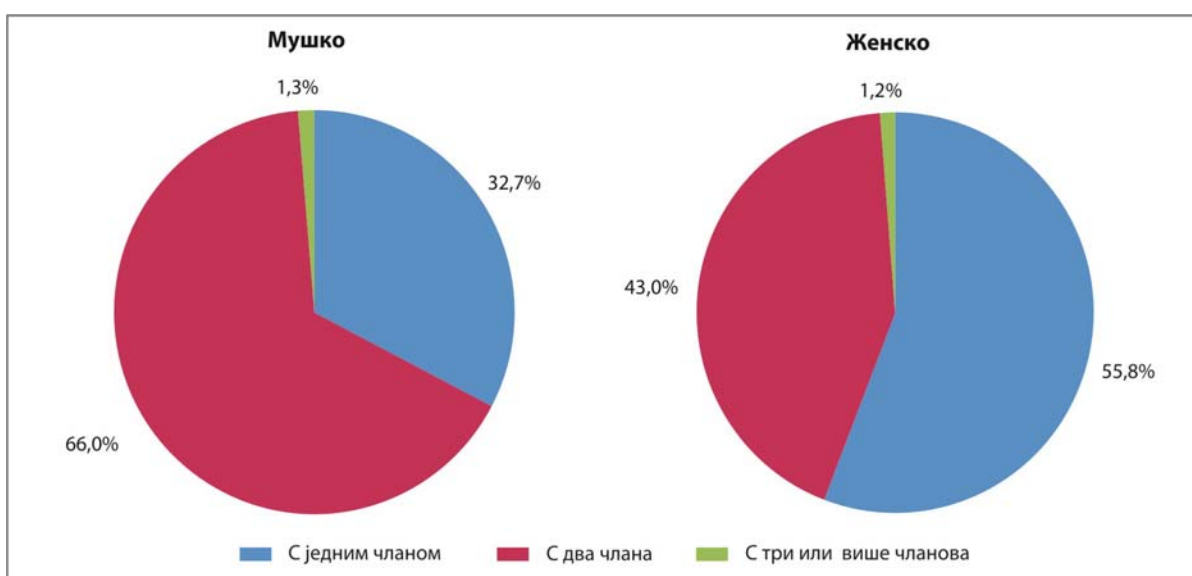
* Збир процената не даје 100% у свим редовима због заокруживања на једну децималу.

Ако се дистрибуција чланова старачких домаћинстава посматра према величини домаћинства у коме живе, приближно је једнак број лица која живе у самачким и двочланим домаћинствима (47% и 52%). Међутим, уколико се становништво одвојено посматра према полу, тада су разлике веома изражене (графикон 10.3-1). Од укупног броја мушкараца који

живе у старачким домаћинствима, сваки трећи живи у самачком (33%), док је удео оних који живе у двочланим домаћинствима двоструко већи (66%). Код жена је дистрибуција битно другачија. Више од половине (56%) живе као самице, а тек 43% су у заједничком домаћинству с неком другом особом, такође старијом од 65 година.

И ове разлике, које постоје између мушкараца и жена у погледу њихове дистрибуције у старачким домаћинствима по броју чланова, могу се објаснити већ споменутом диференцираношћу старосног модела брачности према полу, као и разликама по полу у дужини очекиваног трајања живота старијег средовечног и старог становништва.

Графикон 10.3-1. Структура чланова старачких домаћинстава према величини домаћинства и полу, Република Србија, Попис 2011.

10.4. Домаћинства према породичном саставу

Класификација (приватних) домаћинстава према саставу односи се на њихов статус с обзиром на то да ли се у основи налазе породице или је реч о појединцу или више особа које нису повезане породичном припадношћу. Концепт који се примењује у нашим пописима становништва и домаћинстава подразумева заједничко становање и заједничко трошење средстава за задовољење основних животних потреба. Према овом концепту, домаћинством се сматрају и случајеви када појединац живи сам и самостално подмирује своје потребе, као и они када је више особа удружено у подели трошкова становања и исхране, независно од тога да ли су у сродничком односу или не.

У основи одређивања породичног састава домаћинства налази се критеријум постојања породице и њиховог броја. Уколико оне чине основу организовања, онда је реч о породичним, а у колико не чине, онда је реч о непородичним домаћинствима.

10.4.1. Породични састав

У Републици Србији је 2011. године било 1 887 179 породичних домаћинства, а она су чинила 75,9% укупног броја домаћинства. У односу на 2002. годину (1 974 943, што је било 78,3%) то је био пад и у апсолутном и у релативном смислу. Супротно од тога, бележе се већи број (555 467) и веће процентуално учешће самачких домаћинства (22,3%) у односу на 2002. годину (504 775, чинила су 20%). Она представљају једнако доминантну опцију непородичних домаћинства и 2002. (92,4%) и 2011. године (92,5%).

Промене породичног састава домаћинства представљају наставак тенденција уочених у међупописном периоду 1991–2002. године. Као главни разлог смањеног броја породичних домаћинства наводи се процес демографског старења који за последицу има пораст броја самачких домаћинства (Предојевић, 2006). У тим оквирима могло би да се креће и објашњење промена састава домаћинства у периоду 2002–2011. године.

С обзиром на породични састав домаћинства 2011. године, не уочава се битнија разлика између региона (табела 10.4-1). Заступљеност породичних домаћинства креће се од 78,4% у Региону Шумадије и Западне Србије до 72,9% у Београдском региону. Супротно од тога, најчешћа заступљеност самачких домаћинства регистрована је у Београдском региону (24,6%), а најнижа у Региону Шумадије и Западне Србије (20,1%). Ипак, највећи број самачких домаћинства регистрован је у Региону Војводине (164 346), што је било за близу 15 400 домаћинства више него у Београдском региону.

Табела 10.4-1. Породични састав домаћинстава према типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Регион	Тип домаћинства	Укупно	Градска	Остала	Релативни удео (%)		
					укупно	градска	остала
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	Укупно	2 487 886	1 533 866	954 020			
	Породична	1 887 179	1 153 136	734 043	75,9	75,2	76,9
	Непородична	600 707	380 730	219 977	24,1	24,8	23,1
	Самачка	555 467	350 052	205 415	22,3	22,8	21,5
	Вишечлана	45 240	30 678	14 562	1,8	2,0	1,5
Београдски регион	Укупно	606 433	507 076	99 357			
	Породична	441 885	361 936	79 949	72,9	71,4	80,5
	Непородична	164 548	145 140	19 408	27,1	28,6	19,5
	Самачка	148 973	130 908	18 065	24,6	25,8	18,2
	Вишечлана	15 575	14 232	1 343	2,6	2,8	1,4
Регион Војводине	Укупно	696 157	424 010	272 147			
	Породична	519 642	313 175	206 467	74,6	73,9	75,9
	Непородична	176 515	110 835	65 680	25,4	26,1	24,1
	Самачка	164 346	102 758	61 588	23,6	24,2	22,6
	Вишечлана	12 169	8 077	4 092	1,7	1,9	1,5
Регион Шумадије и Западне Србије	Укупно	662 769	324 146	338 623			
	Породична	519 913	257 464	262 449	78,4	79,4	77,5
	Непородична	142 856	66 682	76 174	21,6	20,6	22,5
	Самачка	133 533	62 211	71 322	20,1	19,2	21,1
	Вишечлана	9 323	4 471	4 852	1,4	1,4	1,4
Регион Јужне и Источне Србије	Укупно	522 527	278 634	243 893			
	Породична	405 739	220 561	185 178	77,6	79,2	75,9
	Непородична	116 788	58 073	58 715	22,4	20,8	24,1
	Самачка	108 615	54 175	54 440	20,8	19,4	22,3
	Вишечлана	8 173	3 898	4 275	1,6	1,4	1,8
Регион Косово и Метохија	

Удели породичних домаћинстава били су већи у осталим (76,9%) него у градским насељима (75,2%), а диференцираност између ова два типа насеља израженија је на нивоу региона. У Београдском региону је 80,5% домаћинстава из осталих насеља припадало групи породичних, док је у градовима то био случај са 71,4%. Насупрот томе, у Региону Шумадије и Западне Србије, односно Јужне и Источне Србије био је већи удео у градовима, при чему је разлика по типу насеља била израженија у овом другом региону (79,2% – градска, 75,9% – остала насеља).

Када је реч о самачким домаћинствима, њихова учесталост је била нешто већа у градским (22,8%) него у осталим насељима (21,5%). Диференцираност према типу насеља била је израженија у Београдском региону, у којем је 25,8% градских домаћинстава припадало групи самачких, док је то био случај са 18,2% домаћинстава у осталим насељима. Супротно од тога, у два региона статистичке целине Србија – југ, заступљеност ове групе домаћинстава била је већа у осталим насељима, при чему је неуједначеност је била израженија у Региону Јужне и Источне Србије (22,3%, према 19,4%).

Највећи број самачких домаћинстава регистрован је у градским насељима Београдског региона (130 908), готово два и по пута више него у градовима Региона Јужне и Источне Србије (54 175), у којима је забележен најмањи број. Супротно од тога, број самачких домаћинстава у осталим насељима Београдског региона био је чак четири пута мањи у односу на њихову бројност у осталим насељима Региона Шумадије и Западне Србије (71 322).

Вишечлана домаћинстава била су најбројнија у градским насељима Београдског региона (14 232 – 2,8% градских домаћинстава), што је било готово четири пута више него у градским насељима Региона Јужна и Источне Србије (3 898 – 1,4%), где је забележен најмањи број. Градска вишечлана домаћинства са подручја Београдског региона чинила су 46,2% укупног броја вишечланих градских домаћинстава у Србији (30 678), односно 31,5% свих вишечланих домаћинстава у земљи Републике (45 240).

10.4.2. Породична домаћинства

Породична домаћинства се међусобно разликују с обзиром на присуство чланова који не припадају породичној заједници, као и у погледу броја породица које улазе у њихов састав. Код 85% домаћинстава у Републици Србији реч је о *породичним домаћинствима без других чланова* (1 613 170). Посматрано по регионима, њихов удео је износио између 87,4% у Београдском и Региону Војводине, до 82,9% у Региону Јужне и Источне Србије. Разлика према типу насеља била је испољена кроз чешћу заступљеност у градским него у осталим насељима (88,1% према 81,3%). На нивоу региона, заступљеност се кретала од 88,7% у градским насељима Региона Војводине до 87,3% у Региону Јужне и Источне Србије.

Породична домаћинства с другим члановима била су чешћа у осталим (18,7%) него у градским насељима (11,9%). Такође, неуједначеност између региона је била израженија када је реч о осталим насељима. Ова домаћинства била су најзаступљенија у осталим насељима Региона Јужне и Источне Србије (22,5%), а најмање у Региону Војводине (14,8%). Најбројнија су била у Региону Шумадије и Западне Србије (51 841), што је било готово четири пута више у односу на остала насеља Београдског региона, која су се одликовала најмање регистрованим бројем.

Према броју породица, јасно је преовладавање *једнопородичних домаћинстава* (88,2%). Регионална разлика је била испољена у распону од око 91% у Београдском и Региону Војводини, до 84,7% у Региону Јужне и Источне Србије. Посматрано према типу насеља, заступљеност домаћинстава с једном породицом била је већа у градским (од 92,7% у Београдском региону до 89,2% у Региону Јужне и Источне Србије) него у осталим насељима (од 88,9% у Региону Војводине до 79,4% у Региону Јужне и Источне Србије).

Домаћинства с две породице (209 026) чинила су 11,1% породичних домаћинстава. Посматрано по регионима, највећи број је забележен у Региону Шумадије и Западне Србије (71 336), а чинила су 13,7%. У Београдском региону број је био најнижи (36 417), а њихов удео је износио 8,2%.

Овај тип домаћинства био је око два пута слабије заступљен у градским (8,2%) него у осталим насељима Републике Србије (15,6%). Диференцираност према типу насеља на нивоу региона била је најблажа у Војводини (7% према 10,6%), док се у осталим регионима манифестовала кроз око два пута веће уделе у осталим него у градским насељима (табела 10.4-2). Највећи удео домаћинстава с две породице био је у осталим насељима Региона Јужне и Источне Србије (18,8%), а најмањи у Региону Војводине (10,6%). Домаћинства с две породице била су најбројнија у осталим насељима Региона Шумадије и Западне Србије (46 330), док је најмањи број забележен у Београдском региону (11 480).

Табела 10.4-2. Породична домаћинства према броју породица, типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Тип домаћинства	Укупно	Градска	Остала	Релативни удео (%)		
				укупно	градска	остала
РЕПУБЛИКА СРБИЈА						
Породична домаћинства	1 887 179	1 153 136	734 043			
Домаћинства с једном породицом	1 663 729	1 053 339	610 390	88,2	91,3	83,2
Домаћинства с две породице	209 026	94 553	114 473	11,1	8,2	15,6
Домаћинства с три и више породица	14 424	5 244	9 180	0,8	0,5	1,3
Београдски регион						
Породична домаћинства	441 885	361 936	79 949			
Домаћинства с једном породицом	403 162	335 636	67 526	91,2	92,7	84,5
Домаћинства с две породице	36 417	24 937	11 480	8,2	6,9	14,4
Домаћинства с три и више породица	2 306	1 363	943	0,5	0,4	1,2
Регион Војводине						
Породична домаћинства	519 642	313 175	206 467			
Домаћинства с једном породицом	473 540	290 005	183 535	91,1	92,6	88,9
Домаћинства с две породице	43 871	22 057	21 814	8,4	7,0	10,6
Домаћинства с три и више породица	2 231	1 113	1 118	0,4	0,4	0,5
Регион Шумадије и Западне Србије						
Породична домаћинства	519 913	257 464	262 449			
Домаћинства с једном породицом	443 234	230 960	212 274	85,3	89,7	80,9
Домаћинства с две породице	71 336	25 006	46 330	13,7	9,7	17,7
Домаћинства с три и више породица	5 343	1 498	3 845	1,0	0,6	1,5
Регион Јужне и Источне Србије						
Породична домаћинства	405 739	220 561	185 178			
Домаћинства с једном породицом	343 793	196 738	147 055	84,7	89,2	79,4
Домаћинства с две породице	57 402	22 553	34 849	14,1	10,2	18,8
Домаћинства с три и више породица	4 544	1 270	3 274	1,1	0,6	1,8
Регион Косово и Метохија						

10.4.3. Породице према саставу

Према методологији Пописа 2011, породицом се сматра заједница коју могу да чине или брачни или ванбрачни пар, као и родитељи (оба или један) с децом. Породица је изведена јединица пописа која се дефинише на основу питања о сродничком односу чланова

домаћинства према лицу на које се води домаћинство, а за њено дефинисање релевантни су и подаци о брачном статусу, старости и полу. У Попису 2011. први пут су засебно исказани подаци за ванбрачни пар (без деце или са децом), док су у претходним пописима они били садржани у модалитету брачни пар.

Укупан број породица у Републици Србији 2011. године (2 125 772) био је мањи за 89 500 у односу на 2002. Иста тенденција у међупописном периоду 1991–2002. доведена је у везу са порастом самачких домаћинстава (Предојевић, 2006).

Табела 10.4-3. Структура породица према саставу, типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Тип насеља	Укупно	Брачни пар без деце	%	Ван-брачни пар без деце	%	Брачни пар с децом	%	Ван-брачни пар с децом	%	Мајка с децом	%	Отац с децом	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2 125 772	600 724	28,3	48 943	2,3	1 040 177	48,9	67 971	3,2	291 522	13,7	76 435	3,6
Градска	1 258 461	311 533	24,8	32 653	2,6	628 850	50,0	40 738	3,2	200 317	15,9	44 370	3,5
Остала	867 311	289 191	33,3	16 290	1,9	411 327	47,4	27 233	3,1	91 205	10,5	32 065	3,7
Београдски регион	483 018	113 510	23,5	14 330	3,0	237 552	49,2	15 402	3,2	83 537	17,3	18 687	3,9
Градска	389 661	87 434	22,4	12 347	3,2	189 820	48,7	12 302	3,2	72 599	18,6	15 159	3,9
Остала	93 357	26 076	27,9	1 983	2,1	47 732	51,1	3 100	3,3	10 938	11,7	3 528	3,8
Регион Војводине	568 117	151 770	26,7	16 476	2,9	274 885	48,4	22 391	3,9	82 689	14,6	19 906	3,5
Градска	337 546	85 675	25,4	10 839	3,2	163 359	48,4	12 839	3,8	53 541	15,9	11 293	3,3
Остала	230 571	66 095	28,7	5 637	2,4	111 526	48,4	9 552	4,1	29 148	12,6	8 613	3,7
Регион Шумадије и Западне Србије	602 229	180 676	30,0	8 523	1,4	308 062	51,2	12 674	2,1	72 007	12,0	20 287	3,4
Градска	285 547	72 741	25,5	4 276	1,5	152 023	53,2	6 308	2,2	41 035	14,4	9 164	3,2
Остала	316 682	107 935	34,1	4 247	1,3	156 039	49,3	6 366	2,0	30 972	9,8	11 123	3,5
Регион Јужне и Источне Србије	472 408	154 768	32,8	9 614	2,0	219 678	46,5	17 504	3,7	53 289	11,3	17 555	3,7
Градска	245 707	65 683	26,7	5 191	2,1	123 648	50,3	9 289	3,8	33 142	13,5	8 754	3,6
Остала	226 701	89 085	39,3	4 423	2,0	96 030	42,4	8 215	3,6	20 147	8,9	8 801	3,9
Регион Косово и Метохија

У Републици Србији је 2011. године најзаступљенији тип породице био *брачни пар са децом* (48,9%). Између региона је постојала разлика у учесталости. Ове породице су чиниле апсолутну већину у Региону Шумадије и Западне Србије (51,2%), а најмање су биле заступљене у Региону Јужне и Источне Србије (46,5%).

Породице у виду брачног пара с децом чиниле су 50% градских породица на нивоу Републике Србије у целини, док је у осталим насељима њихов удео био мањи (47,4%).

Диференцираност према типу насеља на нивоу региона има одређене специфичности. Док је у Београдском региону била већа заступљеност у осталим (51,1%) него у градским насељима (48,7%), а у Војводини није постојала неуједначеност, у преостала два региона њихова учесталост је била већа у градским него у осталим насељима (табела 10.4-3). Неуједначеност између насеља била је најизраженија у Региону Јужне и Источне Србије, где је 50,3% градских породица припадало типу брачни пар с децом, док је то био случај са 42,4% породица из осталих насеља.

Брачни пар без деце представљао је други најраспрострањенији тип породице у Србији према Попису 2011. (28,3%). Регионална диференцираност кретала се у распону од 32,8% укупног броја породица у Региону Јужне и Источне Србије до 23,5% у Београдском региону. Овај тип породице је у свим регионима био чешће присутан у осталим него у градским насељима, с тим што је заступљеност била неуједначена. Удео је био највећи у осталим насељима Региона Јужне и Источне Србије (39,3%), а најнижи у насељима Београдског региона (27,9%). Највећи број ових породица био је у осталим насељима Региона Шумадије и Западне Србије (107 935), док је у Београдском региону био четири пута мањи.

Разлике између региона, као и диференцираност према типу насеља у погледу заступљености породица типа брачни пар без деце, указују на то да су оне у већој мери последица демографског старења становништва него што су резултат брачног и репродуктивног понашања. Заправо, ту је највероватније реч о брачним паровима који живе сами јер њихова деца имају сопствене породице. У односу на 2002. годину, број породица које чини брачни или ванбрачни пар без деце (649 667) 2011. је био мањи за око 33 300, али услед пада укупног броја породица њихов удео није промењен (30,6%).

Једнородитељске породице (367 957) чиниле су 17,3% укупног броја породица у Републици Србији 2011. године. Готово четири пута је био бројнији тип породице – мајка с децом (291 522 – 13,7%), него тип – отац с децом (76 435 – 3,6%). Код оба типа уочава се пораст у апсолутном смислу, али пораст броја породица мајки с децом за готово 39 400 резултирао је израженијом разликом у поређењу са 2002. годином (252 148 породица – мајке с децом односно 73 901 породица – отац с децом).

Породице типа *мајка с децом* биле су најзаступљеније у Београдском региону (17,3%), а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (11,3%). Чешће су биле присутне у градским (15,9%) него у осталим насељима (10,5%), а између региона је постојала разлика у погледу њихове заступљености међу градским породицама. Највећи удео у градским насељима био је у Београдском региону (18,6% односно 72,6 хиљада), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (13,5% односно 33,1 хиљада).

Заједнице које су формиране без формално склопљеног брака чиниле су 5,5% укупног броја породица у Србији. Уочава се већи удео (за око 19 000) ових породица с децом (3,2% укупног броја породица) у односу на учесталост оних које су биле без деце (2,3%). Ванбрачни парови без деце били су најзаступљенији у Београдском региону (3%) и Региону Војводине (2,9%), а они са децом у Региону Војводине (3,9%) односно Јужне и Источне Србије (3,7%).

Између градских и осталих насеља није постојала значајнија разлика ни код једног ни код другог типа породице. Ипак, највећи удео ванбрачних породица без деце забележен је у градским насељима Београдског региона односно Региона Војводине (3,2%). Број ових породица у градовима Београдског региона био је готово три пута већи него у градовима Региона Шумадије и Западне Србије (табела 10.4-3).

Породице типа ванбрачни пар с децом биле су значајно бројније у градским (40 738) него у осталим насељима Републике Србије (27 233). На нивоу региона, диференцираност према типу насеља била је најизраженија у Београдском региону, манифестујући се кроз четири пута већи број у градским него у осталим насељима. Породице овог типа биле су најзаступљеније (3,8%) у градским насељима Региона Јужне и Источне Србије односно Региона Војводине (где их је било највише и у апсолутном броју – 12 839), а најређе у градским насељима Региона Шумадије и Западне Србије (2,2% односно 6 308). Слично је и у случају осталих насеља где је овај тип породица био најприсутнији у Региону Војводине (4,1% односно 9 552), а најмање заступљен у Региону Шумадије и Западне Србије (2% односно 6 366 породица).

Типично домаћинство у Републици Србији, према Попису 2011, може се дефинисати као породично домаћинство сачињено од једне породице, углавном без других чланова, при чему породицу најчешће представља брачни пар с децом. Међутим, имајући у виду наставак тенденција из претходног међупописног периода, пажњу привлаче самачка домаћинства и једнородитељске породице, пре свега тип породице коју чини мајка с децом. Такође, регионалне разлике и диференцираност према типу насеља указују на то да су поједини типови домаћинства и породице присутнији на одређеним подручјима.

10.5. Породице ванбрачних парова

10.5.1. Породице ванбрачних парова с децом и без деце према типу насеља

У Попису 2011. године први пут су подаци за породице типа ванбрачни пар без деце и ванбрачни пар с децом исказани засебно од података за породице типа брачни пар без деце и ванбрачни пар с децом. То омогућава увид у низ карактеристика породица ванбрачних парова. У резултатима претходних пописа ти подаци су приказивани збирно.

Према резултатима Пописа 2011, у Србији има 116 914 породица ванбрачних парова. Ове породице учествују са 5,5% у укупном броју породица, док је учешће чланова тих породица у укупном броју чланова породица у Републици Србији нешто веће (5,7%). Породице ванбрачних парова без деце су малобројније од породица ванбрачних парова с децом (табела 10.5-1). Просечан број деце је незнатно нижи у породицама ванбрачних парова (1,03) него у породицама брачних парова (1,06). Међутим, просечан број деце је нешто већи у породицама *ванбрачних парова с децом* (1,8) него у породицама *брачних парова с децом* (1,7).

Табела 10.5-1. Породице ванбрачних парова и број чланова према типу породице (с децом или без њих), по регионима, Попис 2011.

Тип породице	Број породица	Број чланова породице	Број деце – чланова породице	Просечан број деце у породици	Удео (%) у укупном броју:	
					породица	чланова породица
РЕПУБЛИКА СРБИЈА						
Укупно ванбрачних парова	116 914	353 799	119 971	1,03	5,5	5,7
Ванбрачни пар без деце	48 943	97 886	-	-	2,3	1,6
Ванбрачни пар са децом	67 971	255 913	119 971	1,77	3,2	4,1
Београдски регион						
Укупно ванбрачних парова	29 732	86 125	26 661	0,90	6,2	6,1
Ванбрачни пар без деце	14 330	28 660	-	-	3,0	2,0
Ванбрачни пар с децом	15 402	57 465	26 661	1,73	3,2	4,1
Регион Војводине						
Укупно ванбрачних парова	38 867	117 525	39 791	1,02	6,8	7,1
Ванбрачни пар без деце	16 476	32 952	-	-	2,9	2,0
Ванбрачни пар с децом	22 391	84 573	39 791	1,78	3,9	5,1
Регион Шумадије и Западне Србије						
Укупно ванбрачних парова	21 197	64 398	22 004	1,04	3,5	3,6
Ванбрачни пар без деце	8 523	17 046	-	-	1,4	1,0
Ванбрачни пар с децом	12 674	47 352	22 004	1,74	2,1	2,7
Регион Јужне и Источне Србије						
Укупно ванбрачних парова	27 118	85 751	31 515	1,16	5,7	6,3
Ванбрачни пар без деце	9 614	19 228	-	-	2,0	1,4
Ванбрачни пар с децом	17 504	66 523	31 515	1,80	3,7	4,9
Регион Косово и Метохија						

По највећем учешћу породица ванбрачних парова издваја се Регион Војводине (6,8%), у коме је удео скоро дупло већи него у Региону Шумадије и Западне Србије (3,5%). У три региона је процентна заступљеност породица типа ванбрачни пар с децом већа, најмање за половину, у односу на учешће породица без деце. Само је у Београдском региону заступљеност ова два типа породице скоро једнака (3,0% без деце и 3,2% са децом), а највећа разлика је у Региону Јужне и Источне Србије, где је учешће породица са децом скоро дупло веће (2,0% без деце и 3,7% са децом). Стога је у та два региона и просечан број деце у породицама ванбрачних партнера најмањи односно највећи (0,90 у Београдском региону и 1,16 у Региону Јужне и Источне Србије).

Према Попису 2011, учешће породица ванбрачних парова у укупном броју породица веће је у градским (5,8%) него у осталим насељима Републике Србије (5,0%). Али у осталим насељима је учешће породица ванбрачних парова с децом знатно веће од заступљености породица парова без деце и једнако је оном у градском (табела 10.5-2). На регионалном нивоу се уочавају извесне разлике према типу насеља, и то у учешћу породица ванбрачних парова без деце. У Београдском региону и Региону Војводине учешће породица ванбрачних парова без деце је за око половину веће у градским насељима, док разлика према типу

насеља у уделу породица са децом нема. У Региону Шумадије и Западне Србије и у Региону Јужне и Источне Србије, међутим, нема разлика према типу насеља ни код једног типа породице.

Табела 10.5-2. Породице ванбрачних парова и број чланова према типу породице (с децом или без њих) и типу насеља, по регионима, Попис 2011.

Тип породице	Број породица		Број чланова породице		Број деце – чланова породице		Просечан број деце у породици		Удео (%) у укупном броју:				
	градска	остала	градска	остала	градска	остала	градска	остала	породица		чланова породица		
									градска	остала	градска	остала	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА													
Укупно	73 391	43 523	217 065	136 734	70 283	49 688	0,96	1,14	5,8	5,0	5,9	5,4	
Ванбрачни пар без деце	32 653	16 290	65 306	32 580	-	-	-	-	2,6	1,9	1,8	1,3	
Ванбрачни пар с децом	40 738	27 233	151 759	104 154	70 283	49 688	1,73	1,82	3,2	3,1	4,1	4,1	
Београдски регион													
Свега	24 649	5 083	70 378	15 747	21 080	5 581	0,86	1,10	6,3	5,4	6,2	5,6	
Ванбрачни пар без деце	12 347	1 983	24 694	3 966	-	-	-	-	3,2	2,1	2,2	1,4	
Ванбрачни пар с децом	12 302	3 100	45 684	11 781	21 080	5 581	1,71	1,80	3,2	3,3	4,0	4,2	
Регион Војводине													
Свега	23 678	15 189	69 238	48 287	21 882	17 909	0,92	1,18	7,0	6,6	7,0	7,1	
Ванбрачни пар без деце	10 839	5 637	21 678	11 274	-	-	-	-	3,2	2,4	2,2	1,7	
Ванбрачни пар с децом	12 839	9 552	47 560	37 013	21 882	17 909	1,70	1,87	3,8	4,1	4,8	5,4	
Регион Шумадије и Западне Србије													
Свега	10 584	10 613	31 756	32 642	10 588	11 416	1,00	1,08	3,7	3,4	3,7	3,5	
Ванбрачни пар без деце	4 276	4 247	8 552	8 494	-	-	-	-	1,5	1,3	1,0	0,9	
Ванбрачни пар с децом	6 308	6 366	23 204	24 148	10 588	11 416	1,68	1,79	2,2	2,0	2,7	2,6	
Регион Јужне и Источне Србије													
Свега	14 480	12 638	45 693	40 058	16 733	14 782	1,16	1,17	5,9	5,6	6,3	6,3	
Ванбрачни пар без деце	5 191	4 423	10 382	8 846	-	-	-	-	2,1	2,0	1,4	1,4	
Ванбрачни пар с децом	9 289	8 215	35 311	31 212	16 733	14 782	1,80	1,80	3,8	3,6	4,9	4,9	
Регион Косово и Метохија	

Просечан број деце у породицама ванбрачних партнера с децом нешто је већи у осталим (1,8) него у градским насељима (1,7). То важи за све регионе, осим за Регион Јужне и Источне Србије, где је просечан број деце у породицама ванбрачних партнера исти у градским и осталим насељима.

10.5.2. Структура породица ванбрачних парова према броју деце

Међу породицама ванбрачних парова с децом, према Попису 2011, скоро половину (48,8%) чине породице с једним дететом. Нешто више од трећине (35,0%) чине породице с два детета, свака десета (10,6%) јесте с три, учешће породица са четворо деце је 3,7%, а са петоро или више деце је тек свака педесета породица ванбрачног пара с децом (2,0%). Међу породицама ванбрачних парова, по висини учешћа породица с једним дететом предњачи

Београдски регион. На супротном полу је Регион Јужне и Источне Србије, где је највећи удео породица с два, три и четири детета. Породице ванбрачних парова са петоро или више деце најприсутније су у Региону Војводине, а у Региону Шумадије и Западне Србије учешће породица са четворо и петоро деце је најмање (табела 10.5-3).

Табела 10.5-3. Породице ванбрачних парова с децом према броју деце у породици, по регионима, Попис 2011.

Тип породице	Укупно	Број деце					Структура према броју деце (%)					
		1 дете	2	3	4	5 и више деце	1 дете	2	3	4	5 и више деце	
РЕПУБЛИКА СРБИЈА												
Број породица	67 971	33 152	23 743	7 197	2 538	1 341	48,8	34,9	10,6	3,7	2,0	
Број деце	119 971	33 152	47 486	21 591	10 152	7 590	27,6	39,6	18,0	8,5	6,3	
Београдски регион												
Број породица	15 402	7 948	5 087	1 500	549	318	51,6	33,0	9,7	3,6	2,1	
Број деце	26 661	7 948	10 174	4 500	2 196	1 843	29,8	38,2	16,9	8,2	6,9	
Регион Војводине												
Број породица	22 391	10 914	7 755	2 349	874	499	48,7	34,6	10,5	3,9	2,2	
Број деце	39 791	10 914	15 510	7 047	3 496	2 824	27,4	39,0	17,7	8,8	7,1	
Регион Шумадије и Западне Србије												
Број породица	12 674	6 243	4 470	1 345	425	191	49,3	35,3	10,6	3,4	1,5	
Број деце	22 004	6 243	8 940	4 035	1 700	1 086	28,4	40,6	18,3	7,7	4,9	
Регион Јужне и Источне Србије												
Број породица	17 504	8 047	6 431	2 003	690	333	46,0	36,7	11,4	3,9	1,9	
Број деце	31 515	8 047	12 862	6 009	2 760	1 837	25,5	40,8	19,1	8,8	5,8	
Регион Косово и Метохија

Структура породица према броју деце разликује се између брачних и ванбрачних парова. Међу породицама *брачних парова с децом*, највеће учешће имају породице с двоје деце (46,3%), односно с једним дететом (44,4%). Међу породицама *ванбрачних парова с децом*, учешће породица с једним дететом је највеће, с двоје деце за скоро трећину мање него код брачних парова, док је удео породица с троје или више деце значајно већи него код породица брачних парова с децом (заступљеност породица са четворо деце већа је три и по пута, а оних са петоро или више деце скоро седам пута).

Међу регионима постоје разлике у структури породица према броју деце између два посматрана типа породице (ванбрачни пар с децом и брачни пар с децом). Најмања разлика према уделу породица с једним дететом је у Региону Јужне и Источне Србије, а највећа у Региону Шумадије и Западне Србије, где је уједно и најмања разлика у погледу заступљености породица са троје, четворо и петоро деце. У Београдском региону, највећа разлика између два типа породица је код удела породица с двоје односно са петоро или више деце.

10.5.3. Структура деце према старости у породицама ванбрачних парова са децом

У породицама ванбрачних парова с децом у Републици Србији највећа је заступљеност деце најмлађег узраста (36,0% млађих од шест година и 37,7% деце 6–14 година). Петина деце (20,6%) припада групи у старости од 15 до 24 године, а тек свако седамнаесто дете (5,7%) има 25 или више година према Попису 2011. (табела 10.5-4).

Структура деце према старости у породицама ванбрачних парова се мења с повећањем броја деце у породици. Смањује се удео деце најмлађег узраста (до шест година), повећава учешће деце старе од 6 до 14 година, а најзначајније се смањује заступљеност деце старе 25 или више година. Док је у породицама с једним дететом највеће учешће деце до шест година (46,4%), у породицама с двоје и више деце највеће је учешће деце старе од 6 до 14 година (38,2%). У породицама с једним дететом, свако десето дете старо је 25 или више година, у породицама с двоје деце свако двадесето, а у породицама са четворо и петоро деце тек свако стото. Структура деце према старости у породицама ванбрачних парова слична је у свим регионима. Само се у учешћу деце старе 25 или више година уочава већа разлика између региона (6,8% у Београдском региону односно 4,4% у Региону Јужне и Источне Србије).

Табела 10.5-4. Породице ванбрачних парова с децом према броју и старости деце, Република Србија, Попис 2011.

Старост деце	Укупно	Број деце				
		1	2	3	4	5+
Број породица	67 971	33 152	23 743	7 197	2 538	1 341
Број деце – укупно	119 971	33 152	47 486	21 591	10 152	7 590
0–5 год.	43 187	15 382	15 623	6 797	3 112	2 273
6–14	45 273	7 855	18 136	9 861	5 290	4 131
15–24	24 706	6 383	11 182	4 405	1 617	1 119
25 и више год.	6 805	3 532	2 545	528	133	67
		Структура према старости (%)				
0–5 год.	36,0	46,4	32,9	31,5	30,7	29,9
6–14	37,7	23,7	38,2	45,7	52,1	54,4
15–24	20,6	19,3	23,5	20,4	15,9	14,7
25 и више год.	5,7	10,7	5,4	2,4	1,3	0,9

У поређењу са породицама типа брачни пар с дететом, у породицама типа ванбрачни пар знатно је већа заступљеност деце млађег узраста и мањи удео деце старијег узраста. Тако је учешће деце млађе од шест година дупло веће, удео деце од 6 до 14 година већи за трећину, а учешће деце од 15 до 24 године мање за трећину. Разлика између ова два типа породице је највећа у заступљености деце старе 25 или више година, која у породицама ванбрачног пара износи тек нешто више од четвртине заступљености деце тог узраста у породицама брачних парова.

Највећи број деце у породицама ванбрачних парова је у породицама с двоје деце (39,6%) а нешто више од четвртине деце је у породицама с једним дететом (27,6%) (табела 10.5-3).

Приближно свако шесто дете у породици ванбрачних парова (18,0%) јесте у породици с троје деце, а свако једанаесто (8,5%) са четворо деце. Свако шеснаесто дете (6,3%) у породици типа ванбрачни пар је у породици са петоро или више деце. У породицама брачних парова више него свако друго дете (55,6%) живи у породици с двоје деце. Међутим, заступљеност деце која живе у породицама са четворо, петоро или више деце је знатно мања у односу на породице ванбрачних парова.

10.6. Домаћинства према извору прихода

Животни стандард домаћинстава одређен је њиховим материјалним положајем и могућношћу обезбеђења средстава за живот. Ниво потрошње и њена структура директно зависе од висине остварених прихода, али и од одређених карактеристика домаћинстава. Реч је о старосном саставу чланова домаћинства. Од њих зависи укупан ниво, као и врста потреба које домаћинство треба да задовољи кроз потрошњу. Истовремено, величина и старосни састав чланова домаћинства указују и на могућности домаћинства да оствари приход. Домаћинства која у свом саставу имају децу млађу од петнаест година су најчешће пример домаћинстава код којих сви чланови нису у прилици да остварују приход. Међутим, могућности домаћинства да оствари приход зависе и од социоекономских обележја његових чланова. Посебно је важан ниво школованости, а с тим у вези и занимање чланова домаћинства. Поред висине прихода којима располаже домаћинство, за њихов материјални положај важна је и врста новчаних средстава коју чланови домаћинства остварују, с обзиром на њихову различиту сигурност и редовност. Рад и економска активност су примарни основ за остварење прихода, било да је реч о текућем раду или о стеченим правима на основу рада у претходном периоду. Текућа активност омогућава стицање средстава за живот на бази обављања занимања у пољопривреди и занимања у непољопривреди. Промена у структури привреде и све мањи значај примарног сектора у структури производње утичу и на све мањи број домаћинстава која своје приходе остварују ангажујући се у пољопривредним занимањима. С друге стране, на заступљеност домаћинстава која своје приходе остварују на основу права стечених радом у претходном периоду у укупном броју домаћинстава утиче и промена старосне структуре становништва. Демографско старење делује у правцу пораста пензионера и броја домаћинстава којима је пензија или основни извор прихода, или чини део мешовитих прихода домаћинства. У Републици Србији је било 1 620 хиљада пензионера у 2011. години, који су пензију остварили радећи и у непољопривреди и у пољопривреди. Социјална примања су углавном усмерена ка сиромашним домаћинствима и онима која се налазе у зони сиромаштва.

Подаци о изворима прихода домаћинстава прате се од Пописа 1961. године. Ипак, није могућа директна упоредивост података из Пописа 2011. са подацима из претходних пописа. Информација о приходима се изводи током обраде података на основу одговора на питање о изворима средстава за живот и на основу економске активности и занимања чланова домаћинства. Питање се односи на сваког члана домаћинства и на изворе средстава за живот у последњих годину дана у односу на моменат пописа.

Трећина од укупно 2 487 886 домаћинстава у Републици Србији, према Попису 2011, остваривала је приходе од рада (32,7% у укупном броју домаћинстава) (табела 10.6-1). Рад као основ стицања средстава за живот нарочито је заступљен у Београдском региону (38,8%), што је у вези са највишом стопом запослености у Републици Србији, а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (27,8%). Приходи од рада се доминантно остварују у непољопривредним делатностима у свим регионима. Иако су пензије као једини извор прихода рангиране тек на трећем месту у структури прихода домаћинстава, њихова висока заступљеност одраз је високог и растућег учешћа пензионера. Међутим, готово са истим учешћем као и приходи на основу рада јесу мешовити приходи где чланови домаћинстава имају различите изворе средстава за живот. То су домаћинства која у свом саставу имају и запослене чланове и пензионере, али могу да остварују средства и по другим основама (стипендија, приходи од имовине, новчане накнаде за незапослене и друге). Без прихода је било 2,7% домаћинстава, што је дупло мање учешће него у време Пописа 2002. године.

Између градских и осталих насеља запажена је разлика у заступљености појединих извора прихода. Зарада и друга примања од рада заступљенији су код домаћинстава градских насеља (37,3% наспрам 25,4% код сеоских). Приходе од рада градска домаћинства остварују у непољопривреди и то је најзаступљенији вид прихода у градским срединама (36,9%). У осталим насељима највише је домаћинстава са мешовитим приходима (35,1%). Између два типа насеља готово да не постоји разлика у заступљености домаћинстава у којима је пензија основни извор прихода (28,4% код градских и 29,4% код осталих), као и оних која не остварују никакве приходе (2,8% и 2,6% респективно).

Ако се повежу приходи домаћинстава с бројем чланова домаћинстава, може се мало јасније сагледати и објаснити извор средстава за живот. Код 59,2% самачких домаћинстава пензија је основни извор средстава за живот, што додатно говори да је реч остарачким домаћинствима. Такође, запажа се да су самачка домаћинства и егзистенцијално најугроженија јер је међу њима највећи проценат домаћинстава где лице живи без икаквих средстава за живот (чак 7,1% од укупног броја самачких). Иначе, запажа се да је величина домаћинства важна за остварење бар неког од видова прихода. Процентни домаћинства без прихода су мањи уколико је број чланова домаћинства већи. Тако нпр. код шесточланих домаћинстава свега 0,4% домаћинства живи без средстава за живот. С обзиром на то да је вероватно реч о домаћинствима која у свом саставу имају и млађе и старије чланове, они су у могућности да своје приходе остварују по различитим основама. То потврђује и податак да шесточлана домаћинства (којих је у Републици Србији 6,7% у укупном броју) у 76,3% случајева остварују мешовите приходе. Ипак, могућност остваривања прихода по више различитих основа не гарантује виши стандард.

Табела 10.6-1. Домаћинства према изворима прихода, по регионима, Попис 2011. (%)

Извор прихода		Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Приходи на основу рада	У пољопривреди	2,7	0,3	3,1	4,7	2,7	...
	У непољопривреди	30,0	38,5	30,7	25,2	25,1	...
Остали приходи	Пензија	28,8	27,0	29,1	28,1	31,5	...
	Социјална примања	1,9	0,7	2,4	2,0	2,4	...
	Друге врсте	4,3	3,4	5,1	4,2	4,5	...
Мешовити приходи		29,5	27,0	27,1	33,2	31,0	...
Без прихода		2,7	3,1	2,6	2,5	2,8	...

Од укупног броја домаћинства која остварују приходе само на основу пензије (укупно 717 хиљада домаћинства), 45,9% јесу једночлана домаћинства. Висок је и удео двочланих домаћинства (41,6%) у укупном броју домаћинства која живе од пензије.

Код домаћинства просечне величине (три члана), приходи се најчешће остварују на основу текућег рада у непољопривреди. Ови приходи су нарочито заступљени код четворочланих домаћинства, код којих више него свако друго домаћинство (52,2%) има бар једног члана који је запослен. То је у складу са животним циклусом домаћинства, током којег се мења број одраслих чланова и деце у домаћинству. У одређеном тренутку, сви чланови домаћинства (родитељи и деца, најчешће) могу да остварују приходе. Изгледа да су управо четворочлана домаћинства пример за то јер су, осим прихода од рада у непољопривреди, високо заступљени и мешовити приходи (34,8%) код ових домаћинства. То су различити извори средстава за живот, међу којима може да буде и пензија, као и новчана примања које могу да имају деца (дечји додатак, стипендије).

Анализа о изворима прихода домаћинства, из угла заступљености домаћинства појединих региона у сваком од извора прихода, потврђује основне релације међу регионима у погледу економских структура. Тако, од свих домаћинства у Републици Србији која остварују приходе од рада у пољопривреди (68 242 домаћинства), највише их је лоцирано у Региону Шумадије и Западне Србије (45,4%), јер је то регион са највећим уделом становништва у сектору Пољопривреда, шумарство и рибарство (24,4%). Насупрот томе, од укупног броја домаћинства која средства за живот обезбеђују од текућег рада у непољопривреди (745 388 домаћинства), готово трећина (31,3%) налази се у Београдском региону (у коме је у непољопривреди запослено 98,2% од укупне запослености).

Социјална примања у Републици Србији имало је 47 хиљада домаћинства. Највише их живи у Региону Војводине (35,7% од укупног броја домаћинства са тим средствима), а најмање у Београдском региону (9,3%). Од укупног броја домаћинства која немају приходе (укупно их је било 68 хиљада), највише их је у Београду – 27,8% , а најмање у Региону Јужне и Источне Србије – 21,2%.

Литература

Предојевић, Јелена (2006). „Домаћинства и породице“. *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*. Уредник Горан Пенев. Београд: Републички завод за статистику, Институт друштвених наука, Друштво демографа Србије, стр. 251–275.

Белешке о ауторима

Снежана Лакчевић | Одељење за попис становништва, Републички завод за статистику | snezana.lakcevic@stat.gov.rs

Мр Љиљана Ђорђевић | Одсек за спровођење пописа и ГИС, Републички завод за статистику | ljiljana.djordjevic@stat.gov.rs

Проф. др Бранислав Ђурђевић, редовни професор | Департман за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду | djurdjev@uns.ac.rs

Др Даниела Арсеновић, доцент | Департман за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду | daniela.arsenovic@dgt.uns.ac.rs

Проф. др Мирјана Рашевић, научни саветник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | rasevicm@gmail.com

Др Владимир Никитовић, виши научни сарадник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | v.nikson@gmail.com

Мр Јелена Предојевић-Деспич, стручни саветник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | jpredojevic-despic@idn.org.rs

Мр Иван Маринковић, истраживач-сарадник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | imarinkovic@sezampro.rs

Мр Горан Пенев, стручни саветник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | renev@sezampro.rs

Др Анкица Шобот, научни сарадник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | ankica.sobot@gmail.com

Мр Биљана Станковић, стручни саветник | Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд | s.bilja@sezampro.rs

Проф. др Биљана Радивојевић, редовни професор | Економски факултет Универзитета у Београду | biljana@ekof.bg.ac.rs

Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији

ПОПУЛАЦИЈА СРБИЈЕ ПОЧЕТКОМ 21. ВЕКА

Уредник: Владимир Никитовић

Аутори: Снежана Лакчевић, Љиљана Ћорђевић, Бранислав Ћурђевић, Даниела Арсеновић, Мирјана Рашевић, Владимир Никитовић, Јелена Преодојевић-Деспић, Иван Маринковић, Горан Пенев, Анкица Шобот, Биљана Станковић, Биљана Радивојевић

Рецензенти: Мирјана Девеџић, Весна Лукић, Вера Глигоријевић

РЕДАКЦИЈА: Зоран Јанчић, Снежана Лакчевић, Љиљана Ћорђевић, Сузана Станојковић, Александра Јовановић, Славица Вукојичић Шево

Графички дизајн: Лидија Луканић

Насловне фотографије:

1. <https://www.flickr.com/photos/pedrosimoes7/9463022162/>; аутор: Pedro Ribeiro Simões; назив: Elderly people
2. <https://pixabay.com/en/persons-family-parents-kid-child-731514/>; аутор: Unsplash; (нема назива)
3. <https://www.flickr.com/photos/pedrosimoes7/10532161835/in/photolist-8C14iV-h3G5Ma-om2JcU-2FqY3k-cUwhUW-oKtd57-peMD4r-qWpQxo-uFXbpz-rxhrZr-nSRAPy-8RQ5s2-pvxGwd-6KGi2S-wJqthk-6vTK22-cx3ncY-fpY2dM-onLhdx-dfGq8w-8iVbFE/>; аутор: Pedro Ribeiro Simões; назив: 26 th Ocober anti- Troika demonstration - The mother and the son

Израда карата и графикона: Лидија Луканић, Милан Шормаз, Милутин Раденковић

Лектура: Богдана Милошевић

Техничко уређивање: Одељење за припрему публикација и стандарде публикавања

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

314,117(497.11)"1991/2011"(083.41)

НИКИТОВИЋ, Владимир, 1974-
Популација Србије почетком 21. века / Владимир Никитовић. - Београд :
Републички завод за статистику, 2015 (Београд : Републички завод за статистику). - 293 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији)

Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље.

ISBN 978-86-6161-149-0

а) Србија - Становништво - 1991-2011 - Статистика COBISS.SR-ID 217373708

www.stat.gov.rs

Издаје и штампа

Републички завод за статистику, 11 050 Београд, Милана Ракића 5

Телефон: 011 2412-922; Телефакс: 011 2411-260

Број страна: 293 • Тираж: 1000